

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

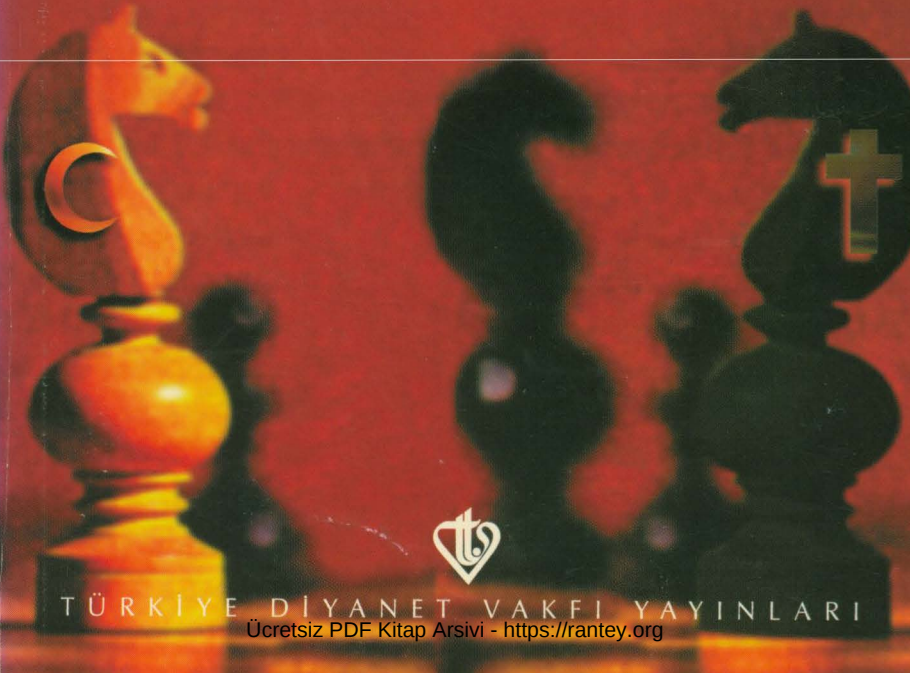
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Hilâl ve Haç Çekişmesi

Halil Hâlid

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Meşrutiyet Cad. Bayındır Sk. No: 55 (06650) • Kızılay/ANKARA

Tel: (0.312) 418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75

Fax: (0.312) 417 00 09

Yayın No: 257

Fikir Eserleri Serisi: 14

ISBN 975-389-302-7

97.06.Y.0005.257

Kapak Tasarım ve Uygulama

Mehmet Fıdancı

•

Bu kitap;

Türkiye Diyanet Vakfı

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin

Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde

hazırlanmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://rantey.org>

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 257

Hilâl ve Haç Çekişmesi

Halil Hâlid

Sadeleştiren

Prof. Dr. Mehmet Şeker - Dr. A. Bülent Baloğlu

ANKARA

Bu kitap;
Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Danışma Kurulu'nun
22.02.1997/4 sayılı kararıyla yararlı görülmüş
ve Müttevelli Heyeti'nin 26.08.1997/875-5 sayılı
kararıyla basılmıştır.

•
© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
•

Birinci Basım: Kasım 1997, 2.000 Adet
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi : <https://raftey.org>

İÇİNDEKİLER

Sadeleştirme Hakkında	7
Bir Kaç Söz.....	11
Halil Hâlid (1869-1934): Hayatı ve Eserleri.....	19
“Medenileştirme Vazîfesi”(!) ve Haçlı Zihniyeti Üzerine.....	39
Önsöz (İngilizce Baskıya Yapılan Önsöz).....	51
Hilâl ve Salîb Münâzaası	55

Birinci Bölüm

Medeniyet Hakkında Bazı Görüşler.....	57
---------------------------------------	----

İkinci Bölüm

Hilâl ve Haç Münasebeti.....	65
------------------------------	----

Üçüncü Bölüm

Hıristiyanlıkta Ruhbaniyet ve İslâm'daki Yeri.....	79
--	----

Dördüncü Bölüm

Hıristiyanlığın Yayılması ve İslâm'ın Yeri	95
--	----

Beşinci Bölüm

Dini Yayımadaki Rekabet.....	107
------------------------------	-----

Altıncı Bölüm

İslâmiyetin Rekabetteki Başarısı.....	121
---------------------------------------	-----

Yedinci Bölüm

İslâmiyette Kadının Yeri.....	135
-------------------------------	-----

Sekizinci Bölüm

Çok Eşli Evlilik.....	161
-----------------------	-----

Dokuzuncu Bölüm

Boşanma.....	175
--------------	-----

Onuncu Bölüm

Hıristiyan ve Müslüman Esirler (Köleler)	183
--	-----

On Birinci Bölüm

Esirliğin Ortadan Kaldırılmasındaki İnsanî Amaç.....	197
--	-----

On İkinci Bölüm

Hilâlin Zaptı	213
---------------------	-----

On Üçüncü Bölüm

Müslümanların Birleşmesi (Pan-İslamizm) Tehlikesi	231
---	-----

On Dördüncü Bölüm

Bazı Düşünceler.....	249
----------------------	-----

SADELEŞTİRME HAKKINDA

Bu eserin Osmanlı Türkçesinde yayınlandığı şekliyle adı *Hilâl ve Salîb Münâzaası*, İngilizce'de yayınlandığı şekliyle de *The Crescent versus The Cross*'tur.

Müellifin de belirttiğı gibi bu eser, öncelikle Londra'da İngilizce olarak kaleme alınmış, 1907 yılında Luzac yayınevi tarafından neşredilmiş ve bir süre sonra da bu eserin Türkçe çevirisi de kendisi tarafından yapılmış ve Mısır'da 1325'te Hindiyve Matbaasında basılmıştır. Yalnız müellif bu çevirisinde, bazı ilâveler veya çıkarmalar yapmıştır. Biz de İngilizce nüshasında gördüğümüz farklılıkları köşeli parantez içerisinde tercüme ederek, sadeleştirmede esas aldığımız Türkçe metne yerleştirmiş bulunuyoruz. Eserin bu iki dildeki nüshalarını karşılaştırdığımızda dipnotlarda da yer yer farklılıkların olduğunu gördük ve bunları da yine köşeli parantez içerisinde belirttik. Dolayısıyla, metnimizde kullanılan köşeli parantezler İngilizce nüshadan yapılan alıntılar için kullanılmıştır. Bu arada bu iki nüshayla ilgili bir hususu daha belirtmek istiyoruz: İngilizce nüshada, "Çok-kadınla Evlilik" ve "Boşanma" konuları tek bir bölümde (8. Bölüm), Türkçesinde ise bunlar iki ayrı bölüm halinde kaleme alınmıştır (8. ve 9. Bölümler).

Bir başka husus ise müellif, eserin İngilizce nüshasında her konudan önce o konunun içeriğini kısa başlıklar halinde başlangıçta verirken, bu metodu Osmanlıca nüshasına uygulamamış olmasıdır. Biz de sadeleştirdiğimiz esere orijinallik katması ve okuyucuya konunun muhtevasını anlamada kolaylık sağlaması amacıyla her bölümün başında İngilizce nüshasından bu muhtevayı tercüme ederek konuların başlarına yerleştirdik.

Eseri sadeleştiren, mümkün olduğu ölçüde müellifin üslûbuna sadık kalmaya çalıştık. Bu arada, bazı deyim ve kelimeleri aynen bırakarak, karşılığını parantez içerisinde verdik. Şunu belirtmeliyiz ki eser okunurken yazarın içinde yaşadığı dönemin şartları göz önünde bulundurulmalıdır. Yazarın özellikle kadınlarla ilgili meselelerde ileri sürdüğü fikirler yazarın kendi düşünceleridir. Dolayısıyla, zaman zaman gerekli gördüğümüz yerlerde kendi ilâvelerimizi dipnotlarda kaydederek bunların bize ait olduğunu belirtmek için de parantez içerisinde (Sad.) kısaltmasını kullandık. Ayrıca, metinde geçen Kur'an âyetlerinin sûre ve âyet numaralarını belirledik; hadislerin kaynaklarını tespit etmeye çalıştık ki bazen bunlar yazar tarafından ihmal edilmiştir.

Elinizdeki bu eserin ilk yedi bölümü Mehmet Şeker tarafından, geri kalan bölümleri ise Adnan Bülent Baloğlu tarafından sadeleştirilmiştir. İngilizce tercümeler ise yine Adnan Bülent Baloğlu tarafından yapılmıştır.

Osmanlıca nüshanın başlığı olan *Hilâl ve Salîb Münâzaası* (Hilal ve Haç Kavgası) yerine **Hilâl ve Haç Çekişmesi** şeklinde bir başlığın daha uygun olacağını düşündük.

Bu eseri sadeleştirmeye karar vermemizdeki en önemli sebep, Bosnalı Müslüman kardeşlerimizin medenî Avrupa'nın gözleri önünde bir soykırıma uğramasıdır. Bu vesile ile bu kardeşlerimizin ızdıraplarını paylaşmak amacıyla bu eserin yeniden okunması gerektiği kanaatini paylaştık. Gördük ki Haçlı zihniyeti günümüzde de bütün hızıyla devam etmektedir. Bu eserimizi Bosna'da hayatını kaybeden şehitlere ve hayatta kalan gazilere ithaf etmeyi bir borç biliyoruz.

Son bir husus ise, 1996-1997 yıllarının Haçlı seferlerinin başlangıcının 900. yılına rastlamış olması, bu esere ayrı bir manâ ve önem kazandırmıştır. Bu vesileyle, bu eseri aynı zamanda bundan 900 yıl önce ve hemen hemen iki asır boyunca devam eden Haçlı seferlerinde şehit olanların hatırasına da ithaf ediyoruz. Avrupa'da uzun yıllar yaşayan, orada öğretim üyeliği yapan ve bu vesilelerle Batı dünyasını çok yakından tanıma ve tahlil etme imkânı bulan Halil Hâlid'in tespitlerinin bir çoğunun hâlâ geçerli olduğu kitabımız okunduktan sonra daha da iyi anlaşılacaktır.

Bu eserin tekrar kazındırılması için bizi hararetle teşvik eden Prof.Dr. Mehmet Said Hatiboğlu hocamıza da en derin şükranlarımızı arz ediyoruz. Yine, bu eserin bilgisayarda son düzenlemelerini yaparak onu bir kitap formuna getiren, vaktinin bütün darlığına rağmen bize yardımlarını esirgemeyen genç meslektaşımız A.Bülent Ünal'a da teşekkürlerimizi iletıyoruz.

Eserin, özellikle genç nesillere faydalı olması dilek ve temennisiyle.

Mehmet Şeker

Adnan Bülent Baloglu

BİR KAÇ SÖZ

Halil Hâlid, memleketimizin yetiştirdiği ünlü şahsiyetlerden biridir. Ortaya koyduğu eserlerin yanında siyasî faaliyetlerde ve diplomatlık görevlerinde de bulunan bu değerli şahsiyet, ne yazık ki ülkemizde çok az tanınmaktadır. İçinde bulunduğu siyasî ortamın havasını beğenmeyerek yurt dışına giden ve uzun yıllar orada kalarak batıyı yakından tanıma fırsatı bulan Halil Hâlid'in bu eserinde, batı ile ilgili yaptığı değerlendirmelerin önemli bir kısmının bugün hâlâ geçerliliğini koruduğu ibretle görülecektir. Bu eseri sadeleştirmekteki hedefimiz, birinci plânda, ülkemizde pek az tanınan bu şahsiyeti sizlere tanıtmak, ikinci plânda da ilk olarak İngilizce haliyle İngiltere'de yayınlanan ve o dönemin İngiliz kamuoyunda ve basınında büyük yankılar uyandıran bu değerli eseri Türk okuyucusunun takdirine sunmaktır.

Ancak şunu ifade etmeliyiz ki, bu eser daha önce bir yayınevi tarafından sadeleştirilerek "Hilâl ve Haçlı Kavgası" ismiyle yayınlandı ise de sadeleştirmede bazı gözden kaçan hususların olduğu, özellikle yabancı isimlerde yanlışların bulunduğu tarafımızdan tespit edilmiştir. Nitekim, değerli hocam Prof. Mehmed Said Hatiboğlu, benim yüksek lisans ve doktora eğitimi için İngiltere'de bulunduğum yıllarda bu eserin son derece önemli olduğunu vurgulayarak Osmanlıca nüshasını bana göndermiş, eserin İngilizce aslını bularak karşılaştırmalı bir şekilde yeniden sadeleştirmemin uygun olacağı tavsiyesinde bulunmuştu. Hocamın bu tavsiyesi üzerine eserin İngilizce nüshasını elde ettim. Ancak, uzun bir süre meş-

güliyetimin yoğunluğundan esere elimi süremedim. İzmir'de akademik hayata başladıktan bir süre sonra, bir gün hocam Prof. Mehmet Şeker Bey bana Halil Hâlid'in bu eserini sadeleştirmek istediğini, bunu beraber yapmamızın uygun olacağını söyledi. Bu, güzel bir tesadüf olmanın yanında benim için bir bahtiyarlıktı. Kitapla ilgili kendi serüvenimi de hocama nakledince, hocam da bir hayli şaşırdı ve böylece beraberce sadeleştirmeye başladık.

Yazarımızın batı ile ilgili tespitleri son derece ilginç ve önemlidir. Bu tespitler o dönemin batı dünyasının madde ve manâ anlayışını, kendi dışındaki dünyaya, yani doğuya bakışını ortaya koymaktadır. Kabul etmeliyiz ki, bu tespitlerin bir kısmı hâlen geçerlidir. Özellikle, o dönemde başta İngiltere ve Fransa olmak üzere siyasî ve askerî gücü elinde tutan batı ülkelerinin ve şimdilerde Amerika'nın kendi dışlarındaki dünyaya nasıl baktıkları, o dünyayı nasıl yönlendirmek, oradaki kaynakları nasıl doymak bilmezcesine kullanmak, daha doğru bir tabirle, sömürmek istedikleri ortadadır. Bu bağlamda, Halil Hâlid'in yaşadığı dönemle yaşadığımız dönem arasında değişen hemen hemen hiç bir şeyin olmadığını söylesek, abartmış olmayız. Bunun bariz örneklerini yaşadık çünkü. Nitekim, başta Amerika olmak üzere diğer önde gelen batılı devletlerin Kuveyt meselesindeki hassasiyetlerinin onda birini Bosna-Hersek'te sergilemediklerine şahit olduk. Çünkü, Kuveyt'te çok zengin petrol yatakları vardı; ama Bosna-Hersek'te batıyı cezbedecek hiç bir şey yoktu. Üstelik, batının kendi göbeğinde bir Müslüman devlete tahammülü de yoktu. Nitekim, bu çerçevede Sırpların Bosna'daki katliamlarına ve Bosna top-

raklarını işgâline seyirci kalındı. Sırplar, tarihte Kosova meydan savaşında aldıkları yenilginin ve ondan sonra Osmanlı'nın hakimiyetinde geçirdikleri asırların acısını, bir bölümü soy itibarıyla kendileri gibi Slav olan, ama tek suçları Müslüman olmak olan zavallı Bosnalılardan çıkardılar.

Şu hususu açıkça ifade etmeliyiz ki, değerli ilim ve tefekkür adamımız merhum Erol Güngör hocamızın da doğru bir şekilde tespit ettiği gibi batı dünyası “medeniyet” sözünün anlam ve içeriğini tamamen değiştirerek, modern teknolojinin imkân ve vasıtalarına sahip olanların ancak medenî sayılabileceğine hükmetmiştir. Bu bağlamda, onların nazarında, modern teknolojiye ve onun imkânlarına sahip olanlar medenî; olmayanlar ise barbardır. Bir başka deyişle, batı dünyası medenî; doğu ise barbardır. Ama ne acı bir tecellidir ki medenî batı (!) kendi çıkarlarını koruma uğrunda atom bombasını “barbarca” kullanmakta en ufak bir tereddüt göstermemiş ve yüz binlerce insanı gözünü kırpmadan yok etmiştir. Aynı zihniyet Bosna'da binlerce insanın toplu mezarlara gömülmesine, milyonlarca insanın evlerinden ve topraklarından sürülmesine ses çıkarmamıştır. Bunun izahı sanırsız, batının kendi toprakları dışındaki toprakları istediği gibi kullanmayı, bu topraklardaki insanları aşağılık yaratıklar olarak görmeyi kendisi için tabîi bir hak olarak görmesinde yatmaktadır. Nitekim bunu doğrular mahiyette, meşhur İngiliz devlet adamı ve siyasetçisi Churchill'in, Türklerin Hristiyan olmadıklarından dolayı insan sayılmamaları gerektiğini söylemesi oldukça anlamlıdır.

İngiltere'de altı yıl kadar bir süre kaldım. Bu sayede ben de

İngiltere'yi ve İngiliz halkını yakından gözlemleme imkânı buldum. Halil Hâlid'in eserini okurken orada kendi tecrübelerimle paralellik arzeden noktalar buldum. Ama şu noktayı açıkça ifade etmeliyim: Devleti yönetenlerle halkı birbirinden ayırmak lâzım. Benim de tespit ettiğim kadarıyla, doğu hakkında ön yargıya sahip insanlar hep yukarıda siyaset yapanlar -tabii istisnalar mevcut- ve oryantalist çalışmalar yapanlardır -tabii bunların da istisnaları var-. Burada bir hatıramı nakletmeden geçemeyeceğim. Bir gün meşhur oryantalist Clint-Edmund Bosworth'un yüksek lisans dersindeyiz. Hoca, derste doğunun geri kalmış olmasının sebepleri üzerinde konuşurken, Arapların geri kalmasına da Türklerin sebep olduğunu söyledi. Fay-sal ismindeki Kuveytli arkadaşına da bu fikre katılıp katılmadığını sordu. O da kısaca "fifty fifty" yani "yüzde elli" dedi. Bu soru ve cevap, beni ve sınıftaki diğer Türk arkadaşlarımı çok rencide etmişti. Hocanın dersin bir yerinde gerçeğe dayanmayan mes-netsiz böyle bir önyargıyı dersin bir anına sokuştururması çok tuhafıma gitmişti. Gözümüzün önünde cereyan eden ve kasıtlı olduğuna kanaat getirdiğim bu olaya tabii ki seyirci kalamazdım. Zaten özellikle, bizim Müslüman Araplarla aramızın açılmasına sebep olan şey, batının kendi menfaatlerini koruma pahasına bu sürekli ve plânlı kışkırtmaları değil miydi? "Hocam", dedim. "Biz Türkler Arapları geri bırakmadık; asla sömürmedik. Osmanlı'nın hakimi olduğu dönemde bu arkadaşın yaşadığı topraklarda petrol vardı, değerli madenler vardı da Osmanlı bunları mı sömürdü? Kaldı ki, Osmanlı "Hz.Peygamber torunu" diyerek bu insanlara saygı duydu. Onlardan vergi almadı, hatta Anadolu'dan alınan vergilerin önem-

li bir kısmını "Peygamber toprakları mamur olsun diyerek" bu arkadaşın yaşadığı topraklara gönderdi. Bu insanların elinde şimdi petrol var. Petrole rağmen kalkındılar mı? Kendi sanayilerini şimdiye kadar kurmuş olarak, dünyanın sayılı sanayi ülkeleri arasına girmeleri gerekirdi. Ama bunların hiç biri olmadığı gibi, her şeyde dışarıya muhtaçlar. Şimdi petrol var, para var. Parayı bastırıp istediklerine sahip olabiliyorlar. Petrol bittiği zaman hâlleri ne olacak, bunu tahayyül bile etmek istemiyorum. Dolayısıyla, Araplar şimdi geri ise, kabahat onların kaynaklarının keşfedildiği andan itibaren acımasızca sömüren batının kendisi değil midir?" Hoca bunun üzerine, önüne bakıp başını sallayarak hafif bir tonla "Hımmm, evet doğru" deyip, konuyu hemen değiştirdi. Dersin bitiminde de Kuveytli Faysal yanıma geldi ve "Adnan haklısın, bir anda hocanın sorduğu soruda gafil davrandım, özür dilerim" deyince ben de, "Önemli değil, ama, bu insanlar bunu hep yapıyorlar. Hedef saptırıp, kendilerini kamufle ediyorlar, dikkatli olmalıyız" diye cevap verdim.

Burada birşeyi itiraf etmeliyim ki, orada bulunduğum sürece İngiliz halkından ön yargılı hiç bir davranışla karşılaşmadım. Hep saygı gördüm, güler yüz gördüm. Buna yüksek lisans ve doktora tez danışmanı hocam Sayın Norman Calder da dahildir. Evinde kaldığım koyu Katolik İngiliz dostum Ray Mac Naire bana bir gün şunları söyledi: "Eğer bütün Türkler senin gibi ise, siz gerçekten iyi bir milletsiniz. Eğer İslâm gerçekten senin yaşadığın gibi ise, İslâm da gerçekten çok güzel bir din." Bu dostumla bugün hâlâ ilişkilerim devam ediyor. Evinde kaldığım sürece inançlarıma ve düşüncelerime hep

saygılı davrandı. Bugün hâlâ dostuz ve 1994 yazında Türkiye'ye geldi ve evimde iki hafta misafirim oldu.

Halil Hâlid'in bu eseri bize o günkü batı dünyasını çok iyi tasvir ediyor. O günkü batıda kölelik çok yaygındı. Bugün artık kölelik yok. Üstelik, Halil Hâlid'in de işaret ettiği gibi, batı kendini bugün bütün dünyada insan haklarının koruyucusu olarak görüyor. Bunu denetleme hakkını da yine sadece kendisine hasrediyor. Kendisinden aşağı gördüğü bütün ülkelerin iç işlerine karışmayı bir görev sayıyor. Halbuki kendi içinde yaşanan insan hakları ihlallerini görmezlikten geliyor, bunları örtbas etmeye çalışıyor. Amerika'da polislerin döverek öldürdükleri zencileri, hapishanelerde türlü işkencelere maruz bıraktıkları insanları bizim de aynı şekilde gündeme getirmemize izin vermiyor, hatta kınamamıza dahi tahammül göstermiyor. Çünkü kendi anlayışına göre siyasî, ekonomik ve askerî güç kimde ise, tabiatıyla işine geldiği gibi davranma hakkı da onundur.

Bu satırları daha da uzatmak mümkün. Ama sizleri üstadın değerli yorumlarıyla başbaşa bırakmak istiyorum. Akıcı bir üslûp içerisinde bizlere anlamlı bir portre çiziyor. İbret almak için bu satırların çok dikkatli okunması gerekiyor. Yalnız önemle vurgulamalıyız ki, batı dünyası kendi dışında da dünyaların olduğunu, bu dünyaların da kendine has kültürlerinin, dinlerinin, anlayışlarının, hayat tarzlarının olduğunu unutmamalıdır. Karşılıklı anlayış ve hoşgörü için, tarihteki ön yargıların bir kenara atılması şart. Tarihte kilisenin kışkırtmasıyla hortlayan "haçlı zihniyeti"nin bir daha dirilmemesi için batının

azamî çaba göstermesi gerekmektedir. Çünkü içinde yalnız kendisinin yaşayacağını umduğu bir dünya hulyası gerçekleşmesi imkânsız olan bir hayaldir. Bu arada da batı, İslâm dinini bir "öcü" olarak görmekten ve göstermekten vazgeçmelidir. Hristiyanlık onlar nazarında nasıl bir sevgi dini ise, İslâm da öyledir, hatta ötedir. Dolayısıyla, onun müntesiplerine "fundamentalist", "terörist" vb. damgaları vurmaktan vazgeçmelidir. Ama ne yazık ki, gayet iyi bilindiği gibi, İslâm dünyası üzerinde batının siyasî ve ekonomik çıkarları devam ettiği sürece, bu menfaatlere karşı koyan kim olursa olsun bu damgaları yemekten kurtulamayacaktır.

Yine de biz, bu iki dünyanın birbiri hakkında beslediği ön yargıların, kinlerin, nefretlerin bir gün biteceğine inanıyoruz. Zaten, insanlığın ortak menfaati için bundan başka çıkar yol da yok.

Adnan Bülent Baloğlu

1. 3. 2019
2. 3. 2019
3. 3. 2019
4. 3. 2019
5. 3. 2019
6. 3. 2019
7. 3. 2019
8. 3. 2019
9. 3. 2019
10. 3. 2019
11. 3. 2019
12. 3. 2019
13. 3. 2019
14. 3. 2019
15. 3. 2019
16. 3. 2019
17. 3. 2019
18. 3. 2019
19. 3. 2019
20. 3. 2019
21. 3. 2019
22. 3. 2019
23. 3. 2019
24. 3. 2019
25. 3. 2019
26. 3. 2019
27. 3. 2019
28. 3. 2019
29. 3. 2019
30. 3. 2019
31. 3. 2019
32. 3. 2019
33. 3. 2019
34. 3. 2019
35. 3. 2019
36. 3. 2019
37. 3. 2019
38. 3. 2019
39. 3. 2019
40. 3. 2019
41. 3. 2019
42. 3. 2019
43. 3. 2019
44. 3. 2019
45. 3. 2019
46. 3. 2019
47. 3. 2019
48. 3. 2019
49. 3. 2019
50. 3. 2019
51. 3. 2019
52. 3. 2019
53. 3. 2019
54. 3. 2019
55. 3. 2019
56. 3. 2019
57. 3. 2019
58. 3. 2019
59. 3. 2019
60. 3. 2019
61. 3. 2019
62. 3. 2019
63. 3. 2019
64. 3. 2019
65. 3. 2019
66. 3. 2019
67. 3. 2019
68. 3. 2019
69. 3. 2019
70. 3. 2019
71. 3. 2019
72. 3. 2019
73. 3. 2019
74. 3. 2019
75. 3. 2019
76. 3. 2019
77. 3. 2019
78. 3. 2019
79. 3. 2019
80. 3. 2019
81. 3. 2019
82. 3. 2019
83. 3. 2019
84. 3. 2019
85. 3. 2019
86. 3. 2019
87. 3. 2019
88. 3. 2019
89. 3. 2019
90. 3. 2019
91. 3. 2019
92. 3. 2019
93. 3. 2019
94. 3. 2019
95. 3. 2019
96. 3. 2019
97. 3. 2019
98. 3. 2019
99. 3. 2019
100. 3. 2019

1. 3. 2019
2. 3. 2019
3. 3. 2019
4. 3. 2019
5. 3. 2019
6. 3. 2019
7. 3. 2019
8. 3. 2019
9. 3. 2019
10. 3. 2019
11. 3. 2019
12. 3. 2019
13. 3. 2019
14. 3. 2019
15. 3. 2019
16. 3. 2019
17. 3. 2019
18. 3. 2019
19. 3. 2019
20. 3. 2019
21. 3. 2019
22. 3. 2019
23. 3. 2019
24. 3. 2019
25. 3. 2019
26. 3. 2019
27. 3. 2019
28. 3. 2019
29. 3. 2019
30. 3. 2019
31. 3. 2019
32. 3. 2019
33. 3. 2019
34. 3. 2019
35. 3. 2019
36. 3. 2019
37. 3. 2019
38. 3. 2019
39. 3. 2019
40. 3. 2019
41. 3. 2019
42. 3. 2019
43. 3. 2019
44. 3. 2019
45. 3. 2019
46. 3. 2019
47. 3. 2019
48. 3. 2019
49. 3. 2019
50. 3. 2019
51. 3. 2019
52. 3. 2019
53. 3. 2019
54. 3. 2019
55. 3. 2019
56. 3. 2019
57. 3. 2019
58. 3. 2019
59. 3. 2019
60. 3. 2019
61. 3. 2019
62. 3. 2019
63. 3. 2019
64. 3. 2019
65. 3. 2019
66. 3. 2019
67. 3. 2019
68. 3. 2019
69. 3. 2019
70. 3. 2019
71. 3. 2019
72. 3. 2019
73. 3. 2019
74. 3. 2019
75. 3. 2019
76. 3. 2019
77. 3. 2019
78. 3. 2019
79. 3. 2019
80. 3. 2019
81. 3. 2019
82. 3. 2019
83. 3. 2019
84. 3. 2019
85. 3. 2019
86. 3. 2019
87. 3. 2019
88. 3. 2019
89. 3. 2019
90. 3. 2019
91. 3. 2019
92. 3. 2019
93. 3. 2019
94. 3. 2019
95. 3. 2019
96. 3. 2019
97. 3. 2019
98. 3. 2019
99. 3. 2019
100. 3. 2019

HALİL HÂLİD (1869-1934): HAYATI VE ESERLERİ

Dr.Adnan Bülent BALOĞLU

Geçiş dönemimizin önemli şahsiyetlerinden olan Halil Hâlid Bey bir çok eser vernîesine rağmen, ne yazık ki hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız bir ilim adamımızdır. Ankara'da doğan Halil Hâlid, Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminin alimlerinden ve şeyhlerinden (Şa'bâniyye şeyhi) olan Çerkeşli Mustafa Efendi'nin torunudur. Eserlerinde dedesinin unvanından dolayı olsa gerektir ki, Çerkeşşeyhizâde Halil Hâlid imzasını kullanmıştır. Annesi Hacı Refika Sıddîka Hanım, babası ise Ahmed Refik Bey'dir.

Tahsiline ilk olarak Ankara'da başlayan Halil Hâlid, daha sonra Bayezîd Camii'nin bitişiğindeki medresede öğrenimine devam etmiş, buradan da İstanbul Hukuk Fakültesine girmiş, burayı 1893 yılında bitirmiştir. Hukuk Fakültesi'ni bitirmişse de, hukuk ile meşgul olmamıştır. Fakülteden mezun olduktan bir yıl sonra, 1894 yılında İngiltere'ye gitmiştir. *Sırât-ı Müstakîm* dergisi, Halil Hâlid'in, istibdat döneminin casusları tarafından İstanbul'da sıkı takibe alınmasından ve bundan usanmasından dolayı İngiltere'ye gittiğini yazar. (Bkz.: *Sırât-ı Müstakîm*, c.4 (149), s. 304). İngiltere'ye gittikten sonra kısa bir süre için Türkiye'ye geri dönmüş ve aynı yılın Aralık ayında tekrar İngiltere'ye gitmiştir. Buraya yerleşerek, gazetecilik yapan Halil Hâlid, daha ziyade Türkiye hakkında sosyal ve siyâsî içerikli

yazılar kaleme almıştır.

Halil Hâlid, 1897 yılında Londra'daki Osmanlı Elçiliği'ne konsolos yardımcısı olarak atandı. Daha sonra 1902 Ekiminden 1911 yazına kadar Cambridge Üniversitesi öğretim kadrosunun bir elemanı olarak Türkçe öğretmeninliği yaptı. Aynı zamanda, 1902-1906 yılları arasında *The Board of Indian Civil Service Studies* (Hindistan Memurın Araştırmaları Dairesi)'de Türkçe dersleri vermiştir. Bu arada, 1902 yılında İngiltere'nin Pembroke Üniversitesi'nde yüksek lisans yaparak "Master of Arts" unvanını almıştır. 1906 yılından 1911 yılına kadar Dış İşleri mensuplarının yetiştirildiği *Foreign Service* (Dış Hizmetler Okulu)'te Türkçe okutmanı olarak da görev yapmıştır. Halil Hâlid İngiltere'de bulunduğu sıralarda 1902'den 1911 yılına kadar *The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* (İngiltere ve İrlanda Kraliyet Asya Derneği)'in üyeliğinde de bulunmuştur.

Bu görevleri esnasında İngiltere'yi, İngiliz dış siyasetini ve İngilizleri yakından tanıma ve inceleme imkânı bulan Halil Hâlid, bu imkâm çok sayıda dergi, gazete makalesi ve kitapla değerlendirmiştir. Yazılarında, Avrupa'nın Müslümanlara ve özellikle Türklere yönelik düşmanlıklarını ve ard niyetlerini ve karalamalarını ortaya koymuş, onların çirkin yayın ve propagandalarına karşı yazılarıyla cevaplar vermiştir. Müslümanların devamlı surette Batıya ve onun taktiklerine karşı uyanık olmaları gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.

1905 yılı ilkbaharında Cezayir'e giden Halil Hâlid, Cambridge Üniversitesi adına "Müsteşrikler Kongresi"ne katılmış ve bununla şöhreti daha da artmıştır. Burada edindiği intibalarını bir yıl sonra (1906) Kahire'de *Cezâyir Hatırâtından* adıyla yayınlamıştır.

Londra'da, Arap dünyası ve İran üzerine çalışmalarıyla tanınan E.G.Browne ile birlikte çalışırken, aynı zamanda *A*

History of Ottoman Poetry (1900-9, London, 6 c.) [Osmanlı Şiir Tarihi] isimli eserin yazarı ünlü şarkiyatçı ve Türkolog E.J.Wilkinson Gibb'e de çalışmalarında yardımcı olmuş; söz konusu bu eserin önsözünü yazmıştır. Halil Hâlid, bir diğer doğubilimci ve tarihçi Thomas W. Arnold ile de yakın dostluk kurmuş, onun *The Preaching of Islam: A History of the Propagation of the Muslim Faith* isimli eserinin ikinci baskısına yardım etmiş, sonra da bu eseri *İntişâr-ı İslâm Tarihi* adıyla Türkçe'ye çevirmiş ve neşretmiştir.

Halil Hâlid Bey yazılarında keskin kinâyeler kullandığından, onun bu tür tenkitlerinden nasiplerini alanlar onun eserlerini hiç sevmeyizler. Nitekim, Urduca'ya da çevrilen *A Study in English Turcophobia* (1904) [İngiltere'de Türk Düşmanlığı Üzerine Bir İnceleme] isimli eseri hakkında İngiliz gazetelerinden biri şu satırları yazar: "Bu Türk muharririn İngiltere hakkındaki malumatı bizim Türk mezâlimini icat edenlerimizin Türkiye hakkındaki malumatından pek çok ziyadedir. Türkler hakkındaki adâveti öyle istihzâlî kinâyelerle reddediyor ki, bunlar insana adeta Voltaire'in istihzâlarını hatırlatıyor." (Bkz.: "Halil Hâlid Bey'in İstifası, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 4 [149], s. 304).

Cambridge Üniversitesi'ne tayin olduktan sonra Abdülhak Hâmid Bey'in Londra sefâreti müsteşarlığı zamanında Yıldız Sarayından kendisine teklif edilen Sefâret Başkâtipliği veya Baş şehbenderliği tekliflerine râğbet etmemiştir. Halil Hâlid'in bu teklifleri kabul etmemesinin arkasındaki başlıca sebebin, Padişahın sıkı yönetimini protesto etmek olduğu *Sırât-ı Müstakîm*'in, "...Ondan sonra, hâkân-ı sâbıkın tarz-ı hükümetinin ne kadar şiddetli muârizı olarak kaldığı, yazdığı şeylerden anlaşılır" (c.4 [149], s.304) şeklindeki ifadesinden anlaşılmaktadır.

Halil Hâlid Bey Mısır, Sudan ve Cezayir seyahatlerinde

bulunmuştur. Sudan seyahatinden döndüğünde, o zaman Kahire'de bulunan Lord Cramer'e baş vurarak, Sudan'daki savaşlarda şehit düşenlerin cesetlerinin meydanda kalmasının Müslümanların duygularını yaralayacağını, dolayısıyla bu şehit askerlerin toplatılıp defininin sağlanmasını istemiş ve bu isteği yerine getirilmiştir.

Londra camiinin yapılmasına ilk ön ayak olanlardan biri olan Halil Hâlid Bey, bu camiin milliyet ve siyaset mülâhazalarından tamamıyla uzak kalması için elinden gelen gayreti sarf etmiştir. Hatta bu camiin inşâsı sırasında İstanbul'a kadar gelmiş, çeşitli konferanslar düzenleyerek yardım talebinde bulunmuştur.

Sirât-ı Müstakîm dergisi "Halil Hâlid Bey ve Meslek-i Tahrîri" (c.4, [96], ss. 308-309) başlıklı yazısı ile, Halil Hâlid'in gerek bu dergiye yazdığı makalelerin ve gerekse *Hilâl ve Salîb Mûnâzaası* isimli eserinin muhtevasıyla İslâm dünyasında büyük bir takdire mazhar olduğunu yazar. Dergi bu yazıda, Avrupa'da bulunduğu halde dini ve milleti hakkında bu derece hamiyet ve fedakârlık gösteren bu gibi kişilerin varlığı ile bütün milletin gurur duyduğunu ifade eden mektuplar aldığını belirtir. Halil Hâlid Bey'in gerek yazılarıyla ve gerek eserleriyle sergilediği vatanperverlikte görülen samimiyyetin her türlü takdire şâyân olduğunu söyleyen dergi, Halil Hâlid Bey'in hayatı hakkında daha geniş bir bilgi vermez.

Sirât-ı Müstakîm dergisi, doğulu bir yazardan, "Bizim Avrupa'ya karşı vaziyetimiz ateşe karşı vaziyetimiz gibi olmalıdır. İcab eden harareti almalıyız; lâkin içine girmemeliyiz; çünkü yanarız" şeklindeki sözlerini ilettikten sonra Halil Hâlid Bey hakkında şu eklemeyi yapar: "İşte bu hakikatin asrımızda en büyük müdâfii Halil Hâlid Beyefendidir. Lisaniyla, kalemiyle, bütün mevcudiyetiyle bu gayeyi ittihâz eylemiştir." (A.g.e., c. 4, [96], s. 309.)

Halil Hâlid Bey, "Eski Dost Düşman Olmaz" (*Sırât-ı Müstakîm*, c. 4 [100], ss. 379-80) isimli yazısında, memlekete dönüp de senelerce özlemini çektiği annesini görmek istediğini, ama bunun nasip olmadığını söyler. Yazarın annesinin, yazarın *Hilâl ve Salîb Münâzaası* isimli eserini İngilizce nüshasından Osmanlıca'ya tercüme ederken vefat ettiği, aynı eserin baş tarafındaki şu ithaftan açıkça anlaşılmaktadır: "Tercüme sırasında vatandan haber-i vefâtını aldığım vâlidem Hacı Refika Sıddîka hanımın ruhuna ihdâ olunur."

Halil Hâlid mükemmel derecede İngilizce bildiğinden dolayı, eserlerinin bazılarını bu dilde yazmıştır. Bunu tercih edişinin en önemli sebebi, kanaatimizce, Türkler hakkında ön yargılı görüşler serdeden Batı basınına ve ister istemez onların propagandalarına kanan Batı halkına kendi anladıkları dilde cevap vermeyi yeğlemiş ve bunun daha etkili olacağını düşünmüş olmasından dolayıdır. İngilizce'den başka Arapça, Farsça, Urduca ve Fransızca da bilmektedir. Eserlerinin bir kısmı Urduca'ya da çevrilmiş ve fikirleri Hind Müslümanları arasında geniş kabul görmüştür.

1911 yılında yurda kesin dönüş yaptığı bilinen Halil Hâlid, 1912 yılında İkinci Meclis-i Mebusân'a Ankara mebusu olarak girmiş, ancak bilinmeyen sebeplerden dolayı kısa bir süre sonra istifa etmiştir. Çok kısa süren mebusluğu sırasında, Maârif Encümeni Reisliği yapmış ve İlköğretim Kanunu teklifi sunmuştur. 1913 yılında da Bombay Baş şehbenderliğine (Başkonsolosluğuna) atanmış ve bu görevini muhtemelen Birinci Dünya Savaşı'nın başına kadar sürdürmüştür. (Bkz.: H. Halid, *Türk ve Arap*, [Sad.] M. E. Düzdağ, İstanbul 1994, s. III [Düzdağ'ın Önsöz'ü]; S. Tanvir Wasti, "Halil Hâlid: Anti-Imperialist Muslim Intellectual", *Middle Eastern Studies*, (1993), c. 29, n. 3, s. 561).

Buradan yurda döndüğünde çalışmalarını İstanbul Dârülfünûn İlâhiyat Fakültesi'nde sürdürmüş, burada "Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyası" (İslâm Ülkeleri Etnografyası), İslâm Felsefesi ve Antropolojiye Giriş derslerini okutmuştur. Bu görevi sırasında da Fakülte dergisine çeşitli makaleler yazmış, Harbiye Savaş Akademisi'nde de İngilizce öğretmenliği yapmıştır.

Halil Hâlid'in hayatının önemli bir bölümü yurtdışında geçmiştir. Sultan Abdülhamid'in politikasını eleştiren Genç Türkler ile yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Sultan'a karşı entellektüel muhalefetin başını çeken Ahmed Rıza Beyle yakın bir dostluk kurmuştur. Dışarıda geniş bir arkadaş kitlesine sahipti. Ağa Han, Mevlana Muhammed Ali ve Seyid Emir Ali ile ilişkileri ve dostlukları olmuştur. Çokça seyahat etmiştir. Osmanlı'nın er ya da geç emperyalist güçlerle "Doğu meselesi" üzerinde kanlı bir çarpışmaya gireceğini 1900'lerin başında tahmin etmiş ve nitekim de yanılmamıştır. (S. T. Wasti, *a.e.*, ss. 577-78)

Halil Hâlid Bey 29 Mart 1931¹ yılında vefat etmiş, İstanbul Merkez efendi mezarlığına 31 Mart 1931'de defnedilmiştir. Halil Hâlid Bey'in vefatı sebebiyle o gün üniversitede bayrak yarıya indirilmiştir. (S. T. Wasti, *a. e.*, s. 561)

Ertuğrul Düздаğ, Halil Hâlid'in Dârülfünûn İlâhiyat Fakültesi Heyeti tarafından 1928 yılında hazırlanan ve içeriğinde camilere sıralar koymak, müzik çalmak, ayakkabıyla girmek vb. saçmalıklar bulunan "Din İnkılâbı Lâyihası"na kesinlikle imza atmadığını belirterek, kendisine bu hususta yapılan eleştirilerin haksız olduğunu söyler. (Bkz.: *A.g.e.*, s. IV)

Şimdi, hayatı boyunca kalemiyle milletimizin gurur, şeref ve

¹ M. Ertuğrul Düздаğ, Halil Halid Bey'in vefat tarihini 1931 yılı Nisan ayı olarak vermektedir. (Bkz.: H.Halid, *a.g.e.*, s. IV.)

haysiyetini dosta düşmana karşı daima savunmayı azîz bir görev bilen bu büyük şahsiyetin, elimizde sadeleştirmesini sunduğumuz eserinin dışında yayınlanmış kitaplarını, tercüme eserlerini *Sırât-ı Müstakîm* ve *Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Dergisi*'nde yayınlanan makalelerini bir liste halinde vereceğiz. Ayrıca, yazar, eserleri hakkında Batı basınında çıkan değerlendirmeleri de eserlerinin sonunda vermiş olduğundan, biz de bunları buraya alacağız. Bu yazılardan, Halil Hâlid'in yazdığı eserlerin Batı basınında olumlu ve olumsuz bir hayli ilgi uyandırdığı anlaşılmaktadır.

A) Halil Hâlid Bey'in Yayınlanmış Kitapları:

1-*The Diary of a Turk* [Bir Türk'ün Günlük Hatıraları] (1903). Londra'da A.C. Black şirketi tarafından yayımlanmış olup, Urduca'ya da çevrilmiştir. Bu eser Halil Hâlid'in İngiltere'de basılan ilk eseridir. Bu eserinde yazar, Ankara ve İstanbul'da geçen çocukluğunu ve gençliğini de hikâye eder. Ayrıca, eserde Türk hayatı, örf ve âdetleri, Sultan Abdülhamid devrinde Osmanlı İmparatorluğunda hüküm süren siyâsî kısıtlamalar hakkında bilgi verir. Halil Hâlid'in bu eseri 1903 yılında tefrikalar halinde *The Times*, *The Daily Telegraph* gibi gazetelerde ve çeşitli dergi ve mecmualarda yayınlanır.

Bu eserdeki ilave malumattan öğrendiğimize göre, Halil Hâlid babasını henüz dokuz yaşında iken kaybeder. Babasının ölümünden sonra Halil Hâlid'in bakımını amcası üstlenir. Halil Hâlid İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Ebüzziya Tevfik'in sahibi olduğu bir matbaada çalışmaya başlar. Burada Avrupalı bir çok önemli kişi ile tanışır. Bu kişiler arasında *The Times* gazetesinin Londra muhabiri de vardır. Bu esnada askerlikten muaf olabilmek için girişimlerde bulunur; zira bu onun medresede üç yıl eğitim görmesinden dolayı kanunî

hakkıdır. Bu konuda güçlüklerle karşılaşır da, neticede başarır. Sultan Abdülhamid'in casusları tarafından izlendiğine kanaat getirir ve İngiltere'ye kaçmaya karar verir. 8 Mayıs 1994'te bir İngiliz dostun yardımı ile, pasaportsuz, hemen hemen parasız ve İngilizce bilmediği bir vaziyette, İngiltere'nin Hull kentine gelir. Burada para ve lisan olmadan bir şey yapamayacağını anlayan Halil Hâlid 1894 Ağustosunun başında Paris'e geçer, buradan da Budapeşte yoluyla İstanbul'a gelir. Ancak, İstanbul'da şartların kendisi için bir hayli zor ve tehlikeli olduğunu hisseden Halil Hâlid çaresiz bir biçimde tekrar İngiltere'ye kaçır ve 1894 yılının Kasım ayında Liverpool'a gelir. (S. T. Wasti, *a. e.*, ss. 562-64)

2-A Study in English Turcophobia [İngiltere Türk Düşmanlığı Üstüne Bir Araştırma] (1904). Bu eser Türkçe'den çevrilmiş ve Londra İslâm Cemiyeti tarafından basılmıştır. Ayrıca Urduca'ya da çevrilmiştir.

Halil Hâlid bu eserde, İngiltere'de sistemli bir şekilde Türk aleyhtarı propaganda yapan, Türkiye'nin ve İslâm'ın çökmesi için çalışan insanları ve grupları tahlil eder. Ona göre, İngiltere'de kesinlikle çok sayıda açık zihinli insanlar olmakla birlikte, Hristiyan kilisesinin gazetecileri, siyasetçileri ve üyeleri ile birlikte bazı İngilizleşmiş Yahudiler bu hücumların ön saflarında yer almaktadır. Bu insanlar, Hristiyan çeteler tarafından icra edilen kanunsuzluk ve terör hareketlerine sempati duymakta, Sultanın askerleri de bunları bastırduğında acımasızlık ve zâlimlikle onları suçlamakta ve bu bastırma hareketini 'Muhammedî fanatiklik' olarak nitelendirmektedirler. Halil Hâlid, İngilizlerin Osmanlıları alt etme pahasına oluşturmak istedikleri büyük Bulgaristan planının İngiltere'ye tampon vazifesi gören bir devlet üretmeyeceğini, aksine Slav halklarının direktifleri Moskova'dan almaya devam edeceklerini ileri sürer. Hristiyan kilisesinin üyelerini de gözlemleyen Halil Hâlid, İslâm'ın bir

ruhban sınıfına sahip olmamasından son derece memnun olduğunu dile getirir. Ona göre, Fransa evinde laiktir, ama dışarıda emperyalizmin ajanları olan papazları korumaktadır. Sonuçta, Halil Hâlid Yahudilerin İspanyol engizisyonlarından kaçtıklarında kendilerine Osmanlı'nın kucak açtığını, dolayısıyla İngiliz Yahudilerinin Türklerin daima bu ırka karşı gösterdiği dostluğun farkında olmaları gerektiğini hatırlatır. (S. T. Wasti, *a. e.*, ss. 564-65)

3-*Cezâyir Hatırâtından* (1906). Mısır'da İctihad Matbaası tarafından basılmıştır. Bu eser esasen, Mısır'da yayınlanan makale dizilerinin özetlenmiş halidir. Eser yalnızca Halil Hâlid'in Cezâyir seyahatindeki gözlemlerini değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıf ve güçlü yanları hakkındaki uzun spekülasyonları, halifelik ile ilgili bir takım konular hakkındaki tartışmaları, Türk-Arap ilişkileri ve geleceği hakkındaki düşünceleri de içermektedir. Müellif bu eserinde, Fransa'nın Cezayir'i özellikle dinî ve kültürel açıdan nasıl sömürdüğünü kendi gözlemleriyle sergilemeye çalışır. Özellikle, Cezayir'in Konstantiniye şehrindeki Ulu Camiin Fransızlar tarafından yıkılıp, yanı başına bir katedral yapılması Halil Hâlid'i çok etkilemiştir. Onu şaşırtan bir başka husus ise, dinî eğitim veren medreselerdeki müdürlerin Fransız olmasıdır. Kütüphanelerdeki değerli eserlerin yerlerinde olmadığını ve bunların Batıya kaçırıldığını gözlemler. Cezayir'den geri dönmeden bir gece önce, Konstantiniye'de, kendisinin Avrupa'dan geldiği zannıyla ona bir dansöz Arap kızını peşkeş çekmek isteyen Araba şu cevabı verir: "Ben bir Türküm ve Müslümanlar arasında ahlâksızlığı teşvik etmeyeceğim." Halil Hâlid, bu eserin sonuç bölümünde, Batılılaşmak için kendi değerlerini inkâr eden toplum için şu manidâr atasözünü kullanır: "Dimyat'a pirince giderken, kendi evindeki bulgurundan olmak." (S. T. Wasti, *a. e.*, ss. 566-68)

4-*Hilâl ve Salib Münâzaası* (1907). Bu eser, Mısır'da Hindiye Matbaası tarafından basılmış olup, Arapça ve Urduca'ya da çevrilmiştir.

5-*The Crescent Versus the Cross* (1907). Londra'da Luzac şirketi tarafından yayımlanmıştır. *Hilâl ve Salib Münâzaası* isimli eserin İngilizcesidir. Bazı eksiltine ve eklemeler mevcuttur ve Osmanlıca'sından önce basılmıştır.

6-*İslâm ve Nasrâniyetin Münâsebât-ı Asliyesi* (İstanbul-1908).

7-*Rodos Fethinde Sultan Süleyman'ın Tedâbir-i Siyâsiyesi* (İstanbul-1908).

8-*Türkler ile İngilizlerin İlk Temâsı* (İstanbul-1908).

9-*Şehzâde Cem Vakasında Mesele-i Hamiyyet* (1909).

10-*Fusûl-i Mütenevvi'a* (1909). İstanbul'da Ahmed İhsan Matbaası'nda basılmıştır. Tarihe ait konuları içerip, dört risaleden oluşmaktadır.

11-*Türk ve Arap* (1912). Balkan muharebesi sırasında Mısır'da eş-Şa'b Matbaası'nda Arapça'sıyla birlikte basılmıştır.

12-*Bazı Berlin Makâlâtı* (1918). Berlin İmparatorluk Matbaası'nda basılmıştır. İctimaî terbiyeye aittir ve resimlidir.

13-*The British Labour and The Orient* [İngiliz İşçisi ve Doğu] (1919). İsviçre'nin Bern şehrinde Staempfli Matbaası tarafından basılmıştır. Halil Hâlid, bu eserinde, İngiltere'de İşçi Partisi (Labour Party)'nin yükselişini, ülkedeki "sıradan halkın" kendi ülkelerinde hizmetçilikten kurtulmada mücadele vasıtası olarak telakki eder. İşçi Partisi'nin yükselişi, bir diğer tabirle, aristokrasiye ve onun sınıf ayrımcılığına bir baş kaldırıydı. İşçi Partisi, ezilen İngilizler için eşitliğin, kurtuluşun ve hürriyetin simgesiydi. İngiliz yöneticiler kendi ülkelerindeki adaletsizlikleri

ve sınıf ayrımcılıklarını görmezlikten geliyor, dikkatleri Osmanlı'yı kötülemek suretiyle dışarıya çeviriyorlardı. İşte Halil Hâlid'in bu tesbitlerinin ve bunların uzanımlarının yer aldığı bu eser, başlıca üç bölümden ibaret küçük bir eserdir.

14-*Türk Hakimiyeti ve İngiliz Cihangirliği* (Yeni Matbaa / İstanbul-1922). On bölümden oluşur. Halil Hâlid'in siyaset üzerine kaleme aldığı önemli son eseridir. Bu eserde, tarihte Türk-İngiliz münasebetlerini tartışmanın yanında, gelecekte olabilecek ihtimalleri değerlendirir. Eser, aynı zamanda, Türk-Hind Müslümanları, Türk-Mısır ilişkilerini de ele alır, Araplarla Türkler arasındaki anlaşmazlıkların sebepleri üzerinde durur.

15-*La Turcophobie des Impérialistes Anglais* [Emperyalist İngilizlerin Türk Korkusu] (1919). Hem Fransızca hem de İngilizce olarak İsviçre'nin Bern şehrinde Staempfli Matbaası tarafından basılmıştır. İngiltere'nin Doğu siyasetini eleştirmek için yazılmıştır. Eser, 1919 Şubatında Bern'de yapılan Sosyalist Enternasyonal toplantısında İngiliz delegasyonunun üyelerine Halil Hâlid tarafından sunulmuştur. Osmanlı topraklarında başta İngiltere olmak üzere Batı ülkelerinin emperyalist emellerini ve faaliyetlerini cesur bir şekilde eleştiren bir eserdir.

16-*Panislamische Gefahr* [Panislâmizm Tehlikesi]. Berlin'de yayınlanan Nene Rundschau dergisinin 1918 yılı Mart sayısında baş makale olarak yayımlandıktan sonra risale şeklinde de bastırılmıştır. İslâm dünyasını savunmak için kaleme alınmıştır.

17-*A Catalogue of the Printed Muslim Books in the Cambridge University Library* (Cambridge Üniversite Kütüphanesi'ndeki İslâm'a dair Basılan Kitapların Bir Kataloğu; Halil Hâlid'in bu eseri basılmamıştır.)

18-*A History of the Turco-English Relations* [Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi]. Bu eserin Halil Hâlid tarafından yayına

hazırlanmış *The Crescent Versus Cross* isimli eserin hemen başında zikredilmekle birlikte, basılıp basılmadığı kesin değildir. Ancak, yukarıda sekiz numaralı kitap olan *Türklerle İngilizlerin İlk Temâsı* isimli eser, bu söz konusu kitabın Osmanlıca'sı olabilir. Çünkü başlıklar arasında tam bir benzerlik olmasa da yakınlık vardır.

B) Halil Hâlid Bey'in Tercüme Eserleri:

1-*İntişâr-ı İslâm Tarihi* (1925). Prof. T.W. Arnold'un *The Preaching of Islam: A History of the Propagation of the Muslim Faith* isimli eserinin tercümesidir. Sebîlürreşad İdaresi tarafından bastırılmıştır.

2-*Maîşetimizi İstihsâl*. İktisadın faydalarını ve öncelikleri açıklar. Ankara'da Maarif Kütüphanesi tarafından neşredilmiştir.

3-*Tâcirliğin Mebâdîsi* (İstanbul-1926). M.C.Clark'tan yapılan bu tercüme İstanbul Ticaret Odası tarafından neşredilmiştir.

4-*Her günkü Hayatın İktisâdiyatı* (İstanbul-1926). Oxford-Pembroke Okulu İktisat hocası Sir Henry Penson tarafından yazılmıştır. Dört bölümden ibaret olan bu kitabı, Halil Hâlid bu adla çevirmiş ve İstanbul Ticaret ve sanayi Odası da 1926 yılında Vatan Matbaası'nda bastırmıştır.

C) Halil Hâlid'in Sırât-ı Müstakîm'deki Makaleleri:

1-Memâlik-i Ecnebiyye Müslümanları ve Donanma İânesi (c.7, [Sayı:168], ss.189-91).

2-Londra'da Cemiyet-i İslâmiyye (c.5, [105], ss.11-12).

3-Almanya, İngiltere, Türkiye ve Âlem-i İslâm (c.4, [103], ss.427-431).

- 4-Biz Şarka Bakalım Şarka (c.4, [102], ss.410-412).
- 5-Londra'da Müslümanlar (c.3, [69], ss.271-272).
- 6-İstanbul Harîki ve Londra Camii (c.6, [153], s.363).
- 7-Eş'âr-ı Osmaniye Tarihi Hakkında (c.2, [41], ss.226-230).
- 8-Müstesrik-i Şehîr Prof. Brown ve Balkan Komitesi (c.4, [101], s.390).
- 9-İngiltere'de Balkan Komitesi ve Meslek-i Mâzî ve Müstakbeli (c.4, [99], ss.360-362).
- 10-Sene-i Devriye-i Hilâfet -I- (c.6, [139-], s.134).
- 11-Sene-i Devriye-i Hilâfet -II- (c.6, [141], s.170).
- 12-Avrupa'ya Talebe İ'zamı Hakkında (c.4, [89], ss.181-191).
- 13-Siyâsiyyât-ı Milliyede Adâb-ı Mahviyet (c.5, [108], ss.63-65).
- 14-Eski Dost Düşman Olmaz (c.4, [100], ss.379-380).
- 15-Lisân-ı Devletin Tezvici Münâsebetiyle (c.5,[109], ss.81-82).
- 16-İslâm ile Nasrâniyetin Münâsebet-i Asliyesi (c.4, [96], ss.309-312).
- 17-Âlem-i İslâm: İngiltere'de Büyük Bir Misyoner Mu'temeri ve İstikbâl-i İslâm (c.4,[95], ss.296-298).
- 18-Müslüman Arnavutlar ve Arabî Harfler (c.4, [80], ss.33-34).
- 19-Dersaâdet'te Sırât-ı Müstakîm Risâle-i Muteberesine (c.5, [125], ss.349-350).
- 20-Âlem-i İslâm: İngiltere'de Teşebbüsât-ı İslâmiyye (c.4,

[81], ss.51-53).

21-Hilâl ve Salîb Münâzaası (c.4, [90], ss.213-215). Bu makale, elimizdeki eserin "Medeniyet Hakkında Bazı Mütalaat" isimli bölümünü alıntı yaparak neşretmiştir. Yoksa ayrı bir makale değildir.

**D) Halil Hâlid'in Dâru'l-Fünûn İîlâhiyat Fakültesi
Dergisi'nde Neşredilen Makaleleri:**

1-Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyasına Bir Medhal: Antropoloji, Antoloji, Etnogrâfi-i İslâmiyet'te Irk ve Kavim. (c.I, no.3, [Ağustos-1926], ss.235-263).

2-Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyası Tetkikâtından -I- (C.1, no.4, [Teşrîn-i Sâni-1926], ss.105-131).

3-Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyası Tetkikâtından -II- (c.2, no.5-6, [Haziran-1927], ss.22-56).

4-Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyasından -III- (c.2, no.7, [Kânûn-ı Sâni-1928], ss.1-25).

5-Beşerin İbtidây-ı Tahaddüsü (c.2, no.8, [Mart-1928], ss. 151-171).

6-Hacr Devirleri. Bir İtirazı Tetkîk-i Vird (c.2, no.9, [Ağustos-1928], ss.62-71).

7-Ebu'l-Ferec ve Moğollar (c.3, no.10, [Teşrîn-i Evvel-1928], ss.1-16).

8-İsmâîliler, Ağa Han, Hint Müslümanları (c.4, no.14, [Şubat-1930], ss.53-60).

9-Hindistan'da Müslüman Halk (c.4, no.15, [Mayıs-1930], ss.45-50).

E) Halil Hâlid Hakkında Sırât-ı Müstakîm'de Neşredilen Yazılar:

1-Halil Hâlid Bey ve Meslek-i Tahrîri (c.4, [96], ss.308-309).

2-Halil Hâlid Bey'in İstifası (c.4, [149], ss.303-304).

F) Halil Hâlid Eserleri ile İlgili Bazı Çalışmalar:

1-*Türk ve Arab* (Profesör Halil Hâlid 'in bu eseri, M.Ertuğrul Düздаğ tarafından sadeleştirilerek Osmanlıca aslı ve yine Düздаğ'ın kendisi tarafından kaleme alınan Halil Hâlid'in hayatını ve eserlerini içeren bir önsözle birlikte neşredilmiştir. [Selâm Neşriyat ve Ticaret Ltd. Şir. Yay. No:3, İstanbul, 1994]).

2-*Hilâl ve Haç Kavgası* (Yine Halil Halid'in tarafımızdan sadeleştirilen bu eseri de Bedir Yayınları tarafından daha önce sadeleştirilerek neşredilmiş olup, n kim tarafından sadeleştirildiği belirtilmemiştir. [İstanbul, 1975]).

3-*Hilâl ve Salib Münazaası* (Bu bir lisans çalışmasıdır. Prof. M. Rami Ayas'ın denetiminde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 1988 yılında Orhan Ekici tarafından hazırlanmış olup, eserin ilk sekiz bölümünün bir transkribesi niteliğindedir.)

4-"Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyası Tetkîkâtından" ve "Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyasına Bir Medhal" (Halil Hâlid'in yukarıda da belirttiğimiz üzere (D şıkında 1,2,3,4 no'lu makaleler), *Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Dergisi*'nde yayınlanan bu makaleleri, yine Rami Ayas denetiminde A.Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bir lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bu çalışma, bir transkribe niteliğinde olup, Fevzi Sapmaz tarafından yapılmıştır. [Ankara, 1987]).

G) “Hilâl ve Salîb Münâzaası” İsimli Eserin İngilizce Nüshası Hakkında Batı Basınında Yer Alan Görüşlerin Bazıları:

Aşağıdaki alıntıları yazarın sadeleştirmede esas aldığımız *Hilâl ve Salîb Münâzaası* isimli eserinin sonundan yaptık. Bunları sadeleştirmeden vererek, sadece anlaşılması güç terkip ve kelimelerin anlamlarını parantez içinde vermeyi yeğledik.

18 Nisan 1907 tarihli Standard gazetesinden: "Parlak bir surette ve liyâkat ile yazılan bu kitabın müellifi, neşriyât-ı müteaddidesi ile İngiltere'de kendisini tanıttırılmış bir Müslüman zâttır. İslâmiyet ile Medeniyete hizmet hususundaki fevâidini serbestî-i kâmile ile muhâkeme eden bu eseri şâyân-ı ehemmiyettir."

14 Haziran 1907 tarihli Daily Telegraph gazetesinden: "Bu kitap mülâhazalı, muhâkemeli ve dânişli (bilgi dolu) bir eserdir ki, okuyanların tevsî'-ı mâlumâtına hâdim olur (bilgilerinin genişlemesine hizmet eder). Bu eseri okuyan bir kimsenin şark nokta-i nazarını daha yakından tettebbu' edeceği lâbüddür (gerektir)."

3 Nisan 1907 tarihli Westminster Gazette nâm cerîdeden: "Halil Hâlid Efendi bir kaç sene mukaddem dahî böyle şâyân-ı i'tinâ bir kitap yazmıştı. Bu eseri de i'tidâl-i tahrîr, isti'dâd-ı tedkîk ve tefekkür-i selîm gibi mezâyâyı (meziyetleri) hâvidir."

22 Mayıs 1907 tarihli The Pall Mall Gazette nâm cerîdeden: "Hâlid Efendi'nin bu eseri şark hakkında efkâr-ı sahîfelerine i'timâd eden Avrupalılar için pek münâsib bir vâsita-i tashîhdir."

19 Mart 1907 tarihli The Daily News gazetesinden: "Halil Hâlid Efendi, Avrupây-ı Nasrânî'de (Hristiyan Avrupa'da) iğmâz olunan (göz yumulan) fuhşîyyâta vaz' edilmiş olan tecrîmât-ı

dîniyyeye (dinî suçlara) ve tervîc edilen riyâkârlıklara kemâl-i cehd ile ve -korkarız ki- haklı bir sûrette hücum ediyor....Kendisine muğber olmamalısınız (gücenmemeliyiz); belki delâil-i kaviyyesini (kuvvetli delillerini) serbestçe ve şâyân-ı dikkat bir selâseti lisân ile (akıcı bir dille) meydana atmasından dolayı, kendisini tahsîn (takdîr) etmeliyiz."

25 Mart 1907 tarihli Tribune gazetesinden: "Âlem-i nasrâniyetin ahvâl-i ictimâiyyesini memâlik-i İslâmiyyenin ahvâliyle mukayese ettiği sırada müellifin bize mukâbeleten vukû bulan mu'âhazâtı (tenkidleri, paylamaları) hemân külliyyet (hemen hepsi) üzre doğrudur."

Ahvâl-i müstemlekât hakkında Belçika'da çıkan Bulletin de la Société d'études Coloniales nâm risâle-i şehriyyenin (aylık derginin) 1907 Mayıs tarihli nüshasından: "İslâm'ı tevkîr için tertûb olunan bu eser fi'l-vâkî' şarklı bir zât tarafından yazılmış ise de müellifi İngilizce'de ve siyâset ve efkâr-ı ğarbiyyûn hakkında bir vukûf-ı kâmile mâlik olduğunu isbât ediyor. Bundan böyle şarklılar arasında düvel-i ğarbiyyenin teğallübüne (zorbalığına) karşı bir fikr-i müttahid husûle geleceğini beyân eden kelâm-ı şâyân-ı i'timâddır."

Paris'te münteşir Revue du Monde Musulman nâm risâle-i mevkûtenin (belirli günlerde çıkan derginin) 1907 Mayıs tarihli nüshasından: "Halil Hâlid Efendi'nin eseri pek acı bir ta'rîzi (taşlamayı) şâmil ve fakat büyük fevâidi hâvîdir. Bir hiss-i samûmâne ile yazılmış ve mevâdd-ı mundericesi (içinde bulunan maddeleri) etrafiyla mütâlâa edilmiştir. Müellif hikâyâta atf-ı ehemmiyet etmiyor ve yalnız vekâyı'-ı umûmiyeyi kâle alıyor ve bir metn-i müessirde lâıyıklı bir sûrette tertûb için bu vekâyı'-ı umûmiyeyi teşrîh eyliyor."

H) Halil Hâlid'in Diğer Eserleri Hakkında Batı Basınında Çıkan Bazı Görüşler:

Bu alıntılar da Halil Hâlid'in *The Crescent Versus Cross* isimli elimizdeki eserin İngilizce nüshasının baş tarafından yapılmıştır.

a) *Bir Türk'ün Günlüğü* (The Diary of a Turk) isimli eser hakkında çıkan bazı görüşler:

The Times, 4 Nisan 1903: " Doğu'nun içinden bir şeyler görmek isteyen herkesin büyük bir zevkle okuyacağı bir kitaptır."

The Daily Telegraph, 11 Nisan 1903: "Bu ülkede Türkiye hakkında şimdiye kadar basılmış en ilginç kitaplardan bir tanesi - olağanüstü bir şekilde her detayında tıpkısı."

The Daily Chronicle, 7 Nisan 1903: "Bu eserde, Türk âdet ve geleneklerinin, eğitiminin ve siyâsetinin gerçek bir bilgisine sahibiz."

The Daily News, 10 Nisan 1903: "Sayın Hâlid'in kitabı, Doğu'nun durumunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir."

The Athenaeum, 27 Haziran 1903: "Türkiye üzerine yazılan kitaplardan çok daha bilgi verici, doyurucu. Hararetle tavsiye edebileceğimiz bu mütevâzi eserde şaşırtıcı miktarda bilgi mevcut."

Academy and Literature, 25 Nisan 1903: "Çok ilginç bir kitap."

Vanity Fair, 9 Nisan 1903: "Sayın Hâlid'in kitabı, Yakın Doğu'daki mevcut durum hakkında en ilginç kitaplardan bir tanesi."

Saturday Review, 23 Mayıs 1903: "Yazarın İstanbul hakkındaki yakın ve derin bilgisi, onu, Türk toplumu ve hükümeti hakkında sıradan bir İngiliz'in Türkiye hakkında elde

edemeyeceği bir bilgiyi ona vermeye muktedir kılmaktadır."

Truth, 23 Temmuz 1903: "*The Diary of a Turk* bir çok mevcut fikirleri alt üst edecektir. Şüphesiz ticarî bir toplum için kitaptaki en ilginç bölüm, Sayın Halid'in, kadınların Doğu'da ticarî seyyahlar olarak istihdamı teklifidir."

The Westminster Gazette, 15 Nisan 1903: "Yazarın sağlam sağ duyusu ve siyâsî durum hakkındaki açık görüşlerinin yanında, kitabı da oldukça ilginçtir."

The St. James's Gazette, 4 Nisan 1903: "Hem gerçeği hem de görüşleri sunma mevkiinde olan biri tarafından yazılmış dürüst bir kitap; bu *Diary* (Günlük) herkes tarafından okunmayı ve üzerinde dikkatli bir şekilde durulmayı hak ediyor."

The Pall Mall Gazette, 5 Mayıs 1903: "Okunabilir, zekî ve bilgilendirici bir kitap. Okuyucularımıza bu kitabı okumalarını hararetle tavsiye etmeliyiz."

The Queen, 15 Ağustos 1903: "....Kitabın bir hayli bilgi dolu bölümleri dikkati hak ediyor."

The Lady, 23 Temmuz 1903: "Bu kitabı okuyanların zihinlerinden bir çok ön yargı silinecek."

The Ladies' Field, 25 Nisan 1903: "Kuvvetli ve vecîz bir şekilde yazılmış bilgilendirici bir kitap. Harem hakkındaki bölümleri paha biçilmez."

b) *A Study in English Turcophobia* eser hakkında basında çıkan görüşler:

Morning Post: "Yazar İngiltere hakkında, Türkiye hakkında bilgi sahibi olan vahşet tacirlerinden, çok daha bilgi sahibidir. O, İngiliz tahrikçilere siyaset, güzel duygu, güzel his, insanlık ve vatanseverlik konularında onların kesinlikle sevmeyeceği bir

doğruluk ve nüktecilikle hücum etmektedir. Bazen onun alaycılığı Voltaire'inkine benzemektedir."

The British Realm, Şubat 1904: "Bu risale, mantık gücü ve ifade ölçüsü ile olağanüstü....Beceride müthiş, fakat daima nezaketli bir alaycılığa sahip; bu risale bir klasik."

"MEDENİLEŞTİRME VAZİFESİ" (!) VE HAÇLI ZİHNİYETİ ÜZERİNE

Prof.Dr.Mehmet ŞEKER

-I-

Dünyada medeniyetler arası yarış tarih boyunca sürmüştür ve halen de gitmektedir. Bu yarış, zaman olmuş ilmî ve fikrî alanlara kaymış, zaman olmuş fiilî mücâdele, kavga ve hatta savaş boyutuna varmıştır. Bunun sonucunda bazı medeniyetler varlıklarını koruyamamış, daha üstün medeniyetler içinde eriyip yok olmuşlardır. Bazılarının ise, sâdece izleri ve eserleri ile varlıklarından haberdar olunabilmektedir. Mısır ve Yunan medeniyetleri bunun örneklerindendir.

Günümüzde ayakta kalabilen medeniyetler ise, geçmiş medeniyetlerin bir çok özelliğini alıpkoruyarak, kendi hamurunu yoğurmuş ve orjinal yeni bir yapıya sahip olarak varlığını sürdürmeğe muvaffak olmuşlardır. Daha çok şarkın yani doğunun rûhî özelliklerini taşıyan İslâm Medeniyeti ile Hıristiyanlığın özelliklerini benimsemiş olan Batı Medeniyeti bugün ayakta kalabilen iki önemli medeniyet zümresidir.

Bu medeniyetler, yani İslâm Medeniyeti ile Batı Medeniyeti tarihleri boyunca birbirleri ile mücadele ede gelmişlerdir. Bu mücadeleler çok zaman ilmî ve fikrî alanlarda süregelmişse de, bu mücadelelerin zaman zaman savaşlara dönüşerek, soğuk ve sıcak çatışmalar halinde de cereyan ettiği görülmektedir. XI. Yüzyılın son yıllarında fiilen başlamış olan Haçlı Seferleri(1096-1097),

Müslüman-Türk Selçuklu ilerleyişini durdurma gayretinin yanında, aynı zamanda, İslâm Medeniyetinin hakimiyetine karşı duyulan tepkinin de bir örneğidir. Bu tepki asırlarca devam etmiş, adeta bir zihniyet, bir ideoloji halinde nesillerden nesillere intikal etmiş bulunmaktadır. Günümüzde Bosna-Hersek'te, Çeçenistan'da ve Filistin'de, hatta Kıbrıs'ta cereyan etmekte olan hadiseler bu zihniyetin en açık örneği olarak gözlerimizin önündedir.

Haçlılık ruhu da denilebilecek bu zihniyet, görünüşte, kendisini insanlığı kurtarmaya görevli bir mümessil rolü oynamaktadır. Âdeta, dünya medeniyetinin tek temsilcisi gibi görünmeye çalışan bu Batılı zihniyet, XVIII.yüzyıldan bu yana insan haklarını koruma ve dünyayı medenileştirme şampiyonluğuna soyunmuş görünmektedir. Buna rağmen dünyanın gözleri önünde işlenen cinayetler, masum insanların ırz ve namuslarının çiğnenmiş olması ve benzerî hadiseler insanlık adına, hele hele medeniyet adına yapıyorsa, buna medeniyet değil, vahşet adı verilir.

Nitekim, Tanzimat sonrasında yaygın halde, bütün İslâm dünyasını saran Batı hayranlığına kapılıp, Avrupa'ya giden bir çok okur-yazar takımı içinde bu gerçeği görerek, Batının gerçek yüzünü gösteren insaf sahibi kişiler de vardır. Halil Halid de bunlardan biridir. Halil Halid Bey, 1902-1911 yılları arasında İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde öğretim üyeliği kadrosunda çalışmış, bir çok gazete ve dergide Osmanlılar ile diğer İslâm ülkeleri hakkında yazılar ve eserler neşretmiştir. Eserleri arasında, İngiltere'de önce İngilizce, daha sonra da Mısır'da Türkçe olarak neşrettiği *Hilâl ve Salîb Münâzaası* adlı eseri konumuz bakımından ayrı bir önem arzetmektedir.

Bu eserin birinci bölümü "Medeniyet Hakkında Bazı Mütâlaalar" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; Avrupa medeniyetine bakış şöylece ifade edilmektedir:

"Avrupa medeniyeti" sözünü "Şark Vahşeti" tabiri karşılığında kullanmak, pek çok Batılı yazar tarafından bir alışkanlık haline getirilmiştir. Bir diğer anlatımla; Avrupa'nın şu tahakküm ve üstünlüğü devrinde Hıristiyanlığın herhangi bir topluluğuna mensup olmayan bir halk galiba medenîleşmiş sayılmak istenilmiyor.

Şu "medeniyet" sözünün gerçek anlamının ne olduğunu anlayabilmek öyle bir konudur ki, Doğulu bir araştırmacıyı gerçekten şaşırtır. O araştırmacı, Avrupa müellifleri tarafından yazılan ve bu gibi hususlarda kaynak olan eserlere başvursa; Batılılarca kesin olarak medenî sayılmayan bir çok millet, o eserlerdeki tariflere göre medenîleşmiş insan topluluklarından sayılması gerekir. Bundan başka o Doğulu araştırmacı, söz konusu eserlerde tarif edilen medenîleşme özelliğini Avrupalıların iş ve hareketleriyle, özellikle Asya ve Afrika'daki davranış ve tutumlarıyla mukâyese etmiş olsa, Avrupa milletlerinden bazılarının medenîleşme sıfatına hiç de lâayık olmadıklarına hükmeder. Çünkü, karşı koyma gücü sınırlı olan Doğu milletlerinin millî istiklâllerini ortadan kaldırmak, mevcud olan müesseselerini ya değiştirmek veya imhâ eylemek, atalarından intikal eden ve onlar tarafından mukaddes sayılan her şeylerini ya bozmak veya çığırından çıkarmak gibi işlere "medenîleşme" biçimi verilemez. Aksine bu gibi uygulamalar, o ilerlemiş Batılıların ruh dünyalarında dedelerinden aldıkları mirasla bir nevi vahşî hevesin hâlâ yürürlükte olduğunu ortaya koyar. Hatta, yine o Doğulu araştırmacı, incelemeleri sonucunda, şu gerçeği ortaya çıkarır ki o da, devamlı olarak çokça tekrarlanan "medeniyet" sözünün mübhem bir tabirden ibaret olması ve Fransızların *La Grande Encyclopedie* adlı ansiklopedik sözlüklerinde ortaya konulduğu gibi, "medeniyet" kelimesine tam bir tanım verememektir.

"Konunun iç yüzü böyle olduğu halde; madem ki Avrupanın Doğu üzerindeki hakimiyeti devam edip gitmektedir, o halde bu hakimiyetin devamına bir fiilî muhalefet ortaya çıkmadıkça doğruları "gayr-i medenî" yani medenîleşmemiş diye tasvir etmek, Avrupalıların yararına olacaktır; zira Avrupalılar, doğu milletleri arasına sokmayı üzerlerine aldıkları şu ma'hut "medenileştirme" görevlerinde bu vesile ile kendilerini bir yetkiye sâhip bulunmuş sayıyorlar". (Halil Hâlid, **Hilâl ve Salîb Münâzaası**, Mısır, 1325 (1907), 8-9)

Bu anlayışla hareket eden medeniyet mensupları, medenî saymadıkları toplulukları, ancak kendi medenî anlayışlarını benimsedikleri takdirde medenîleşmiş sayacaklardır. Öyle olsaydı, dünya tek bir medeniyete sahip olurdu. Ya da insanlar robotvârî bir şekilde sadece teknolojinin esiri olurlardı. Halbuki, dünya bir çok ve farklı medeniyetlerin varlığı ile güzeldir. Avrupalıların, kendi medenî anlayışları dışındaki medeniyetlere, inanç ve düşüncelere de hoş görülü olarak yaklaşmaları ve davranmaları gerekir ki, dünyanın güzelliği devamlılığını ve çeşitliliğini korusun. O yüzden Avrupalılar için Orta Çağ, karanlık bir devir sayılırken, Orta Çağın aydınlık medeniyeti olan İslâm medeniyetinin hoş görüsü sayesinde; ilimde, düşüncede, sanatta ve her türlü medenî gelişmede, İslâm dünyası sahip olduğu en yüksek seviyesine ulaşabilmiştir. Bu gelişmede farklı medeniyetlerin katkısının bulunduğu hususunda şüphe yoktur. Ayrıca bugün sahip olunan medeniyetin kaynakları ile medeniyette ulaşılan seviyede de, şüphesiz İslâm Medeniyetinin katkısının olduğu ilim ve insaf sahibi bir çok Avrupalı araştırmacı tarafından da kabul edilmektedir.

Avrupalılar da üstlendiklerine inandıkları başka milletleri medenileştirme(!) görevlerini bıraksınlar da, her medeniyet mensubu, kendi medeniyetini zenginleştirip geliştirsin. Çinli'nin,

Japon'un, Hintli'nin de, Yahudilerin ve Müslümanların da bu dünya medeniyetine katkıda bulunacakları daha insanî, daha dengeli bir ruhî medeniyete mensup oldukları gözden uzak tutulmamalıdır. Avrupalılar da dahil her medeniyet zümresinin birbirine alıp vereceği nice zenginlikler olduğu unutulmamalıdır.

İşte elinizdeki bu kitap, yıllarca İngiltere'de bulunduğu sıralarda gördüklerini, duyduklarını ve okuduklarını iyice tartıp ölçen bir kalem tarafından yazılmıştır. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Cambridge Üniversitesi'nde öğretim elemanı olarak çalıştığı sıralarda böyle bir kitap yazma ihtiyacını duymuş olması ilgi çekicidir. Biz bu kitabı geçmiş yaraları deşmek için sadeleştirmedik. Günümüzde gençliğin anlayabileceği bir dile aktarılması ihtiyacını, tıpkı Halil Hâlid'in, bundan doksan yıl önce yazma gereğini duyduğu ihtiyacı duyduğumuz için biz de bu kitabı sadeleştirdik.

-II-

Osmanlılar, h.755/m.1354 yılında Rumeli'ye geçmişlerdir. Bu tarihten sonra, adım adım ilerleyerek Avrupa'nın içlerine girmişlerdir. Balkanlarda tutunmaları ise çok zor olmuştur. H.791/m.1389a I.Murad'ın komutasında Birinci Kösova muharebesinin yapılmış olması h.798/m.1396'da da Yıldırım Bayezid'in Niğbolu zaferini kazanması Balkanlarda Osmanlı hakimiyetini iyice artırmıştır. Buna rağmen Timur ile Yıldırım'ın Ankara savaşı (h.804/m.1402), Osmanlılar'ın Balkanlar'da daha da güçlenmelerine ve sınırlarını daha da genişletmelerine engel olmuştur.

Bu dönemlerde Bosna-Hersek bölgeleri zaman zaman Osmanlılar tarafından itaat altına alınmışlarsa da kesin olarak, Osmanlı sınırlarına dahil edilememişti. Nihayet, İstanbul'un fethi

(h.857/m.1453) gibi bu da Fatih Sultan Mehmet'e nasip olmuştur. İstanbul'un fethi, Akdeniz ile Karadeniz arasındaki ticaret yolunun Türk hakimiyetine geçmesini sağlamıştır. Sırbistan ile Mora'nın fethi de Avrupa'luların büyük bir heyecana ve telâşa kapılmalarına sebep olmuştur. Hatta Papalık makamı Türk ilerleyişini önlemek için yeni bir Haçlı Seferi propagandasına giriştiği gibi Venediklilerle Osmanlı düşmanı olan Akkoyunlular arasında bile gizli münasebetler kurulmaya başlanmıştır. O sırada Papalık makamında bulunan İkinci Pie'nin haçlı propagandasına kapılarak Osmanlılara karşı kurulmak istenen cephede, Bosna krallığı ile Hersek dukalığı da yer almıştır.

Bosna kralı h.866/m.1461'de Papalık'tan yardım istemek üzere Roma'ya elçiler göndermişti. Bir süredenberi de Macar kralı Mathias'dan, Venedik Cumhuriyeti'nden de yardım istiyordu. Aynı yılda da, Arnavut sergerdesi İskender'le de anlaşmışlardı. Casusları aracılığı ile bunları öğrenen Fatih, kendilerine karşı yürütülen bu faaliyetleri dikkatle takip ediyordu. Sırp kralının damadı olan Bosna kralı Stefan Tomaseviç, hem Sırbistan verâseti meselesinde, hem de birikmiş olan vergilerini vermeyi reddetmek suretiyle Osmanlılara cephe almış bulunmaktaydı. Bu davranışları ile Balkanlarda problem olmaya devam eden Bosna kralına karşı harekete geçme zamanı geldiğine inanan Fatih Sultan Mehmet h.867/ m.1463 yılında Bosna krallığı üzerine yürümüş, bu küçük krallığın başkenti olan Yayçe kalesinin fethi ile yöre halkı, diğer önemli şehirlerin anahtarlarını da takdim ederek teslim olmuşlardır. Bir başka kaleye kapanmış olan Kral da bu kalenin tesliminden sonra idam edilmiştir.

Fatih'in bu seferinde bütün Bosna fethedilmiş ve bir rivayete göre, üç yüzden fazla müstahkem mevki zabtedilmiştir. Bu tarihten itibaren artık bir Osmanlı vilâyeti haline gelen Bosna, hem yerli halkın, hem de yeni yerleşenlerin huzur içinde

yaşadıkları bir bölge haline gelmiştir. Hersek dukaılığı da Bosna'nın kesin olarak fethinden sonra teslim olmayı kabul etmiş ve daha sonra da bütün Hersek Osmanlı idaresine girmiştir .

Gerçi Bosna'nın fethi tarihini daha gerilere götürenler de vardır. Bu görüşe göre; Bosna kitâbeleri arasında, Haseki Havvâ Hâtun câmiîni yaptıran hanımın h.840/ m.1436-1437 tarihini taşıyan kabir taşının kitâbesine dayanarak, bu fethin daha önceki tarihlerde gerçekleşmiş olduğu üzerinde durulur. Bir başka kanaata göre, Bosna'da ilk sancak beyi olarak, h.858/ m.1454'de Minnetoğlu Mehmet Beyin adı verilir. Ancak bu beyin geçici bir görevle Bosna'da bulunduğuna hükmetmek gerekir. Bosna'da ilk sancak beyi olarak, İshak bey veya onun oğlu Gâzî İsâ bey'in adları da geçmektedir. Buna göre Bosna, XVI. asra kadar Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak beyliği olarak kalmış, h.960/ m.1552 yılında da Bosna Beylerbeyliği'nin merkezi olmuştur.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde kaydettiğine göre, Saray-Bosna, derbend bekçiliği yapmak için kurulmuş bir köy iken, bilâhare ufacak bir kale, belki etrafı hendekle çevrili ağaç ve topraktan oluşmuş müstahkem bir mevki halindeki bir palanga haline gelmiş bir yerleşim merkezidir. Evliya Çelebi, çoğunun üstleri kiremit örtülü, akar sulu 17.000 evi olduğunu yazar. Ayrıca, şehir kethudâsının defteri mûcibince 400 mahallesinin bulunduğunu ve bunun on mahallesinin Sırp, Bulgar ve Ulah, ikisinin de Yahudi mahallesi olduğunu kaydeder; geri kalan 268 mahallenin de Müslüman mahallesi olduğunu belirtir. Evliya Çelebi'nin tesbit ettiği bu XVII. asra ait bilgiler, şehrin fethinden iki asır sonra tam bir Müslüman şehri olduğunu göstermektedir. Nitekim, şehirde; 177 mihrap olduğu, yani bu sayıda mescid-camiin bulunduğu, bunun 77 sinde Cuma namazı kılındığı diğer yüz tanesinin de mescid olarak kullanıldığı bilinmekteydi. Ayrıca şehirde; "bir çok medrese, 8 dârü'l-kurrâ, 10 dârü'l-hadîs, 180

mekteþ (ilk okul seviyesinde), 47 tekke, 110 çeþme, 1060 pınar, 300 sebîl, 5 hamam, 670 kadar da hususî hanedan hamamı, 3 kervansaray, 7 köprü bulunmaktadır. 1291 mâlî (1875) senesi Bosna Sâlnâmesi 101 câmî ve mescid, 7 medrese, bir idâdî, bir rüştiye, 40 Müslüman ve 7 Hristiyan ilk mektebi, 21 hân, 17 türbe, 9 tekke, 2 hastahane, bir kışlanın var olduğunu göstermektedir. İlk mekteplerin nisbeti Müslüman ve Hristiyan ahalinin Avusturya işgalinden evvelki miktarlarının da ölçüsüdür. Demek o zaman, Hristiyanların %17 miktarında oldukları tahmin olunabilir."

Görüldüğü gibi, Bosna, Osmanlı idaresinde gelişmiş ve bayındır hale gelmiş bir yerleşme merkezi olmuştur. Günümüze ulaşmış mimârî eserlerin incelenmesi bile Osmanlılar devrinde Bosna'ya verilen önemin büyüklüğünü ortaya koyacaktır.

Burada, Bosna'nın fethinden sonra, Bosna halkına ve papazlarına Fatih'in verdiği bir fermanla kendilerine tanınan hak ve imkânlardan da bahsetmeden geçemeyeceğim. Nitekim Fâtih Sultan Mehmed; Bosna'daki Latin papazlarına şu fermânı, bildiriği yayınladı:

"Ben ki, Sultan Mehmed Hân'ım, cümle avâm ve havâssa mâlûm ola ki, iş bu dârendegân-ı ferman-ı hümayûn Bosna ruhbânlarına mezîd-i mâyetüm zuhûra gelûb buyurdum ki; Mezbûrlara (mukaddes kitaplara) ve kiliselerine kimsede mâni ve müzâhım olmayıp, ihtiyatsız menleketimde duralar. Ve kaçup gidenler dahi ennü emânda olalar. Gelûb bizim hassa menleketimizde havfsız sâkin olup, kiliselerine mütemekkin olalar (korkusuzca oturup, kiliselerine mutasarrıf olalar)... Kendilerine ve caularına ve kiliselerine ve dahi yabandan hassa menleketimize âdem gelürler ise yemûn-i muğallaza iderin ki, yeri göğü yaradan Perverdigâr hakka için ve Ulu Peygamberimiz hakka için ve kuşandığım kılıç hakka için bu

yazılanlara hiç bir ferd muhâlefet etmeye, mâdâm ki bunlar
benüm emrime mutî' ve munkâd olalar."

Bu ferman, aslında Müslüman idarecilerin İslâm Tarihi boyunca görülen uygulamalarının en bâriz örneği olarak gösterilebilecek niteliktedir. Adeta, Kudüs'ün fethinde Hz.Ömer'in Kudüs halkına ve ruhbanlarına verdiği ahidnâmenin manâ ve muhteva olarak aynıdır.

Bunlar ve benzerî uygulamalar, Müslümanların insan haklarına, din ve vicdan hürriyetine gösterdikleri titizliğin, saygının ve hürmetin binlerce örneklerinden biridir. Bu örnekler ciltler dolusu kitaplara sığmayacak kadar çoktur. Gerçekte İslâmiyetin emir ve yasaklarının hayata geçirildiğine gösterilebilecek böyle örnekler tarih boyunca çokça görülen örneklerdir.

Heyhat ki, günümüzde Avrupa'nın göbeğinde cereyan etmekte olan hâdiseler bizleri, başımızı iki elimizin arasına alıp derin derin düşündürmektedir. Eski Yugoslavya'da bulunan Müslümanların yaşadığı Bosna-Hersek üzerine oynanan oyunlar ve o bölgede yaşayan Müslümanların varlığına yönelik insanlığa sığmayan vahşice işlenen cinayetler, geçmiş devirlerde Hristiyanlara gösterilen toleransla, Hristiyan din adamlarına verilen imtiyazlar kıyaslandığında kıyas kabul etmiyecek bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Müslümanlardan gördükleri müsâmahayı içlerine sindiremeyip asırlardır İslâm dünyasını içten parçalamaya çalışan ve bunun için çeşitli Bizans entrikaları çeviren Hristiyan dünyası Bosna-Hersek'te de aynı düşmanlığın en acımasız örneklerini sergilemektedirler. İnsan hakları şampiyonluğuna soyunan Batı dünyasının çifte standardını bir kez de Balkanlarda ve Azerbaycan'da ortaya koymuş olması Batılılar için affedilmez bir

suç olarak tarihe geçecektir. Osmanlılardan, Türklerden ve Müslümanlardan bu kadar müsâmaha ve inançlarına saygı gördükleri halde, devir değişip te, kendilerini biraz daha güçlü hissetmelerinden sonra, Müslümanlar azınlıkta bile olsalar, onların varlığına tahammül edemeyen haçlı ruhu ne yazık ki, bugün Bosna-Hersek'te Müslüman kanı akıtmaktan zevk almaktadır. Bugün Bosna-Hersek'te Müslümanları temizleme ve o bölgeleri arındırma harekâtı başlatmış olan anlayışın gelecekte Müslümanların dünyada bile yaşamalarına tahammül edemeyecek bir dereceye ulaşmayacağını kim garanti edebilir? İnsanlık, yirminci yüzyılın sonunda, işlenen benzerî cinayetlere şahit oldukça medeniyette geldiği seviyenin daha ancak vahşî bir kabilenin tutum ve davranışını sergilediğini ve medenilikten uzak bir anlayışta olduğunu bir kere daha kabul etmelidir!..

-III-

Doğu Hristiyan ülkelerini Müslümanların özellikle Türkler'in elinden kurtarmak için başlatılan Haçlı seferleri, aşağı yukarı üç asır boyunca ve aralıklarla sürmüştür. Bu üç asır içinde (XI- XIV. yüzyıllar), ateşli bir heyecana kapılarak, Hristiyan dünyasında Haçlı seferine çıkmaya yemin etmeyen bir devlet adamı, güç sahibi bir kişi yoktu. Hristiyanlık için Doğu'da savaşmak üzere asker göndermeyen hiç bir ülke de yoktu. Kudüs, her erkeğin, her kadının her an aklındaydı. Bu sıcak savaş seferleri sona erdikten sonra, tabir câizse soğuk savaş dönemi başladı. Kilise haçlılık ruhunu hiç kaybetmedi denirse, aşırı bir ifade kullanılmamış olur.

Ancak, zaman zaman hem Hristiyan âlemi, hem de İslâm dünyası barış içinde yaşamayı arzu ettiler. Nitekim, yukarıda, fethini anlattığımız Bosna-Hersek, bu barış içinde yaşamamanın örneğinin görüldüğü bölgelerden birisidir. İster Osmanlı idaresinde olsun, isterse Yugoslavya adı altında kurulan idaresinde olsun bu barış ortamının sağlandığı, tarihte görülen

örneklerdendir. Dünyanın başka bölgelerinde de bu barışın tesis edildiği tarih boyunca görülen hadiselerdendir.

Ne yazık ki, kendini üstün gören bir zihniyet, zaman zaman bu barışı bozmuştur ve bozmaktadır. Bunu da medeniyet adına yapmaktadır. Kendisini karşısına aldığı topluluklardan daha medenî kabul eden(!) bu zihniyet, sanki halâ haçlılık ruhu ile hareket etmektedir. Bu zihniyetin temsilcisi olarak görülen Batılıların İslâm dünyasını ve Müslümanları nasıl tanıyor ve tanıtırıyorlar? Bunu çok iyi tesbit eden Halil Hâlid'in *Hilâl ve Salib Münâzaası* adlı eseri gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu eser, tenkîdî bir şekilde, İslâm dünyasındaki anlayışa yöneltilen tenkitlere de açık cevaplar vermektedir.

Yirmibirinci yüzyıla girerken insanlık, yeniden, geldiği medenî seviyeyi gözden geçirmelidir. Sadece teknolojinin akıllara durgunluk veren çok hızlı gelişmesi, insanlığın medenî gelişmesinin ölçüsü değildir. İnsanlar din ve inançları ile birbirlerini anlayarak içinde yaşadıkları toplumsal dayanışmayı devamlı hale getirebilirlerse, bu sayede huzur ve sükûna kavuşabilirler. Aksi halde, yalnız, ayrı dinlere mensup olanlar arasında değil, aynı dine mensup olanlar arasında bile, sevgi ve hoş görü yok olur. Dünyayı bunların yerine kin ve nefret sarar. Bu da, iddiası güdülen medenî olma ve medenîleşme yolunda atılan adımların boşa çıkmasına yol açar.

İşte bu anlayışlar, hem Müslümanların hem de Hristiyanlarla diğer Müslüman olamayan toplulukların dünyada oluşturdukları medenî seviyeyi korumak için, öncelikle birbirlerini iyi anlamaları gerekir. Ardından da, karşılıklı saygı ve birbirlerinin haklarına riayet ederek, geçmişte olduğu gibi gelecekte de, huzur ve sükûn içinde yaşamının yollarını bulmaları gerekir.

✖

ÖNSÖZ

(İngilizce Baskıya Yapılan Önsöz)

Yazmış olduğum sayfaları okuyan bir dost, bu kitaba ismimi eklememin isabetli olacağını söyledi; çünkü kitap, Hristiyan medeniyetinin bazı yönlerinin alışılmadık tarzda açıkça bir tenkidini ihtiva ediyordu. Bu önerinin bana nazik niyetlerle yapıldığından şüphe yok. Fakat, kanaatimce, gizli bir saldırı olarak nitelendirilebilecek böyle bir şeyin ihanetten aşağı kalır yönü yok. Bu sayfaları yazmaktaki amacım, ilk plânda Müslüman Doğu'nun davasını savunmak, ikinci plânda da Batı medeniyeti hakkındaki bazı düşünceleri Müslüman bakış açısından ortaya koymaktır. Eğer Doğu'nun davasını etkili bir şekilde yeteri kadar savunabilmişsem -bu yöndeki gayretlerimin neticesi ne kadar küçük olursa olsun-, bunu, samimî tenkidimden dolayı mevkiime veya menfaatlerime gelebilecek her hangi muhtemel bir zararı tamamiyle karşılayabilecek büyük bir manevî memnuniyet olarak telakkî edeceğim.

Yine de, bu tam hürriyet beldesinde bir insanın samimî bir şekilde doğru olduğuna inandığı bir davayı savunmak için görüşlerini açıkça dile getirmesinden dolayı, nasıl zarara uğratılabileceğini bir türlü idrak edemiyorum. Yazılı olmayan

İngiliz hürriyet kanununun, bir İngiliz'in diğer ülke insanlarının hayat tarzlarını serbestçe tenkid etme hakkına sahip olacağı ve diğer insanların da kendilerini savunmak için söyledikleri şeylerden dolayı hoşgörüsüzlüğe maruz kalacakları şeklinde bir şeyi vaz'ettiğine inanmıyorum. Irk olarak Türk, inanç olarak ise Müslümanım; ve bu ülkede yaşayan bir çok insanın acımasız bir ayırım gözetme arzusuyla özellikle Osmanlı halkının onuruna saldırdıklarında, genelde Müslümanların hislerinin nasıl incindiği hakkında herkes bir parça fikir sahibidir. Oysa benim tenkid metodum, kampanya metotları hemen daima iftira ve kaba hakaretlerle karakterize olan düşmanlarımızın benimsediği metottan tamamıyla farklıdır. Bu tür iftira ve kaba hakaretler bu sayfalarda bulunmayacaktır; ben metotları ve kurumları tenkid ediyorum, hiç kimseyi karalamıyorum.

Her hangi bir tenkidin hoşla gitmeyen hükmünden ciddî bir rahatsızlık duymayacağım. İyi bir tenkidten çok şey öğrenilebilir, ve şahsen ben, ne kadar zıt olursa olsun nezaketle yapılan her türlü tenkide büyük bir saygı duyacağım. Halbuki, edebî tenkid adına yapılan aşağılayıcı fikirler ve kaba sözler, "medenî" olarak kabul edilmeleri gerektiği iddialarına rağmen, benim gibi bir Doğulu araştırmacıyı, ancak bu tür tenkidlerde iyi üslupların eksik olduğuna iknâ edecektir.

Müslüman Doğu ile ilgili meselelerle alâkadar olan düşmanca görüşlere sahip bazı Batılı alimlerin yaptığı gibi, bu eserde ortaya konan bütün Doğulu görüşleri diplomatik bir tarafsızlık havası içinde ifade etmiş olabilirim. Fakat ben, eski tarz bir tarafsızlık faziletine inanan bir kişiyim. Belki de çok sık olarak düşüncelerimi bir mizah üslûbu içinde açığa vurdum. Fakat bu, Avrupa medeniyeti adına Doğu'da icra edilen bütün saçmalıklarda çok zalimce bir hor görmeyi gözlemleyen bir kişi için oldukça tabîî değil midir?

Batılı okuyucu, son zamanlarda belli başlı Doğu dillerinde gittikçe artan yayınlarda Doğu halklarıyla ilgilenen Hristiyan Avrupa'nın kullandıkları metotların muhtemelen farkında değildir. Mesele orada kalmayacaktır: Sayıları artan Doğuluların bu barışçı kampanyayı düşmanlarının konuştuğu lisanlarda daha da ileri götürecekleri an için zaman çok uzak değildir. O takdirde, Batı halkı, Doğu meseleleriyle ilgili her bir anlaşmazlıkta, bir çok Hristiyan Avrupa'lı yazarın ihmal ettiği, örtbas ettiği veya yanlış aktardığı bir Doğulu görüş noktasının da olduğunu görmeye muktedir olabilecektir. Böyle bir hareket, kanaatimce, Doğu ile Batı arasında şu ana kadar yanlış bir kanaatle imkânsız olarak görülen bir karşılıklı anlayış ortamını tesis edebilecek yegâne vasıta olacaktır.

Halil Hâlid

HİLÂL VE SALİB MÜNÂZAASI

Birkaç Söz

Geçen yıl bu kitabın İngilizcesini Londra'da yayınlattırdığım zaman, bir de Türkçesini de hazırlayıp yayınlatabileceğimi ümit edemiyordum. Hindistan'da Müslümanlar arasında en yaygın olan Urduca'ya tercüme teklifi geldiği zaman, Türkçe'ye de aktarılması yolunda gönlümde güçlü bir istek belirmişti. Türkçesinin basılıp yayınlanması hususunda karşılaşacağım zorluklar bu isteğimin yerine gelmesine bir süre engel oldu ise de, İslamî hamiyeti pek büyük olan bir zatın samimî teşviki üzerine şimdi bu tercümeyi yayınlıyorum. Eserin İngilizce aslı ile bu tercüme mâna bakımından hemen bir gibidir; ancak tercümenin bazı yerlerinde kısaltma veya ekleme yapmaya ihtiyaç duyulmuştur. İngilizcesinin yayınlanması bir çok İngiliz'i gücendirmiş; bunun yanında bir çoklarının da beğenisini kazanmıştı. Gerek Avrupa'da, gerekse Doğu dünyasında altmışı geçkin gazete ve dergide bu kitap hakkında tenkitler yayınlandı. Bu tenkitlerden ilklerinin bir bölümü özet olarak kitabın sonuna alınmış bulunmaktadır. Şüphesiz Türkçe'si'nin okunması sonunda, vukû bulacak tenkidlerden bazıları sert olacaktır; çünkü kitap temelde Avrupa medeniyetinin aleyhinedir ve Avrupa medeniyetinin yüksekliğini abartmak ise, bizde pek çok kimsenin hissiyâtını zehirlemiş manevî bir frengi illetidir. İşte söz konusu kişiler, benim Avrupa medeniyetini tenkid gibi bir cürette bulunmamı yanlış kabul ederler. Ben, görgü kurallarını çiğnememek şartıyla,

herkesin, itirazını ortaya koymak için hürriyete sahip olmasını temenni edenlerdenim. Ancak, bana itiraz edenlerin fikirlerinin kabul görebilmesi için benim kadar tecrübeye sahip olmaları gerekir. Bu eserin hacmi ufaktır; fakat manâsı yılların inceleme ve araştırmasına dayanmaktadır. İlmiyeden köklü bir aileye mensup olduğum için, ilk eğitimim pek dindârâne oldu. İlmiye sınıfına bağlılığı bırakıp da Osmanlı Devleti'nin mekâtib-i aliyyesinden birisine girdiğim zaman ise, bir çok gencimizde olduğu gibi benim düşüncemde de Avrupa'ya ait olan her şeyi büyük görerek takdir etme alışkanlığı ortaya çıkmıştı. Ancak, İngiltere'de on dört yıllık ikâmetim ve Avrupa'nın muhtelif şehirlerinde defalarca yaptığım seyahatler ve Cambridge Üniversitesi'ndeki mevkiim sonucu anladım ki, Hristiyan Avrupa medeniyetinin üstünlüğü hakkındaki ilk düşüncelerim pek yanlış imiş. İşte, tecrübelerimin sonucunda oluşan gerçek düşüncelerimi bu eserde yazdım. Samimiyetle ümit ederim ki, Avrupa medeniyetini körü körüne büyüten, Şark'a ait her hususta bir ümitsizlik duygusu, bir hor görme düşüncesi besleyen kimselere ibret vesilesi olur.

Çerkeş Şeyhizâde Halil Hâlid

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDENİYET HAKKINDA BAZI GÖRÜŞLER

[İnsanî bir görev olarak, Avrupalı güçlerin medenileştirme görevi; yarı barbar Doğu - Avrupa medeniyeti ve maddî gelişme arasında Doğu tarafından çizilen çizgi - Medeniyetin gevşek tarifi; medeniyetin söz konusu tarifine göre, Doğulular medenileşmiş insanlık kategorisindeler; dışarıdaki işlerine göre hüküm verilirse, bazı Batılular neredeyse medenileşmiş sayılamazlar - Müslüman Doğu "medeniyetleştirici yatırımlar" için uygun bir zemindir; Müslüman Doğu'nun barbar olarak görülmesinin sebebi - Bu bağlamda resmî demogojinin oynadığı rol - Müslüman bağımsızlığının yok edilmesi, "medeniyet" için bir zaferdir; Hristiyanlığın tarzlarının Doğu'ya kolayca sokulabilmesi hususu şüpheli bir meseledir.]

Doğuda sömürgelerin genişletilmesi maksadını yorumlamak için, Avrupalılar tarafından ortaya çıkarılmış olan "medenileştirme vazifesi" sözünün mâhiyeti, gerçekten bir süreden beri Doğulularca lâıykıyla anlaşılmağa başlanmıştır. Bununla beraber, bu konuda anlaşılmaya muhtaç bir durum daha vardır ki o da, Batılı ülkelerin halkından bir kısmının, kilisenin böyle bir "medenileştirme vazifesi"nin Avrupalılar eliyle yerine

getirilmesine Doğulunun şiddetle ihtiyacının bulunduğunu zannetmeleridir; dolayısıyla, onlara göre, böyle bir medenîleştirme vazifesi sırf bir insanlık hizmetidir. Batı dünyasının pek azı eski zamanlarda Şark kavimlerinin bir medeni hayata ve garb milletlerinden daha yüksek bir insanlığa yakışır duyguya sahip olduklarını, Şarkın, medeniyetin beşiği olduğunu ve ilerleme nurunun Şark'tan gelmiş olduğunu düşünebilmektedir. Bir de "âlem-i medeniyet" (uygar dünya) tabirinin ancak Hristiyanlık dünyası hakkında kullanılabileceğine ve Doğu dünyasının ya yarı medenîleşmiş veya büsbütün barbarlık halinde bulunduğuna dair Batılıların çoğunluğu arasında bir düşünce mevcuttur.

[Yine, Avrupalıların büyük kısmının nazarında hakim olan görüşe göre, bilinen "medenî dünya" kavramı, yalnızca Hristiyan dünyaya atfedilebilir ve Doğu ise, ya yarı medenî veya tamamiyle barbar olarak görülür.]

Meseleye Şarklılar açısından bakılırsa, bu düşüncenin doğru olmadığını kabul etmek gerekir; zira onlara göre, Batı âlemi bir "âlem-i terakkî" (ilerleme dünyası) dir. Şu halde, maddî olarak vukû bulan büyük gelişmelerden dolayıdır ki, bir kaç asırdan beri Avrupalılar Doğu üzerine hükmedebilecek bir mevki kazanmışlardır. Teknolojiyi icat ve sanayide benzeri görülmemiş şeylerin meydana getirilmesi sebebiyle Batılılar, boyun eğdirme gücünü hâvî bunca üstünlüğü ele geçirme silahlarına sahip olmuşlar ve bu sayede Doğuda emellerini gerçekleştirmeye ve hakimiyetlerini yürütmeye koyulmuşlardır. Şarkın tarihine âşina olanlarca malum bir takım esas sebeplerden dolayıdır ki, Doğu halkı, Batılılar ile paralel olarak ilerleme yolunda yürüme kudretinden mahrum kalmışlardır.

Konuya yine Şarklıların tartışma noktasından girince, Avrupa halkının "medeniyet" kelimesini fâhiş bir hata ile kullandıkları

ortaya çıkar; zira maddî gelişmeler, medenîleşme sıfatını yalnız Batılılara tahsis için yeterli bir sebep olamaz. Medeniyetin bir de manevî yönünün olması gerekir ki, işte bu manevî yön düşünüldüğünde, Batılıların medeniyeti kendilerine tahsis etmelerindeki iddia kabul olunamaz. Avrupa medeniyetinin faziletlerini benimseyip yaymakla uğraşan bazı kimselerin iddialarına göre, söz konusu maddî gelişmeler Hristiyan topluluğunu yüce duygulara ve manevî faziletler kazanılmasına da sevk etmiş ve bu sebeble maddî açıdan olduğu gibi, manevî faziletlerin tümü cihetiyle de onları Hristiyan olmayan milletlerin üstünde bir dereceye ulaştırmış! Gerçi bu iddia pek makul bir şekilde ortaya atılmış ise de, ne var ki bu gibi sonradan ortaya konulmuş iddialara, Doğu halkının üzerinde düşünmeden inandığı devirler geride kalmıştır. Bundan dolayıdır ki, Hristiyanlık âlemi, manevî üstünlük hakkındaki iddiasını iş ve davranışlarıyla göstermedikçe, hissiyatının o terakkîsi Hristiyan olmayan dünya tarafından hilekârca fikirlerin açıklanması şeklinde telakkî edilebilir ve o kurnazca fikirlerle Şarklıları aldattığı, mugâlataya boğduğu düşüncesi güç kazanır. Batının o zihnî gelişmesinin, bilgi ve kültürün büyük gelişmesine sebep olduğu inkâr edilemez; ancak bu kültür ve bilgilerin genişlemesinin bir manevî olgunluğu meydana koyduğu görülememektedir.

"Avrupa Medeniyeti" sözünü "şark vahşeti" tabiri karşılığında kullanmak, pek çok Batılı yazar tarafından bir alışkanlık haline gelmiştir. Diğer bir tabirle; Avrupa'nın şu baskı ve üstünlüğü devrinde, Hristiyan topluluklardan birine mensup olmayan bir halk, galiba medenîleşmiş olarak kabul edilmek istenmiyor.

Şu "medeniyet" sözünün gerçek mânasının ne olduğunu

anlayabilmek öyle bir meseledir ki, Şarklı bir araştırmacıyı cidden şaşırtsa gerektir. O araştırmacı, Avrupa müellifleri tarafından yazılan ve bu gibi konularda kaynak olan eserlere müracaat etse anlar ki, Batılılarca kesinlikle medenîleşmemiş sayılan nice milletleri -o eserlerdeki tariflere göre- medenîleşmiş topluluklardan saymak gerekir. Bundan başka, o Şarklı araştırmacı, söz konusu eserlerde tarif edilen medenîlik sıfatlarını Avrupalıların iş ve hareketleriyle -özellikle Asya ve Afrika'da yaptıklarıyla- mukayese etmiş olsa, Avrupa milletlerinden bazılarının "medenîleşmiş" sıfatına hiç de lâyık olmadıklarına hükmeder. Çünkü, karşı koyma gücü sınırlı olan Şark milletlerinin millî istiklâllerini ortadan kaldırmak, mevcut olan müesseselerini ya değiştirmek veya yok etmek, atalarından intikal etmiş olan ve onlar tarafından kutsal sayılan her şeyi ya ifsâd etmek veya çığırından çıkarmak gibi hareketlere "medenîleşme" denilemez. Aksine bu gibi bilgiler, o ilerlemiş Batılıların hissiyatında atalarından mirâs kalmış bir nevi vahşî heveslerinin halâ hüküm sürmekte olduğunu isbat eder. Böylece, yine o Şarklı araştırmacı nazarında -inceleme ve araştırmasının sonucu olarak- meydana bir hakikat çıkar ki o da, sık sık tekrarlanan "medeniyet" sözünün kapalı bir tabir olması ve hatta Fransızların *La Grande Encyclopedie* adlı lugatlarında¹ itiraf olunduğu üzere, "medeniyet" kelimesine sağlam bir tarif vermenin güç olmasıdır.

Meselenin gerçek yüzü bu merkezde ise de, madem ki Avrupanın Şark üzerindeki tahakkümü devam edip gitmektedir, o halde bu baskının devamına karşı koyacak bir iş yapılmadıkça şarklıları "gayr-i mütemeddin" (medenîleşmemiş) diye tasvir etmek Avrupalıların menfaatinedir; zira Avrupalılar, Şark kavimleri arasına sokmayı üzerlerine aldıkları şu sözü edilen

¹La Grande Encyclopedie, C.XI, s.543

"medenîleştirme vazifesi"nde bu vesile ile bir hak ve yetkiye sahip bulunmuş oluyorlar.

Şark milletleri arasında en fazla Batı hegemonyasına maruz olanlar İslâm bayrağı altında olan milletlerdir. Çünkü bu milletler, Afrika'nın Atlas okyanusu sahilinden ta Kafkasya'ya kadar olan yörelerde ve tam Avrupa kıtasının karşısındaki memleketlerde yerleşmiş olduklarından, Batı medeniyetinin önderleri için gidip gelmesi kolay bir faaliyet alanı teşkil etmektedirler. Avrupa medeniyetinin taraftarları ile tartışmaya girişip de, "daha bir kaç asır öncesine kadar Müslümanların gerek fikrî üstünlüğü ve gerek maddî ilerlemesi cihetiyle Avrupa halkına üstün durumda bulundukları ve hatta orta çağda Müslümanlar arasındaki ilmî gelişmeler sayesinde, o zamanlar kısmen barbar bulunan Batının insanî medenîleşme vasıflarına dair bazı şeyler öğrenmeğe başlamış oldukları" yolunda deliller ortaya koymak boşunadır. Bu adamlar tarihî delillere karşı göz yumuyorlar; bilmiyorlar veya bilmek istemiyorlar ki, haçlılar arasında en az mutaassıp olanlar ve en zekî bulunanlar, düşmanları olan Müslümanlar arasında örnek ve ibret alınması gerekli güzel vasıfların mevcut olduğunu gördüler ve Şark'dan aldıkları ilerleme vasıtaları sayesinde Avrupa medeniyetinin gelişmesine hizmet ettiler. Avrupa halkının aydın olmayan kesimince bilinmeyen bu gerçek, bir çok batılı müellif tarafından itiraf edilegelmiştir.²

Hal böyle iken, zamanımızda -cahil bir Çinlinin bütün yabancılara rastgele barbar adını verdiği gibi- Avrupalılar da

²Delil olarak Fransa'lı meşhur Guizot'nun *Histoire de la Civilisation en Europe* adlı kitabının sekizinci bölümünü zikrediyoruz.

genel olarak Müslümanlara vahşî veya gayr-i medenî deyip gidiyorlar. Müslümanların Batılılarca böyle telakkî edilmesine pek de şaşmamak gerekir, zira yukarıda belirtildiği üzere, böyle bir düşünce halkın zihnine siyasîler ve devlet adamları tarafından kasten telkin olunuyor. Maksadımızı izah edelim:

Bilinmektedir ki, Batı Avrupa'nın her tarafında geçim kavgası günden güne şiddetini artırarak devam etmektedir. Daima artarak devam edegelen sosyal ihtiyaçlar ve iktisâdî sıkıntıların olabildiğince hafifletilmesi ve bundan dolayı toplum arasında belirmesi mümkün olan hoşnutsuzluğun ve fikrî coşkunluğun ortaya çıkaracağı dahilî kargaşalığı önleyici tedbirlerin alınması, devlet adamlarının en önemli işlerindendir. Bu amaca ulaşabilmek için en iyi çare ise;

İlk olarak, memleket içinde üretilen mahsul ve ürünlere doğuda yeni yeni pazarlar bulmak.

İkinci olarak, adeta ordular kuracak kadar sayıları artmakta olan memuriyet isteklerine doğu ülkelerinde kadrolar tedarik etmek.

Üçüncü olarak ise, artan nüfusa yerleşebileceği yerler temin etmektir. Yeni yeni pazarlar bulunması ve kazanç yolları için, kısmet elde etmek için yeni yeni alanların temini ise öyle kolayca mümkün değildir. Zira, bu hususlar çok kere savaşı, savaş ise parayı gerektirir. Durum böyle olunca, devlet adamları ve siyasîler resmiyet dairesinde halkın hoşuna gidecek bir yol bulurlar; yani fesadı tahrik eden adî politikacılar gibi mantukî mülâhazalardan uzak olan "vatanperverlik duyguları"nı umumi toplantılarda irad ettikleri nutuklarla ve gazetelerde yazdıkları veya yazdırdıkları makalelerle devamlı olarak tırmandırırlar. Bu güzel ve belîğ konuşmalarda milli şeref ve millet sancağının şânı özel bir itinâ ile tekrar tekrar zikredilerek insanların duyguları

okşanır. Doğuda yeni istilâlara girişmek pek ciddi bir iş olduğundan, harp teşebbüslerini haklı göstermek lazımdır. Bundan dolayı, zapt ve işgâline niyet edilen bir doğu ülkesinin durumu gayet perişan, gayet karışık bir durumda tasvir edilir. Ve o memleketin halkına bin türlü idari kötülüklerin, nice vahşî işlerin sorumluluğu yüklenir. Gerçekte o kötülükler ve kargaşalıklar olmasa bile, bunlar gizli ve ince yollarla gerçekleştirmeye çalışılır ki, bu durum Şark'ta Avrupa diplomasisinin işleyişini gözleyenlerce bilinmektedir. İşte bu belirtilen tarzlarda Müslüman doğuda kendi hükümetlerini, kendi idarelerini tesis için medenî Avrupalılar bir hak ve yetki kazanmış olurlar.

[Bu mülâhazaları hatırdâ tutarak, Avrupalıların büyük kısmının Doğu halklarını işlenmemiş ham barbar türleri olarak sınıflandıracığından ve medeniyet davasının bir zaferi olarak herhangi bir Müslüman ülkenin millî bağımsızlığını yok etmeyi hoş karşılayacaklarından şüphemiz yoktur. Büyük bir ihtimalle Batının sihirli gücü, daha uzun bir süre, Doğu'daki üstünlüğünü sürdürmeye muktedir olacaktır.]

Batının Doğu üzerindeki tahakkümü meselesi büyük siyasî önemi olan hususlardan olduğundan, şarklıların bu konudaki düşüncelerini ileride kaydedeceğiz. Büyük devletlerin Doğu'da "vazife-i temeddüniye"leri (medenîleştirme görevleri) Hristiyan dünyasının misyonerlerini, Batının âdetlerini, yaşayışlarını ve inanç biçimlerini doğu milletlerine sokmak için gayrete getirmektedir. Gerçekten şimdiye kadar bu uğurda nice emekler sarf edilegelmiş ise de, Hristiyanlığın prensip ve usullerinin Batılıların siyâsî tahakkümü derecesinde bir muvaffakiyetle Doğululara kabul ettirilemeyeceği şeklindeki zanlar kuvvet bulmaktadır. Hele Doğu Müslüman halkına bu konuda yapılan

zorlamalar ve teşvikler sadra şifa verir (yürek ferahlatıcı) hiç bir tesir icra edemiyor. Müslümanların sağlam düşünceye sahip, akli başında olan fertleri o medenî Avrupa'nın ahlâk ve prensiplerindeki zayıf noktaları pek iyi idrak ederler. Avrupalılarca kabul edilen Hristiyanlığın inanç esaslarının ise, Müslümanlar için manevî bir ilham kaynağı olabilmenin üstün vasıflarından uzak olduğunu yakînen anlarlar. Gerek Hristiyanlık ve gerek -çoğunlukla Hristiyan medeniyeti ünvanı takılan ve yüksekliği pek çok abartmalarla ilan olunan- Avrupa medeniyeti hakkında Müslümanların kendilerine has düşünceleri vardır ki, biz, aşağıdaki bölümlerde bu düşüncelere yer vermeğe çalışacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

HİLÂL VE HAÇ MÜNASEBETİ

[Hilâl ve Haç arasındaki düşmanlık Hristiyanlıktan kaynaklanmıştır - Mesih ve İncil hakkındaki Müslüman Görüşü - Kur'an metni tahrife karşı nasıl korundu - Müslümanlar İsa'ya saygı duyarlar - Baba, Oğul ve Kutsal Rûh'un açıklaması anlaşılmaz gerekçesi ile reddedilmiştir - Müslümanlar İsa'yı Allah'ın Ruhı (Rûhullah) olarak isinlendirirler - Hristiyanların Çarmıh hikâyesine Müslümanlar inanmazlar - İsa'nın Çarmıha gerilmiş hâlinin temsili görünümü güzel sanatlar açısından estetik değildir - Kur'an, Hristiyanlara sempatiyle bakar - Müslümanlar Kudüs'ü kible yaptılar - Kutsal Belde (Kudüs) Haçlılara karşı kutsallığın muhafazası amacıyla savunulmuştur - Şimdi de Müslüman askerler Kudüs'ün kutsallığını Hristiyan fanatiklerin saldırısına karşı koruyorlar - Müslümanlar, Hristiyanlarla kilisede seksen yıl birlikte ibadet etmişlerdir - İslâm, Hristiyanlarla evlenmeyi tasvib eder - İlk halifeler Hristiyan bilginleri onurlandırmışlardır; o günlerde hiç bir Hristiyan ülkesi Müslüman ilim adamlarının varlığına tahammül edemiyordu - Bir Hristiyan mezhebi diğer mezheplere müsâmaha göstermez - Yavaş ateş(te yakma) işlemi.]

Hilâl kelimesinin Müslümanlık için bir alem olmak üzere

kullanıldığı görülmektedir. İslâmın böylece adlandırılması Avrupalıların icadı olsa gerektir. Zira bu kullanış yalnız Avrupa dillerine mahsustur. Müslüman toplumlarca, mecâzen kullanılmış bile olsa, İslâm dininin bu tabirle söylenmesi adeta bir çeşit küfürdür. Çünkü onlara göre hiç bir odun veya maden parçası veyahud hilâlin işareti olan başka bir şey, itikâdî bir alâmet olamaz. "Hilâl" alâmetinin başlangıçta Romalılar ve sonra Bizanslılar tarafından kullanıldığı bazı eski eserlerden anlaşılmaktadır. Osmanlılar ise bu hilâl işaretini Bizanslılar'dan almışlar ve millî sancaklarına alâmet yapmışlardır. Gerçekte, Şeriat dairesinde hüküm icra edecek her Osmanlı padişahını doğu Müslümanlarının büyük bir çoğunluğu bir manevi lider olarak tanımakta iseler de, Osmanlılık sancağının İslâm dünyasının bütününe içine alan bir mânâyı taşıdığı telakkî edilemez. Bundan dolayı, "hilâl", kaide olarak Hristiyan haçına kıyas olunamaz. [Yine de biz, uygunluk açısından, *hilâl* kavramını bu sayfalarda Avrupaî anlamında kullanacağız.]

Siyasîlerden ve ruhban takımından olan bir çok Avrupa'lı muharrir ve müellifler, haça inanmış bulunan halkın hilâle tâbi olan insanlar hakkındaki buğzunu tahrikde ve kinini azdırmada bir fayda görürler. İşte hilâlin haça düşman olmak üzere yaygınlaştırılması bunlar tarafından özendirilegelmiştir. Bu bölümün başlığında hilâl ile haçı birbirine mukâbil olarak kullanmış olmamız, ilk bakışta İslâmiyetin Hristiyanlığa zıt olduğunu îmâ makamında telakkî olunabilir. Halbuki, Müslümanlık esasen Hristiyanlığa zıt olmamak üzere gelmiştir. Hatta aşağıda vereceğimiz tarihî misallerden de anlaşılacağı üzere, İslâmın başlangıcında öyle bir zıtlık kesinlikle mevcut değildi. İslâm dini Hz. İsa'nın kutsallığını emreder ve Müslümanlar, ona bir hak dinin hükümlerinin manevî tebliğinin

geldiğine inanırlar; ancak elde bulunan İncil nüshalarının bu manevî hükümleri ihtiva edebileceğine inanmazlar ve İncil kitaplarından hiç birinin kutsallığını kabul etmezler. Son zamanlarda Avrupa'da tarafsız tenkitçi âlimler tarafından İncil'in aslına dair yapılmış olan tarihî araştırmaların gözden geçirilmesi, İslâmiyetin başından beri iddia eylediği o düşüncüyü ortaya koyar. Bu düşüncüyü iptal için Hristiyanlığın esaslarına rağbet edenler tarafından "İslâm dinini tesis edenin İncil hakkındaki fikrinin tamamen hatalı olduğu ve yalnız kendi zamanında Arabistan ve Suriye'de kapalı ve anlaşılmaz bir surette mevcut olan Hristiyanlık üzerine fikrini bina eylemekle Hristiyanlığın ruhuna ve karışık ve kapalı özelliklerine vâkıf olamadığı" yollu bazı dipsiz iddialardan başka ikna edici deliller ortaya konulamadığı görülmektedir. Hatta İslâm'ın yayıldığı devirlerde en halis ve en kusursuz bir şekilde Hristiyanlığın nerede mevcut olduğunu Hz. Muhammed'in tenkitçileri bize açık olarak söyleyemiyorlar. Zamanımızda Hristiyan Avrupa'nın âdet ve resmiyet şeklinde takip ettiği Hristiyanlık, yani o sahte iman -ki biz Müslümanlar nazarında kerametinin câzibesini gösterebilecek bir şekilde değildir- acaba Hz. Muhammed tarafından daha makbul bir tarzda telakkî ediliyor muydu zannolunuyor? Müslümanların inancına göre, Hz. Muhammed gibi İsâ aleyhisselâm da manevî tebliğ görevine mazhar olmuş bir "Resul" idi. Şu farkla ki, Hz. Peygamber mukaddes tebliğlerin kavramını her türlü yanıltılma ve değiştirilmeye karşı korumak için Kur'an âyetlerinin hafızaya yerleştirilmesinin hayırlı bir iş olduğu hususunu belirtti. Bundan dolayıdır ki, Peygamberin vefatından tâ zamanımıza gelinceye kadar, İslâm dünyasının her tarafında yüz binlerce kişi Kur'ân-ı Kerim'i aslî ibaresi üzere ezberleyegelmişlerdir. Dünya olaylarının meydana gelişi sırasında bazen uydurma hikâyelerin -hatta az bir zaman geçse bile - aslî hakikat şekline sokulduğu ve bazen de hakikatlerin hurâfelere dönüştürüldüğü düşünülürse,

Kur'ân'ı koruma işinde ne kadar uygun bir tedbire ihtiyaç olduğu anlaşılıyor. Bir dinin kitabı ki, o, dinin koyucusunun vefatından asırlar geçtikten sonra muntazam olmayan bir derleme sonucu vücuda getirilmiştir; bu durumda, o dinin kutsal hükümleri sağlam bir tarzda ortaya konulamaz ve her halde bir hak dinin mukaddes kitabı olmak üzere âleme arz edilmemesi uygun olur. Hristiyan olmayan milletlerin kabul ve takdisi için batılilar tarafından milyonlarca nüshası dünyanın her tarafında neşredilen İncil, işte böyle bir kitaptır.

İncil'in mevcut nüshalarının aslî bir kudsiyete sahip olduğu sözünü reddetmekle beraber, İslâmiyet Hz. İsâ'nın doğumundaki kudsiyeti inkâr etmemiştir. Protestanlığın kurucusu olan Luther bile, "Müslümanlar İsâ hakkında saygı dolu şehâdetle bulunurlar" diye bu gerçeği teslim ediyor.¹ Gerçekten hakikati arama hissine sahip olan ve çoğunlukla doğru ile yanlış ayırdedebilen bazı Hristiyan yazarları, İslâmın bu "değerli şehadetini" inkâr etmiyorlar; fakat bunlar da Müslümanların Hz. İsâ'yı tamamiyle "sıfat-ı hakîkisinde" (gerçek sıfatıyla) tanımâdıklarını sorguluyorlar. Evet, Müslümanlar elbette İsâ aleyhisselâmi Hristiyanlarca verilen bir sıfatta tanıyamazlar [bu tamamiyle doğru]. Meselâ, "baba, oğul, rûhu'l-kudüs" gibi bir inanç sisteminin hükmü, İslâm dininin görüşüne göre, daima anlaşılamaz bir şekilde kabul edilegelmiştir. Hatta doğu dünyasında mâkul araştırmalara meyil arttıkça, bu çeşit itikâdî hükümlerin belirsizliği daha çok garip görünecektir. Şu misyoner öğretmenlerin bu gibi dinî hükümler hakkında yaptıkları inceden inceye tetkik edilerek yapılan açıklamaların bir ikna gücüne hâiz olabileceği kabul edilmemelidir. Batı kilisesine mensup bilginlerin sahip oldukları inceden inceye tetkik mahâretleriyle

¹Luther, Table Talk, s.359 (İngilizce baskısı).

üretilebilen ne kadar delil var ise ortaya konulsun, yine de o üç kelimenin gerçekte hangi mânâyı ihtivâ ettiğini Müslümanlara anlatmağa yaramayacaktır. Bu konu dolayısıyla hatırıma gelen garip bir hikâyeyi aşağıya naklediyorum:

Vaktiyle bir Moskof generali harpde esir olarak alınan genç bir Osmanlıyı Paris'e götürmüş. Paris'te İncil'e mensup bazı kimseler, bu Müslümana Hristiyanlığı kabul ettirmek istemişler. Aradan bir müddet geçtikten sonra ona, "kaç Allah var?" diye sormuşlar. Türk de cevaben, "bir tane bile yoktur" demiş. Bunun üzerine hayrete düşen sorgucular, "ne demek, daha geçen güne kadar birdir deyip duruyordun ya?" diyerek açıklama istemişler. Türk de, "öyle ama sizin papazlarınız bana onu da yedirip yutturdular" diye karşılık vermiş. Meğerse Hristiyanlığı kabule alâmet olmak üzere Türke verilen vaftiz suyu ve aşây-ı Rabbâni (kuddas âyininde şarapla ekmek yeme ve bu sırada okunan ilahi) Türk'ün içerisinden lanetli şeytanı çıkarmağa yetmemiş! Acaba niçin? Bu çeşit Hristiyan âyinlerinin Türk üzerinde kerâmet tesiri göstermemesi Türk soyundan olan bir kimsenin -meşhur Gladstone'un ağır bir tabiri ile- insan şekilli insaniyetsiz bir mahlûk² olduğu için mi? Bu irtidat (dinden dönme) hikayesi birdenbire ciddiyetden uzak görünebilir; bununla beraber, aklı-selim sahibi bir Müslümanın [İsâ'ya büyük bir saygı duymakla birlikte], Hristiyan kilisesince yürürlükte tutulan inanç esaslarını hiç bir şekilde kabule rağbet etmeyeceğine açık bir örnektir.

²"Anti-human specimen of humanity" yani "insan şeklinde insaniyetsiz mahluk" tabiri Hristiyan dünyasının bir büyük adamı sayılan Gladstone tarafından kullanılmıştı. Moskof tarafını tutup da, Rusya ile yaptığımız son savaş sırasında **Bulgarian Horrors** adıyla aleyhimizde yazdığı menfur risalesinin (British Museum Library, Kitap nu.:758) II- 13. sayfasına bakılabilir.

Kendi peygamberlerinin her insanoğlu gibi doğup öldüğünü bilen Müslümanlar, Hz. İsa'ya "rûhullah" diyecek kadar saygı dolu bir itikâdda bulunurlar. Dinî inançlarına karşı vâkî olabilecek tecavüzlerin büyük suçlardan sayıldığı devirlerde, Hz. İsa'nın doğumunun kudsiyeti hakkındaki düşmanca tavırları elil-i İslâm cezaya çarptırırdı. Bir İngiliz müellifinin rivayetine göre, vaktiyle bir Hıristiyan İslâmı kabul etmiş ve ondan sonra yeni dindaşlarını güya memnun etmek gibi bir câhiliye düşüncesiyle İsa aleyhisselâma sövüp lânet etmiş. Onun bu tecavüzü üzerine Müslümanlar kendisini *kâdın*ın huzuruna götürmüşler ve idamına hükmetmesini istemişler.³ Vaktiyle [dört asır önce] Osmanlı ülkesinde [Türkiye] de buna benzer bir olay meydana gelmiş, şer'i mahkeme aynı hükmü vermiş. Şöyle ki; bir Yahudi, Müslümanların huzurunda Hz. İsa'nın gayr-i meşrû doğduğunu iddia etmiş ve bunun bu münasebetsizliği üzerine idam hükmüne müstehak olduğuna karar verilmiş.⁴ Tabii bu ceza Yahudinin tecavüzünden dolayı olup, İsa'nın doğumunun kudsiyetine imansızlıktan dolayı değildir; çünkü bir dini kabul için zorlamaya cevaz vermeyen İslâm şeriatı bir kimseyi inanmadığı bir dinin akâidini kabule zorlamaz.

İslâmiyetin, İsa'nın vefatı hakkındaki inancı da İsevîlerin düşüncelerine aykırıdır. Gerek tarihen tesbit edilmiş bir hakikat olsun, gerek olmasın, İslâmiyet, Hz. İsa'nın haça gerildiği rivayetini kabul etmez. Onun yerine başka birinin yanlışlıkla haça gerilmiş olabileceği nazariyesi Müslümanlarca akla daha yakın görülür. Çünkü İsa'nın yüksek mevkii ile bağdaşmayan, âdi suç işleyenlere lâıyk görülecek böyle bir şekilde idamı, Müslümanın havsalasına sığmayacak kadar ilgisiz bir rivayettir. Bir adamı

³E.Bosworth-Smith, *Muhammed and Muhammedanism*, s.269

⁴Fetevây-ı Ali Efendi'de bunu doğrulayan bir fetvâ sureti vardır.

ulûhiyet mertebesine çıkarmak ve sonra da ona süflî bir şekilde idam cezasını lâıyk görmek Müslümanın düşüncesine göre mantıksızlık değil, belki bir küfürdür. Hristiyanların, "Hz. İsâ, ümmetinin günahlarının keffareti, onların hayrı için o azabı çekti" yolundaki açıklamaları Hristiyan olmayan bir tenkitçiyi iknâya hiç de kâfi değildir. İncilin bu konudaki hükmünü bir mağfiret muskası veya kurtuluş tılsımı (hamâil-i selâmet) farz edip de "İsâ bizim günahlarımız için ölüm azabını çekti" diyerek, cehennem ateşine karşı kendilerini sigortalı zannetmek ve istedikleri kadar itaatsizlik yaparak günah işlemek galiba bir çok Hristiyanın işine yarıyor. Bu haça gerilme hususunda Müslümanlarca denilecek bir söz daha vardır ki o da, Hristiyanların, iman ettikleri kudsîlik alâmetleri verilen bir zâta öyle bir süflî ölüm isnadıyle yetinmeyerek o ölümün tahayyül edilen şekillerini güzel sanatlarda çokça kullanarak hüznü bir resimlendirme konusu yapmalarındır. Öyle bir resimlendirme konusu ki ne hakiki bir özelliğe sahiptir, ne de estetiğe (tab-ı mühezzebe) uygundur! Allah'ın oğlu dedikleri Hazret-i İsâ'yı çırl çıplak bir surette çarmıha çektiriyorlar da, vücudunun ötesine berisine saplanan okların açtığı yaralardan kızıl kanlar akıttırıyorlar, ne kadar nefret verici bu hayâlî tasvir!..

Şimdi tarihin bize gösterdiği diğer örneklerle İslâmiyetin, gerçekte de Hz. İsâ'nın dinine düşman olmadığını isbâta dair kalem oynatalım. Gerçekte İslâmiyet, Hristiyanları mutlak bir zıtlık biçiminde karşı çıkılan değil, aksine koruyan, esirgeyen bir taraftar makâmında farzediyordu. Şu âyet-i kerîme Hristiyanlara karşı İslâmın, ilk yıllarında nasıl samimi bir duygu ile baktığını ortaya koyar :

"Ey Muhammed! İnananlara en şiddetli düşman olarak, insanlardan Yahudileri ve Allah'a eş koşanları bulursun.

Onlardan, inananlara sevgice en yakın 'Biz Hıristiyanız' diyenleri bulursun. Bu, onların içinde bilginler ve râhibler bulunmasından ve büyüklük taslamamalarındandır."⁵ Şefkat ve sevgi bakımından kendilerine en yakın bir topluluk saydıkları Hıristiyanların elem ve acılarıyla ehl-i İslâmın ilk yıllarda ne kadar müteessir olduklarına örnek olarak şu tarihî olayı hatırlayalım :

Hız. Peygamber Mekke Mecûsîleri ile uğraştığı bir sırada, İran Mecûsîleri Bizanslı Hıristiyanlara karşı bir büyük galibiyet elde etmişlerdi. Mecûsîlik sebebiyle İranlıları kendilerine dindaş ve ehl-i kitap olmaları sebebiyle de Hıristiyanları ehl-i İslâm'a ilâhî yolda yoldaş kabul eden Mekkeliler, İran'ın bu galibiyetini alkışladılar. Bunun üzerine ehl-i İslâm'a haber göndererek yakında kendilerinin de, "Hıristiyan kardeşleri" gibi yenilip bozguna uğratılacakları yolunda övünme gösterilerinde bulundular. Hıristiyanların yeniliş haberleri Hazret-i Peygamber ile ashâb-ı kirâmını büyük bir üzüntüye sevk etmiş idi.⁶ Fakat arası çok geçmedi:

"*Elif, Lâm, Mîm.* Rumlar (bölgeye) en yakın bir yerde yenildiler; onlar bu yenilgilerinden sonra galip geleceklerdir"⁷ âyet-i kerîmesinin kerâmet gösteren bir haber telakkî edilmesi üzerine Müslümanların kalbleri yakın bir zafer ümidi ile teselli buldu. Aradan bir iki senelik bir müddet geçtikten sonra, yani milâdın 625 tarihinde vukûbulan bir diğer savaşta İranlılar mağlup edildi ve orduları tamamiyle Bizans İmparatorluğunun dışına sürüldü.

İşte bundan anlaşılıyor ki, Hıristiyanlık aleyhinde İslâmiyete isnâd edilen tutuculuk derecesindeki düşmanlığı Hıristiyanlar

⁵ Kur'ân, 5 (el-Mâide), 82.

⁶ Ahmed Cevdet, *Kısâs-ı Enbiyâ*, s.361. (British Museum Library).

⁷ Kur'ân, 30(er-Rum), 1-3

kendi aralarında aramalıdır. Bu düşmanlığın ortaya çıkışında Hristiyanlıktaki ruhban sınıfının bir nifak unsuru teşkil ettikleri hususu, inkâr edilmez bir gerçektir.

İslâm âleminin en güçlü olduğu dönemlerde bile, Hristiyanlarla iyi geçinmeye çalışıldığını ispat eden bir çok durum daha vardır. Hristiyanlarca saygı gösterilen Kudüs toprağına Müslümanların ne kadar hürmet gösterdiklerini buna açık bir delil olarak gösterebiliriz. İslâmın ortaya çıkışından sonra Kudüs-i şerif bir müddet Müslümanlar tarafından ibâdet için kiblegâh olarak seçilmişti.⁸ Hz. Muhammed bu ibadet yönünü bir zorlukla karşılaştırmaksızın değiştirebilirdi; zira takvâ denilen şey, ya şu yöne veya bu yöne doğru alçakgönüllülük göstererek yönelip eğilmek demek değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerimde, "yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi olmak demek değildir"⁹ buyrulmuştur. İslâm âlemi ile Hristiyanlar arasında bir sevgi ve dostluk köprüsü kurulmasını engellemekte kendileri hesabına bir fayda gören Yahudi tâifesinin bu hususta sayısız şeytanca oyunlar ortaya koymalarından dolayı, Hz. Peygamber sonunda ibadet vakitlerinde Kudüs-i şerife yönelinmesi âdetinden vazgeçti.¹⁰ Bununla beraber Kudüs toprağı Müslümanlar için saygı gösterilen bir yer olmaya devam etti.

Şimdi, siyâsî mülâhazalardan ziyade bu dindârâne hürmetten dolayıdır ki, takip eden asırlarda Müslümanlar Kudüs toprağını haçlı istilasına karşı müdâfaa etmişlerdi. Bunca canlar fedâ

⁸Rahip D.D. Smith, *Bible and Koran*, s.39

⁹Kur'ân, 2(el-Bakara), 177.

¹⁰Bu gerçek aynı zamanda *Encyclopaedia Britannica*'da da zikredilmektedir. Bkz. "Muhammedanisme" maddesi. Cevdet Paşa'nın *Kıyas-ı Enbiyâ*'sında da buna dair işaret vardır.

ederek yaptıkları müdâfaalarla Batının bâtil itikatları ve kötü âdetlerinin haçlılar tarafından Kudüs toprağına sokulmasına engel olmak istiyorlardı. Zira o haçlılar ki, insanlar arasında barış ve dostluk kurulmasını tavsiye etmiş olan Hz. İsa'nın ümmetinden olduklarını iddia ettikleri halde, milletlerarası sulh ve barışın gereğine aykırı olan nice kan dökücü cinayetler işlemekle ne biçim mahluk olduklarını doğrulara gösteriyorlardı.

Zamanımızda bile Müslümanlar tarafından Kudüs'e gösterilen hürmet işaretleri haçlıların gösterdikleri kutsallık belirtilerinden daha samimîdir. Beytül-Makdis'in anahtarları bile Müslüman muhafızlara verilir, niçin? Kudüs'te bir İslâmî yönetim var da onun için mi denilecek? Hayır, siyasî sebeplerden dolayı! Daha fazla dindarlık (takvây-ı diyânet) davasında bulunan Hristiyan mezheplerinden her birinin diğerine karşı siyasî baskı elde etmek gibi mukaddes olmayan bir amaç uğrunda çalıştığına dair benzerî kuvvetli bir şüphe taşıyor. Milâdî ondokuzuncu asrın en büyük savaşlarından olan Kırım harbinin asıl sebeplerinden birisi de, Kudüs toprağında Hristiyan milletlerden bazılarının nüfuz üstünlüğü elde etmeye çalışmalarının, diğer bazı milletler tarafından rekâbet sebebiyle karşı koymalarına yol açmış olmasıydı. Bundan daha bir kaç sene önce muhtelif milletlere mensup bazı kin ve hased içinde bulunan rahipler rekâbet ve hased ile Beytül-Makdis civarında serserice bir kavgaya tutuşmuşlardı. Onları bu çatışmadan ayırıp da, bu yerin kutsallığını birbirlerine hakaret ve sövme sebebi ile kirlletmeden kurtarmak için araya giren Müslüman askerlerinden bazıları şiddetle yaralanmış ve subaylarından birisi de bir gözünü kaybetmişti.

İlk yıllarda Hristiyanların bir başka mukaddes mevkileri daha vardı ki, Müslümanlar tarafından özel bir saygı gösterilmişti. Bu,

ederek yaptıkları müdâfaalarla Batının bâtil itikatları ve kötü âdetlerinin haçlılar tarafından Kudüs toprağına sokulmasına engel olmak istiyorlardı. Zira o haçlılar ki, insanlar arasında barış ve dostluk kurulmasını tavsiye etmiş olan Hz. İsa'nın ümmetinden olduklarını iddia ettikleri halde, milletlerarası sulh ve barışın gereğine aykırı olan nice kan dökücü cinayetler işlemekle ne biçim mahluk olduklarını doğululara gösteriyorlardı.

Zamanımızda bile Müslümanlar tarafından Kudüs'e gösterilen hürmet işaretleri haçlıların gösterdikleri kutsallık belirtilerinden daha samimîdir. Beytü'l-Makdis'in anahtarları bile Müslüman muhafızlara verilir, niçin? Kudüs'te bir İslâmî yönetim var da onun için mi denilecek? Hayır, siyasî sebeplerden dolayı! Daha fazla dindarlık (takvây-ı diyânet) davasında bulunan Hristiyan mezheplerinden her birinin diğerine karşı siyasî baskı elde etmek gibi mukaddes olmayan bir amaç uğrunda çalıştığına dair benzerî kuvvetli bir şüphe taşıyor. Milâdî ondokuzuncu asrın en büyük savaşlarından olan Kırım harbinin asıl sebeplerinden birisi de, Kudüs toprağında Hristiyan milletlerden bazılarının nüfuz üstünlüğü elde etmeye çalışmalarının, diğer bazı milletler tarafından rekâbet sebebiyle karşı koymalarına yol açmış olmasıydı. Bundan daha bir kaç sene önce muhtelif milletlere mensup bazı kin ve hased içinde bulunan rahipler rekâbet ve hased ile Beytü'l-Makdis civarında serserice bir kavgaya tutuşmuşlardı. Onları bu çatışmadan ayırıp da, bu yerin kutsallığını birbirlerine hakaret ve sövme sebebi ile kirlletmeden kurtarmak için araya giren Müslüman askerlerinden bazıları şiddetle yaralanmış ve subaylarından birisi de bir gözünü kaybetmişti.

İlk yıllarda Hristiyanların bir başka mukaddes mevkileri daha vardı ki, Müslümanlar tarafından özel bir saygı gösterilmişti. Bu,

İslâm halifelerinin saraylarında ilim ve kemâl sahibi bir çok Hristiyan saygı ve hürmet görmüşlerdir. Hristiyan topluluğu dışında bulunan milletlere insaniyetli yüce fikirleri lâıyk görmeyecek derecede sû-i zan sahibi olan bazı Avrupa müellifleri, Hristiyan âlimler hakkında gösterilen bu saygıdeğer takdiri güyâ onlara mahsus olan bir zekâ üstünlüğüne atfetmek istiyorlar. Bunların kanaatine göre, galiba böyle bir üstün zekâ, Hristiyanlara ilâhî bir güç tarafından özellikle bahşedilmiş bir Allah vergisi olmalı. Yaratılışlarındaki sû-i zan, bu müelliflerin insaf ve basiretlerini o kadar bağlamış olmalı ki, Müslümanların da insan soyuna mensup olduklarını ve bununla beraber her türlü yaratılıştan gelen özelliklerden onların da hisse sahibi olabileceklerini adeta göremez olmuşlar. İslâmiyet başından beri ilim ve irfânı hürmet ve saygı ile yüceltmış olduğundan, o ilim ve irfân sahiplerinin din ve soylarına bakılmaz. İşte bundan dolayıdır ki, nice Yahudi âlimler bile eski İslâm devletlerinin yüksek mevkilerini doldurma şerefine nâil olmuşlardı. **"İlim Müslümanların kaybolmuş malı gibidir; onu nerede bulurlarsa hemen almalıdırlar"** mealindeki hadîs-i şerif Müslümanlar arasında çok yaygın olarak bilinmektedir. Abbâsî halîfeleri tarihini okuyanlarca bilindiği üzere, Halîfe el-Memun devrinde Hristiyan veya Yahudi bir çok din ve felsefe bilgini Müslümanlarla [önemli metafizik konular, özellikle de inandıkları sistemlerin mukâyeseli ahlâkı üzerinde] ilmî sohbetlere davet olunurdu ve herkes görüş ve düşüncelerini istediği gibi açıklamakta ve ortaya koymakta serbest bırakılırdı. Amerikalı bir büyük müellif bu konuyu teyid hususunda, "muhtelif cemaatlara mensup olan bu âlimler yalnız yüksek şerefe nâil olmakla kalmazlar, bir de onlara en mühim hükümet mevkileri tevdi edilirdi. Bir adamın doğumu, memleketi veya dînî fikirleri ne olursa olsun bu yönleri hiç de dikkate alınmazdı"

diyor.¹²

Tarihten öğrendiğimiz haberlere göre, o zamanlar Hristiyan Avrupa'da hiç bir ülke yoktu ki, aynı maksatla İslâm âlimlerinden birinin varlığına tahammül edebilsin. Hatta İslâm'da bu dînî hürriyetin, bu insanî hoşgörünün sağlanmasından asırlarca sonra, bir Hristiyanlık mezhep mensubu diğer bir Hristiyanlık mezhebine mensup olan âlimlerinin varlığına bile tahammül edemezlerdi. Hristiyanlığın bir sınıfına mensup olan nice fazilet sahipleri, üstünlük ve hakimiyeti ellerine geçiren diğer sınıf mensupları tarafından ateşte yakılarak ortadan kaldırılırlardı. Hem de öyle bir şekilde ortadan kaldırılırlardı ki, yakma hususunda gösterilen arzu ve iştihak, bâtıl Tanrıları adına insan kurban eden vahşî kabîlelere gıpta ettirecek dereceye ulaşırdı!

¹²W.Draper, *History of the Conflict Between Religion and Science*, IV.bölüm.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HIRİSTİYANLIKTA RUHBÂNİYET VE İSLÂM'DAKİ YERİ

[Hiristiyan ruhbanlığının İslâm'a düşmanlığı öldürücüdür - İslâm'da ruhbanlık yoktur; Hz.Muhammed ruhbanlığı büyüclüğün bir dalı olarak görmüştür - Papazlığın yüzünden Haçlıların ve Engizisyon'un sebep olduğu öfkeler - Hiristiyanın bağlılığını teminat altına almada Papazlığın kullandığı metotlar; Hiristiyanlaştırma ticaretin dışarıda geliştirilmesiyle özdeştir; Hiristiyanlaşan toplumlara yapılan maddî yardımlar daima dinîdir - İstilâ bayrağını misyoner haç izler - Dinî merâsimlerde âdetlere bağlılık, papazlığı eski otoritelerini icrâya muktedir kılar - Hiristiyanlar halâ papazlık müesseselerinin beşikten mezara kadar hizmete devam etmesini istiyorlar - Papazlığın Hiristiyan evliliklerindeki büyük rolü - Doğu meselesi, bağlantılı olarak din adamlarının etkisi; Ateş yutucular olarak barış havârîsi İsa'nın kulları; Hiristiyanları İslâm'a karşı kıskırtmak için yapılan vaazlar.]

Hilâl ile haç'ın münâsebeti esasen dostâne bir tarzda cereyan etmesi gerekirken bunun aksi bir durumun olduğu ve karşılıklı zıddiyetin Hiristiyan dünyası tarafından ortaya çıkarıldığı bundan önceki bölümde ortaya konan bilgilerden anlaşılmış oldu. Hiristiyanlığın vasıfları ile meziyetlerinin doğuda yayılmasını

arzu eden bir İngiliz müsteşriki, "Hristiyanlığın zararlı bir rakibi var ise o da, İslâm dinidir. Mecusîliğin muhtelif mezheplerinin hiç birisi Hristiyanlık için sakınılacak bir durum hatıra getirmemelidir.¹ İslâmiyet'te ise bizim için kuvvetli ve tesirli bir düşmanlık vardır" diyor. Bu söz münasebetiyle biz de iddia edebiliriz ki İslâmiyet ile Hristiyanlık arasında düşmanlık ateşini körükleyen zararlı bir unsur var ise o da, Hristiyanlıktaki ruhbanıyettir. [Burada "ruhbanlık" tabiriyle, hiyerarşinin dağıldığı mezhepler dikkate alınmaksızın, rûhânî Hristiyanlık hiyerarşisini kastediyoruz. Mağrur bir Protestan, "ruhban" teriminin kendi kilisesinin rûhânîlerine uygulanmasını kabul etmeyebilir; ve o bu terimle, yalnızca bazı diğer mezheplerin papazlarını isimlendirebilir. Öyle ki, o Protestan, kardeş Hristiyanların bazen birbirlerine davrandıkları gibi, diğer papazları küçük görme duygusundan dolayı "ruhbanlar" diye isimlendirir.] Bu konuyu açıklamak üzere bu bölümde ruhbanıyetin İslâmiyet aleyhindeki muâmelesinden söz edeceğiz. Öncelikle şurasını kaydedelim ki, biz ruhbanıyet hakkındaki düşüncelerimizle hiç bir râhibin şahsı hakkında zerre kadar hakaret imâsında bulunmak istemiyoruz. Burada ele alacağımız konu ruhbanlık sınıfıdır, ruhbanların şahısları değildir. Hiç şüphemiz yoktur ki, papazlardan bazıları şahsiyet itibariyle toplumun en muteber tabakalarına mensup zevât derecesinde şahsî faziletlere sahiptirler.

Müslümanların aydın kesiminin düşüncesine göre, İslâmiyetin şüphesiz en büyük düşmanı Hristiyanlıktaki papazlık mesleğidir; çünkü papazlığın geçmişte ve günümüzde İslâmiyet aleyhinde dünyanın kötü zannını, kin ve hasedini tahrik edegeldiği ve bununla beraber ehl-i İslâm'ın önemli haklarını ortadan kaldırıcı

¹ Sir William Muir, *Muhammedan Controversy*, s.2

ve müesseselerinin en değerlilerini ortadan kaldırmaya çalıştığı bilinen bir husustur.

Bazı yazarların iddiasına göre, dünyada ruhbâniyete sahip olmayan hiç bir mezhep yokmuş. Bu iddia itirazdan uzak bir hakikat değildir. Çünkü gerçekte, Hristiyanlıkta -İncil'deki tabiriyle- mukaddes bir ruhbâniyet² mevcut olduğu halde, dinimizin tebliğcisi olan Hz. Muhammed, "*Lâ rahbâniyete fi'l-İslâm*"³ ifadesi ile ruhbanlık müessesesinin oluşumunu açıkça men etmiştir. Acaba İslâm'da ruhbâniyet ne gibi düşüncelerden dolayı uygun bulunmadı? Allah'ın kudreti ile idrak sahibi olan mahlûk insan arasında münasebet kurulması yolunda aracı olmak için yine beşer fertlerinden olan kimselerin himmetine ihtiyacı akl-ı selim kabul etmez de, onun için. Hristiyanlıkta ise, öylece bir üçüncü şahsın araya girmesine öteden beri lüzum görülmüş; güyâ ki, insanların daima ihtiyaç duydukları ilâhi lütuflarının talebinde veya işlenmesinden kendilerini alamadıkları günahların keffâretinde papaz şeklinde bir simsara gerek varmış!

Dinle ilgili görevleri yerine getirme hususundaki ruhbanlığın rehberliğine gelince: Konunun başında şurası bilinmelidir ki, böyle bir hizmet İslâmiyet'e göre kesin bir zorunluluk olarak gerekli değildir. Dînî hükümlere az çok vâkıf olan her kişi imamlığı yerine getirebilir ve ibadetin rükünlerinin edâsına rehberlik edebilir; çünkü, ne dînî rükünler ne de ibâdetle ilgili

²Bu tabir **Saint Petro** İncilinin birinci kısmı birinci bölümünün beşinci âyetinde zikredilmiştir. (I Peter, II /5).

³"İslâm'da ruhbâniyet yoktur" (Hadis-i Şerif). Bkz.: İsmail b. Muhammed Aclûni, **Keşfu'l-Hafâ**, Kahire, 1352, II/377; Ayrıca değişik bir metni için karşılaştırınız, Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel (241/ 855), **el-Müsned**, Mısır, 1310, VI/1310. (Sad.)

mutâd merasimler tantanalı yükümlülöklere tâbi kılınmamıştır. Gerçi, ibadetle ilgili vazifelerin yerine getirilmesinde sarıklı cübbeli bir takım kimselerin önderlik yaptığı görölmektedir; ancak bu kişiler gerçekte ne bir ruhânî sınıfa mensupturlar, ne de manevî imtiyazları hâvi bir sıfat elde etme yetkisine sahiptirler. [Üstelik, bu kişiler herhangi saygıdeğer bir makamdan "Kutsal Emirler" de almazlar]. Bu sebeple, imanların durumu -ancak ruhânî bir makamdan icazet almakla ruhânî vazifeleri yerine getiren- papazların durumuna kıyas edilemez.

İslâm dininde papazlık benzeri bir mesleğin ortaya çıkışına engel bir durum daha vardır ki o da, ruhbanlığın hizmeti eski devirlerdeki kâhinlikden doğmuş olmasıdır. Kâhinlik ise bâtil itikâdlar ile insanların zihnini sapıklığa sevkettiğinden, hoş görölmeyen bir meslektir. Gerçi son dönemlerdeki papazlık -câhiliye denilen eski devirlerdeki kâhinlik gibi- sihre dair işler yapmakla uğraşmaz. Bununla birlikte, saf ve bön insanlar üzerinde sihirli bir etki yapmaktan da geri kalmaz. Durum böyle olunca, ruhbanîyet böylece bir etki yapmış olmasından dolayı gerek içinde bulunduğú topluma ve gerekse doğrudan doğruya insana faydadan ziyade zarar verir. Hristiyanlıktaki keşişliğin nüfûzundan Hristiyan milletlere gelen fayda ve zararı inceden inceye araştırmaya bir yetkimiz bulunmayabilir. Fakat, Hristiyan milletlerinin Müslümanlar ve Yahudi toplulukları ile vukû bulagelmış olan münasebetlerini insanlığın menfaatleri açısından inceleyecek olursak görürüz ki, ruhbanlığın ortaya koyduğı tehlikeli nifak tûyler ürpertecek kadar müthiştir. Tarihin sayfaları onun yobazca etkisinden doğmuş olan kötü sonuçlarla doludur. Haçlılar, gaddarlıkları ile engizisyonun işledikleri büyük suçları -ki papazlar tarafından lüzumlu ve uygun görölmüştü- insanlığın torunları tarafından daima nefretle hatırlanmağa lâıyk işlerdendir. Ruhbanlık, günümüzde de Hristiyan milletleri o derece büyük suçlar işlemelerine yöneltmeye kâdir değilde de, yüzyıllardan beri

sahip olduğu olağanüstü etkisinin bugün bile Hristiyan dünyasında görülen fikrî gelişmelerine paralel bir biçimde aynı ölçüde ortadan kalkmış olduğu da pek o kadar doğru olmasa gerektir. Bunun yanında mesleğindeki madrabazlıklar sebebiyle, bu ruhbanlık, Hristiyanların orta çağdan beri devam ettiregeldikleri mutaassıb sû-i zanlarını imkân el verdikçe diriltmeye ve devam ettirmeye muktedir olup gidiyor. Bu taassup yüklü nifâkın öne çıkışı, eski zamanlarda olduğu gibi sırf cehâlet ve dinî inanç üzerine değil, ancak devrin siyâsî ve sosyal eğilimleri dikkate alınarak yerine getirilebilir.

Ruhbâniyetin bu devirlerde de eski etkisini devam ettirebilmek için, Hristiyan toplumunun yardımını nasıl elde edebileceğini gözden geçirelim.

Şurası bilinmektedir ki, Hristiyan ruhbanlığı, İncilin hükümlerini bütün insanlığa yaymak ve dünyanın tamamını Hristiyanlaştırmak vazifesi ile görevlendirilmiştir. Kendilerince daha doğru bir şekilde bilinen sebeplerden dolayı olmalıdır ki, ruhban topluluğu, İncil'in Hristiyanlığın yayılması hakkındaki o hükmünü diğer dinî hükümlerinden daha fazla bir gayretle gerçekleştirmeye uğraşmaktadırlar. Bununla beraber, Hristiyan kilisesine tâbi olan milletler arasında mezheplerinin safsatalarından ziyade aklın idrâk ettiğı felsefî düşünceye (mâkûlât-ı felsefiye) meylin artması, o mezhebî gayrete büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu arada yararlı maddiyâtın kazanılması ile uğraşılan böyle bir dönemde Hristiyanlığın yayılması maksadı, yine maddiyât üzere hareketle ve zamanın temâyüllerine uygun bir biçimde gerçekleştirilmesi durumun gereğı olarak görülür. Bunu bir örnek ile açıklayalım: Meselâ, Hristiyan olmayan ülkelerde dinin yayılması Hristiyan emperyalist devletlerin ticârî faaliyetleri ile birlikte gerçekleştirilebilir. Bu

düşünce hakkında bir kanaata sahip olabilmek için büyük ticârî merkezlerde bulunan bir kiliseye gidilip oradaki bir vaazı dinlemeli. Orada ne işitileceği zannedilmektedir? "Ticârî değerin diğer beğenilmiş ahlâkî özellikler gibi Hristiyanlığın vasıflarından olduğu ve iyi Hristiyanların uzak ülkelerdeki kazanma teşebbüslerine Cenâb-ı Hakk'ın mutlaka yardımının ulaşacağı ve İncil'in misyonerler tarafından sokulduğu her yere Hristiyanlık ticaretinin de gireceği, kısaca salîbin (haçın) ticarete gerçek bir rehber olduğu" yollu sözler iştilir.

Evet zamanımızda,⁴ Hristiyanlık, haç ticaret için rehber olarak seçmiştir. Hatta bir İngiliz diplomatı bu gerçeği, Paris'teki İngiliz Ticaret Odası toplantısında 2 Aralık 1902 tarihinde yaptığı [ve Londra gazetelerinde yayınlanan] konuşmasında açıkca belirtmiş ve "misyonerler ticârî kaabiliyete özenilecek yolu açıyorlar" demişti.

[Şair, bu dünyayı Hristiyanlaştırma gayretinde bu tarz bir usûl bulanların davranışlarından şikâyet eder ve şöyle feryâd eder :

"Allah'ın adını kazanç dışında ağzına almayan,
Bu faydalı ismi asla boşuna kullanmadı;
Allah'ı kendisine kedi pençesi, Haç'ı da âlet,
İsâ'yı da ahmak ve enayiye yakalamak için yem yaptı."

Papazlığın bu şekildeki dinî hizmetleri, genel bir takdîri celb edecek büyüleyici bir özelliğe sahiptir. Bu umumî takdir ise ruhbanlığın insanlar üzerindeki eski nüfûzunun devamına hizmet eder. İlâhiyat ilmi ile meşgul olan bir zât, "ruhbanlık kendi mesleğinin faydasızlığı hakkında yaygın bir düşünceye hiç bir vakit meydan vermemeğe çalışmalıdır; zira ruhbanlık, ancak

⁴Burada eserin yazıldığı tarih gözönüne alınmalıdır. (Sad.)

lüzûmunu hissettirmek suretiyle teessüs eylemiştir" diyor.⁵ Görevlerinin yararlarını ortaya koymakla ruhbanlığın İngiltere'de ne ölçüde itibar gördüğü hakkında bir fikir sahibi olabilmek için İngiliz gazetelerinin devamlı olarak yayınladıkları "vasıyyet ve tevârûs (mirâs bırakma)" ilanlarına göz atılmalıdır. İşte orada görülür ki, vefat sonrası ruhbanlık müessesesine ve özellikle misyoner derneklerine külliyetli miktarda para bırakanlar arasında en fazla cömertlik gösterenler ya ömürlerinde hiç evlenememiş ihtiyar kadınlar veya yüklü bir servete sahip olan sermaye sahipleri, ya da tüccarlardır. Evlenememiş kadınların vasıyyetlerindeki samîmi niyet ve sadelik pek açık olarak anlaşılmaktadır. Şöyle ki; ters talihleri bu kadınları gençliklerinde gönüllerinin en büyük arzusundan mahrum etmiş olsa gerektir. Bundan dolayı dünyada hayırlar işlemek suretiyle, elbette o kadınlar kalben tesellî bulurlar ve hayatlarındaki ümitsiz kederin ecrini ahirette göreceklarını ümit ederler. Papazlar tarafından, bunca Hristiyan olmayan insanların sapıklık içinde bulundukları zihinlerine telkîn edilegelen Hristiyanlar, bu insanların hidâyet (kurtuluş) yoluna götürüleceğine hizmet eylemek inancıyla servetlerinin önemli bir bölümünü misyoner derneklerine vasıyyet ederler. Halbuki tüccar ve sermayedârlar arasında bu derneklere nakdî yardım vasıyyet edenlerin de, o kadınlar gibi maksatsız ve karşılıksız olarak böyle bir cömertlikte bulunmuş olmaları ihtimali pek de şüpheden uzak değildir. Böyle bir zengin adamın - güçlü ihtimale göre- misyonerlerin gittikleri Hristiyan olmayan ülkeler ile kazanç elde etme münasebetleri bulunmuş olabilir. Yoksa, öyle cennette yüce makamlarda rahat etmek ümidi ile hayır kesesini o kadar bol açmamış olsa gerektir. [Peki, misyonerleri desteklemekle gerçekte ne ümit etmektedir? Yoksa, cennette iyi bir mekân mı?] Merak sahibi bir kişiye göre, böyle bir

⁵ Albert Réville, *Prolégomène de l'Histoire des Religions*, 4. bölüm.

adam Hristiyanlığı yayma hizmeti uğrunda etmiş olduğu hayrı ile ya yaşadığı günlerde biriktirme tamahından ve dolayısıyla beşer olan kardeşlerinden bir çoğunun mahvolmasına sebep olduğundan dolayı, günahlarının keffâretini ümit etmiştir. Veya dış ticaretine önderlik eden o dindar misyonerlere kendilerini bu kazanç yoluna yönlendirmelerinden dolayı açıkça mukâbele etmek istemiştir. Bu son ihtimal akla daha yakındır. Misyonerlerin Afrika içerlerinde güyâ Hristiyan ve medenî yapmak iddiasında bulundukları yerlileri, Avrupa'ya ihraç olunan ham eşya ve sanayi bitkilerini yetiştirme işinde çalıştırmaları ve yine Afrika ve Asya'da bazı Batılı şirketlerinin işlemlerinin yürütülmesine rehberlik etmeleri de bu son ihtimali güçlendirir.

Ahiretteki haller hakkındaki tereddütlerin artmakta olduğu bu devirlerde ruhbanlığın kutsal hizmetlerine insanlar pek de güven duymuyor. Durum böyle olunca, zekî ruhbanlar papazlığa ait olan görevlerin ruhâniyetten başka nice maddî faydaları da olduğunu kanıtlamak için, tabiatıyla insanlara göre uygun vasıtalar icat etmeye çalışıyorlar. Bu ise Şark'ta Hristiyanlığı yayma işi, pekalâ, Hristiyan devletlerin medeniyeti yayma görevini yerine getirmek suretiyle yapılmış olabilir. Hatta bundan dolayı olsa gerektir ki, en itibarlı kilise ileri gelenlerinin söz konusu devletlerin emperyalist sancaklarının dünyanın en ücra köşelerine hacın izini takip ederek girdiklerini övünme payı çıkararak anlatmaktadırlar. Bizim böyle bir itiraftan çıkaracağımız bir nokta vardır ki o da, daima kılıç ve ateş ile sarılmış bir şekilde taşınan istilâ sancağının Hristiyan olmayan ülkelere girişlerinin ürkütücü ve dehşet verici olmasına rehberlik edenlerin başlıcalarının papazlar olmasıdır. Halbuki bu papazlar, barış ve barışıklığı telkin eden Hz. İsâ adına ruhânî bir görevi ifâ etme iddiasında bulunuyorlar. İşte papazların bu çeşit

meşguliyetlerinden dolayı olsa gerektir ki, İngiliz filozofu meşhur Herbert Spencer bir eserinde, "vahşî kavimlerin kâhinleri arasında olduğu gibi, Hristiyan Avrupa'da da papazların nice asırlardan beri kan dökücü savaflara katıldıkları görölmüştür" diyor.⁶

Hristiyan olmayan ülkelere haçı sokan misyoner papazlarının hizmetleri Avrupanın istilâcı devletleri tarafından ne kadar büyük takdirlerle mazhar olduğuna ve bu takdirler sayesinde ruhban sınıfının mesleklerinin önemini ortaya koymaya ne geniş bir meydan bulduğuna dair pek çok misâl getirilebilir; fakat biz burada, bir iki örnek göstermekle yetineceğiz:

Derin bir Alman düşünür ve filozofu varsın istediği kadar insanların mezhepleri ile ilgili iddialarını çoğu zaman maskaralık derecesine vardıkları hakkındaki basit gerçeği açıklamaya uğraşsın, sayfeler doldursun, onu kim dinleyecek? Bununla beraber, Çin'e haçlılığı sokmak iddiasıyla giden bir Alman misyoneri Çinliler tarafından ortadan kaldırılırsa, Almanya devleti kıyâmeti koparır ve Çinlilerden öç almaya kalkar ve bu sebeble, Çin'e Hristiyan haçının arkasından [Alman] istilâ sancağı girer. Nitekim, bir kaç yıl önce bu durum gerçekleşti. Aynı şekilde bir resmî dini tanımamak iddiasıyla mezheb hürriyetinin hâmisi olarak geçinmek isteyen Fransa, bir takım papazları aslî vatanlarından sürüp çıkarır. Halbuki, İslâm memleketlerinde Hristiyan müesseseleri kuran papazları, o hükümetlerin kendi memleketlerinin zararına olarak himâye eylerler. Bu ise, öyle iddia olunduğu gibi, mütâassıp Müslümanların saldırısına karşı gerçeği koruma değil, ancak o papazların Şark'da Fransız siyâsetini ve diğer emellerini artıracak

⁶Herbert Spencer, *Ecclesiastical Institutions*, III. Bölüm (İngilizce baskısında X. Bölüm olarak gösterilmektedir.)

zeminler ortaya çıkarmasına vâsıta olmalarından dolayıdır.

Batılı milletlerden her birinin çeşitli sınıfları arasında her an artmakta olduğu görülen her türlü sosyalleşme ancak medeniyetin ilerlemesinden doğuyormuş! Şarklı bir tenkitçiye göre, Batının medenî toplumları arasında meydana gelen bu sosyal merâsimlerin artmasının, dinî âyinler hususunda daha mükellef bir şekilde tecellî ettiği ortaya çıkar. Güyâ dindarca olan yakarış şekilleri, nice nümâyişler, nice yapmacık gösterişler hep dinî törenlerle bir arada sürüp gidiyor. İşte, insanların bu yoldaki heveslerini ve zamanın bu çeşit eğilimlerini gözleyen ruhban sınıfı, ruhânî hizmetlerinin gereği ve yararlarını kanıtlamak için yeni yeni fırsatlar keşfederek, eski nüfûzunu devam ettirmeyi başarıyor. Nitekim, Avrupa'nın eski yazarlarından birisi [olan Helvetius], "halk tarafından korunan, saklanan her çeşit dinî âyinlerdeki merâsim, ruhbanlığa büyük bir buyurma görevi yükler" demişti.⁷

Batı ülkelerinin her tarafında görülen o tekellüflü merâsim, devletin dışında fertlerin doğum, evlenme ve ölümleri gibi hususlarda da ruhbanlığın yerine getirmekle görevli olduğu hizmetler bir doğulu [Müslüman] için hayret uyandıracak dereceldedir. Bir Avrupalının [veya bir Amerikalının] mensup olduğu kavmin ilmî gelişmeleri ve fikrî aydınlanmaları hakkındaki övünmesiyle birlikte, itikâdî bâtıl düşüncelerinden ileri gelen prensip ve merâsim sebebiyle -tâ beşikten mezara kadar- papazlığın üzerlerindeki tesir ve nüfûzlarına maruz kalması, o doğulu nazarında kabul görmez bir durumdur.

Fertlerin doğumu hususunda bir kadın ebenin hizmetine olan

⁷Helvetius, de l'Home, 223

zaruret pekalâ anlaşıyor. Zirâ, ebenin hassas davranması, iki canın korunması gibi insanlığın bekâsına yönelik önemli bir hizmetten dolayıdır. Halbuki doğan çocuk için vaftiz etme âyinini yapan papaz efendinin yerine getirdiği işin önemine göre, ebenin mevkii insanlar arasında pek aşağı bir seviyede kalır. Ya vaftizin insanlığa ne faydası vardır, bir türlü anlaşılamaz. Şairin dediği gibi, kuyudan çıkarılmış bir kaç damla suyun, insan ruhunu temizleyebilmesi hayli şaşılabacak bir durumdur.

["Kişi bunu ancak gülünç bulur,
Kuyu suyunun bir bedeni temizlemesini."]

İnsanların ölümlelerinden sonra da kefenlenmesi ve defnedilmesinin bir müteahhidin ve hatta bir mezarcının bile hizmetlerinin ne kadar gerekli olduğu bilinmektedir. Onların yardımı olmasa, bizden ebediyen ayrılan sevdiklerimizin cesedleri meydanda kalır, çürür, kokar, dağılır. Hayatta oldukları zamanlarda biz onları ne kadar da sevmiş olsak, bu durumlar sebebiyle, nefes alıp verişimizin havasını bozmasından dolayı cesetlerine lânet okumağa başlarız. Durum böyle olunca, definleme işini yapan kişi ile mezarcının hizmetleri işte insanlığı böyle pis ve tehlikeli bir durumdan kurtarır. Halbuki ölenlerin definlenmesinde halk ruhânî görevlerinin yerine getirildiği âyin vazifelerine daha ziyâde hürmetle bakar da mezarcıları ve o siyah elbiseli defin işlerini yapan müteahhitlerini nefretle görür. İnsan tabiatındaki bencillikten dolayı, herkes rahibin dualarındaki güzel ve süslü ifadeler ile tesellî olmak ve daha doğrusu kalbini ölüm düşüncesinin ızdırâbından kurtarmak ister.

"İzdivâc (Evlilik)" beşer hayatının en heyecanlı olaylarından biri olduğundan, evliliğin akdedilmesi hususunda ruhbâna bağlı nikâh yaptırmak isteyen her Hristiyanı daha fazla kendine

bağlamaktadır. [Evlilik, papazlık kurumuna, evliliğin fonksiyonlarını yerine getirmedeki önemini ortaya koyma açısından büyük bir fırsat verir. Dolayısıyla, Hristiyan erkeklerle Hristiyan kadınlar arasındaki evlilik bağına tesis etmede bir papazın oynadığı rol, Hristiyanların hayatını inceleyen, ama kendisi Hristiyan olmayan bir araştırmacı için oldukça önemlidir. Bu sebeple, evlilik konusundaki gözlemlerimiz zorunlu olarak biraz daha detaylı olacaktır.] En medenî kabul edilen batı ülkelerinde eğer bir nikâh usûlüne uygun olarak akd olunursa sahîh sayılacağından, kilisenin kutsal görevlerine kural olarak uyulması hususunda zarûret bulunması gerekir. Fakat, bu kuralın yalnız nazârî olarak mevcut bulunduğu o medenî sayılan ülkelerdeki uygulamalarından anlaşılmaktadır. Gerçekte ise, madem ki bir izdivâc kilise görevlilerinin ruhânî elleriyle akdedilmesi suretiyle kutsallığa mazhar olmamıştır; o halde, usûlüne uygun olarak yapılmış olsa bile, yine halkın itibarlı geçinen sınıfları tarafından mûteber bir izdivâc telâkkî olunmuyor. Bu itibarlı sınıflara mensup insanlar ve özellikle kadınları, dinî olmayan bir evliliğe karşı kalblerinde büyük bir nefret beslemektedirler. Bu nefret hissini -genel ahlâkı güyâ güzel bir ortamda tutmak isteyen- kilise mensupları ile taraftarları menfaat elde etmek amacıyla tahrik edegelmektedirler.

İslâm dünyasında nikâhın akdedilmesi hiç bir ruhânî şahsın himmetine muhtaç değildir. Şöyle ki, nikâhın akdi için iki tarafın akraba ve sevdikleri bir evde bir araya gelmek sûretiyle akd işini görmekte ve akdin sağlıklı bir şekilde yerine getirilişine şahitlik etmektedirler. Kadı (Hâkim) -gerçekte bir rûhânî şahıs değil, belki bir adliye görevlisidir- bu akdin sıhhatine dair bir izin belgesi verir. İzdivâcın yapıldığı akşam bir evde akraba ve yakınları birleşip, ya imam veya okuyup yazma bilen bir kişi de nikâhı kıyılmış olan karı kocanın birbiriyle uyumunu ve mutluluğunu isteyen kısa bir duada bulunur. Bu durum için

mescide veya herhangi bir yere gitmeye ihtiyaç duyulmaz ve "Ey kutsal baba, bizi hidâyete sevk eyle" şeklinde ilâhîler de söylenmez.⁸ Çünkü, bunu okumakta öyle umulduğu gibi daima iyi bir sonuç çıkmaz. İzdivâclarda, işleri bağlayıcı olan Cenâb-ı Hak, bazen o cinsten insanî duaları duyup kabul etmediğinden dolayı, lânetlenmiş şeytan işi hemen eline geçiriyor da, karı koca bir mutluluk evine değil, belki boşanma mahkemesine sevk olunuyor.

Hristiyan ülkelerin çoğunda evliliğe âit dînî kayıtlar o kadar sıklıdır ki, evlenmek isteyen kimseler gayet aydın düşünceli kimseler de olsalar ve bâtıl olan ruhânî törenlerden kalben nefret bile etmiş bulunsalar, yine bir sahte imân tavrı ile kiliselerde izdivâc akdine zorunluluk duyuyorlar. Nişanlısı koltuğunda olduğu halde kalben farklı düşünmesine rağmen kiliseye giderek nikâh akdi için rahibin ruhânî iznini almağa muhtaç olan vicdanlı bir adam kim bilir ne kadar derin bir ızdırap duyar!

Sonuç olarak, Hristiyanlığın nikâh merâsimindeki o gösterişli törenler, görünüşte benim gibi duyguları, öyle medenî Batılılarınkı kadar incelmemiş bir Müslüman için bile, heyecan verici bir şirin levha ortaya koyar. Fakat şunu da söylemekten kendimi alamam: Bu gösteriş sergisinde bir büyük maskaralığın bulunduğu da göze çarpar.

Ruhbânlığın nüfûzunu devama en fazla fırsat bulduğu bir alan daha vardır ki o da, siyâset meydanıdır. Hristiyan ülkelerinin iç siyâsetine ruhbân sınıfı tarafından yapılan fiilî müdahalelerden bahsetmek istemeyiz. Yalnız devletlerin dış siyâsetlerinin İslâm

⁸İngiliz kilisesinin; "Lead us, Holy Father, lead us." (Bize önderlik et, Kutsal Baba, bize önderlik et" şeklinde başlayan nikâh töreni sırasında okunan ilâhîden kinâyedir.

toplumlarına yönelik bölümünde papazların ne kadar istekli olarak rol oynamaya çalıştıklarına değinmek isteriz. Müslüman ülkelerine yönelik siyâsî ihtilâflar ruhbân sınıfınca ve özellikle İngiltere ruhbân mahfillerince pek çekici konular olarak ortaya çıkıyor. Bundan dolayı, büyük piskoposlardan tutunuz da tâ basit köy papazlarına varıncaya kadar, siyah cübbeli (lâbis-i libâs-ı katrânî) her bir ruhânî şahıs söze karışıyor. Bu bakımdan çeşitli Hristiyan mezheplerinin ruhbân sınıfı arasındaki alışlagelmiş ihtilâflar bertaraf edilerek, bütün kilise mensupları yek vücut ve tek bir ses denecek şekilde Hristiyan dünyasında taşkın bir duygu selinin akmasını istiyor. Hem de öyle bir şekilde ki, bu konuda gösterilen dinî gayret haçlı devirlerinin saygıdeğer ruhbânlarının ruhlarını imrendirse yeri vardır! Görünüşe göre, ruhânî meslek mensuplarının bu feryâdı o çaresiz doğulu "Hristiyan kardeşler" yararına olarak koparılıyor. Nefis müdâfaası vasıtalarından tamamen mahrum olan o bahtsız doğulu Hristiyanlar -sadece İslâm'a iman ettiklerinden dolayı- Müslümanlar tarafından vahşice işkencelere uğramıyorlar mı? İşte İngilteredeki gerçeği söyleyen saygıdeğer rahipler, masum doğu Hristiyanlarının kurtuluşunun ancak "o menfûr hilâlin yerine o kutsal haçın" dikilmesiyle mümkün olacağını iddia buyuruyorlar! Hatta bu mübârek zâtlar, bu iddianın doğru olduğuna yemin de etmiş olsalar, başları ağrımaz. İnsanlık öğretmekten dem vuran siyâsîlerin düzenledikleri toplantıları, bir çok ruhbânın ileri gelenleri katılmak suretiyle şereflendirirler. Topluluğun fikirlerinin galeyânı için gerekli belâğatlı nutuklar ve ateşli hikâyeler hitâbet kürsüsünden gülle gibi patlatılır. Muteber gazetelerin sayfaları kilise adamları tarafından o Müslümanların yaptıkları zulümler aleyhinde yazılan mektuplarla dolar. Müslümanlık ve özellikle Osmanlılık aleyhindeki haçlı tahrirlerinin tamamında -bunca tahrip edici silahlara sahip olan- büyük Hristiyan devletlerin birleşip de Doğu Hristiyanlarını İslâm zulümlerinden, Türk

zorbalığından kurtarmamaları açıkça kınanır, ayıplanır. İşte bu son fıkradan anlaşılıyor ki, Hristiyanlığın insanlar arasında sulh ve barışı yaymış olduğu hakkındaki Hristiyanlık iddiası elbette doğru değildir. Papazlarla siyâsî fesatçılar birleşerek büyük devletlere (düvel-i muazzamaya), "Haydin, ne duruyorsunuz, bu kadar güçlüsünüz ve tahrip gücü olan silahlara sahipsiniz. Doğu Hristiyanlarını kurtarmak ve Doğu'yu ıslah etmek bahanesiyle, gidin şu Müslümanları vurun, yıkın, şu Türklerin elindeki memleketleri alın, bölüşün" demek istiyorlar!

Hayır, hayır! Hristiyanlık bütün insanlık arasında sulh ve barışı hiç bir vakit benimsemiş bir durumda olmamıştır ve olamaz. İncil'de, "Ben yer yüzüne barışı getirmeye gelmedim. Hayır, barış değil aksine bir kılıç göndermek için geldim" deniyor.⁹ Varsın Hristiyan müfessirleri bu âyeti de istedikleri şekilde üslûbluca tevîl etsinler. Bizim için âyetin manâsı açıktır; şimdiye kadar dünyada olaylar bu âyetin zâhirî manâsını ortaya koyan bir durumda olagelmıştır. Vakıt bu vakit, Doğu meselesi uyandırıldıkça bu umumî heyecan da yenilenir. Fakat muhterem pederler, güyâ İngiltere devletinin Doğu meselesinde oynadığı siyâsetten habersiz imişler de, sırf insanlık adına heyecana gelmiş gibi görünürler. Kiliselerde bu münâsebetle verilen özel vaazlarda papaz efendi söze şöyle başlar: "Vaaz kürsüsü politikadan söz edilecek bir yer değilse de, ne çare ki doğuda ortaya çıkmakta olan acı olaylar bunu gerektirdi. Doğu Hristiyanlarının hali pek kötü oldu; ihtiyar, erkek, kadın, çocuk nice çâresizler tamamen katledildi, malları yağma edildi, ırzlarına saldırıldı" ve böyle böyle oldu... Vaaz kürsüsünün siyâsetten bahsolunacak bir hitâbet yeri olmadığı iddiası bir çeşit rüşvet-i kelâmdır (boş sözdür).

⁹Saint Matius İncil'inin Üçüncü bölümü, âyet:34 (İngilizce baskısında St. Matthew, X, 34 olarak gösterilmektedir.)

Böyle rüşvet-i kelâm ile düşüncelerinin değerini artırmak isteyen yavuz bir konuşma yapan kişi, daha işin başında dinleyenlerin güvenini kazanmaya çalışmalıdır ki, daha sonra yumurtlayacağı cevherler dinleyenler tarafından tereddütsüz yutulsun. Kâinâtta vukû bulan garipliklerden biri olsa gerek ki, haçlıların düşüncelerinin bu yolda heyecanlanması, her nasılsa daima İngiltere'nin doğuda sınırlarının genişletilmesi ve menfaatlarının sağlanması için siyâsî düzenler yapıldığı, oyunlar oynandığı zamanlara rastlıyor. Şimdi, muhterem pederlerin o çok gayretli çalışmaları öyle saf ve bön insanlara arzolandığı gibi insanlığa bir himmet arzusuyla değil, ancak İngiltere'nin siyâsî tedbirlerine bir hizmet maksadıyla gerçekleşiyor.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HIRİSTİYANLIĞIN YAYILMASI VE İSLÂM'IN YERİ

[İncil'in bazı Müslüman dillerine yanlış aktarılması - Meşhur bir İngiliz devlet adamının, İslâm ancak bir kaç asır sürebilir şeklindeki kehâneti; Şayet İslâm ölürse, Hristiyanlık ondan daha fazla yaşamayacaktır - İslâmın sâdeliği onun yegâne ve başlıca câzibesi - Renan'ın bir cami hakkındaki izlenimi - Müslümanın Hristiyan ibâdet mekânı hakkındaki izlenimleri - Kilise'de moda ve flört; Müslümanın görüşlerinin tersine kadınlar erkeklerle birlikte ibadet etmeli - Para şıktısı Şeytan'ı (kötülüğü) davet eder - İslâm müziği kötü görmez, ancak ibadetin bir parçası olmasına karşı çıkar - İslâm güzel sanatlara düşman değildir; Güzel sanatlarla ilgili olarak Hristiyanlarda çok fazla şarlatanlık vardır.]

İncil'de, **"dünyanın her tarafına git de, İncil'i her bir mahlûka tebliğ eyle"**¹ deniliyor. Dünyayı tamamen imana getirmek maksadıyla söylendiği zannedilen bu İncil âyetindeki emri yerine getirmek için, Hristiyanların mukaddes Kitab'ının yüzden fazla dile çevrildiği bilinmektedir. Bununla birlikte, daha yüz milyonlarca insanoğlunun, anılan kitabı kendi dillerinde

¹Saint Mark İncil'inin on altıncı bâbı, âyet: 15

okumakla övünmeğe halâ fırsat bulamadıklarına üzülmektedirler. Böylece sapıklık durumunda kalan o yüz milyonlarca insanın ihtiyacını karşılamak için, İncil'i onların dillerine daha doğru, daha açık ve daha etkili bir ifade ile çevirmek gerekirdi. Bu önemli işe şimdiye kadar gereken önemin gösterilip gösterilmediği hususu şüpheyi çeken bir konu olsa gerektir. Bu Hristiyanların mukaddes Kitab'ının kendi dilimizdeki tercümesine bakarsak hayretle görürüz ki, Ahd-i Atık'ın başlarında yer alan "*inâs*" tabiri "dişi" diye çevrilmiştir. "*Înâs*" sözünün anlamı ise, kadın kişi demektir. Dilimizde "dişi" deyimini hayvan hakkında kullanılır; kadınlar için kullanılmış olması günlük konuşma âdâbı dışında söylenmiş olabilir.

Bölümün başında zikrettiğimiz âyetteki "mahlûk" deyiminin bazı Müslümanların dillerine ilgisiz bir biçimde çevrilmiş olması da muhtemeldir. Çünkü İncil'in "her bir mahlûk" demesinden amaç, konuşan ve düşünen yaratık (mahlûk-ı nâtık ve müdrik) olduğu ve manânın hayvanları içine almayacağı anlaşılmaktadır. Nitekim, Matta İncili'nde yazılı olan bir âyette² mezhebe (dine) dâvetin "bütün milletlere" yapılması açıklanmasından da anlaşıldığı üzere, zikredilen kelimenin İngiliz misyonierleri tarafından "mahlûk" değil, "beşer"(insan) diye çevrilmiş olması gerekirdi.

Sözün kıyası, Hristiyan misyonierlerinin görevli oldukları gerçek vazife, insanlığın ilkel kavimlerini Hristiyanlığın yüce nüfûzuyla islâh imiş! Acaba Müslümanların da Hristiyanlığı kabulleri mümkün müdür? İşte şimdi biz bu meseleyi incelemek istiyoruz.

Başlangıçta öğretmen iken sonra devlet bakanları arasına

²Matta, 28. Bâb, âyet : 19

girmiş ve şimdi de diplomasi hizmetinde önemli bir yeri olan bir İngiliz yazarı tarafından³ keşfolunduğuna göre, Müslümanlık, olsa olsa ancak iki yüz sene daha varlığını devam ettirebilecek imiş! Acaba bu çok bilmiş adam, ne kerâmet açıklamak istiyor? Şark'ta zorbalıkla istilâya koyulmuş olan Avrupa'nın büyük devletlerinin, bu zorbalığa karşı koyacak Müslümanları o zamana kadar yer yüzünden süpüreceklerini mi zannediyor? "Çok bilen, çok yanılır" diye Türkçe bir atasözü vardır ya? İşte derin bilgisi ile tanınmış olan bu zât da malûmâtının gururuyla kendinden geçmiş olmalıdır ki, bu kadar cüretli bir kerâmet satmağa kalkışmıştır.

Şarklılar tarafından değil, yine Avrupalılar marifetiyle yapılan tahminlere göre, dünyadaki Müslüman halkın sayısı iki yüz elli milyonu aşmıştır. Doğudaki siyâsî emellerinin gerçekleştirilmesinde dindarlık duygularına yenilen bir kısım İngiliz devlet adamı, Müslümanların sayısını gelişi güzel bir şekilde iki yüz milyona yakın olduğunu söylüyorlarsa da, Almanların bu konudaki incelemeleri tamamiyle farklıdır. Bu hususta en fazla incelemede bulunmuş olan bir Alman müellifi, Müslümanların iki yüz altmış milyondan fazla olduğunu kanıtlıyor.⁴ Afrika ve Asya'da sömürgeler elde etmek ve sınırları genişletmek için yaptıkları saldırılarında Avrupa devletleri askerlerinin yılda on veya onbeş bin kadar Müslüman cana kıydıklarını farzedelim. Bu ölümlerle birlikte yine iki yüz sene boyunca, İslâmiyete mensup insanların tükenmesi ihtimali yoktur.

³Bugün Washington'da İngiliz elçisi olan Türk düşmanlığındaki şiddetiyle tanınan bay Berayis'dir ki, bu kitabın İngilizcesinde adınının açıklanmasından kaçınılmıştır. (Bu not, şüphesiz yazarın yaşadığı ve kitabın yazıldığı tarihler dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Sad.)

⁴(Bu bilgiler) Almanyalı Dr. Hurbert Jansen adlı zâtın istatistik üzerine yazdığı **Verbreitung des Islam** (Berlin, 1877) adlı eserinden (alınmıştır).

Bu Müslümanların, Hristiyanlığın ön veya arka bahçesi haline gelmesi ihtimaline gelince: Öncelikle şurası hatırlanmalıdır ki, Müslümanları Hristiyan yapabilmek kadar dünyada zor bir iş olamayacağı, Avrupa ve Amerika misyonerleri tarafından bile itiraf olunmaktadır. Hiç şüphe etmeyelim ki, Müslümanlar kendilerine yardım ve iyilik olarak teklif olunan vaftizin kudsî özelliğini gelecek iki yüz sene boyunca da kabule eğilimli olmayacaklardır. Bundan iki yüz sene sonra insanlığın zihinlerinin ne çeşit dinî duygulara sahip olacağını ilmen ve felsefe olarak belirleyebilmek o kadar zor bir meseledir ki, o konuda görüş açıklamak benim haddimin üstündedir. Şu kadarcık bir görüş belirtmeye cüret ederim ki, eğer dünyada bir zaman gelir de Müslümanlık ortadan kalkarsa, o zaman meydana Hristiyanlıktan da bir eser kalmaz. Bu durumda, gelecekte Müslümanların Hristiyanlığa geçmesi gibi boş bir düşüncüyü zihinden çıkarmak gerekir. Hristiyan Kilisesi akıllara hayret veren bunca cezalandırma vasıtasıyla yüzyıllarca uğraşmış olduğu halde, on onbeş milyon Yahudi topluluğunu bile değiştirme ve entegreye muvaffak olamadı. Bu durumda yalnız iki yüzyıllık bir zaman içinde İslâmiyeti kendi bünyesine katıp değiştirmeye nasıl güç yetirecek, bir türlü anlayamayız. O İslâmiyet ki, ikiyüz altmış milyonu geçen insan tarafından tam bir gayretle korunmakta ve akla uygun hükümlerindeki ulviyete yürekten iman olunmaktadır. O İslâmiyet ki, mensupları arasında bir manevî bağ sayılmaktan ziyade, bir millî ülkü hükmünde kabul olunarak müdâfaasına çalışılıyor. Bu hususda dikkat çeken bir nokta daha vardır ki o da, Müslümanların Hristiyanlık hakkındaki bilgileri arttıkça ondan uzaklaşmaları da o nisbette artmıştır.

İslâmiyetin yayılmasına en fazla yardım eden şey, inanç esaslarındaki sâdelikdir. Gerçi sonradan bu inanç esaslarına bir

takım bâtil itikâdların karıştırıldığı inkâr olunamaz. Ancak bu karışmış unsurların sayısı oldukça sınırlı olduğu gibi, aslında İslâm toplumuna girmiş olan Hristiyan ve Yahudi ve diğer mühtedîler (İslâmiyeti kabul edenler) tarafından getirilmiştir. Bu çeşit akla uygun olmayan itikâdların İslâm'ın sâfiyetine büyük bir etki yaptığı düşünülemez; zirâ bir dinin prensipleri arasında bulunabilen bozuk itikâdları menfaat dolayısıyla destekleyip devam ettirecek en büyük bir güç var ise, o da ruhbanlık gücüdür. Halbuki İslâm'da ruhbanlık yoktur. İslâmın ibâdetleri de o kadar sâdedir ki, bu konuda bir düşünce ortaya koymak için insan kendisini bir mescidde farz etmelidir. Çünkü orada görülür ki, çok fazla bir merâsim bulunmamakla beraber ibâdetinde bir ulvî tesir, bir ruhânî heyecan vardır. İbâdet şekli gönül rahatlığı veren bir hazineyi içinde bulunduruyor gibi görünüyorsa da, mâhiyetinde sonsuz samimiyeti doğuran beğenilmiş bir özellik bulunur. Bir kişi cemaatin önüne geçer ve Kurân-ı Kerim'den uygun âyetler okur, tekbîr getirir, ibâdet edenler de gönül rahatlığına dalmış bir halde imama uyarlar. Cemaat ilâhî adına bağırıp çağırır. Kilise orgu gibi bir mûsikî âleti ise Müslümanlarca ibâdetin ruhânî sükûneti ile uyuşması mümkün olmayan bidatlerden sayılır; zirâ yalvarış sırasında kulun düşüncesinin yaratıcı olan Allah'a tamamiyle yönelik olması gerekir. İslâmiyeti ilimlere aykırı zannederek eleştiren bir filozof [Ernest Renan]⁵ bu münasebetle, "her ne zaman bir mescide girdimse, gönlümde bir manevî tesir buldum, hatta Müslüman olmadığımı teessüf eyledim"⁶ diyor. Doğu'da Hristiyan misyonerliğinin yararlarını korumaya çalışmış bir İngiliz yazarı

⁵Ernest Renan, *L'İslamisme et la Science*, Paris, 1883, s.19

⁶"Je ne suis jamais entré dans une Mosquée sans un vive émotion, le dirai-je ? Sans un certain regret de n'être pas Musulman." Bkz. Halil Halid, *The Crescent Versus the Cross*, London, 1907, s.49. (Sad.)

da bu konuda duygularını şöylece ortaya koyuyor: "Mescide giden bir kimse için cemaatin durumundaki samimiyete, kendinden geçişe, dindarâne ağırbaşlılığın tesirine hayran olmamak imkânsızdır."⁷

Bir de şimdi insan kendisini doğudan İngiltere'ye henüz gelmiş ve yukarıda anlatılan ibâdet şekline alışmış bir Müslümanın yerine koysun da bir kiliseye gitsin. Orada elde edeceği duygular kendisini Hıristiyanlığı kabule bakalım özendirebilir mi? Madem ki öyle bir kimse doğudan henüz gelmiş farzedildi; o halde, kendisine kilisede uyulması gereken bazı bilgilerin verilmesine ihtiyaç vardır. Her şeyden önce, o adamın mümkün olduğu kadar düzenli bir şekilde giyinmiş olması ve bu bakımdan şarklılara isnâd olunan biçimsizlikde gitmemesi gerekir. Kilisede temiz görünmek de pek gerekli bir şeydir; bu ise "Temizlik imandandır (Temizlik, imanın bir parçasıdır)"⁸ kuralına uygun davranmaktan ziyâde kadınlara hoş görünmek için pek zorunlu bir niteliktir. [Temiz görünmeye gelince, bu konuda öğrenmemiz gereken yeni bir şey yoktur; ama bizzat İslâm'ın kendisi ibadete gitmeden önce abdestlerin (namaz abdesti ve gerekliyse boy abdesti) alınmasını emreder. Ama, kadınların hatırı için, kiliseye lütfen, doğulu paspallığınız içinde gitmeyin]. Zira kiliselerde kadınlarla erkekler karışık olarak mezheplerinin törenlerini yerine getirirler. Bu kadınlardan bazıları insanı nikâha zorlayacak derecede güzeldir. Öyle Doğu Müslümanlarının yaptıkları gibi kadınlar ibâdet yerlerinden uzaklaştırılmazlar veya

⁷R. N. Cust, *Evangelization of the non-Christian World*, s.264

⁸Arapçası "en-nezâfetü mine'l-imân" olan bu hadisin kaynağı bulunamamıştır. Ancak bu manâya yakın bir manâ ihtiva eden şu hadis mevcuttur. "İnnallâhe nazîfün yuhıbbü'n-nezâfete" (Allah temizdir, temizliği sever.). **Tirmizî**, Edeb, 41. (Sad.)

ayrı bir mekâna tıkmazlar. Medenîleşmiş bir Hıristiyana göre böyle bir durum, İslâm'ın baskıcı yasaklarından sayılır. Zirâ ona göre ibâdet yerlerinde kadınların erkeklerle karışık olarak bulunmaları ibâdete cennetlik bir nurânî hava verirmiş. Fakat Müslümanların bu konuda da kendilerine mahsus şöyle bir düşünceleri vardır: Onlara göre, ibâdet sırasında istenen şey nûrânî mutluluk değil, belki gönül huzurudur. İbâdet eden kulun gerek fikri, gerekse kalbi yalnız Yaratıcının en güzeline yönelmelidir. Eğer ibâdet esnasında gözü bir kadının alımlı ve çekici yüzüne kayarsa, o durumda şeytanın fesatça iğvâsı (ayartması) ibâdet eden kişinin rûhuna girer. Hattâ doğudan yeni geldiği farzolanın kişinin bilmesi gerekir ki, öyle karma ibâdet yerlerine giden genç erkek ve kadınlar vaaz, öğüt ve duâdan ziyâde birbirlerinin giysisi ve güzelliği ile zihinlerini meşgul ediyorlar. [Hıristiyan kadınların kilisede önceki gün gördükleri bazı yakışıklı erkekler hakkında konuşmaları nâdirâtan değildir. Bir kaç kez de biz, Hıristiyan erkekleri, geçen pazar günkü vaaz sırasında dikkatlice baktıkları güzel kızlardan övgü dolu sözlerle bahsederken duyduk]. Geçenlerde meşhur bir Londra gazetesinin özel bir makâlesinde bu durumu eleştirerek ".....Katedralinin baş rahibi son olarak verdiği bir vaazında genç kadın ve erkeklerin âşiftelik maksadıyla ibâdet mahalline gelmemeleri hususunu hatırlatıyor ve onları uyarıyordu. Korkarız ki, âşıklar gibi cilveleşmeye meyledilen bir ibâdet mahalli, yalnız o kilise değildir" deniliyordu.⁹ Ramazanlarda İstanbul'un bazı büyük camilerinde bir takım sefillerin işledikleri o arsızca cilveler buna benzetilebilirse de bu durum, bizde pek gelip geçici ve istisnâ olmaktan başka, dinî duygularının şerefini, ahlâkının sağlamlığını büyük bir olgunlukla koruyan Müslümanların çoğu tarafından da nefretle karşılanır.

⁹Daily Telegraph Gazetesinin 27 Eylül 1904 tarihli nüshasından alınmıştır.

Bir kilisenin iç dekoru ve süslemesi de doğudan yeni geldiğini farzettığımız kişinin dikkatini çeker. Hristiyan dinî yapılarının bir çoğunun güzelliği -yapı sanatı hususunda zevk-i selîme sahip olmayan bir kişi için bile- dikkat çekici bir düzeydedir. Gerçi doğuda da bazı camilerin süsleme sanatları bu kiliselerden aşağı kalmazsa da, Müslümanların ibâdetine ait bütün davranışlarda sâdelik asıl istenen bir şey olduğundan, böyle süsleme bakımından çok görkemli olan camilerin sayısı sınırlıdır ve bunlar da genellikle baskı yapmaya meyilli olan hükümdar ve devlet adamları tarafından yaptırılmıştır.¹⁰ Yaratıcının yüceliğini ortaya koyan imânın alâmeti o tür binaların büyüklüğü ile gösterilmez. Belki istibdâd sahipleri kendini beğenmişcesine bir ün elde etmek arzusuyla o görkemli binaları yaptırmayı istemişlerdir. Mescidlerin alışılmış şekilleri basit ve gösterişsiz olur ve duvarlarını yalnız saygıdeğer kişilerin adlarını ihtivâ eden levhalarla mübârek yazılar ve tabanlarını bir kaç parça temiz kilimler süsler. İşte böyle mâbetlerde ibâdet etmeye alışmış olan o şarklı, süslü bir kiliseye girdiği zaman en çok gözüne çarpan şey, camlardaki resim ve nakışların güzelliğidir. Öyle ki, Hz. İsâ'yı başka bir şekilde kutsal sayan o doğulu bu gibi süslenmiş resimlerin o muhterem peygambere bağlı olanlara değil, belki nakışlara ve eşyaya tapınan Mecûsîlere yakışacağını da düşünür. Ahd-i Atîk'de rivâyet olunan hikâye ve olayların pencerelere ve vaaz yerlerine nakşedilerek ortaya konmasının kendisi için bir hükmü yoktur. Çünkü resim sanatından zevk almak dinle alâkası olmayan sanat konularında da mümkündür. Hele o bazı Katolik kiliselerinde görülen o çırılçıplak hayâlî (Âdem ve Havvâ) resimlerinin camlarda nakşedilmesi gibi manzaralar hiç de

¹⁰Bu hükümdarların istibdâdına dair son görüşü kimler için kastettiğini ve neden bu düşünceye kapıldığını açıklamayan müellif, muhtemelen tarihteki bir iki istisnâî uygulamayı kendi görüşünün dışında bırakmak istemiştir. (Sad.)

Doğulunun hoşuna gitmeyecek bir durum daha vardır ki o da, ibâdet esnasında para toplanmasıdır. Bir aralık rahib kalkar ve daha önce toplanmış olan yardımların miktarını ve kilisenin harcamalarını açıklamaya girişir. Bu tür alış veriş konuşmalarının dualarla ilâhîler arasına sokuşturulması ona çok garip görünür. Hele yardımların toplanış şekli onun hayretini çeker. Gerçi Müslüman mescidleri de hayır yardımlarına çok muhtaçtırlar, ama o mescidlerde namaz ve ibâdet esnasında paradan söz edilmez. Cemaatten sadaka vermek isteyenler bile ibâdet vaktinde değil, ancak mescide girip çıktıkları sıralarda verirler. Yardım ve sadaka verilmesinde gösterişin pek kötü bir durum olduğu bilinmektedir. [Eğer hayırsever kişi, ibâdet mekânına yardım yapmak istiyorsa bunu gizlice yapar.] Para şingirtısıyla ibâdetin ruhâniyetini bozmak ise mekrûh bir şeydir. Para şingirtısı insandan ziyâde şeytanı harekete geçirdiğinden, onun bu vesîle ile düşüncelere soktuğu şaşırtmalar ibâdet yapanın sâfiyetini bozar. Bununla beraber, bir manevî yücelik ile meşgul olması arzulanan kulun ruhu böylece dünyevî maddiyâta, hayatın istek, meyil ve karşılık verme söylentilerine eğilim gösterir. Şarklı ziyaretçi ibâdet sırasındaki yardımın toplanış biçimini de sevmez. Para toplanacağı vakit bir adam hemen kapıya koşuyor ve duanın bitiminden önce kalkıp gidenlere -sanki para vermekten kaçıyorlarmış gibi- kese uzatıyor, iki kişi de cemaat saflarını oluşturan sıra sandalyalarının birer ucuna giderek, yardım kesesini böylece sıra ile elden ele ulaştırıyorlar ve bu anda kese üzerine gözlerini öyle bir şekilde dikeyyorlar ki, insan onların cemaata bazılarının keseye para bırakmalarına değil, belki parmaklarının ucuyla oradan para aşırmmaları için özen gösterdiklerine inanası geliyor.

İşte bir doğulunun kilise ve Hristiyanların ibâdeti hakkında edineceği fikirler üzerine yürütülen yukarıdaki yorumlar gösteriyor ki, misyonerlerin çekmeye çalıştıkları şarkılardan hiç birisi öyle kilise kuralları ve âyinlerin gösterişi gibi şeylerle Hristiyanlığı kabule heveslendirilemez. Ara sıra Hristiyan aydınlar bulunsa bile, onlar da hâlis inançlardan soyutlanmış olan ve şahsî yararının korunmasına göre kolaylıkla her kalıba girip çıkan yolsuz ve iki yüzü kimselerdir.

Yukarıda mûsikînin ibâdete sokulması ve mâbedlerin resimlerle süslenmesi hakkındaki görüşlerin, güzel sanatlardan sayılan mûsikî ile resim aleyhinde tutucu ve yobazca bir nefretin sonucu olarak ortaya konduğu şeklinde düşünülmemelidir. Hiç şüphesiz, Hristiyanlıkta kilisenin, Batı milletleri arasında güzel sanatların yayılması ve gelişmesine pek çok katkısı olmuştur. Bu gerçeğe inanmakla beraber, kilisenin bu konudaki hizmeti olmasaydı, mûsikînin ve resim sanatının gereğince gelişemeyeceği hakkındaki iddiayı kabul edemeyiz. Aksine eğer geçmişte kilisenin müdahalesi ve tutucu baskısı olmamış olsaydı, bu gelişme ve mükemmelliğin Batılı milletlerde daha erken başlamış olacağını iddia edenlerin sözlerinin doğruluğuna inanmaktayız. Batının ilerlemesi hiç de kilisenin gücüyle ya da kilisenin mucizesiyle olmamıştır. Batının fen, sanat ve mûsikî gibi konularda sivrilmiş olan güçlü isimlerinin aslı araştırılmış olsa, bu kişilerin belki üçde birinin ya tam veya melez Yahudi oldukları ortaya çıkar. Kendi kiliselerinin ilerleme ve gelişmeye engel olan tutumu hakkındaki tarihî kayıtları görmezlikden gelip de, İslâmiyetin ilerlemeye engel olduğunu anlatagelen Hristiyan yazarlarının haksızlığına bilmem ne demeli?.. İslâm prensiplerinde insanın tabîî kabiliyet ve yeteneklerinin gelişmesi ve ilerlemesini engelleyici herhangi bir prensip yoktur. Önceleri bir çok Avrupalı

araştırmacı tarafından güzel sanatların İslâm dünyasında ne kadar ilerlemiş olduğunu isbât eden önemli eserler yazılıp yayınlanmış ise de, ne yazık ki, bunun benzeri eserler büyük kütüphanelerin raflarında tozlar içinde yatıp duruyor. Halbuki Batı toplumunun büyük çoğunluğunun Doğu ve İslâm dünyası hakkındaki bilgileri, o saçma sözler söyleyen romancıların hikâyelerinden, seyyahların yüzeysel anlatımları ile dolu olan rivâyetlerinden aktarmadır.

Bu kitabın başında belirtildiği üzere, Doğu Müslümanları tarihince bilinen bir takım maddî engellerin birbirini takip ederek ortaya çıkmış olması, şarkın bugünkü geri kalışını hazırlamıştır. Maddî gelişmenin her kolunda olduğu gibi güzel sanatlarda ve mûsikîde de doğulular batılıların hayli gerisinde kalmışlardır. Son yıllarda görülen uyanma işaretlerinden anlaşılıyor ki, doğu insanı kaybedilen zamanları telâfi için gelecekte pek çok gayretler gösterecek ve Avrupa'dan pek çok şey öğrenmeğe çabalıyacaktır. Bununla beraber bir zamanlar, aynı Osmanlı topraklarında ve Mısır bölgesinde türemiş olan bir sürü sersemin -asliyetini büsbütün terkedip de frenkleşivermekden ibâret olan- o menfûr tutumları izlenmiyecektir. Şarklıların akli başında olanları, Avrupa medeniyetinin o devamlı olarak aşırılıklarla açığa vurulan gösterişinde pek büyük kusurlar bulunduğunu kavıyorlar ve insan dehâsının yararlı gelişmesi ölçüsünde, çok çirkin "şarlatan"lıkların da arttığını ve bu şarlatanlıkların güzel sanatlar ile mûsikîye ait konularda da çokça ortaya çıktığını görüyorlar. Düşüncemizi açıklamak için bir iki örnek verelim :

Meselâ, Avrupalılar arasında bir çok kimseye rastlanır ki, bunlar çok biliyormuş gibi bir edâ ile resim sanatı ve ressamlık hakkında üst üste "yüce düşünceler" saçarlar. Halbuki dostlarından birinin çocuğunun hâtıra defteri üzerine kurşun kalemiyle şöyle basitce bir domuz şekli çizmeleri kendilerinden istense elleri yakışmaz. Bu arada, bu tür kimselerden bazıları

mûsikî makâmıyla okumanın ruha olan gönül aldatıcı etkisini sırlarıyla idrâk edecek derecede gelişmiş bir yeteneğe sâhip bir sanatkâr gibi mûsikî hakkında yorumlara başlarlar ve hatta dünyanın en meşhur erkek ve kadın ses sanatçılarının sanatları hakkında tenkitlere girişirler. Halbuki bir dost meclisinde şarkı söylemek için ağızlarını açmış olsalar, insan onların o yürek parçalayan hay huylarını bir Mısır eşeğinin anırmasından daha makâmlı bulamaz. Ve bu arada öyle kimselere de rastlanır ki, filân mûsikîşinâsı takdir ve filânın da yanlısını çıkarmada hiç zahmet çekmezler. Halbuki bir salonda piyanonun önüne otursalar, parmaklarının hareketinden çalgı çalma ustalığının kabak sazı çalan bir zenciden pek de farklı olmadığı meydana çıkar.

Rabbim, şarkılları Batı medeniyetinin bu tür sahtekârlıklarının etkisinden korusun!

BEŞİNCİ BÖLÜM

DİNİ YAYMADAKİ REKABET

[Kutsal Hristiyanlaştırma görevinde İslâm'ın meydan okuması - İslâm'ın başarısının sebebi nedir? - Ne çok eşli evlilik, ne de ahlâkî gevşeklik aynı şekilde hiçbir yerde mevcut değildir - İslâm'ın yayılma nedeni kılıç değildir, Hristiyanlığın ve İslâm'ın Çin'de yayılması bir örnek teşkil eder - Eski zamanlarda, Türkiye'deki milyonlarca Hristiyan kılıçtan nasıl kurtuldu? - "Kölelik, şeytanî mahâretle hazırlanır" - Dünyevî geçici güç İslâm inancının başarılı olmasının sebebi değildir, Hindistan örneği - Uganda'daki Müslümanların hürriyeti üzerindeki kısıtlamalar - Kölelik, İslâm'ın başarılı rekâbetinin bir sebebi midir? Köleliğin yerilmesi bir misyoner silahıdır.]

Geçen bölümde günümüzde inanılan İncil'e imânın, Müslümanlar için kesinlikle olamayacağını zikretmiştik. Burada ise, İslâm dininin kuvvetinin yalnız mevkiinin korunmasıyla kalmayıp, aynı zamanda Hristiyanlıkla olan yayılması hususundaki rekâbetini isbât etmekte de güçlü olduğunu göstermeye çalışacağız. Bu rekâbet Hristiyan kilisesinin ruhânî mensupları için hiç de hoş gitmeyecek zor durumlar ortaya çıkarmaktadır. Bu ise bütün dünyayı Hristiyan yapmak için İncil'in emrettiği görevin yerine getirilmesi hususunu şüpheli bir

noktada bırakır. Bununla beraber, dünya milletlerinin tamamıyla Hristiyanlaştırılması hakkındaki İncil emrinin yerine getirilmesi zorunlu sayıldığından, "o zararlı" rekâbetin önünü almak, ruhânî kimselerin kesin bir niyetidir. Bundan dolayı, bu niyetin gerçekleşmesi için yumuşak tedbirler yeterli gelmediği zamanlar, Hristiyan misyonerliği *düvel-i muazzamanın*¹ büyük çapta ve süratli ateş eden toplarının himâyesinde niyetlerini gerçekleştiriyorlar. O büyük devletler ki ordularıyla, donanmalarıyla Hristiyan medeniyetinin ününü Hristiyan olmayan diğer ülkelerde gerçekten isbat edip gitmektedirler! Örnekleri şu son devirlerde defalarca olageldiği üzere, ıslâh edici tedbirler ve yumuşak araçlarla kendilerince istenen bir sonuç elde edilemeyince, misyonerliğin bu önemli görevinin öylece top ve tüfek himâyesi altında yerine getirilmesine çalışılmaktadır.²

Hristiyanlığın yayılması için uğraşanlar "nasıl olup da Arabistan'da ortaya çıkmış olan bir bâtil inanış, Hristiyanlık gibi Allah katında makbûl olan bir din ile yarışabiliyor" diye hayret ediyorlar. Hristiyan dünyasının özel eğitim görmüş zeki, bilgili, vazifeli, maaşlı, becerikli ve işbilir binlerce misyonere sahip dinî toplulukları yok mu?³ Yalnız İngiltere'de bağış, vasiyyet ve diğer

¹ 'Büyük devletler' anlamına gelen bu tâbirdan maksad; İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya ve İtalya'dır. (Sad.)

² Eserin yazıldığı 1325/1907 yılındaki olaylardan sonra meydana gelen bir çok olay, hatta günümüzde de olagelmekte olan Kıbrıs, Bosna-Hersek, Çeçenistan ve Azerbaycan'daki olaylar, yazarın ne kadar haklı olduğunu göstermektedir. (Sad.)

³ Aşağıdaki şema **Chambers Encyclopaedia**'daki "Missions" isimli makaleden alınmıştır :

<u>Misyoner Dernekler veya Kiliseler:</u>	<u>Gelirleri:</u>	<u>Misyoner Sayısı:</u>
İngiltere (23)	£ 932.156	2658
Amerika (30)	£ 781.393	2127

yollarla bu din yayma derneklerinin eline yılda iki milyon sterline yakın para geçmiyor mu? Amerika da İngiltere kadar fedâkârlık edip de dünyanın her tarafına binlerce misyoner göndermiyor mu? Öyle iken bu gibi araçlardan tamamıyla yoksun olan İslâmiyetin Hristiyanlık ile olan rekâbetindeki başarısının sebebi ne olabilir? İşte Hristiyan medeniyetinin yayılması için uğraşan Avrupalılar bu durumun sebeplerini keşfetmek istiyorlar.

Değil mi ki İslâmın yayılmasının sebeplerini eleştirmekte Hristiyan kilisesi mensupları zihinlerini kin ve düşmanlık ile kötü zandan uzak tutamıyorlar ve mâdem ki, Hristiyanlığın daha fazla yayılmasına çalışanlar para gibi maddî vasıtalarla sahip olmanın Hristiyanlaştırmada daha fazla yol alınacağına olan düşüncelerini devam ettirip gidiyorlar, bu durumda İslâmiyetin başarısının gerçek sebebi onların düşüncelerinde yer bulamaz. Bununla birlikte, İslâmiyetin karşıtları bilirkşi sıfatını takınarak bu rekâbetin sebeplerini açıklama yolunda bir sürü yanıltıcı yorumlardan da geri durmuyorlar. Şimdi bunların yorumlarından bazılarını gözden geçirelim :

Nefsin aşırı istekleri için kolay bir araç olduğu iddia edilen çok kadınla evlilik (teaddüd-i zevcât) konusu, bu sebeplerden biri olmak üzere devamlı ileri sürülmektedir. İslâm'da kadının yerini ele aldığınız zaman teaddüd-i zevcât konusu hakkındaki itirazları ayrıca açıklayacağız. Burada öncelikle belirtilecek bir nokta vardır ki o da, pek çok kişinin ihtidâ eylemesi (İslâmiyeti kabul etmesi) İslâm'da çok kadınla` evlenmenin câiz olmasından dolayıdır demek, pek çok insanın Hristiyanlığı reddetmeleri Hristiyan kilisesinin çok evliliği yasaklamasından ileri gelmektedir demek kadar uygunsuz bir iddiadır. İslâmiyeti kabul

eden putperestlerin pek çoğunun asıl dinlerinde çok kadınla evlilik geleneği yasak değildir ki, ancak ona imkân bulmak için Müslüman olmuş olsunlar. Diyelim ki, karşıt düşüncede olanların bu iddialarının haklı olduğunu varsaysak bile, kadınlar arasında İslâmiyeti kabul edenlerin bulunmasına ne diyelim? Onlar için ihtidâ ile aynı anda iki veya üç kocaya varma ihtimali mevcut değil ya? Karşıt görüşte olanların söylediklerine göre, çok kadınla evlilikten asıl maksat, aşırı istekleri karşılayıp hoşnut etme olduğundan ve İslâmiyet ise çok evliliği benimsemiş olmakla ithâm edildiğinden, bir adam İslâm dinini kabul edince güyâ o maksada nâil olurmuş! Hayvânî şehvetini istediği kadar yerine getirmek isteyen bir adam Müslüman olmaksızın ve birden fazla kadın ile birlikte olup da kendisine yeni masraf, yeni aile kapısı açmaksızın da şehvetinin arzusunu yerine getiremez mi?

İslâmı böylece ahlâkı bozmaya elverişli göstermek, Hristiyan tenkitçilerinin yalnız karşıt görüş ortaya koymak için tartışmada başvurdukları nâmertliklerini göstermekle kalmaz; bir de kendilerine bir karşı tokatın atılmasına yol açar. Eğer ahlâkçılardan biri doğu ile batının toplum hayatını tarafsız bir gözle inceleyerek karşılaştırmış olsa, Hristiyanlar arasında ahlâkî hafifliğin örneğini daha çok bulur. En bozuk bir İslâmî yönetim dahi kendisinin hâkimiyet alanında genel evlerin (*maison publiques*) bulunmasına izin vermez. [Ancak, bazı Müslüman şehirlerinde genel evlerin açıldığı inkâr götürmez. Fakat, bunların yönetimi ve çalışanları gayr-i Müslinlerdir. Ve ilginçtir ki, ne zaman böyle yerlere Müslümanlar karşı çıksalar, bu yerlerin yöneticileri tâbî oldukları Hristiyan devletlerin elçilikleri ve konsolosluklarından destek görürler. Ve hatta, Müslüman idarecilerden bu ticaretlerinin böyle "fanatik" müdahalelere uğramaması için kesin güvence isterler.] Halbuki, doğuda Avrupalılar tarafından idare olunan fuhuş yuvaları önceleri kapatılmış olsa, Avrupa devletlerinin -güyâ vatandaşlarının meşrû

ticârî haklarına engel olunmuş gibi- böyle bir tedbire muhâlefet edeceklerinde kuşku yoktur. [Müslüman şehirlerinde herhangi bir evin böyle ahlâk dışı bir durum için kullanıldığından şüphe edilirse, o mahallin sâkinleri o evi basarlar. Eski Müslüman hukukuna göre, zinâ ile suçlanan kişiler taşlanır. Fakat söz konusu ettiğimiz Müslüman ülkelerin idareleri, bazı Hıristiyan medenî Avrupa güçlerinin kanunlarını kopye ederek, böyle bir evde yakalananlar için gayr-i meşrû durum şiddetle birleşmedikçe her hangi bir cezaî müeyyide koymamışlardır. Yine de Müslüman halk, gayr-i resmî olan ve yetkiye dayanmayan baskınlarını yaparlar ve iffete karşı suç işleyen böyle kişileri evrensel utanç ve rezaletle itham ederler. Onların bu tutumları, bu kişileri Müslüman olmaya nadiren davet eder ki, böyle yapmakla kişi, kendi aslî toplumunda olduğundan daha serbest bir şekilde şehveti tatmin edebileceği bir muhit bulmayı ümit eder. Hayır, İslâm toplumu öyle bazı Hıristiyan tenkitçilerin iddia ettiği gibi gevşek ahlâklı kişilere yeterli iinkânları sağlamaz.]

İslâmiyetin başarı ile yayılmasındaki sebeplerden biri olmak üzere, tenkit edenler devamlı olarak İslâmın kılıcının zorlayıcı gücünü ortaya sürerler. Hıristiyan ülkelerde insanların çoğunluğu İslâmın kılıcı hakkındaki bu rivâyetin doğruluğuna inanmaktadırlar. Doğu Hıristiyanlarının "katl-i ânım" (umûmî bir şekilde katledildiklerinden) olunduklarından söz edilecek siyasî konular ortaya çıktığı zaman, kılıç ile İslâmı kabul ettirmek konusu üzerinde kasıtlı olarak ve tekrar tekrar durulur. Buna bağlı olarak, İslâm ülkelerinde Avrupalıların siyaset sebebiyle bir heyecan fırtınası estirmeğe gerek duydukları sıralarda bundan yararlanarak; her papaz, her politikacı bu "kılıç zoruyla ihtidâ" meselesini konuşmalarına bir sermâye yapıyor ve bu konudaki iddiasını halka anlatabilmek için Kur'ân'dan, hadîsten manâsı

yanlış anlaşılabilir bir şekilde yarım ibâreler nakletmek suretiyle delil gösteriyor. Gelişmiş kabul edilen medenî ülkelerin geleneğinde bu gibi hileler câizdir: Şu şartla ki, bu sahtekârlıklar insanların tamamının farkına varamayacağı şekilde üslûbluca yapılsın(!).. Biz İngiltere'de öyle siyasî adamlar ve saygı değer rahibler gördük ki, şark meselesi uyandırıldığı zamanlarda bu cins hilelere başvurdular. Bundan da anlaşılıyor ki, fitnenin yerine getirilmesi için şark meseleleriyle uğraşmak bu medenî Hristiyanların yararları gereğindendir. Bundan dolayı, bu gâyenin sonuca ulaşması için başvurulmuş her türlü hilekârca teşebbüsler siyâset adamları ve ruhân sınıfınca meşrû sayılıyor. Eğer karşısına bir Müslüman çıkıp da bunların Kur'ân ve İslâm hakkında utanmadan yaptıkları yanlış ve kasıtlı yorumları açıkça yüzlerine vurmak istese, bunun karşısında tamamiyle vurdumduymazlık gösterip, yani ona hiç de aldırılmamak bu kimselerin medenî vakarlarına pek uygun geliyor. Öyle ya, barbar bir topluluğa mensup öyle bir adamın ortaya atılarak tekziye kalkışmasından niçin utanılmalı? Zaten Avrupa'da kamuoyu, bu cins bir adamın milliyeti ve dini aleyhinde ne söylenirse güvenerek kabul etmeye alışkın değil mi ya? Eğer bu adam yine tekziye için gazetelere mektup yazmağa kalkışırsa, o meşhur gazete müdürlerinin onun savunmaya yönelik cevaplarını sümen altı etmeleri veya diğer bir tâbirle, çöp sepetine atmaları kuvvetli bir ihtimaldir.

İslâmın yayılmasında zorlamanın câiz olmadığına dair olan Kur'ân hükümlerini muârizlarımız hiç de dikkate almazlar. Kur'ân-ı Kerîm insanları mümin olmaları için, "zorlamayınız" diye emreder: "Ey Muhammed! Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi

zorlayacaksın?".⁴ Zirâ imân meselesinde ikrâh (zorlama) beğenilmeyen, kötü görülen bir şeydir: "Dinde zorlama yoktur; artık hak ile bâtil iyice ayrılmıştır..."⁵ Akla uygun gelen delillerle, güzel öğütlerle insanları hak yola getirmek tedbiri bir İslâmî görevdir: "Ey Muhammed! Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış. Doğrusu Rabbin, kendi yolundan sapanları daha iyi bilir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilir."⁶

İslâmiyet kılıç kuvvetiyle yayılmış! Galiba Hristiyan kilisesinin dünyaya telkîn ile uğraştığı din de kerâmet ile yayılıyormuş! Fakat havârilere devrinden tâ Kostantin gibi hükümdar zorbalarının zamanına gelinceye kadar ne hikmete dayanmış ise, bu kerâmetin gerçek bir tesiri görünmemişti. Ondan sonra zorbanın kılıcı kilise erkânına olağanüstü bir yardım bahsettiğinden papazların dini yayma hususundaki gayretlerinin daha güçlü etkileri her yerde görünmeye başlamıştı.

Şimdi biz muârizlarımıza şu soruları soralım: Çin kıtası hiç bir İslâm devleti tarafından fetholundu mu? Olunmadı ise, Çin'de bulunan milyonlarca ehl-i İslâm hangi yolla bu dini kabul ettiler? İslâmın kılıcı Çin'de hiç bir vakit parlamadı. Halbuki Çin Müslümanlarının sayısı, vaktiyle Çin'de Fransa maslâhatgüzârlığı yapmış olan de Thiersant adındaki zâtın [1878 yılındaki] hesabına göre⁷ yirmi milyonu aşmaktadır. Avrupalılar tarafından daha

⁴Kur'ân, 10 (Yunus), 99.

⁵Kur'ân, 2 (el-Bakara), 256.

⁶Kur'ân, 16 (en-Nahl), 125; Osmanlıca neşirde burada verilen dipnotta birinci âyetin Bakara sûresinde, ikincinin de Yunus suresinde gösterilmiş olması bir tertip hatâsı olsa gerektir. (Sad.)

⁷de Thiersant, *Mahométisme en Chine*, Mukaddimesi.

sonra yapılan araştırmalara göre, Çinli Müslümanların sayısı otuz ile otuz beş milyon arasında bir sayıdır. Çin'e giden bazı Arapların rehberlikleriyle İşl miyetin Çinliler tarafından tek tük kabul olunması yedinci milâdî asırda başlamıştı ve yine bu milâdî asır içinde, Çin'e gitmiş olan bir çok Nest r  papazı Hristiyanlığın değer ve itibarını artırmaya koyulmuşlardı. O halde [Allah aşkına,] ya niçin Hristiyanlık Çin'de İşl miyet kadar olağanüstü bir yayılma gösteremedi? On altıncı milâdî yüzyılda ve özellikle on dokuzuncu yüzyılın başlarında Uzak Doğudaki Hristiyan misyonerliği Batı  lkelerinin dinî topluluklarınca pek büyük ilgilere ve yardımlara mazhar oldu. Bütün bu uygun ortam ve imk na rağmen bugün Çin'deki Müslümanlara nisbetle Hristiyanlaşmış olan Çinliler'in sayısı önemsiz bir yek n teşkil etmektedir.

Çin'den Malezya adalar topluluğuna konuyu getirelim: Uzak Doğu'nun bu adaları yüzyıllardan beri Avrupa Hristiyan devletlerinin donanmalarının tehdidini altında bulunduğundan, oralarda İşl m'ın yayılması için pek büyük zorluklar doğurmuş olması ihtimâli tabiî görünür. Bununla beraber, bu adalar halkından milyonlarca insan bugün İşl m dinine inanmaktadır; hiç bir Müslüman hükümet bir donanma oluşturarak Hind denizlerinin doğusuna geçip, bu adalar topluluğuna kadar İşl m'ın kılıcını ulaştıramamışlardı. Gerçek böyle iken, yine bu adalar halkından milyonlarca insan İşl miyeti millî din yaptı. Halbuki o halkın pek az bir kısmı Hristiyanlaştırılabilirdi.

Osmanlı toprakları -ki Hristiyan halkının taassup kılıcı ile toplu katli ma uğratarak tüketilmek üzere bulunduğu ötedenberi Avrupa'da ciddiyle rivâyet olunagelmıştir- bugün bir kaç milyon nüfuslu Hristiyan topluluklarına sahiptir ve bu topluluklardan her biri kendi kilisesinin erk n ve geleneksel  yinlerine bağlı olmaktadır. Eğer -mu arızlarımızın iddialarına göre-, İşl m

dininin propagandası için zorlamaya dinî gerekçe bulunmuş olsaydı, bu Hristiyanları vaktiyle Osmanlı'nın kılıcından hangi Hristiyan devlet kurtarabilirdi? Ve o takdirde, İngiliz piskoposları ile siyâset adamları -görünüşte Osmanlı toprakları Hristiyanlarına acımak ve gerçekte Osmanlı istiklâli aleyhinde bir devletler birliği kurmaya çalışmak üzere- düzenlenen umûmî toplantılardaki nutuklarında güzel konuşma becerilerini herkese göstermek için nasıl fırsat bulurlardı? Kısacası, ne Doğu Hristiyanlarının cesaretle karşı koymaları, ne de Hristiyan kilisesinin kerâmetinin nüfûzu Hristiyanlara İslâmiyeti zorla kabul ettirmeye engel olamazdı. Şark Hristiyanlarının kendi kiliselerine tâbi olmalarında serbest bırakılmalarının sebebini, ancak yukarıda naklolunan Kur'ân âyetlerinin âdil mâhiyetinde aramalıdır.

Hristiyan tenkitçiler arasında zorlama kılıcını İslâmın yayılışı ile eş anlamlı olarak söyleyenler düşünmüyorlar ki, Müslümanların kılıcı çoktan paslandı. Hristiyanlığın çekilmiş kılıcı ise haçlılar devrinden beri nişâne olacak surette kabadayılıklarla cihânın başında parlayıp durmaktadır. Meselâ, şimdilerde Hindistan'da İslâm'ın kılıcı yürürlükte değildir. Bütün Hind kıtası bir Hristiyan devletin hükümrânlığı altında olduğundan, misyonerler ve özellikle İngiliz din yayıcıları (misyonerleri) Hristiyanlığın telkin edilebilmesi için meydanı tamamiyle açık bulmaktadırlar. Bununla beraber, Hindûları Hristiyanlık dâiresine sokabilmek hususunda Müslümanlar Avrupalı misyonerler kadar ve hatta bazı yerlerde Hristiyanlardan kat be kat fazla mühtedî çekmeye muvaffak oluyorlar. Hindistan'ın durumunu gerçekten bilen İngilizler, bu sözün gerçeğini -teessüfle veya hayretle olsun- itiraf etmektedirler.

Din yayıcılığı husundaki İslâmiyetin rekâbetinin tesiri ruhban sınıfından bazılarını o kadar kızdırmış olmalıdır ki, İslâmiyet hakkında besledikleri duygularının kabalığını açıkça ortaya koymaktan kendilerini alamıyorlar. Meselâ bunlardan birisi İslâmiyet hakkında, "Muhammedîlik bir defa bir milleti sapıklık dâiresine alırsa, artık bütün şehvî ve zâlim şekilleri ile nüfûzunu icrâda yoluna devam eder. Yalnız bizim için o zamanın çabuk geçmesini temenni etmek gerektir"⁸ diyor. İncil'in faziletli vâizlerinden olan diğer dinine düşkün bir râhib de şu yolda kinini haykırıp, "Müslümanlıktaki dinî saplantı öyle bir sapıklıkla doludur ki, insanı nefis çukuruna düşürmek ve düşürdükten sonra da kurtuluş çaresine meydan vermemek için şeytanca bir mahâret ile tertîb olunmuştur. Muhammedîlik İncil'in yanlısını çıkarmak için İblis tarafından icat olunmuş gâyet korkunç bir din türüdür ve şeytanın dehâsının en meşhur eserlerindendir"⁹ diyor. Amerika'dan ortaya çıkarak Doğu'da ruhânî nurlar saçmak üzere meydana atılmış olan bir İncil vâizi de halkı kandırmak için, "bana şu din ilmi ile meşgul öğrencilerden yolun zorluklarına katlanabilecek yüz kişi ve onların harcamalarına karşılık da yirmi lira bulunuz. İşte o zaman, Muhammed'in mâbedinin direklerini Allah temelinden sarsar ve Arabistan'ı şeytanın pençesinden kurtarmakla Allah'ın oğlu şân kazanır"¹⁰ diyor.

Bu şekilde dinî mücâdele hakkında vaktiyle tanıştığım bir râhibin nazar-ı dikkatini çekmiş idim. Bu zat bahsettiğim hücumların pek hayâsızca bir şekilde olduğunu itiraf ettikten sonra, "biz şimdilerde Muhammed hakkında 'yalancı peygamber' tabirini bile uygun görmüyoruz" demişti. Bu zâtın sözünden

⁸ R. N. Cust, *The Evangelization of the non-Christian World*, s.226

⁹ A.g.e., Aynı yer.

¹⁰ İngiliz râhibi John R.Nott, *The Evangelization of the World in this Generation*, s.145

anlaşıyor ki, Hristiyan dünyasında bu husustaki münâzara âdâbı biraz yoluna girmiş. Bunu öğrenmek de bizim için şükran sebebi, ama acaba münâzara şeklinin değişmesinin sebebi nedir? Acaba bu son zamanlarda insanlığın tabiatı medeniyetin gelişmesiyle biraz daha yumuşaklık ve nezâket mi kazandı? Yoksa medenî dünyada yürürlükte olması gereken milletlerarası nezâketin, Hristiyan olmayan milletler hakkında da icrâ edilmesinin zamanı mı geldi? Hayır, biz bu iki ihtimalden hiç birisine inanmıyoruz. Bize göre, madem ki Hristiyan dininin insanlar hakkında yumuşaklık ve şefkati emrettiği iddia ediliyor; o halde bu iddiâda bulunanlar, Hz. Muhammed'i ve yaydığı dini kabalıkla aşağılamanın ancak kendi iddialarının birbirini tutmayan ve asıl maksatlarına engel olmaktan başka bir fayda sağlamadığını anladılar da onun için söylem ve metod değiştirdiler.

Bir Müslüman milletin bağımsızlığa ve siyâsî güce sahip olması dahi İslâmiyetin yayılışına uygun ortamın oluşmasının sebeplerinden sayılıyor. Bu yüzden böyle bir bağımsızlık ve siyâsî güce ne kadar çabuk son verilirse, İslâmiyetin yayılışının büyük bir vasıtasının da o süratle hükmünü kaybettiği zannediliyor. Osmanlı memleketlerini buna bir misâl olarak bahis mevzuu edelim: Malûm ya, Avrupa devletlerinin Osmanlı topraklarındaki şu söz konusu meşhur haklı isteklerinin ardı arkası kesilmez. Halbuki, bu haklı istekler çoğunlukla örneği görüldüğü üzere, bir gasb ve yağma maksadından ibarettir. Bu isteklerin yerine getirilmesinin nâzik üslûbuyla ortaya konulan iknâ yollu tedbirlerin bazen yeterli olmadığı görülür. Batılılar o okkalı sözlerinin maksada hizmet etmediğini gördükleri zaman şu meşhur sözü geçen gözdağını tekrarlamak için ciddiyetle kollarını sıvamaya başlarlar. Devletlerin izni, milletlerarası bir konferans

gibi lakırdılar meydana çıkar ve Osmanlı ülkesinin geriye kalan parçalarının taksimi yolundaki tehdid edici rivâyetler dillerde dolaşmağa başlar. Bunlar da kâfi gelmeyince Hristiyan devletlerin harp gemileri doğu sularına şöylece ufak bir gezinti için demirleri toplar. Bundan sonra da Batının medya organları - daima toplu öldürmelere uğrayıp ta, her nedense yine de sayıları milyonları bulan- Doğu Hristiyanlarının Müslümanlar tarafından kesilip bitirilmekte olduğu haberlerini tekrar meydana sürerler. İşte bu yollarla Türk mezâlîmi aleyhinde Hristiyan dünyasında bir öfke çığlıklarıdır kopar.

Artık böyle bir heyecan anında kilise mensuplarının telâşındaki şiddeti görmeli! İnsaf sahibi saygıdeğer rahiblerin bu telâşları ve bu umumî heyecanları artırma hususundaki gayretleri, yalnız Doğu'da yapılagelen devletlerin hilelerini uygun görmelerinden dolayı değildir. Her ne kadar vatan sevgisine dayanan duyguları sebebiyle mensup oldukları devletin, o Hristiyan devletlerin hilelerine iştirak etmesini ve bunun arkasından da bir takım imtiyazlar koparmasını ve toprak gasb etmesini isterlerse de, bu konuda başvurulacak iğrenç vasıtaları vicdanları kabul etmese gerektir. Ruhban gürûhunun bu kargaşalığı artırma hususundaki çalışmaları, daha büyük bir maksadın temini içindir. O maksad ise, İslâmın günümüzde kalan önemli bir unsuru olan Osmanlı Devletine son imhâ darbesini vurdurabilmekdir.

Hırs ve kin gibi dinî taassub da insanın insaf gözünü bağlar. Bu durumda, idrâk gözleri taassup perdesi ile bürünen papazlar, o konudaki tahminlerinde pek yanılmaktadırlar. Amerikalı bir yazarın¹¹ dediği gibi, "Müslüman devletlerin mevcut olan

¹¹Concise Dictionary of Religions Knowledge, Newyork, 1891, s.601 (Bir sözlüktür)

güçlerini ve siyâsetlerini kaybetmeleriyle İslâmiyet zaaf bulmaz." Doğu'da Hristiyan devletlerinin vukû bulagelen zorbalığını gayet yobazca bir coşku ile alkışlayagelmiş olan âlim bir İngiliz müsteşriki bu durum münâsebetiyle yana yakıla şu mülâhazalarda bulunuyor: "İslâmın siyâsî îtibârı ortadan kaldırıldı; ama Avrupa'nın büyük devletleri tarafından icrâ olunan manevî nüfûz korkarız ki, nisbeten daha az öneme sahiptir"¹² diyor.

Gerek bu çeşit hakikatlerin işaretleri ve gerek tarihin verdiği örnekler, Hristiyan dünyasında bize karşı o fesadları kuran kimselere şu önemli noktayı öğretememiştir. Dinin yayılması konusu, siyâsî bağımsızlığa sahip bir devlet tarafından gösterilebilecek yardıma bağlı değildir. Bununla birlikte, İslâmiyetin yayılmasını tam bir duraklamaya uğratmağa çalışan batının bozguncularının yaptıkları ile, ortaya koydukları eserleri hiç bir vakit başarı tâcî ile süslenecek gibi görünmemekle beraber, onlar, yine İslâm milletlerinin elinde kalan hakların tamamını ve istiklâllerinin gücünü mahvetmek için uğraşıp durmaktadırlar. İşte bu düşmanlık arzusuydur ki, bu Batının fesahtçılarında bazıları yeni Hristiyan olmuş ve yeni inançın bahşettiği taassup kamçısı ile vahşî arzusu artmış olan Afrikalı [Ugandalı] bir zenci kırala "Ülkesinde Müslümanlığın, katli gerektiren bir suç olarak belirlenmesi suretiyle yasaklanmasını taahhüd altına aldırırlar".¹³ Bazıları da Hindistan'da en meşhur ve hoş görünen bir Müslüman mâbedini tahrip ettirip, Bu şekilde Hindistan'da İslâm nüfûzunu ortadan kaldırma arzusunda bulunurlar.¹⁴ Rusya'da bir vakitler bu tür zorbaca tedbirler İslâmın gücünü ortadan kaldırmaya yardım

¹²Sir William Muir, *Muhammedan Controversy*, s. 100.

¹³Dr. Carl Peters, *New Lights upon Dark Africa*, s. 403.

¹⁴Bu rivâyet yukarıda zikrolunan Bosworth-Smith'in eski Hindistan vâlisi Lord Lawrence'in hal tercemesi hakkındaki eserinden (*Life of Lord Lawrence*) alınmıştır, c.2, s.248

edebilirdi. Hatta bu maksatla "bir istilâ hakkı ve aynı zamanda hal ve zamanın bir gereği olarak" camilerin tahrip edildiğini, bir Rus papazı¹⁵ İngilizce yazdığı bir kitapta itiraf ediyor. Fakat bundan böyle, bu gibi şiddete dayanan tedbirler Rusya'da da istenilen sonucu vermeyecektir. Rusya'da meşrûî idâre gereği gibi teessüs edip de, vicdân özgürlüğüne daha çok riâyet edilince İslâmiyetin nüfûzunun gelişmesi de o nisbetde artacaktır.

İslâmiyet'te esâretin câiz oluşu da dinin yayılmasına bir vasıta telâkki edildiğinden, Hıristiyan tenkitçiler bu esirlik konusuna da pek çok saldırmaktadırlar. Bu konudaki cevabımız esirlik hakkındaki bölümlerde ele alınacaktır.

¹⁵ Bu zat Londra'da Rusya sefârethânesinin resmî râhibidir. **Russian Orthodox Missions**, s.10.

ALTINCI BÖLÜM

İSLÂMİYETİN REKABETTEKİ BAŞARISI

[Kâfiristan'da Hristiyanlaştırma, İslâmlaştırmadan daha az başarılı; tabiatüstü hiç bir avantaj İslâmî başarının sebebi değildir - İslâm sisteminin sâdeliği putpereste çok daha cazip geliyor - İslâm'ın tek bir propagandası var, fakat çeşitli Hristiyan kiliselerin Hristiyanlaştırmadaki rekâbeti Hristiyan olmayan dünyayı şaşırtıyor - Bir kimse herhangi bir din değiştirme formalitesine tâbi olmaksızın Müslüman olabilir - Bir çok mühtedî demokratik kurumlarından dolayı İslâm'a tutulmuştur - Renkle ilgili ön yargıların yokluğu İslâmiyetin propagandasına yardım ediyor; hernekadar evlerine, en iyi Hristiyanlaştırmaya vasıtası ise de, beyaz Hristiyanlar renkli kâfirlerle evlenemezler - Müslümanlığı benimseyen Avrupalılar; bu insanların ihtidâsı herhangi bir misyoner gayretinin sonucu değildir - Müslümanlığı kabul eden Avrupalılara kaçıklık (eksantriklik) suçlaması; Müslüman olan İngilizlere bir karşı tedbir olarak onlarla toplumsal ilişkileri kesme (*ostracism*)].

Müslümanlığın, Hristiyan dini ile en çok rekâbet şiddetinin var olduğu Mecûsîlerin bulunduğu yerlerde, İslâmiyetin çoğunlukla galebe çaldığı bir gerçektir. Bu gerçek, dünyanın bütünüyle Hristiyanlığa tâbi olacağını bekleyenlerce bile itiraf

olunmaktadır. Şimdi biz, bu rekâbetdeki başarının sebeblerini Batılı yazarlar tarafından kasıtlı ve hatalı olarak gözönüne alınmamış olan bir noktadan ele alalım :

Acaba İslâm dini, çok üstün manevî kudretinden dolayı mı, oralarda Hristiyanlığa tercih edilerek kabul görüyor? Bu tür bir iddiayı ileri sürmekten kaçınmalıyız. İtikâd işinde aklın idrak ettiği hususlara meylin arttığı böyle bir uyanma sırasında, bir adam kalkıp da kendi dinî itikâdındaki olağanüstü nüfuzu isbâta uğraşırsa, hiç bir idrak sahibi ve akli başında olan kişi tartışmada onun iddiasıyla susturulamaz. İsterse, o adam tarafından ortaya konulan delil pek anlaşılır bir biçimde düzenlenmiş ve kullanılan nâtika gücü pek keskin bir tarzda ortaya konulmuş olsun, akla dayanmayan bu gibi iddialar daima lafta kalmaya malûkumdur. İşte bu gerçekleri gözönüne aldığımızdan dolayıdır ki, biz İslâm dininin daha tercih edilir oluşunu ilmî bir gerçek şeklinde göstermek istemiyoruz. Çünkü iddiamızı müsbet ilimle isbât edemeyiz.

İyi biliyoruz ki, Hristiyan dünyasında bazı kişiler ilimle İncil rivâyetleri arasında birbirine zıt şeylerin bulunmadığını daima meydana sürerler ve hatta mukaddes kitaplarındaki bu rivâyetleri ilmî delillerle isbâta çalışırlar. Gerçi bunlardan bazıları ciddi ve samimî olarak tartışma ortamına atılmış müfrit itikâd sâhibi kimselerdir. Bazıları ise fikren maddeci oldukları halde, gerek ilmin ve gerek dinin tebliğ ettiği şeylerin hepsine de uymakta kendileri bakımından menfaat gören kimselerdir. Meselâ, İngiltere'de insan bazen öyle kimselere rastlıyor ki, bunlar bir ilim merkezinde jeoloji ilmine dair dersler verirler ve bu derslerde yeryüzünün taşları ve madenlerinden bazılarının yüz binlerce yıllık oluşum sürecine bağlı olduğunu açıklarlar. Halbuki bu konudaki tarif ve açıklamaları, İncil'in Ahd-i Atîk'indeki yeryüzünün oluşumuna ait bilgilerle hiç de uygun düşmez. Diğer

tarafından ise, bu cins kimselerin ilâhiyâta dair ilimlerle de bağılılıkları olabilir ve hatta içlerinde ruhbânî rütbeleri almış olanları da bulunabilir ki, bu sıfatla da ayrıca bir geçim kapısı bulma ihtimalleri de vardır. İşte bu tür ilim sahibi bir Hristiyan için Hristiyanlık ile müsbet ilimleri mümkün olduğu kadar bağdaştırmak o kadar zor bir iş değildir. Yazık ki, biz bu tür zekâ sahiplerinin gösterdiği yolda yürüyebilecek derecede yetenekli değiliz (!). Bununla beraber, İslâmî hakikatleri isbât durumunda tabîi ilimlerden delil getirmeye gücümüz yetmiyor.

İslâm dinine mahsus bir çok özellik vardır ki, pek çok insanda ona uymak ve tâbi olmak arzusunu doğurur. İslâm'ın imân unsurları şüpheye yer vermeye müsait değildir; itikâdî hükümlerindeki sâfiyet ise, yeni yeni iman etmiş olanları kendine çekmekten hiç bir zaman ve mekânda geri kalmaz. Gerek Müslim, gerek gayr-i Müslim din yayıcıları tarafından, dini kabul etmesi arzu olunan bir putperest henüz medeniyet görmemiş bir Afrikalı olabilir. Fakat onun aydınlık düşüncelerden yoksun olması, fitrî zekâdan da mahrum olduğuna hükmetmek için yeterli bir sebep değildir. Bu bakımdan o putperest, kendisine teklif olunan o iki din yolundan hangisinin kendi anlayışına daha uygun geleceğini tartabilir. Meselâ, İslâmın Yüce Yaratıcı hakkındaki inanç biçimini ve Kur'ân-ı Kerîm'in "O doğurmamış ve doğmamıştır"¹ kelâmı ve her şeyde yaratma gücü isbat edilmiş olan Allah Teâlâ'nın zaman ve mekândan münezze olduğu ve İslâmiyeti tebliğ eden Resûl-i Ekrem'in Yaratana soy bakımından yakınlığı -isterse, mecâzî ve tasavvufî manâda bile olsun- farz olunamayacağı kendisine anlatılır. İz'an (insaf) sâhibi olan öyle bir putpereste bir de İncili açıp da "Baba, Oğul ve Rûhu'l-kudüs"

¹Kur'ân, 112 (İhlâs), 3

gibi sözlerin mistik anlamlarını anlatmaya koyulan Hristiyan misyonerinin halini düşünelim. Acaba böyle maksadı belirsiz bir söz hakkında vereceği yorumlayıcı açıklamalar putperestin kafasına girer mi? Biz eminiz ki, putperest bu açıklamalardan bir haz duyamaz. Hattâ diyebiliriz ki, Hristiyanlığın ortaya çıkışından beri geçmiş olan asırlar boyunca yazılıp da bir araya getirilecek olsa, adeta bir Mısır piramiti oluşturacak kadar çoğalmış olan İncil tefsir ve şerhlerinin tamamı incelenirse, yine o söz hakkında akla uygun bir manâ çıkarılamaz. Bu itibarla Hristiyan misyonerinin son iknâ edici tedbiri, bu gibi dinî maneviyâta inanıvermek gerektiğini ve tereddüt ederek inanma ile sahih imanın gerçekleşmeyeceğini söylemekten ibaret kalır. Fakat ne çare ki, insanoğlunun bir çoğunun böyle bir itikâd biçiminin mâhiyetindeki mistisizmden zevk alabilecek derecede ince duygulara sahip olmadıklarından(!), o saygıdeğer din yayıcılarının harcadıkları emekler hebâ olur gider. Bu durum ise, İslâm toplumuna din kardeşlerinin sayısının artması için bir fırsat doğurmuş olur.

İslâmın Allah'ı bir olduğu gibi, Müslüman olmayanlara İslâm'ı kabul ettirmek için sahip olduğu neşretme vasıtası da birdir. Halbuki sayısız Hristiyan misyonerleri Hristiyanlığın muhtelif şekillerini dünyaya yaymaya uğraşmaktadırlar. İşte böylece Hristiyanlığı kabul ettirme sahasında Katolik misyonerleri, Protestan misyonerleri, Ortodoks misyonerleri bilmem ne misyonerleri ortaya çıkmaktadırlar. Bundan başka, Protestanlığın bazı tarikatlarının da kendilerine mahsus büsbütün bağımsız misyonerlikleri vardır. Galiba dindarlığı ifrât derecesine vardırان her bir akılsız meczub, kendi başına neşe ve coşku ile vecde geldiği bir anda kendisine mahsus bir çeşit Hristiyanlık ortaya koyuyor. Bununla beraber, açtığı tarikatı yine Hz. İsa'ya dayandırmak gereğini hatırdan çıkarıp da ikinci bir Mesih olmak iddiasıyla meydana atılmamış. Atılsaydı, öyle peygamberlik

taslamaya cüret eden bir serkeşin diğer Hristiyanlar tarafından ateşte yakılması muhakkaktı. Her ne hal ise, değil mi ki çeşitli misyoner grupları tarafından ortaya konulan çalışmalarda bir birlik yoktur, o halde yeni bir din kabul etmek isteyen putperestin, Hristiyan mezheplerden hangisini kabul etmesinin daha uygun olacağına şaşırması gayet tabiidir. Putperestin zihnini daha çok karıştıracak bir durum vardır ki o da, Hristiyanlık mezhepleri misyonerleri arasındaki rekâbetdir. Adamın aklını hayretlere boğacak bir şey daha vardır. O da, bir mezhepten çıkıp diğerine intisap etmek isteyen bir Hristiyanın bile -güyâ evvelce mensup olduğu Hristiyan kilisesi Hz. İsa tarafından tanınmamış gibidininin resmen tasdikine, yeniden dahil olduğu kilise papazları tarafından lüzum görülmesidir.

Müslüman olmak isteyen bir adam bu tür engellerle sıkıntıya sokulmaz. Onun ihtidâsı ancak kendi seçimiyle meydana gelir. Dini yaymak isteyen bir Müslüman ya vâizdir veya öğretmen. Bu itibarla ruhbânlık sıfatını hâiz olmamasından dolayı mühtedîyi tasdik gibi vazife yüklenmesi ihtimali yoktur. Durum böyle olunca, bir kimse ihtidâ etmek istediğini ilân eden bir şahadet getirir, bu durumda Müslümanların onu dindaş tanımaları zaruridir. Eğer bu şahadeti iyi niyetten uzak ve gizli bir niyete dayanan bir sahtekârlık ise, o zaman Müslümanlar o iki yüzlü münâfığın maksadını anladıkları gibi itikâdına önem vermeyip geçerler.

Burada karşı görüşte olanlar tarafından bize bir soru sorulabilir: "Her ne kadar kadın için Müslüman olmada zorluk bulunmasa bile, erkeğin ihtidâsı için bir bedenî acı vermeye zaruret yok mu?" denilebilir. Buna karşı verilecek cevap pek basittir. Bedenin bir uzvuyla ilgili bu hususun icrâsı hakkındaki dinî hüküm o kadar kesin değildir. İsrâil oğullarının muhtelif

grupları arasında umûmiyetle uygulanagelmekte olan sünnet olma emri İslâma da geçmiş bir âdettir. Yoksa Kur'ân'ın emirleri ile pekiştirilmemiş ve farz kılınmamıştır. Bu sünnet olma âdeti, insan sağlığına tecrübe ile sâbit olmuştur ki, temizlik bakımından güzel ve faydalı olmasından dolayı, Hz. Peygamber tarafından tasvîb edilmiştir. Bu sebeple, bu sünnetin konulmasındaki asıl hikmet bir manevî vazîfe olup, bir ibadet değildir. İncelediğimize göre, bu sünnet olma hususu Yahudilerin dinince de bir mukaddes emir sayılmaz ve Hristiyanların vaftizine kıyas olunamaz imiş.²

Sünnetin insan bedeni üzerine olan sağlık yönünden faydasının etkisini anladıklarından dolayı, Avrupanın bazı yerlerinde ve özellikle İngiltere'de çocukların sünnet edilmesi doktorlar tarafından tavsiye olunuyor. Müslümanlar nezdinde çocukların sünnet edilmesi büyük bir önem taşırsa da, gençlik çağını geride bırakmış olan bir kimse Müslüman olur ise sünnet yapmaktan bazen zarurî olarak vazgeçilir. Zirâ bu durumda sünnet ameliyatının tehlikeli bir durumu ortaya çıkarması ihtimalden uzak değildir. Bir hadîs-i şerîfte tıp ilminin din ilimlerinden önce geldiği açıklanmıştır. Her ne sebepten olursa olsun, insanın uğrayabileceği cismânî sakatlıklar, onun maddî ve manevî vazifelerini yerine getirmeye engel olur. Bununla birlikte, çocukluk ve gençlik çağlarını geçirmiş olan bir kimse ihtidâ etmek isterse, hiç bir tekellûf ve merasim engeliyle, hiç bir mahzûrla karşılaşmaz.

Amme eşitliğine en uygun bir sosyal kanun olmasından dolayı da, İslâm hukuku kendisine pek çok mühtedîyi (İslâm'ı kabul eden) çeker. Bu amme eşitliğine, Avrupa dillerinde siyâsî bir

² The Jewish Encyclopaedia , c. 4. , s. 95.

grupları arasında umûmiyetle uygulanagelmekte olan sünnet olma emri İslâma da geçmiş bir âdettir. Yoksa Kur'ân'ın emirleri ile pekiştirilmemiş ve farz kılınmamıştır. Bu sünnet olma âdeti, insan sağlığına tecrübe ile sâbit olmuştur ki, temizlik bakımından güzel ve faydalı olmasından dolayı, Hz. Peygamber tarafından tasvib edilmiştir. Bu sebeple, bu sünnetin konulmasındaki asıl hikmet bir manevî vazife olup, bir ibadet değildir. İncelediğimize göre, bu sünnet olma hususu Yahudilerin dinince de bir mukaddes emir sayılmaz ve Hristiyanların vaftizine kıyas olunamaz imiş.²

Sünnetin insan bedeni üzerine olan sağlık yönünden faydasının etkisini anladıklarından dolayı, Avrupanın bazı yerlerinde ve özellikle İngiltere'de çocukların sünnet edilmesi doktorlar tarafından tavsiye olunuyor. Müslümanlar nezdinde çocukların sünnet edilmesi büyük bir önem taşırsa da, gençlik çağını geride bırakmış olan bir kimse Müslüman olur ise sünnet yapmaktan bazen zarurî olarak vazgeçilir. Zirâ bu durumda sünnet ameliyatının tehlikeli bir durumu ortaya çıkarması ihtimalden uzak değildir. Bir hadîs-i şerifte tıp ilminin din ilimlerinden önce geldiği açıklanmıştır. Her ne sebepten olursa olsun, insanın uğrayabileceği cismânî sakatlıklar, onun maddî ve manevî vazifelerini yerine getirmeye engel olur. Bununla birlikte, çocukluk ve gençlik çağlarını geçirmiş olan bir kimse ihtidâ etmek isterse, hiç bir tekellûf ve merasim engeliyle, hiç bir mahzûrla karşılaşmaz.

Amme eşitliğine en uygun bir sosyal kanun olmasından dolayı da, İslâm hukuku kendisine pek çok mühtedîyi (İslâm'ı kabul edeni) çeker. Bu amme eşitliğine, Avrupa dillerinde siyâsî bir

² The Jewish Encyclopaedia , c. 4. , s. 95.

edilmeleri hakkında hayatını fedâyı göze almış olan John Brown adlı insâniyetperver, son derece merhamet gösterdiği bir zenciye kendi kızını evlendirme ile öldürme arasında muhayyer kalmış olsa onu öldürmeyi tercih ederdi. Halbuki Müslümanlığa dahil olan her bir kimse, dindaşı olan haleften bir kadın ile izdivâc selâhiyetine de mâlik olur".⁵

Çoğunluğunun rengi beyaz olan Hristiyan Avrupa halkının sarı ve siyah cinsden olan insanlara karşı duydukları nefretin şiddetinin benzerine Müslümanların arasında tesâdüf olunmaz. Bu sebeple, İslâmiyetin insanların renklerinin farklı oluşuna önem vermemesi de onun yayılmasının bir başka sebebi olarak ifade edilebilir. Dünyanın her tarafına misyoner göndermekte Hristiyan topluluklarının hepsinden ileri giden Anglo-Sakson milletler, tenlerinin beyazlığı ile övünmekten başka bir de esmer ve donuk renkde derileri olan milletler hakkında revâ görülemeyecek bir iğrenme alâmetleri gösteriyorlar. Bu arada hiç bir Afrikalı'yı ve hatta hiç bir Asyalı'yı kendilerine eşit saymak istemiyorlar. Beyaz tenli Batı Avrupalı bir Hristiyanı, himâye edici şefkatini gerçekten bazen başka bölgelerden olan milletlerin fertleri hakkında göstermeyi lütuf sayıyor. Çünkü böyle medenî bir zât, onların bulundukları süflî durumdan kurtarılmaları vazîfesinin kendisine Allah'ın bir nimeti olduğu hayâline kapılmıştır! Bununla beraber, onlarla hakikî ve samîmî sûretde bir kardeşlik ve eşitlik tesisine tenezzülden de her halde imtinâ eyler. Çünkü böyle bir şey, onun ne yaratılışının cevherine ne de medeniyeti yayma alanında seçtiği siyâsî mesleğine uygun düşer.

[Kur'ân-ı Kerim, ancak bir sınıf insanın diğer insanlara olan

⁵Meredith Townsend, *Asia and Europe*, s.55.

edilmeleri hakkında hayatını fedâyı göze almış olan John Brown adlı insâniyetperver, son derece merhamet gösterdiği bir zenciye kendi kızını evlendirme ile öldürme arasında muhayyer kalmış olsa onu öldürmeyi tercih ederdi. Halbuki Müslümanlığa dahil olan her bir kimse, dindaşı olan halefden bir kadın ile izdivâc selâhiyetine de mâlik olur".⁵

Çoğunluğunun rengi beyaz olan Hristiyan Avrupa halkının sarı ve siyah cinsden olan insanlara karşı duydukları nefretin şiddetinin benzerine Müslümanların arasında tesâdüf olunmaz. Bu sebeple, İslâmiyetin insanların renklerinin farklı oluşuna önem vermemesi de onun yayılmasının bir başka sebebi olarak ifade edilebilir. Dünyanın her tarafına misyoner göndermekte Hristiyan topluluklarının hepsinden ileri giden Anglo-Sakson milletler, tenlerinin beyazlığı ile övünmekten başka bir de esmer ve donuk renkte derileri olan milletler hakkında revâ görülemeyecek bir iğrenme alâmetleri gösteriyorlar. Bu arada hiç bir Afrikalı'yı ve hatta hiç bir Asyalı'yı kendilerine eşit saymak istemiyorlar. Beyaz tenli Batı Avrupalı bir Hristiyanı, himâye edici şefkatini gerçekten bazen başka bölgelerden olan milletlerin fertleri hakkında göstermeyi lütuf sayıyor. Çünkü böyle medenî bir zât, onların bulundukları süflî durumdan kurtarılmalari vazîfesinin kendisine Allah'ın bir nimeti olduğu hayâline kapılmıştır! Bununla beraber, onlarla hakikî ve samîmî sûrette bir kardeşlik ve eşitlik tesisine tenezzülden de her halde imtinâ eyler. Çünkü böyle bir şey, onun ne yaratılışının cevherine ne de medeniyeti yayma alanında seçtiği siyâsî mesleğine uygun düşer.

[Kur'ân-ı Kerim, ancak bir sınıf insanın diğer insanlara olan

⁵Meredith Townsend, *Asia and Europe*, s.55.

acâyib suratlı yaratıklardan imişler!⁶

Renklerden nefret etmenin dinin yayılması hususundaki etkisinden söz etmemiz dolayısıyla bazı Hristiyanlar kalkıp da bize cevâben, "bu gibi nefret esasen Hristiyan prensiplerine aykırıdır ve Hristiyan kilisesi misyonerleri, dini şefkatlerine aykırı olan bu gibi iddialara aldırılmazlar" diyebilirler. Ancak herhalde, Hristiyan dininin beyaz renkli papazlarının mensup oldukları milletler için adeta ikinci bir tabiat hükmüne girmiş olan o kötü zanalardan kurtulabilecekleri şüpheli bir husustur. Dini yaymaya çalışan bir Müslüman, bir Mecûsî topluluk arasına gidip de fertlerini dine davet eylediği zaman, o kavmin bedeninin renginin sarı veya siyah olduğunu dikkate almaz. Onlar arasında kaldığı zaman onlarla düşer kalkar, birlikte yer içer ve hatta onlardan birisiyle akrabalık dahi kurabilir. Özetle, onlardan birisi imiş gibi hayatını sürdürür. Meselâ, kendisi Arab veya Türk ise - Batılıların kendi millî meziyetleriyle övündükleri kadar-, onun da mensup olduğu kavmin geçmişteki azamet ve fazilet izleriyle övünmeye hakkı vardır. Bununla beraber -zamanımızda Avrupa hâkimlerinin siyâsî maksatları ile kullandıkları manâ yönünden- millî yücelik ve aşağılık nazariyesine önem vermez.

Halbuki Hristiyan misyonerleri dini yayma amacıyla Asya veya Afrika'nın bir yönüne gitmek istedikleri zaman, ancak belirli bir süre için hareket ederler. Islah durumunu üstlendikleri o yöreler halkını "yerli" diye hor görerek, onlarla tam eşitlik şartlarına uygun olarak karışık yaşamak istemezler. Yerlilerin

⁶ [Türkiye'yi Orta Afrika'da yer aldığını düşünen Batılılar, Osmanlı Türklerinin de renkli (siyah) ırka mensup olduklarını varsaymada tamamiyle haklıdır. Fakat, **Spectator** gibi Hristiyan şovenizminin entellektüel bir yayın organı derginin, ısrarla Türkleri siyah renkli olarak tasvir etmelerinin sebebine gelince, Türkleri siyaha boyamak bu derginin siyasetine uygun düşmektedir.]

durumlarını düzeltmeleri sonucunda da insanca hizmetlerde bulunmaya devam edecekleri arzusunda olduklarını iddia eyledikleri halde -mensup oldukları Batı devletlerinin baskıcı politikaları gözönünde bulunduğu- gösterebilecekleri hayırlı ve insanca yardımları o halk tarafından devamlı olarak şüphe ile karşılanır ve umulduğu kadar kabul görmez. Aksine yapabilecekleri lütufkârlıkta kardeşlik duygularının izleri değil, belki büyüklük tasladıkları görülür. Onurlu olmak ise beyaz renkli Batılı Hristiyanlara mahsus bir Allah vergisi olmayıp, diğer milletlerin de ondan nasîbi bulunacağından, "yerliler", kendilerine eşit nazarıyla bakmaya tenezzül etmeyenlerin o lütufkârlıklarına, o koruyucu görünen davranışlarına pek de gönül vermezler. Meselâ, bir yerli hasta olmuş olsa, tıptan anlayan bir Batı misyonerinin ilacından ziyâde, bir Müslüman vâizin muskasından şifâ bekler. İtikâda dayalı umut ise, çok defa sınırları kuvvetlendirmeye ve bununla birlikte bedene şifâ vermeye yol açar.

Dini yaymadaki İslâmî rekâbetle alâkalı diğer bir konu daha vardır: Hristiyan misyonerlerinin Müslüman kimselere din değiştirtmek için sarfettikleri gayretleri daima semeresiz gibi kalıp gitmektedir. Halbuki Avrupalıların aydınları arasında bile zaman zaman İslâmı kabul edenleri görülür. Geçmiş yüzyıllarda Şark'a gidip de yerleşmiş olan Avrupalıların çoğu Müslüman olurlardı ki, Osmanlı tarihinin sayfaları benzeri mühtedilerden yüksek mevkilere çıkmış olanların isimleri ile doludur. Bununla beraber, Avrupalı yazarlar bunları, ancak menfaat elde etmek için din değiştirmiş olmakla ithâm ederler. Halbuki günümüzde Doğu'nun durumu büsbütün başkalaştığından, bir Batılı doğuya gidince esasen mensup olduğu din ve devlete bağlı kalmakla daha ziyâde kazanç elde etmeye muktedir olur. Bununla beraber, hiç

bir sene geçmiyor ki, bazı Avrupalılar İslâmı kabul ile övünmek istemesinler. Doğu'ya gitmeyenler arasında dahi Müslüman olanlar eksik değildir. Bu gibi Batılı mühtedîler ise, az çok sosyal mevkî ve şahsî servet sahibi olduklarından, onların maddî kazanç elde etmek düşüncesiyle din değiştirmiş oldukları düşünülemez. Bu yüzden başka ihtidâ sebepleri araştırmak gerekir. Şöyle ki: İslâmiyeti aşırı derecede hatalı görmek ve kötölemek alışkanlığı bazı gerçeği araştırmaya düşkün olan kimseleri şüpheye düşürüyor. Bu sebeple, bazı kimseler gerçeği aslî kaynaklarından araştırmaya, İslâmiyetin mâhiyetine vâkıf olunca da İslâmiyetin hükümlerini kabule yönelme hissi duyuyorlar. İslâm dinini peşin fikirsiz araştırmaya girişenler, onda insan düşüncesinin yöneleceği pek çok fazîletlere rastlarlar.

[Bugünlerde işler oldukça farklı ve Doğu' daki herhangi bir Batılı maceraperest, Hristiyan kalarak ve kendi Hristiyan devletin korumasıyla emelini daha iyi gerçekleştirebilir. İslâm, şu anda menfaatlerini geliştirebilecek bir mevkîde değildir. Hemen hemen bir yıl geçmeden, önemli sayıda Avrupalı Hz. Muhammedin dinini benimsemektedir. Amerika bile "İslâmcılıkla etkilenmiş" tir. Bütün bu Avrupalı ve Amerikalı mühtedîler servet elde etmek için Müslüman Doğu'ya gitmemektedirler. Bunlar çoğunlukla mevkî ve servet sahibi insanlardır. İslâm bu mühtedîlerin şuurlarını satın almak üzere Avrupa ve Amerika'ya gönderebileceği misyoner derneklere sahip değildir. Batılı Müslümanlar eğitim sahibi kimselerdir. Hristiyan kaynaklarında İslâm'ın aşırı şekilde kötülenmesi, neticede dinî meselelerle ilgilenen bu eğitilmiş erkek ve kadınları İslâm'a yapılan bu düşmanca tenkidlerin nedenlerini araştırmaya itmiş olabilir. Bu insanlar tarafsız kaynaklara müracaat ettiklerinde yalnızca Hristiyan tenkitçilerin suçlamalarını yalanlayan mesnedlerini keşfetmiyorlar, aynı zamanda insanlığın tutum ve davranışı üzerinde İslâm'ın müsbet etkisini de keşfediyorlar. Netice olarak,

bu insanların bazıları kendi hür iradeleriyle İslâm'a bağlanmaktadır.]

İslâmın Batı ülkelerindeki tenkitçileri eski zamanlarda ihtidâ etmiş olan Avrupalı kimselerin maksatlarını menfaat elde etmekden ibaret olduğunu iddia ettikleri gibi, zamanımızda Müslüman olan Avrupalıları da çıldırmışlıkla ithâm ediyorlar. Bu tenkitçiler ile o mühtedilerin durumlarını yakından inceleyebilenler, ikincileri birincilerden daha çok akli başında bulsalar gerektir. Eğer toplum tarafından nefretle karşılanmak ve aileleri tarafından reddedilmek korkusu olmamış olsa, kadın ve erkek bazı İngilizlerin açıkça İslâmı kabul etmeleri muhakkaktır. Zamanımızda kiliselerin afarozuna o kadar önem verilmeyebilir; fakat toplumun afarozu pek etkilidir. Dinsiz ol veya Buda dinini kabul et; fakat kesinlikle, asla Müslüman olma! Zirâ bu medenileşmiş halkın, tâ haçlıların mutaassıp devirlerinden beri mîras alageldiği İslâm düşmanlığının etkisi pek yamandır!

YEDİNCİ BÖLÜM

İSLÂMİYETTE KADININ YERİ

[Cennet kadınlara kapalı değildir - Kadınlara râhipler tarafından önerilen bâtil inançlar - İncil, kadınlara kocalarının iradesine kayıtsız şartsız boyun eğmelerini emreder - Kadınların durumu ile ilgili Hz. Muhammed'in yaptığı âdil yasa - Hristiyan kadınların durumu ise, ancak son zamanlarda iyileşmeye başlamıştır - Kadınların şehâdeti hukuken çok az geçerliğe sahiptir, kadınların hakikati niçin gizlediklerinin psikolojik sebepleri - Evlenmek üzere olan kadınlara mâlî güvence verilmelidir - Kadınların örtünmesi Kur'ân âyetlerinde emredilmektedir, örtünme, kaba davranışlara karşı bir korunmadır - Kadınlara konan kısıtlamalar değişiklikler gerektirmektedir, fakat Avrupa gelenekleri bir model olarak alınamaz - Avrupa'lı kızlar kendi istedikleri erkeği seçmede Doğulu kızlardan daha hür değildirlere - Annelerin evlilik hususlarındaki hırsları]

Bir kaç sene önce Mısır Sudan'ına kısa bir seyahat yapmış idim. Hartum şehrinde trene binip Halfâ vâdisine doğru dönerken, demir yolu kenarında bir Arabın, devesini biraz ilerideki çalılıkta bırakıp, namaz kıldığını gördüm. Trenin yemek vagonunda bulunan yolculardan bir İngiliz hanım bana dönüp, "Aman, şu adama bakınız" dedi. Arabın ruhu o kadar ibâdete

dalmış durumda idi ki, ne trenin sesinden ne de trende bulunan yolcuların bakışlarından etkilenmiş görünüyordu. Böyle dünyanın dağdağasından ilgisi kesilmiş gibi Arabın rûkû' ve sücûd ile meşgul olmasının kendisine tuhaf görünüp görünmediğini bu İngiliz hanımdan sordum. "Hayır, aksine hoşuma gidiyor. Bu durumu Hindistan'da da gördüm. Biz olsak böyle açıkta ibâdet etmekle âleme gülünç oluruz düşüncesiyle kaçınırsınız; halbuki Müslümanlar ibâdet vakti gelince temiz buldukları yerlerde kalb huzûru ile ibâdet görevlerini yerine getiriyorlar" yollu cevap vermişti. Bu hanımın Müslümanlar hakkında oldukça hüsn-i zannı vardı; hatta Hartum'da iken Batılı misyonerlere Sudan halkının dinini değiştirecek işlerle meşgul olmalarından dolayı üzüntülerini belirtmiş.. Burada açık sözlü râhiblerden birisi de karşılık vererek cüretle, "Ya siz hemcinsinizden bulunan bunca kadınların âhirete ruhsuz gitmelerini revâ görür müsünüz ?" diye latifede bulunmuş!.

Bilindiği gibi, pek çok Batılı, Müslümanlığın âhirette kadınlar için ruh bulunmayacağı hükmünü koyduğuna inanırlar. Şüphesiz yanlış bir kanaat; ancak aslı olmayan bir şeyin aslı varmış gibi gösterilmesi, pek eski olan benzeri boş, asılsız rivayetleri Batılıların düşüncelerinden çıkarmak pek zordur. Kur'ân-ı Kerim'i İngilizce'ye terceme etmiş olan George Sale, kadınların ruhdan mahrum bırakılmaları gibi bayağı bir inancı İslâma isnâd eyleyen Avrupa müelliflerini, tercemesinin İslâm dinine dair girişinde¹ sahtekârlıkla itham eyliyor ki, ithâmında tamamiyle haklıdır. Bâtıl hurâfeler genellikle birdenbire tahayyül olunmuş şeyler değildir; bazıları da diğer olayların zihinlere aktardığı ve naksettiği bir fikir veya duygunun sonuçlarından olarak dolayısıyla ve şeklen değişmiş bir tarzda oluşur. Nitekim Osmanlı

¹Bu girişin sekseninci sahifesine bakılabilir.

topraklarında ve özellikle Osmanlı vatanının Suriye ve Irak arasındaki bölgesinde bazı küçük topluluklar yerleşmiş bulunmaktadır ki, görünüşte ehl-i İslâm'dan geçindikleri halde gerçekte nice bâtil düşüncelere inanırlar. Bu bâtil inanç ve düşünceler ise ya câhiliye devirlerinden tevâris edip gelmiş veya bir yaşlı sihirbazın hayal dünyasında ortaya çıkarak oluşmuştur. İşte, Suriye bölgesinde oturan Nusayrîler bu çeşit topluluklardandır. Cevdet Paşa merhum Nusayrîler hakkında geniş bilgi verdiği sırada² bunların kadınlarda ruh bulunmadığına ve dolayısıyla kadınlar için âhiret ihtimalinin mevcut olmadığına inandıklarını yazıyor. Fikrimce, Avrupalıların İslâmiyete isnâd ettiği bu yukarıda beyan edilen bâtil düşünce, aslında bu gibi sapık topluluklardan dolayı Batılıların zihinlerine yerleşmiş olsa gerektir.

Her neyse... Biz burada Batılı muârizların nazar-ı dikkatine şu önemli hususları arz etmek isteriz ki, Müslümanların erkekleri, "ruhsuzlardır" gibi bir bahâne ile kadınlarını cennetin rahat ve huzurundan mahrum etmek istemezler. Çünkü o rahat ve huzur mekânını sadece kendi nefislerine tahsis edecek kadar kendi nefislerini düşünen kimseler değildirler ve kadınlar olmaksızın cennetin bile tadının çıkmayacağına inanmaktadırlar. Evet evet, kadınlarda ruh var; hem de bazılarında pek asil bir ruh bulunduğu daima tesirleri görülen gerçeklerdendir. Şu kadar ki, bazı kadınlarda acıma duygusu ve şefkate vâsıta olan *gönül*den iz bulunmadığı, bunca dünyanın âşıklarının şikâyet feryatlarıyla sabittir. İşte böyle acıma duygusuna sahip bir kalpden mahrum olan kadınlara karşı cennet kapılarının kapanması yerinde olsa gerektir.

İslâmiyet'te böyle bâtil bir düşünce bulunduğunu duyan

² Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.I , s. 265

Batılılar elbette buna inanırlar. İnanca yönelik bu gibi rivâyetler çoğunlukla kilise mensupları tarafından telkin olunur. Ruhbânların görüşlerinin kadın cinsi üzerindeki tesiri ise eskiden beri bilinen bir husûsiyettir. Hatta bundan dolayıdır ki, psikoloji alanında araştırmalarda bulunan bir zât şu görüşü ortaya koymuştu: "Dinî inanç telkinden oluşur; kadınlar ise, dinî telkini kabule erkeklerden daha çok meyillidirler.... Zaten itikad fikri kadınlara erkeklerden sirâyet eder; ruhbanlık sıfatı ise erkeklere mahsustur."³ Şimdi bir İncil vâizi kalkar da, Hristiyan kadınlarına İslâm hukukunun kadının yerini nasıl ayaklar altına aldığı rivâyete başlarsa, onun hikâyesini kadınlar zihinlerinde muhâkeme etmeksizin kabul ederler. Bu durum bize filozof Voltaire'in bir sözünü hatırlatıyor. Voltaire bir makalesinde, "Biz Kur'ân'a pek çok münâsebetsiz şeyler ısıtâd ederiz. Fakat Kur'ân bunlardan hiç birini içinde bulundurmaz. Müslüman olmaları sebebiyle, özellikle Türkler aleyhinde papazlarımız tarafından pek çok kitaplar yazıldı. Sayıları yeniçerilerden daha fazla olan bu kilise müellifleri, kadınlarımızı kendi düşüncelerine taraftar yapmakta zorluk çekmediler. Müslümanların peygamberinin kadınları pek az akla sahip sırf bir hayvan türü gibi saydığı ve İslâm şeriatinin kadınlara esir muâmelesi yaptığı ve bundan ötürü de, Müslüman kadınlarının bu dünyada malları bulunamayacağı gibi, öteki dünyada da cennetin rahat ve huzuruna ortak olmaktan mahrum kalacakları yolundaki telkinlerinde bu papazlar başarılı olmuşlardır. Söylenegelen bu türlü rivâyetlerin hep sahte olduğu açık iken yine hepsine inanıldı" demişti.⁴

Allah'ın yaratıcı gücünün erkek soyuna bir ilâhî vergisi olan

³Bkz. Lombroso, *La Femme Criminelle*, VI. bölüm.

⁴Bkz. Voltaire, *Dictionnaire Philosophique*, "el-Kur'ân" kelimesi.

üstünlük vasfının, İslâm hukukunca benimsendiğini inkâr etmemelidir. Bununla birlikte, İncil'de olduğu gibi, erkeklerin bu üstünlüğü kadınlar için bir ilâhî cezâ olarak telâkkî olunmamıştır.⁵ Yukarıdaki rivâyeti aslı olmayan bir şeyi doğruymuş gibi gösterenlere sahtekâr denmesinden dolayı Voltaire'in katı ve sert tabiatına hükmetmek haklı olamaz. Hz. Muhammed gibi âdil olan bir din koyucusunu kadın haysiyet ve haklarına riâyetsizlikle ithâm eylemek elbette büyük bir yalancılıktır. [Halbuki gerçekte, Hz. Peygamber, Fransızca'da kullanıldığı şekliyle bir feministtir.] Kadınlara karşı haksızlıkta bulunmak yüce Yaratıcının pek çok güzelliklere vâsita olmak üzere yarattığı bir şeye düşmanlık etmek kadar kötü bir durumdur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, "...onlara eziyetten vazgeçin. Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir"⁶ buyrulmuştur. Anneler hakkındaki Kur'ân'ın hükümleri de, o yoldaki âdil emirlerdendir. Eşleri hakkında yerine getirilmesi erkeklerin uhdesine görev olarak verilen vazifeler de pek âdil bir şekilde belirlenmiş ve nitekim bir âyet-i kerîmede "O'nun âyetlerinden biri de, size, nefislerinizden, kendileriyle sükûn bulacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgi ve acıma koymasdır."⁷ buyrulmuştur.

İşte bunlar, kadınların mevkii münâsebetiyle zikrine

⁵ **Ahd-i Atîk**'in ilk bölümünde Hazret-i Havvâ hakkındaki gazaba imâdır. (Genesis III/16)

⁶ **Kur'ân**, 4 (en-Nisâ), 16; Ayet numarası 23 olarak gösterilmişse de bunda bir yanlışlık olsa gerektir. (Sad.)

⁷ **Kur'ân**, 4 (en-Nisâ), 1; Burada, en-Nisâ suresinin ilk âyetine dikkat çekilmektedir. Bu âyetin meâli şöyledir: "Ey insanlar, sizi bir tek nefisten (nefes alan candan) yaratan ve ondan eşini yaratıp, ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üreten Rabb'inizden korkun; adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını kırmaktan sakının. Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde gözetleyicidir." (Sad.)

giriştiğimiz konu hakkında İslâmî hükümlerin yalnız bir kaç örneğidir. İnsanlık düşüncesine bundan daha yüce bir insanî his ve adâlet bahşedecek hükümleri İncil'lerde bulmak mümkün müdür? Mümkün ise gösterilsin. Eğer gösteremezler ise, Hristiyanlığın kadınların durumunu adâlet ile tayin etmekte diğer şeriatlere göre daha üstün olduğu iddiasından vazgeçmelidirler. Zirâ, o yoldaki övünmeleri sahtekârlıktan ibaret kalır. Gerçekte, İslâmiyet kadınların kocalarına itaat etmelerini emreder. Fakat bundan bir hâkim-i mutlaka karşı bir kulluk karşılığı çıkarılamaz. "Kadınların, Allah'a olduğu kadar, kocalarına da bağlılık" göstermelerini emreden Kur'ân değil, ancak İncil'dir.⁸ Yine, İncil'in bir âyetinde bu kulluğun kayıtsız şartsız olacağı zikrolunuyor, hatta bundan dolayı olsa gerektir ki, "Kadınlar her hususta kocalarına tâbidirler" deniliyor.⁹ İncil'in başka bir bâbında da erkek, yükseklik derecesini göstermek bakımından "Allah'ın övünç vesilesi (*medâr-ı iftihârı*) diye vasıflandırılıyor."¹⁰

Kadınların kulluk ve bağlılık tabiatını belirleyen İncil âyetleri "sevgi ve muhabbet tavsiyesi" olmak üzere tefsir -daha doğrusu- tevil edilmiştir; pek garip bir tevil değil mi? İnsanlığın tabiatı her yerde aynı şekilde görünmese gerektir ki, bir Hristiyan kadını sırf nasihat ve tavsiye üzerine kocasını sevebilir olmalı ve bu Hristiyan nasihatında mutlaka bir kutsal ilhâm bulunmalı! Bizim bildiğimize göre, bir kadın bir erkekten nefret ederse veya uzaklaşırsa ne samimî nasihatler, ne de yalvarıp yakarmalar onun sevgisinin geri gelmesine yardımcı olur.

Toplum içindeki konumu aşağı olan veya kölelik hizmetine mahkum olan kadınların mülke sahip olmaları pek de

⁸Ahd-i Cedîd, Ephesians bölümü, Beşinci Fasıl, Ayet:22.

⁹Ahd-i Cedîd, Ephesians bölümü, Beşinci Fasıl, Ayet:24.

¹⁰İncil, Corinthians bölümü, Onbirinci Fasıl, Ayet: 7, 9.

düşünülemez. Halbuki zillet ve kölelik halinde bırakıldıkları Hristiyan muârizlar tarafından iddia olunan Müslüman kadınlar, bir emlâke sahip olma haklarını ellerinde bulundurmaktadırlar. Kadınların mülk olarak sahip oldukları eşyâ ve emlâki -eğer arzu ederlerse veya uygun görürlerse- kocalarının müdahalesinden tamamiyle özgür olarak idareye hak sahibidirler. Müslüman kadınların mülk edinme özgürlüğü -öyle nice tartışmalardan sonra bir parlamentonun karar vermesi üzerine Batılı kadınların bazılarına verilen hukûkî imtiyazlar gibi- günün ihtiyaçlarından doğmuş olaylardan değildir. Aksine, bundan bin üçyüz küsur sene önce (eserin yazıldığı tarih itibariyle) ortaya çıkmış olan bir din koyucusunun âdil hükümleriyle temin olunmuş bir hakdır. Bu düşüncemizi teyid için Batılı tenkitçilere karşı fıkıh kitaplarındaki konularla delil getirmeye kalkışmak ne mümkündür ne de fayda verir. Yalnız onlara kendi dillerine çevrilmiş bir Kur'ân-ı Kerîm'i açıp da, dördüncü sûresinin (Nisâ sûresi) kadın haklarına dair âyetlerinin gözden geçirilmesinin, iddiamızın isbâtına yeterli olduğunu zannederiz. Her türlü usul ve hükümlerinin mükemmel olduğunu şarklıların dinleye dinleye artık usandığı o medenîleşmiş Avrupada, kadın hakları ancak bundan yarım asırlık bir süre önce âdil bir şekilde kabule mazhar olmaya başladı. İngiltereli ünlü yazar John Stuart Mill'in *Subjection of Women*, yani "Kadınların Köleliği" adıyla yazmış olduğu bir kitapdan, hatta milâdî on dokuzuncu yüzyılda bile İngiliz kadınlarının durumunun ne kadar seviyesiz olduğu pek iyi anlaşılıyor. Şimdi biz burada bir soru soralım: Bu son dönemlerde Batının gelişmiş sayılan ülkelerinde genellikle kadın haklarına dair yapılmış olan iyileştirmeler, Hristiyan olmayan ülkelerin kadınları için imrenilecek ve gıpta edilecek derecede midir? Biz bu sorumuzun cevaplandırılmasını, İslâm hukukunun hâkim olduğu bölgelerin kadınlarının durumlarında acınacak pek çok seviyesizlik bulmağa çalışan Hristiyan medeniyetine

özenenlerden bekleriz. Bu soruya "evet, imrenilecek derecededir" derler ise, o adamlar gerçek olmayan bir durumu kasten savunmaya geçiyorlar, arsızcasına bir iddiaya kalkıyorlar demektir. Batılı ülkelerin kadınlarının hukûkî imtiyazlarını incelemek suretiyle bir sonuca varmak, kitap yazarlarına o kadar zor değildir. Sadece Avrupa'nın değişik ülkelerinde zaman zaman toplanan kadınlar kongresinin gazetelerde yayınlanan görüşme ve konuşmaları ile ilgili yazılara dikkatlice bakmak yeterlidir. Ondan anlaşılabilir ki, Avrupa medeniyetinin topluma kazandırdığı güzelliklere imrenenlerin iddialarının aksine olarak kadınlar için daha olgun bir adâlet dönemi açılmamıştır.¹¹

Tuhaf şey! İslâmiyetin "küçültücü etkisi" altında kadınlar, erkeklerin o tahammül edilemiyen köleliğini kabule mecbur imişler! Ne tuhaf boş bir düşünce! Bu fikre inanan yüreği temiz ve merhametli bir Batılı kadın, -hemcinsinden olup da İslâm hukukuna tâbi kalan- milyonlarca kadının özgürlüğe kavuşmasını kolaylaştırmak amacıyla Hristiyan milyonerlerinin keselerini açıp, bütün altınlarını misyoner derneklerinin -o dolmak bilmez-sandıklarına dökmediklerine teessüf etse gerektir. Malum ya, sadece bu medenî Hristiyanlara mahsus olan insanî duyguların ve insanî özlemlerin, İslâm'ın tahakkümü altında kalmış olan insanlara da teşmili için bu gibi kolaylaştırıcı tedbirlere lüzum vardır! Bununla birlikte, bizim bu konudaki düşüncemizin şekli büsbütün başkadır ve eğer fikrimizin, o kalb inceliğine sahip olan kadına bir etkisi olabileceğinden emin olsaydık, mantikî ölçülerini, o şefkat ve incelik hislerine fedâ eylememesini tavsiye ederdik. Haydi bunu bir tarafa bırakalım; haline acıdığı o Müslüman kadınının o yoldaki Hristiyan hayırlarının

¹¹Yazarın burada belirttiği görüşleri aşağı yukarı bir yüz yıl öncesine aittir. Ancak, bu görüşlerden hareketle bir yüzyıl öncesi ile günümüzdeki durumunun da mukayese edilmesinde yarar vardır. (Sad.)

teşebbüsleriyle durumunu düzeltmeye ihtiyaç duyup duymayacağını, bir kere araştırması gerektiğini de hatırlatırdık. Öyle bir düşüncede bulunan Hristiyan kadını kalkıp da, İslâm beldelerini başdan başa dolaşmış olsa, acaba ne gibi durumlara vâkıf olurdu? Kuşkusuz kocalarının zâlimce baskılarından son derece muztarip olmuş kadınlara rastlardı. Bununla beraber, karılarının arsızlığından, huysuzluğundan el emân çeken erkeklerin sayısının da en az o kadar olduğunu görürdü. Buna benzer durumlar ise hem istisnâî hallerdir, hem de Batı ülkelerinde de mevcuttur. .

Yukarıda kadın haklarına işaret ettiğimiz sırada, İslâm kadınlarının şahsî mülklerini kocalarının müdâhalesinden müstakil olarak tasarrufa sahip bulunduklarını da kaydetmiştik. Tabîî karı ve kocadan her birinin diğeri uğrunda her türlü fedâkârlığı yapmış olması pek uygun ve pek gereklidir. Karı kocadan her birinin diğeri hakkında haysiyet ve şerefine koruma gayreti içinde bulunması, hayatın gönül hoşluğu ile geçmesine sebep olan önemli hallerdendir ki, hissiyâta ait olan bu mesele, idrak sahibi Müslümanlarca öteden beri bilinmektedir. Bununla beraber, insanlık tarihinde ortaya çıkmış önemli bir durum vardır ki, o da, evlilik hususunda bazen insan mizacının değişiklik arzemiş olmasıdır. Nikâhın kerâmeti ile bir başkasına bağlanmış olan iki kişinin tek vücut imiş gibi bir tam bağlılık ile yaşamaları gerekirse de, her halde karı ile kocanın keselerini ayrı tutmaları uygun olur. İnsanın yaratılışında bazen acâyip bir kötülüğün ortaya çıkıverdiğini gözden uzak tutmamalı; zira karı kocanın birbirini hakkında maddî fedakârlığı son dereceye vardırıktan sonra, uyumsuzluk gibi üzücü belirtiler ortaya çıkarsa, birbirini öpecek yerde, ihtimâl ki öfkenin sertliği ile birbirine diş gıcırdatmaya başlarlar. Allah saklasın, böylece boşanma

mahkemesine gitmeleri ihtimâli de vardır. Milâdî dördüncü yüzyıl Hristiyan büyüklerinden biri evli kadınlara seslenerek, "Sen ne söylüyorsun, ey kadın? Evlendikten sonra artık senin nefsinin sana ait olmadığı ortada iken kendine mahsus malların, paraların olabilir mi zannediyorsun?" diyor.¹² Bu Hristiyanlık vasıflarının öğüt dolu sadâsı yayılıp ve değerini artırmakla uğraşanların kulağına pek etkin bir yükseklikle aksedebilir; ancak ondan alınacak ahlâk dersi insan hayatının gelip geçiciliğini bilenlerce bir ameli değerden yoksundur.

Burada itirafına lüzum gördüğümüz bir konu vardır ki o da, İslâm hukukunun kadınlardan mühim bir yetkiyi bir dereceye kadar uzak tutması, yani onların davâlarda şahitliklerinin pek o kadar muteber sayılmamasıdır. Kadınlar hamamı gibi yalnız kadınların girebileceği yerler müstesnâ olmak üzere bir konu hakkında iki kadın, hatta tam anlamıyla uygunluk gösterse de, şahitlik etmiş olsalar muteber tutulmaz. Meğer ki, onların şahitlikleri bir erkek tarafından da aynen yapılmış olsun. Bu fıkıh hükmü İslâm'da eskiden beri vardır. İnsanoğlunun iki cinsinin rûhî özelliklerini inceleyen günümüz ilim adamlarının eserlerini okursak, bu fikhî hükmün yerinde olduğunu gösteren görüşlere rastlarız. Bu saygı değer kimselerin görüşüne göre, kadınların görmedikleri olaylar karşısında birdenbire ve aşırı derecede tepki göstererek etkilenmiş olmaları, onların bir çok hususlarda da yanlış kanaat ortaya koymalarına sebep olur. Kadınların işleri ve hayat şartları kendilerini erkekler ölçüsünde pişkin ve tahammül etmeye yeterli kılmamaktadır. Bu bakımdan kadınlar, olayların zihne ulaştırdığı uyarıdan daha kolayca etkilenirler. Hakikaten erkeklerin hemen tamamı bazen yalan söylemeye meyillidirler.

¹²Bu Hristiyan azizi Kostantınıye piskoposu Saint John Chrysostom'dur ki, yukarıdaki sözü Saint Paul'un İncil'deki kıssaları üzerine yazdığı onuncu mev'izeden almıştır.

Hele bazı adamlar yüzleri hiç de kızarmaksızın atarlar yalanı ya! Bununla beraber, bir konunun gerçeğini gizlilik perdesi ile örtmek meyli kadınlarda genellikle yürürlükte olan bir âdet gibidir. Acaba bu alışkanlık neden ortaya çıkıyor? Bu konuda bir çok sebep gösteriliyor ki, bunlardan hatırladığımız bir kaçını burada söyleyelim: Medeniyetten uzak devirlerden beri erkeğin emir ve şiddetine tâbi olageldiklerinden, nefsi müdâfaa için kadınlarda gerçeği hayâle çevirmek âdeti ortaya çıkmıştır. Erkeklerle yaranmak için veya onları kendisine bağlamak arzusu ile başvurduğu cilveli yollar, bir kadının yeni şeyler icat etmede hayâl gücünü artırmıştır. Diğer taraftan da, âdâba aykırı bir takım durumları çocukların görmesinden ve anlamasından saklamak vazifesi ve aydan aya kadınların vücutlarında meydana gelen yaratılışlarındaki değişikliklerin kırgınlıklarını, terbiye gereği normal ve umûmî rahatsızlıklardanmış gibi göstermek zorunluluğu da kadınların alışkanlıklarının sebeplerindendir. Durum böyle olunca, kadınların şâhitliklerinde yeter derecede iknâ özelliği bulunamayacağı hakkında İslâm fakihlerinin eskiden beri benimsediği görüşün yerinde olduğu, böylece yeni ilmî araştırmalarla da sabit olmaktadır.¹³

Bir Müslüman kadını evlendiği zaman kendisine iki kısım nikâh akdi verilir : Bunlardan ödenmesi ilk planda gerekli olana "mihr-i muaccel" deniyor. Diğer kısım ise, kadının geleceğini güven altına almak üzere konulmuştur ki, "mihr-i müeccel" denilen bu borcun ödenmesi kocanın boynunda borç olarak kalır. Durum böyle olunca, bir kadının evinden ayrılıp da günlerce misafirliğe gitmesinin kocasının izniyle olabileceği hususu karı-

¹³Bu paragraftaki görüşler yazarın şahsî görüşleri olup, devrinin kadınlar hakkındaki anlayışını ortaya koyar. (Sad.)

koca hukukundan olduğundan, eğer koca ödemesi gerekli olan mihri vermemek için bahaneler ortaya koyarak oyalamak isterse - ki bunu hükûken yapamaz- karısı izinsiz olarak kalkıp gidebilir ve istediği kadar akrabasının evinde kalabilir; tâ ki koca haksızlığının sonucunu anlar da insafa gelir. Buna karşılık koca taahhüdünü samimî olarak yerine getirirse, bu durumda karısını bir kaç günden fazla akrabası evinde ve senede bir günden fazla dostlarının yanında misafir kalmaktan men etme yetkisini elde etmiş olur.¹⁴ Fakat herhalde, meselâ, İngiltere'de olduğu gibi biraz yer ve hava değişimi gibi, biraz da eğlenmek üzere ara sıra oturduğu şehirden çok uzak yerlerde oturan dostları ve arkadaşlarına gidip de günlerce misafir kalmaya evli bir Müslüman kadının kesinlikle hakkı yoktur.

Şimdi İslâm'ı tenkit edenler diyebilirler ki, kadın hakları ne kadar güvence altına alınmış olursa olsun, İslâm hukukuna tâbi olan milletlerin kadınları yine de bir çeşit esaret altında yaşıyorlar ve kocalarının baskılarına boyun eğmeye mecbur kalıyorlar. Bu münekkitlerin iddiâsına göre, Batılılar arasında kadının yerine dair kurallar, örf, âdet ve gelenekler en üst derecededir. Şüphe yoktur ki, bu tenkitçilerin iddiaları biraz safsatılmalıdır (yani görünüş olarak doğru, ancak yalan olduğu belli olan sözlerdir); zirâ -pek azı müstesnâ olmak üzere- Batının o medenî sayılan kurallarının Müslüman kadınlarının durumlarına uygulanması akıl dışıdır. Hatta diyebiliriz ki, uygulamaya asla ihtiyaç da yoktur. Anlayış ve tecrübeye sahip bir Müslüman kadını, Batının toplum yapısının iç durumu hakkında yakından bilgi sahibi olsa, övünülerek ortaya konulan o kurallarla gelenekleri benimsemeye

¹⁴[Yukarıda zikredilen hükümler modern kaynaklı değildir. Bunlar çok asırlar önce konmuş ve İslâm hukuk eserlerinde zikredilmişlerdir. Biz, yukarıdaki durumu İstanbul'da bir araya getirilen ve evlilikle ilgili hukukî meseleleri ihtiva eden **Mesâilü'n-Nikâh** isimli eserden aldık.]

rağbet etmez. İstanbul'da bir veya iki Batı dili öğrenmekle şişkinlikleri kadar zevzeklikleri de artan bazı genç kadınların millî duygularını gözönünde bulundurmıyıp da, rast gelebildikleri batılı yabancılara toplumdaki yerlerinden şikâyet ettikleri işitilmektedir. Kendilerini diğer Müslüman kadınlarından daha fazla gelişmiş ve değerli sayan bu genç hanımların özledikleri Batı toplumunun kurallarını gelişi güzel bir şekilde şarklıların durumuna uygulayalım, o zaman ortaya hangi sonuçlar çıkarmış görelim. Bu konuda bir fikir ortaya koyabilmek için konuyu şöyle sadece bir misâl ile açıklamak isteriz:

"Yeni evlenmiş genç bir karı ile bir koca farz ediniz. Bu karı-koca aslen ve neslen şarklıdır; fakat memleketleri medenîleştirme görevini üstlenmiş büyük bir Avrupa devletinin âdil idâresi altına(!) geçtiğinden, ortalıkta hayret edilecek bir hürriyet havası esmektedir. Gerek kocası ve gerekse karısı Batı dili öğrenmişler; hem de o kadar mükemmel bir şekilde öğrenmişler ki, çoğunlukla konuşmaları ve sürekli olarak da yazışmaları o Batı dilinde oluyor. Gerek karı gerek koca Avrupa'nın medenîleşme kurallarını tam anlamıyla benimsemişler, kısaca iyice Frenkleşmişler yani iyice Batılılaşmışlar. Hatta koca asıl adı olan Muhammed'i bırakıp 'George' adını takınımış, karısı ise Fatma diye çağrılmaktan artık sıkılmağa başlayıp 'Mary' adıyla anılmayı tercih eylemiş. Mary bedenen ve zihnen biraz dinlenme zorunluluğu duyduğundan, oturduğu memleketten üç yüz kilometre mesâfede oturan şehrinde eski dostlarından bir genç kadının evine misafir olarak gidiyor. George karısını alıp araba ile demiryolu istasyonuna götürüyor ve Mary'nin sandığını yük vagonuna ve el çantası ile mantosunu da oturacağı yere yerleştirdikten sonra alafranga -daha doğrusu- alaanglo yani İngiliz usûlü vedâlaşıyor ki, bu da yalnız el sıkılmaktan ibarettir. İngilizlerin âdetine göre, insanların karşısında öpüşmek kibarlık işaretlerinden değildir. Tren

kalkmak üzere olduğundan George geri çekiliyor. Mary "güle güle kal azizim", George da "güle güle git sevgilim" diyor. Mary arabanın penceresinden George da istasyonun duvarı üzerinden el sallıyorlar; sonunda tren gözden kayboluyor. George, karısının bu eski dostu kadını ve onun kocasını gıyâben tanıyor ise de, Mary'e tam güveni bulunmasından dolayı, gönlü rahat bir şekilde işiyle meşgul oluyor. Çünkü, Mary kendi onurunu idare edecek şekilde eğitilmiş, medenileşmiş bir kadın olduğundan onun hakkında öyle münâsebetsiz şüphelere düşmeğe gerek yok. Mary'nin gittiği yerde pek âlâ eğlenmekte olduğunu ondan aldığı mektuplardan anlayan George "Oh, oh kadıncağızım aman biraz eğlen; geçmişte pek fazla sıkılmıştı" diye memnun oluyor. Mary misâfirlikte iken danslı toplantılara davet olunuyor. Dostunun tanıdıklarından bir çok kimselere tanıştırılıyor; bunlardan bazıları ise alışık mizaçta delikanlılar olduklarından, güzel Mary'e hoş görünmek için ne kadar hünerleri, marifetleri varsa göstermekde kusur etmiyorlar. Bazı akşamlar kağıt oynanırken, bu gençler oyunda Mary'nin arkadaşlığına nâil olmak için adeta yarış yapıyorlar.

Misafirlik süresi bitiyor; Mary de evine geri dönüyor. O kış oturdıkları şehrin havası pek kötü gidiyor. Kış mevsiminde mûtedil bir havaya sahip ve eğlenceli bir yer vatanlarında mevcut olmadığından, Mary Avrupa'da meşhur olan Güney Fransa'ya gidip kışın bir kısmını o taraflarda geçirmek arzusunda bulunuyor. Üzüntü ile belirtmek gerekir ki, meşguliyetinin yoğunluğu karısına arkadaşlık etmekten George'u alıkoyuyor. Zavallı şimdi ne yapsın? Çünkü gönlünde sevgili karısının arzusunu yerine getirmek hissi galip. Sonunda Mary'nin tanıdıklarından biriyle bağlantılı olarak bir kadının arkadaşlığı uygun bulunuyor. George, kadınlardan hoşlanan feminist bir adamdır. Bundan dolayı medeni usuller gereğince, kadınların masum isteklerine ne kadar uymak gerektiğini iyi bilir. Şimdi

kalkıp da "Yokkk! Bak kuzum ben ona razı olamam" demek elinden gelmez. Böyle bir davranış o medenî usullere aykırı olmadan öte, memleketlerinde kurulmuş bulunan özgürlük idaresince de uygun bulunmaz. O özgür idarenin yönetimi ise koskoca bir Batı medenî devletinin sorumluluğu altındadır. Bu sebeple, şark zorbalığını andırır bu gibi bir kendi başına buyrukluk devri çokdan geçti. Hak ve hürriyetin ne demek olduğu çokdan anlaşıldı.

Mary yol arkadaşı hanımla Fransa'nın güneyine doğru yola çıkıyor ve bazen Nice'de, bazen de Cannes'da oturuyor. Kış mevsiminde buraları medenîleşmiş ülkelerden gelmiş ziyaretçilerle doludur. Hele hava değişimi için oralara gelmiş olan genç diplomatlar, subaylar, banker çocukları, kontlar, baronlar ve insanın kızını karısını sohbet arkadaşlığına gönül rahatlığı ile gönderebileceği daha nice latif görünüşlü gençler otellerde, pansiyonlarda, gazinolarda arz-ı endâm ediyorlar ve bilinen tabiri ile caka satıyorlar. Bu sırada, şunun bunun aşk macerâlarına dair dedikodular ortada dolaşır ki, bu dedikodulara batılıların toplum hayatında "rezâlet" denilir. Fakat, her halde onlarca rezâletin bu manası bizde olduğu kadar bir kuvveti hâiz değildir. İşte Mary, her hafta düzenli olarak kocasına yazdığı mektuplarda ötekinin berikinin ettiğine tuttuğuna dair pek çok tafsilât vererek eğlendiriyor ve biraz da kendi edip tuttuğundan söz ediyor.

Güney mevsimi bittiğinden Mary de memleketine dönüyor. Hava ve su değişimi sebebiyle hem de öyle pembe yanaklı sağlıklı bir halde dönüyor ki, George onu karşılamak için demiryolu istasyonuna gittiği zaman, sevgilisinin bu çekici görünüşüne dayanamıyarak aklının dengesini yitirip medenîleşmiş olduğunu filan unutuveriyor ve hemen özlemlerle Mary'yi insanların ortasında şapır şapır öpüyor. Eve geldiklerinde de Mary'den seyahatine dair bir çok şeyler soruyor. Bununla birlikte, kadının iffetli

davranışına güvensizliğini ifade edecek en küçük bir söz ve imâda bile bulunmuyor. Tabii bulunmaz. Çünkü karısının, namus meselesinin kutsal önemini tamamen idrak edecek derecede sağduyu sahibi olduğunu bilir. Zaten George aile mutluluğunun âhengine sekte vurabilecek benzeri halkvâri kuşkularla düşüncelerini yormayan, gönlünü huzursuz etmeyen dünya gözbebeği bir adamdır."

Şimdi biz hayâlî şahıslardan olan George ile Mary'yi kendi dünyalarında bırakalım da, Şarklıların akıl sahibi kişilerinin o yolda bir hayat tarzını seçenlerin davranışlarını nasıl bir korku duygusu ile karşılarlar, onu anlayalım. Batı usullerine göre, kadınlara hürriyet vermenin Doğu âdetlerine göre onlar üzerinde baskı kurmaktan daha az zararlı olabileceğine dair istenildiği kadar deliller gösterilsin, yine medenîleşmiş Avrupanın yerleşmiş kurallarında doğruluk ve isâbet, Şarklıların yaşama tarzlarında ise bir vahşilik görüntüsü olduğuna, o akıl sahiplerini inandırmak mümkün değildir.

Müslümanların örtünmesinin asıl gereklerinden biri de, kadınların bülûğ çağına gelmesinden önce yüzlerini erkeklerin görmelerinden saklamalarıdır. Avrupa kadınları gibi halkın ortasında açıkça gezinmek, Müslüman Doğu'nun hiç bir tarafında câiz görülmemektedir. Bu şark kuralı ise, Batılıların çoğu tarafından kadınların meşrû haklarını sınırlandırmak olarak telâkki olunuyor. Öncelikle bu şekilde örtünmenin, kadınların meşrû haklarından bir kısmını ortadan kaldırmak maksadıyla konulup konulmadığını incelemek gerekir.

Tarihî olayların tasvirinde bazen bir ressam garp muharrirlerinin pek çoğundan ziyâde samimiyetle görevini yerine getiriyor. Meselâ, ressam bir [Bakire] Meryem resmi yapmış olsa,

başından aşağı yarım çarşaf örtülü bir resim yapıyor. Bu resmedilen şeklin gerçeğe uygunluğu ise, İncil'in okunmasıyla da ortaya çıkıyor. İncil örtünme hakkında ne emrediyor? "Bir kadın ki, başı açık bir halde ibadet edip, tâatte bulunur ve görüş ortaya koyarsa, başına nâmussuzluk davet etmiş olur" diyor.¹⁵ Bu yüzden, bir Hristiyan kadınının başını örtmesi için gerekli olan örtü aslında Kur'ân-ı Kerîm'in, evden dışarı çıkarken giymesini kadınlara tavsiye ettiği örtünme elbisesinden farklı bir şey olamayacağı iddia edilebilir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuda ne işâret vardır? "Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve inananların kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle....."¹⁶ âyet-i kerîmesinden bu konuda ne emir buyrulduğu ortaya çıkıyor. Bu karşılaştırmadan anlaşılabilceği üzere, evin dışına has olan örtünme giysisinin batılilar tarafından tamamen bertaraf edilmesi, aslında İncil'in emirlerinden değildir. Belki Mecûsî geleneklerinden olmak üzere tevârüs edegelmiştir. Kadınların yüzünün yabancılar yanında tamamen gizlenmesi ise, Kur'ân-ı Kerîm'in emirlerinden çok, İslâm'ın ortaya çıkışından sonraki asırlarda yerleşmiş toplum kuralları üzerine bina edilmiştir. Erkeklerin tabîi olan kıskançlıklarını biraz aşırıya vardırmaları ise, İslâm ülkelerinde tesettür âdetine şiddetle riâyetin asıl sebebidir.

İnsanoğlunun toplum yapıları arasında var olan birbirine uymayan durumları bir yerde alışlagelmiş bir biçimi, bir başka yerde bir başka biçimi seçilmiş olmasını gerektirmiş ve her geleneğin onu kullananan toplumun zamanının geçmesi ile benimsenerek uyulması gereken bir hal olduğu görülmüştür. Bir topluma mensup olan kişiler, diğerinin tabi olduğu gelenek ve

¹⁵İncil, Corinthians (Korintoslular) , XIFasıl, Ayet:5.

¹⁶Kur'ân, 33 (el-Ahzâb), 59.

göreneklerde istediği kadar eksiklikler bulmağa çalışmakta hak sahibidir. Durum böyle olunca, Hristiyan Avrupa'da şu sayısız yazarlar, vâizler, bilmem neler kalkıpta ne hak ile Müslümanların gelenek ve göreneklerine müdahalede bulunuyorlar, bir türlü anlıyamıyoruz. Acaba bu adamlar böyle bir taarruz biçiminde büyük bir küstahlık bulunduğunu anlamıyorlar mı? Yoksa biliyorlar da, Allah saklasın, bütün maddî ve manevî durumlarda kendilerinin yüksek ve akıl sahibi, bizlerin ise alçak ve câhil olduğumuz gibi bir kanaati dünyaya kabul ettirmek isteyecek kadar arsızlaşmışlar mı? Galiba Batı medeniyeti ile övünmek ve doğunun zamanımızdaki arka arkaya gelen mağlubiyetini görmeye alışmak, bu adamları büsbütün şımartmış, şirretleştirmiş!

Burada açıklanacak bir konu da şudur: Kadının vücudunu kumaş parçası ile kaplamak, ancak onları iffet sınırları içinde bulunmağa zorlamak için seçilmiş olan bir tedbir değildir. Belirtmeğe gerek olmadığı üzere, iffetin kutsallığını lâıkiyle kavrayıp anlayamayan nasipsiz bir kadın en sıkı çarşafı da sarılmış olsa, yine iffet dairesinin dışına çıkabilir. Örtünme adetinin gerekliliğine daha da önemli bir sebep vardır ki o da, örtünün, ahlâksızlığa alışkın olan bunca edebsiz erkeklerin saldırısına karşı bir çeşit engel teşkil etmesidir. Örtünme adeti olmayan yerlerde benzeri kimseler baştan çıkarma ve saldırı niyeti ile kadınların yanına yaklaşmak için elbette daha fazla cüret bulurlar. Erkeklerin iğfali sonucu ile mânen ve cismen tehlikeye maruz olacak kadınları korumak için alınan tedbirler ne türlü olursa olsun, yine isabet edilmiş olur. Bununla birlikte, tesettürü kadınların bir özgürlüğünü ortadan kaldırmak anlamında yorumlamak yanlıştır.

Mahiyetinde bir hakkâniyet unsuru bulunmayan kurallar ile

esaları savunmak, uygun bir yol olamaz. Bunun yanında biz burada kalkıp da yukarıdaki görüşlerimizin arkasından bazı doğru ülkelerinde kadınların meşru hareketleri üzerine konulan haklı olmayan kısıtlamaları zararlı değilmiş gibi göstermek istersek, insaf sınırlarını aşmış oluruz. Bu gibi kısıtlamalar, şehirlerde oturan zengin takımının veya orta halli ailelelerin kadınları hakkında daha çok geçerlidir ve onları içinde bulundukları toplumlara daha çok yararlı olabilmek imkânından alıkoymaktadır. Bu kısıtlamaların doğurduğu kötülüklerin tafsilatına girmek bizi asıl konumuzdan büsbütün ayırır. Burada yalnız şu ümidimizi açıklamaktan geri durmayız. Yakın gelecekte o türlü münasebetsiz kısıtlamalardan vazgeçilir ve o kadınların hareket hürriyeti İslam şeriatının gerçek hükümlerine daha uygun bir şekilde genişletilir. Bununla beraber, bu gibi düzenlemeler kanunların değişimine bağlı bulunduğundan duyulan ihtiyaca göre günden güne tedricen vuku bulur. Öyle "kaçmak, yaşmaklanmak kalkmalı, kaldırılmalı" gibi ortaya atılagelen fikirler yalnız âmiyâne değil, aynı zamanda pek despotçadır. Baskıya karşı şikayet bayrağı kaldıranların kendileri baskıcı ve zorba kesilmemelidir. Biz öyle her şeye nizam vermeğe kalkışırsak, düzenin şirazesini büsbütün bozmuş oluruz. Kaş yaparken göz çıkarırız ve bununla birlikte de toplumun alt üst olmasına sebep oluruz.

Kadınların hürriyetleri nasıl genişletilirse genişletilsin, Müslüman halkın arasındaki akıllı selim sahiplerinin hep birlikte arzu edecekleri bir durum vardır ki o da, Batılı kadınların hayatlarındaki tavırlarının gelişi güzel bir şekilde ele alınıp taklid edilmemesidir. Bu arzuyu ortaya koymamızdan dolayı, o hayatlarındaki tavırlarının İblis'in eliyle düzenlendiğini iddia ettiğimiz anlaşılmasın; zira biz ancak kendi durumumuza uygun düşecek hayat tarzını tercihe ve bir şeyi tartışmasız taklit etmenin çok kere doğuracağı kötülükler olabileceğine inanıyoruz.

Avrupa adetlerinin gelişi güzel alınmasına karşı yapılan itirazların mahiyetini iyice anlamak için konuyu bir örnek ile açmak gerekir. Bu sebeple, bu konuda bir misal olmak üzere, Avrupa toplum hayatının âdetlerinden olan karışık olarak yapılan dansı ele alalım :

Sözün başında şunu açıkça ifade edelim ki; biz dans gibi zararsız bir eğlence hususunda kin ve nefret ortaya koyan mutaassıplardan değiliz. Hatta dansın düzenli olmayan tarzının bir bedenî ihtiyaç olarak görüldüğünü de biliyoruz. Raksın asıl şeklinin sinirleri tırmalama ve vücudun hareketini heyecanlandırmadan ibaret olduğu bellidir. Dans, bir türlü sevinç heyecanının görünüşünden ibarettir ki, yalnız akıl bâliğ olmuş kimseler üzerinde değil çocuklarda bile etkileri görülen bir tabîî hâdisedir. İnsanlar arasında raksa olan düşkünlüğün tarihi insanlığın toplum halinde bir araya gelişinin tarihi kadar eskidir denilse mübalağa edilmiş olmaz. İlk çağ insanları arasında dansı ilâhlarına ibâdet maksadıyla yapanlar bulunuyordu.¹⁷ Raks eski çağlarda ilahlara ibadet için yapılmış olduğu gibi, zamanımız medenîleşmiş insanları tarafından da kalblerinin ilâheleri olan sevgililere tapınmak maksadıyla yapılsa gerektir. Vay, bu düşünceye niçin hayret ediliyor? Eğer Batı toplumlarının düzenlediği balolarda ve diğer dans salonlarında o güzellik ilâheleri bulunmasa, akıllı olan bir erkek kalkarda tâ sabahlara kadar taban teper mi, fırıldak gibi döner mi? Ve her taban teptikçe topluluktaki sayısız insanların nefesleri ile bozulmuş, zehirli bir havayı hiç solur durur mu? Erkeklerin karma karışık danslara olan düşkünlükleri için bir başka uygun sebep bulamıyoruz. Kadınların kendinden geçercesine duydukları arzu

¹⁷Bu tarz ibadetin tafsilatı için bakınız: Albert Réville, *Les Religions des Peuples non-civilisés*, s.267

ve istek belirince, onlar için mevcut olan sebepler daha makûl ve mazûrdur. Nitekim, bir ilim adamı, kadınların dansa düşkünlük sebebini şu şekilde mazur gösteriyordu: "Dans, kadınların adalelerindeki asabî birikimi ritmik ve uygun bir biçimde boşaltır; eğer böyle olmamış olsaydı, o asabî birikim daha zararlı bir şekilde patlak verirdi."¹⁸

İşte, dansın insanlarca duyulan uzvî bir ihtiyaç olduğunu anladık. Şimdi bundan çıkarılacak bir nokta vardır ki o da, bu bedenî ihtiyacın esasen kutsal fitrat duyusu olmasıdır. Bununla beraber, -Ahd-i Atik İncili'nin bir tabiriyle- musikî "size düdüğünü çaldığı zaman" uzvî hareketlerinle cinnetvârî derin bir zevk duyduğunuzu gösterirsiniz; bu ise, bir müddet için bile olsa, dünyevî üzüntülerden kurtarır. Yine Ahd-i Atik'de¹⁹ denildiği gibi, "matem için de özel bir vakit vardır, dans için de". Bununla birlikte, böyle bir mutluluk anına kavuştuğunuz zaman, Allah'a şükretmeyi bir borç sayarak, "Ya İlahî! Benim matemimi dans zevkine çevirdin" demek üzerinize vacib olur.²⁰

Böylece eski asırlardan beri, insanlarca daima sevilen bir oyun sayılmış olan ve ruhanî sevinci İncil'in takdiri ile de sabit olan dans gibi önemli bir zevki, Müslümanlar elbette kınayamazlar. Yalnız, Batının medenîleşmiş denecek bir seviyeye ulaşmış olan ülkelerinde geçerli olan dans âdetlerinin taklidine itiraz ederler. Bir Müslüman, kendisini zamanın durumlarına ne kadar uydurmak isterse istesin, ve batı Hıristiyanlığına ait şeyleri ne kadar hoşgörüyle karşılasa karşılasın, yine kızının veya karısının yabancı bir adamla göğüs göğüse dans etmesini asla hoş göremez. Şimdi böyle bir Müslümana kalkıp da, "Karma dans çok masum

¹⁸Havelock Ellis, *Man and Woman*, s.355.

¹⁹Ahd-i Atik, "Ecclesiasts", III / 4.

²⁰Ahd-i Atik, "Psalms" XXX / 2.

bir eğlencedir; dans edenlerin çoğu güzel ahlâk ve edep sahibi kimseler olmaktan başka, ta çocukluklarından beri karma dansa alışmışlardır. Genç erkek ve kadınların dans için tertiplenmiş toplantılarından ahlâka zararlı bir durum meydana gelmesi, çok ender görülen bir durumdur. Aksine, dans fırsatı bazen mutlu bir evliliği meydana getirebilir...vs." şeklinde iknalarda bulunmak boşunadır. Sözü geçen iddialara kesinlikle inanmadığı gibi, belki şöyle bir karşılık vermeye de kalkışır:

"Hayır, hayır! Nefs-i emmâresi ya şampanyanın veya şeytanca hazırlanmış şeylerden olan diğer içkilerin etkisiyle çığırdan çıkmış bir halde dans salonuna gelen bir delikanlı, kızını veya karını ta belinden yakalasın. Sonra da, kadının -dekolte denilen bir tarzda- açık olan göğsünü ta ağzına, gözüne doğru yanaşmış bulsun; böylece dans pistinde coşup zıpladıktan sonra teneffüs için bir köşeye çekilerek baş başa sohbete koyulsun! Bu duruma müsaade edebilir miyim zannedersiniz? Asla! Barutla ateş yanyana bırakılmamalıdır. Bazı Batı ülkelerinde dansa giden genç kızlar şimdi artık yanlarına bir gözetleyici [*chaperon*] de almıyorlarmış, ve hatta hareket hürriyetlerini koruyabilmek için dış kapının anahtarını da ceplerine koyup, gecenin istedikleri saatinde geri dönüyorlarmış. Duyulduğuna göre, bir kız en çok iltifat ettiği dans arkadaşıyla gece yarıları bir arabaya binip, evine kadar onunla gelmekte serbestmiş. Eğer bu durumlar gerçekten vukû buluyorsa, emin olunuz ki, biz Hıristiyan Avrupa'nın bu gibi medenî hareketlerini kabul etmeyeceğiz ve madem ki bu medenî hareketler, Batı hakimiyetinin hilâfına olarak, Doğu'ya top ve tüfek zoruyla sokulamıyor, o halde söz konusu âdetlerin ülkemizde yayılmasına engel olacağız!"

Kadın haklarından bir çoğunun örtünme kuralı dolayısıyla sınırlandığını zanneden kimseler, genç kızlardan çoğunun hayat

arkadaşını seçmeye yetkili olamadıklarını örnek gösteriyorlar. Gerçekte, Müslüman genç kızların bir çoğu hayat arkadaşını seçmede tabîî eğilimlerine bırakılamazlar. Bununla birlikte, onlar da bu seçme yetkisinin yokluğu ender denilecek bir duruma varmaktadır. Bundan başka, anne babanın veya akrabasının, onların hayat arkadaşlarını tayin etmelerinden doğan üzüntü ve bahtsızlık öyle büyütüldüğü gibi daima dehşet verici değildir. Bir de "Nikâhta kerâmet vardır" şeklindeki meşhur sözün büyük bir gerçeği içerdiği, ebeveynin tayini ile yapılan bunca evliliklerin Mutlulukla devam etmesiyle de sâbittir. Haydi, kızların seçme ve tercih hakkı bulunmaksızın Doğu İslâm'da gerçekleşen evlenmelerin genellikle zararlı ve uğursuz çıktığını varsayalım. Fakat, İslâm'ın o âdetini tenkid edenlerin ülkelerinde, bu seçme ve tercih hakkının başka yollarla ellerinden alındığını nasıl yorumlamalı? Batının medenî ülkelerinde, çoğunlukla, kızların kalbî eğilimlerinden çok, "para" veya "ünvan" veyahut "sosyal mevki" gibi şeyler, evlenmenin kabul görmesine sebep olmaktadırlar. Güzel kızları bulunan annelerin, kızları için kesesi güzel kocalar avlayageldikleri herkesin bildiği, her günkü olaylardandır. Hem de bu anneler çoğu defa öyle kocaları uygun görürler ki, onların beden ve ahlâk yönünden olan eksiklikleri ancak keselerinin mükemmelliği ile kapatılmak istenilmektedir. Avrupa'nın her tarafında çoğunlukla bulunan bu anneler hakkında derinlemesine fikirleri olan bir yazar şöyle demektedir:

"Böyle bir anne, yüksek ahlâkın canlı bir timsâli olabilir. Bununla beraber kızına zengin bir adam takdim etmek istediği zaman, kızın tabîî olan gönülsüzlüğünü uygun bir biçimde bertaraf etmek için, güyâ makul öğütler vermeye çalışır ve şöyle bir iknâya girişir: 'Gelecekte, rahat bir geçim yoluna vesîle olan böyle bir fırsatı elden kaçırmak adetâ bir budalalık, gelmesi oldukça şüpheli olan diğer bir fırsatı beklemek ise, son derece bir tedbirsizliktir. Bir kız öyle hayalî aşk hikâyelerini kafasından

çıkarmalı ve her şeyden önce maddî menfaatlerini düşünmelidir.' İşte bu öğütü veren bir anne, gerçekte bir ahlâk nümûnesi değil, adetâ bir pezevenktir. Hem de fakir işçi kızların kulağına fuhuş tavsiyesi fısıldayan cadı karılardan aşağı kalmayan bir eski pezevenktir."²¹

Müslüman kızların zorla evlendirilmesi sebebiyle değil, ancak Batı Avrupa'daki kızların evlenme hususundaki seçebilme eksikliklerinden dolayı, bir Fransız yazar da şu görüşleri ileri sürer:

"Anne babanın hırslarına ve açgözlülüğüne feda edilerek, hayatlarının baharını musîbet yüzüzlü adamların kucağında geçirmek zorunda kalan kızları korumak için, toplum ciddî hiç bir tedbir almıyor" dedikten sonra, denkliğe (*küfür*) ve akranlığa dayanmayan bu gibi evliliklerden de bahisle, "bir adamın cinsî münasebete pek de gücünün kalmadığı bir zamanda meydana gelen bu acayip evlenme, evliliğin kutsallığını berbat eder."²² diyor.

Bu konu hakkında söylenecek başka bir şey kaldıysa o da,

²¹ Max Nordau, *Conventional Lies of Our Civilization*, s. 266.

²² Dr. Chaufeynon, *Histoire de la Femme*, s. 95. Bu güzel özdeyişin Fransızca'sını İngilizce aslından buraya aynen aktarıyoruz: "Il nous semble que, du moment où l'homme n'est plus habile à l'acte de la reproduction, la sainte institution du mariage est profanée." (Sad.)

evlilik gibi hayatî kurumların İslâm'daki şekline itiraz eden Hıristiyan tenkidçilerin her nedense çoğu defalar unuttukları şu İncil âyetini hatırlatmaktır:

"Kendi gözündeki merteği dikkate almazsın da, niçin kardeşinin gözündeki çöpü gösterirsin?"²³

²³Yine bu güzel özdeyişin de İngilizce'sini eserin İngilizce nüshasından aynen buraya alıyoruz: "Why beholdest thou the mote that is in thy brother's eye, but considerest not the beam that is in thine own eye?" (Sad.)

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ÇOK-EŞLİ EVLİLİK

[Çok-eşli evlilik (*polygamy*) eski zamanlardan kalma bir mirastır; çok-eşli evliliğin bastırılmasının nedenleri - Çok sayıdaki kocasız kadının iffetsiz fiillerini denetim altına alma ve gayr-i meşrû çocukların sayısının artışı engellemenin - Hristiyan toplumu çok kadınla evlenme alışkanlığından hâlî değildir, Çok kadınla evlenme ile metres tutma arasında bir mukayese; Kilisenin bağrında çok kadınla evlenmeyi savunanlar vardı - Bir İngiliz yazar, karı-koca birliğinin Müslümanlar tarafından anlaşılmadığını ileri sürüyor - Kilisenin, güçlü prenslerin boşanması ve yeniden evlenmesi konusundaki gevşekliği - İslâm kadınların boşanma hakkını reddetmiyor, fakat bu hususta erkekleri daha avantajlı bir konuma getiriyor - Müslüman ülkelerdeki boşanma hadiseleri, Hristiyan ülkelerde olduğundan daha fazla değil.]

Bilindiği üzere, İslâm'daki çok-eşli evlilik konusunu Avrupalılar çok kınarlar. Tenkidçilere göre, Hristiyan toplumları böyle bir şehvet alçaklığından uzakmış! Hristiyanlıkta Kilise kurumu asırlardan beri insan topluluklarının büyük bir kısmını ahlâkî kirliliğe sebep olan çok evliliğin etkisinden kurtarmaya çalışmış, fakat İslâm o tarz bir şehvî hayatı devam ettirmiş! İşte, çok evliliği tenkid eden Hristiyan muârizların görüşleri bu

şekilde özetlenebilir. Şimdi, Hristiyan yazar ve vâizlerinin bu tür iddialarında ne kadar insafı ve doğru olduklarını inceleyelim:

Her şeyden önce, şurası kayda değerdir ki, çok evliliğin güya İslâmiyet tarafından vaz' olunmuş gibi bir tenkidi, ya bir cahillik eseridir veya o bilgiç tenkidçilerde çokça görülen kötü te'vilin bir sonucudur. Çok evlilik usulünün kurucusu Hz.Muhammed değil ki, o hususta hücumların en şiddetlisi İslâmiyete karşı vuku buluyor. Düşünürlerden Thomas Carlyle'ın dediği gibi Hz.Peygamber çok evlilik âdetini "ta bilinmeyen eski zamanlardan beri itirazdan uzak bir şekilde devam edegelmiş buldu; o hususta yapabileceği bir şey var idiyse o da, bu devam edegelen âdeti değiştirmek ve sınırlamak oldu."¹ Hristiyanlığın ilk yayılışında kilise mensupları bir çok Mecûsî âdetini, itikâdını Hristiyan ayinlerinin içine karıştırmışlardı. Bundan amaç ise, Mecûsîler arasında Hristiyanlaşabilecek kimseleri Hristiyanlığa ısıdırıp, çekmekti. Arabistan'da ortaya çıkan böyle ileri görüşlü bir zatın [Hz.Peygamberin], Mecûsîler açısından geçerliliği olan her âdetin birdenbire ortadan kaldırılmasını emrederek, halkın cahillerini yaymakta olduğu yeni dinin aleyhine büsbütün kıskırtması elbette ileri görüşlülüğüne uygun düşmezdi. Hz.Peygamber, önemli bir mesele olan Arap kabilelerinin hayat tarzlarını gözden uzak tutmamakla birlikte, onların vahşî âdetlerinden gelen bir takım yaşayış biçimlerini değiştirmekten de geri durmadı. İşte bu hikmete binaen, İslâm anlayışında nikâh altına alınan kadın sayısı engelleyici bir takım kurallara bağlandı. Hatta Kur'an-ı Kerim'de "...Beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder evlenin. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane ile evlenin..." buyurulmuştur.²

¹ Thomas Carlyle, *Heroes and Hero-Worship*, "Muhammed" isimli ikinci bölüm.

² Kur'an, 4 (Nisâ), 3.

Cahiliyye döneminin bir çok kavmi arasında çok-eşli evlilik tabii bir şey olarak görüldüğü gibi, İslâm'ın ortaya çıkışında da sınırlı bir şekilde çok evlilik usulünün devam etmesi, Arap toplumlarının nazarında toplumun ahlâkını bozan veya ailenin saadetini yok eden bir şey olarak görülmüyordu. İslâmiyetin kurulmasından sonra ise, böyle sınırlı ve zorlaştıracı şartlarla kayıtlanmış bir şekilde çok evliliğin zararlı değil, aksine bazı durumlarda faydalı bile olacağı gerçeği ortaya çıktı. [Çok evliliğin değiştirilmiş bir şeklinin, fahişeliğin yayılmasını kontrol altına alma hizmetini göreceği anlaşıldı.] Şöyle ki:

Tarihî bilgilerden anlaşılacağı üzere, bir çok Arap bâtil âdetlerinden doğan bir anlayışla Araplar kızlarını diri diri gömüyorlardı. İslâmiyet bu zalim âdeti ortadan kaldırdı. Bu sebeple, kadın nüfusu arttı. Diğer taraftan ise, İslâm'ın ortaya çıkışında kâfirlere karşı devamlı savaşmalarından dolayı Müslüman erkeklerin sayıları azaldı. Bunun neticesinde çok sayıdaki dul kadın ve kız için ayrı ayrı koca bulabilme ihtimali ortadan kalktı. Hem de bu durum öyle bir dönemde meydana geldi ki, o çağlarda kadınların anne olabilmekten başka toplum için ciddî bir fayda ve katkısı yoktu. Kocasız kalan kadınların - zamanımızda olduğu gibi- çeşitli hayat meşguliyetleri bulma imkânları mevcut değildi. Bu ise, bir takım başsız, sahipsiz kadınların ortada kalmasına ve bu tehlikeli durumun sonucunda da, fuhsiyâtın artmasına sebep olacaktı. Eğer Hz.Muhammed, Hristiyan kilisesinin kabul ettiği kuralla yetinerek, bir adamın birden fazla karısının bulunmasını Şer'î hükümlerden addetnense idi işin sonu nereye varırdı? [Bu sistemin neticesinde çok sayıda kadın, koca bulmakta daha şanssız olacak ve tam bir başıboşluğa sürüklenecekti. Bütün Peygamberlerin ve kanun koyucuların zinadan ve fahişelikten en nefret duyanı olan Hz.Muhammed, bu başıboşluğun sonuçta ne getirebileceğini çok iyi biliyordu. Nitekim çok evliliğe izin vermede son derece haklı sebebe sahipti,

ancak gördüğümüz gibi o bunu dikkatli bir şekilde sınırlamıştır.³ Kadınların bu yolla artması ve erkeklerin de birbiri ardına gelen savaşlar neticesinde sayılarının azalması gibi iki büyük sebepten dolayı, fuhuş zilleti, İslâm ümmetini tükeniše götürecek dehşetli bir duruma yol açabilirdi. Bu felâketin önünü almak için bir kişinin -zorlayan şartların artan ihtiyaçlarına göre- birden dörde kadar kadın alabilmesi meşrû oldu. Nitekim, Eski Yunan'da Atina Cumhuriyetinde büyük bir savaşın neticesinde erkekler azalmış ve bir çok kadın koca bulamamış olduğundan her erkeğin iki kadınla evlenmesine izin verilmişti. [Kur'an-ı Kerim, müntesiplerini birden fazla kadına karşı adil olamamaktan korkarlarsa sadece bir kadınla evlenmeleri hususunda uyarmaktadır. Çok evlilik uygulaması için ortaya konan şartların yerine getirilmesi o kadar ağırdır ki, ancak çok az sayıda erkek ve cesur olanlar korkusuzca böyle bir şeye girebilirler.]

Bilindiği gibi, her devrin durumu kendisine uygun hükümlerin vaz'ını gerektirir. Geçmiş devirlerde çok evliliğin meşruiyeti için mevcut olan gerekli sebepler günümüzde o kadar geçerli olmayabilir. Bundan dolayıdır ki, İslâm toplumu arasında çok evliliğe mecburiyet duyanların sayısı devamlı surette azalmaktadır. Çok-eşli evlilik için ortaya konan şartlar şimdilerde daha ağır basmaktadır. Şimdi bu şartları yerine getirebilmek öyle olur olmaz cüret sahiplerinin kârı değildir. Hatta bir kadının geçimini ve idaresini temin etmenin zor olduğu bir dönemde yaşamakta olduğumuzdan dolayı, çoğu kimse evli yaşayışa mahsus zevklerden bile ister istemez vazgeçmektedir. [Bu düşüncelerden ve hali hazırda zikredilen ideal günlerin var olma

³Çok-eşli evlilik üzerine yazdığı makalesinde David Hume şunları söylemektedir: "Savaş nadeniyle bir çok vatandaşını kaybeden Atina Cumhuriyeti, bu felâketin yol açtığı zararı hemen tamir etmek için her erkeğin iki kadınla evlenmesine izin vermiştir." (H. Halid, bu makaleninkaynağını vermemiştir. Sad.)

nedenlerinin yokluğundan, çok evliliği savunanlara Müslüman Doğu'da çok az rastlanmaktadır.]

Manevî medenîleşme yönünden de Müslümanların aşağı olduklarını iddia eden yabancı yazarların İslâm'daki çok evliliğin ahlâka ters olduğunu ortaya sürmeleri adeta bir cürettir. Tek evliliğin geçerli olduğu yerlerde zinaya meyletme, çok evliliğin meşru olduğu memleketlerden fazladır. Bu gerçeği görmezlikten gelmek, ya beşerî tabiatın heveslerini bilmemek gibi bir cahillik eseri veya bilip de cahillik etmek gibi kötü görülen bir iki yüzlülüktür. Çok kadınla evlenme âdetinin zina alışkanlığı derecesinde bir ahlâksızlık olduğu varsayılsa bile, fazla olarak zinadan daha büyük bir insanlık dışı durum doğurabileceği gerçeğini nasıl hatırdan çıkarabiliriz? Bir kaç kadınla evlenebilecek bir kişinin meydanda gayr-i meşrû çocuk (*veled-i zinâ*) bırakması ihtimali çok uzaktır. Tek kadınla evlilik usulünün mecburi olduğu yerlerde ise, çok çocuğun meydana gelmesi hiç de ihtimal dışı değildir. Bir Müslümanın farklı kadınlardan olan zürriyeti meşrûdur veya meşrû kılınabilir. Fakat, bir Hıristiyanın kendi hanımından başka kadınlardan doğan çocukları her halükârda gayr-i meşrû sayılır. Gayr-i meşrû çocukların miras hakkı yoktur. İhtiyaç içinde bulunmanın zilletini, geçimi temin etmenin ıztıraplarını bilenlerin, bir insanın zürriyetinin mirastan mahrum olmasını büyük bir insaniyetsizlik sayacaklarında şüphe yoktur. Zaten evli olan bir Müslüman, meşrû eşinin dışında bir kadından doğacak çocuğunu, o kadını da zevceliğine almak suretiyle meşrû kılabilir ve kılmalıdır da; ta ki o çocuk mirastan mahrum kalmamalı, sefil olmamalı ve bundan dolayı kendisini bu dünyaya getirip de azap verici büyük bir ihtiyaç içerisinde bırakan uğursuz babaya saat başına lânet yağdırmamalıdır.

[Çok-eşli evliliğe izin için ayrıca incelenmesi gereken bir

diğer haklı mazeret vardır. Bu da, kişi tarafından gayr-i meşrû zürriyetin haklarının göz önüne alınmasıdır. Bir Müslüman hali hazırda evli olsa bile, en iyi şekilde, kendisini utanç zilletinden ve kanun cezasından bu dünyaya şehvet hırsıyla getirdiğı çocuğun annesi ile evlenerek kurtarabilir. Hz.Muhammed "Allah'tan korkun ve ceninize adil davranın" demiştir. Bu sebeple, kişi kendi zürriyetini tanımazlık yapmamalı veya mirastan mahrum kılmamalıdır. Tabii, çocuklar hakkında ne bir teori ne de Müslüman kasabalarda gayr-i meşrû çocuğun babasını hoş olmasa bile bizzat kendi zürriyetini kabulden çekinmeye cesaretlendiren bebek çiftlikleri (*baby-farms / maisons d'accouchements*) bilinmektedir.] şu medenî İngiltere [Hristiyan toplumunda]'de bir adam şehvet arzusunu tatmin için bir genç kadının başına belâ getirdiğı zaman, bazen kendi rızası ile ve çoğunlukla da bu durumun açığa çıkması korkusuyla, o kadına biraz para vererek susturabilir. Fakat böyle bir kimse İslâm hükümlerine göre davranışının sorumluluğundan kolayca kurtulamaz. Toplumdaki yeri itibariyle kadının kendinden daha aşağıda bulunması, onunla evlenmekten ve dolayısıyla çocuğunu da meşrû bir çocuk yapmaktan kaçınması için yeterli bir sebep değildir. Halbuki, zavallı kadını iğfal edeceği sırada onun bir hizmetçi veya işçi kız olduğunu düşünmeden yalvarıp yaltaklanıyordu. O alçak, daha bilmem ne haltlar karıştırmak kızın ırzına geçmek için can atıyordu. İnsan eşitliğine en büyük imkânı tanıyan İslâm'da çoğu defa Melikler ve Emirler bile fakir tabakasına mensup olan kızlarla evlenirler ve kızlarını da aslen fakir tabakasından oldukları halde bir vesileyle temayüz etmiş kimselerle evlendirirlerdi. Böyle bir toplumda, insanlardan bir kısmının diğer bir kısmına karşı üstünlük iddiasında bulunmasına pek de önem verilmez. İngiliz gazetelerinde defalarca gördük ki, genç ve fakir kızlardan idama mahkûm edilenler oldu. Niçin mi denilecek? Çünkü tahammül olunmaz bir zaruretin, ortadan

kaldırılması mümkün olmayan bir ayıp perdesinin kaçınılmaz şevki ile zinadan doğan çocuklarını öldürdükleri için, bu tür fakir ve mağdur kızlardan intiharı seçenlerin de bulunduğu, o gazetelerde gördüğümüz hazin olaylardır. Evlerde, mağazalarda, fabrikalarda çalışan genç kadınlar arasında öyleleri var ki, yalnız nefislerini değil, hile ile iğfal eden adamların şehvetlerinin ürünü olan veled-i zinalarını geçindirebilmek için ömürlerinin baharlarını her gün sabaktan akşama kadar çalışmakla geçiriyorlar. Zira hiç bitmek bilmeyen kuvvetli bir endişe içinde eziyet çekiyorlar. Bu bedbaht kadınların durumları incelenince anlaşılıyor ki, o aybı, yani o gayr-i meşrû doğmuş olan belâsını başına getirenlerin çoğu yüksek sayılan tabakalara mensupdurlar. Şehvetleri uğrunda feda ettikleri bu kızları nikâhları altına almaları için onları -eğer zaten hali hazırda evli iseler- hiç bir şey zorlayamaz. Hem de ikinci bir kadın almak cinayet işlemek gibi algılandığından kanunen suçtur. Ya bekâr olan iğfalcileri, çocuk verdikleri o kızları nikâhları altına almaları için zorlanmamayı nasıl bir adalet olarak yorumlamalı?

Çok evliliğin yürürlükte olduğu İslâm memleketlerinde mevcut olan kurumlara hücum eden medenîleşmiş Hristiyanlar ilk önce kendi toplumları arasında mevcut olan böyle yüzlerce kötülüğe, felâkete çareler arasalar daha uygun bir insanlık hizmetinde bulunmuş olurlar.

Şimdi biz burada hassas bir konuya -İngilizlerin deyimiyle- dikenli bir yere girmek isteriz: Hristiyan aleminde bir toplumun çok evlilikten daha kötü bir durumdan korunmuş olup olmadığını ve kilisenin bazı durumlarda istisna suretiyle çok evliliğe göz yumup yummadığını anlamak isteriz.

İnsanların yeni ve taze olan bir şeye olan tabî meyilleri bilinen bir durumdur. Yine, Hristiyan aleminde bir çok evli kimsenin yeni bir lezzet almak -geçici olsa bile- yeni bir hayat

arkadaşı bulmak için metres tuttuğu bilinen durumlardandır. Böyle bir teşebbüste bulunan bir kişinin heveslerinin sonucu olarak iki kadının haysiyeti aşağılanmış oluyor: Bunlardan birisi kendi meşrû eşidir ki, onun nikâh töreni için başlangıçta bir sürü para harcanmış ve bir çok zahmetlere girilmiş ve bir hayli de dinî merasim patırtıları yapılmıştı. Böylece, herkesin gözü önünde meşrû olarak aldığı bir kadın için deruhte ettiği manevî sorumluluğa önem vermeyip, gizlice başka bir kadınla birleşme akdi yapan bir kişi eşini aşağılamış oluyor demektir. Halbuki erkeklığe yakışan şey eşinin şerefini ne olursa olsun aşağılamadan korumaktır. Diğer taraftan da, böyle bir kişi, kendisine metres olarak aldığı kadının insanlar nazarındaki aşağılanmadan ve namusunun korunmasından sorumludur. Çünkü metresliği kabul eden genç kadınların çoğunda âlütfeliğe, fuhşa çokça düşkünlük olmayabilir. Geçimi sağlamak için iğfalci kişi tarafından bir ümit verilmeseydi, bu kadınlar belki başka bir yol tutup geçimlerini helâl bir şekilde temin etmeye ve kendi tabakalarından olan kimselerle -fakir olsa bile- evlenmeye rağbet ederler ve halk nazarında namuslu dolaşmaya çalışırlardı. Bu *mantinatolar* (metresler/kapatmalar) gerçek sıfatlarından dolayı halkın gözetlemesinden saklanmaya daima mecburiyet duyarlar. Gerçek durumları ortaya çıkınca, dolayısıyla aşağılandıkları gibi yaşlanıp da tazelikleri gitmeye başlayınca, âşıklarının gönüllerinden düştükleri gibi gözlerinden de düşer ve ihtiyarlıkları da çoğunlukla fakirlik içinde son bulur. Ömürleri zevceliğin yerine metresliğe lâayık görülen kadınlar gayr-i meşrû çocukların da annesi olurlarsa da sonraki durumları daha da kötü olur. Çocuklarını büyütmek, iş öğretmek, az çok terbiye edebilmek için senelerce âlem nazarında kendilerini dul ve çocuklarını meşrû göstermek ve bundan dolayı gerek kendilerini ve gerekse çocuklarını başkalarının aşağılayıcı davranışlarından korumak için bu kadınların ömürleri boyunca çektikleri eziyetin derecesini

artık siz tasavvur edin.

Gerek Doğu'da, gerekse Batıda insanların özel hayatlarını yakından inceleyenlere göre, metres tutan evli Hristiyanların sayısının birden fazla hanım ile yaşayan Müslümanlarınkinden pek de aşağı olmadığı tasdik olunur. Bu iki durumdan hangisinin kişi ve toplum ahlâkı için daha zararlı olduğunu belirleyebilmek, her bir grup tarafından kabul olunan haysiyet ölçüsünü anlamaya dayanır. Bunu bir örnekle açıklayalım: Doğu'da bir İngiliz sömürgesinin valisi, vilâyeti sınırları dahilinde bulunan diğer bir İngiliz memurun İslâmiyeti kabul suretiyle ikinci bir kadın almak üzere olduğunu duyar. Bunun üzerine, eğer hanımı ile uyuşmıyorsa, bir metres tutmasının Müslüman bir kadınla evlenmesinden daha uygun olacağını o memura zımnen söyler. Hem de memuriyetini kaybetme ihtimali gibi bir tehdidi de zımnen ifade eder. İşte Müslümanlarla Hristiyanların bu hususta kabul ettikleri ahlâk ölçüsü arasındaki fark bu örnekten anlaşılmaktadır. Müslümanlar, Avrupa'lı Hristiyanların bu gibi durumlarını kuru bir sözle tenkid edip geçerler. Halbuki, Avrupa'lılar Müslümanların durumlarına yalnız sözle hücumda bulunmakla yetinmeyip, fiilen müdahale edecek derecede fesatlık sergilerler.

Çok-eşli evliliğe izin verilmesindeki hikmete dair burada şu husus söylenebilir: Evlenme emrindeki esas amaç, insanlığın devamıdır. Meşrû evlenmeden arzulanan önemli bir husus daha vardır ki, onun hakkında -çok mübhem olsa bile- bir îmada bulunmamı İngilizlerin o sıkı ahlâkçıları hiç de hoş görmezler. Fakat ben, o önemli husustan bahsetme cesaretini göstereceğim. Erkeğin cinsî isteği yatıştırılmağa muhtaçtır. Zevce ise, cinsiyetinin tabiatı gereğince bu yatıştırma hizmetine her zaman muktedir olamaz. Bir erkeğin yerine getirmesi gereken

durumlardan birisi de fuhuş fiillerinden sakınmak, yani zina işlemekten kaçınmaktır. Hem de fuhuşa meyleden bir kimse için, fuhuştan dolayı başına bir hayli sıkıntının ve bedenen korkunç zararların gelmesi muhtemeldir. O halde, evli bir kişi bu takdirde ne yapmalıdır? Gerçekte şeytanın kandırması ile meydana gelen cinsî heyecanı yenmek için kişide çok büyük bir irade gücü bulunmalıdır. Fakat, maalesef dünyada bu irade gücüne sahip kimseler azdır. Bundan dolayı, hanımındaki geçici cismânî engel sebebiyle hevesini yatıştırmaya vasıta bulamayan bir kişinin diğer bir hanıma sahip olması ve böylece zinadan ve yukarıda îma olunan zararlı sonuçlardan uzak kalması isabetli sayılmasa bile her halikârda bir ehven-i şerdir. Dolayısıyla, İslâm şeriatı insanlığın tabiatına daha uygun hükümler vaz' etmiştir. Eğer söz konusu irade gücü Hristiyanların geneline mevcut bir vergi ise, buna bir diyeceğimiz yok. Hristiyan kilisesinin hükümlerini ortaya koyanların, nefsin o itidalsiz hevesine karşı koyacak derecede bir güç vergisine sahip olmaları mümkündür. Nitekim, tarihçi ilim adamı Gibbon bize şöyle demektedir: "Hristiyanlığın başlangıcında kilise mensupları arasında bir çok kimse hiç evlenmeme (*iffet-i ebediyye*) yolunu seçerlermiş... Bâkire kızlar papazlarla birlikte bir yatakta yatarlarmış ve hiç tahrîk olmamakla, şehvî bir heyecan duymamakla övünürlermiş... Yine bu önceki Hristiyanların ortak görüşlerine göre, bir kişinin ömründe yalnız bir kere evlenmesi tabiatın ve toplumun bütün amaçları için yeterli görüldüğünden, ikinci bir evlilik kanunî zina lekesi ile lekelenirmiş."⁴ Nefsin tabîî heveslerine karşı vukû bulan bu sakınma melekesi o dereceye vardırılmış olmalıdır ki, bazı takvâ sahipleri sahip oldukları erkekliği bile tamamiyle ortadan kaldırmışlardır. Hatta İncil'de bazı kimselerin öbür dünya refahı uğrunda kendilerinden erkeklik gücünü yok ettiklerine, yani

⁴ Gibbon, *Decline and Fall of the Roman Empire*, c. 2, ss. 110-111.

istekle hadım ağası haline girmiş olduklarına dair bir işaret mevcuttur.⁵ Şüphesiz, bu gibi metanet faziletlerine nâil olmamadan dolayı, Müslümanlar [tarihlerinin hiç bir safhasında] tabiatın meyillerine karşı bu derece karşı koymaya hiç bir zaman muvaffak olamamışlardır. Daha doğrusu, bu tabiî duygular, bu derece aşağılarcasına bir karşı koymaya maruz kalırsa, sonunda yine üstünlük kurarak başka bir yönden ve daha zararlı ve çirkin bir biçimde patlak verebileceğine inandılar.

Nazarî olarak, tek zevce usulünün diğer nikâh çeşitlerinden üstün olduğu itiraz gerektiren bir mesele değildir. Bununla birlikte, tek zevceliğin bu temiz görünümünün Hristiyanlığın etkisiyle meydana geldiğini zannetmek, insanlığın medenî ve medenî olmayan bir sürü kavmi arasında geçerli olan evlilik âdetleri hakkında büyük bir bilgisizlik sergilemektir. Gerek tek evlilik ve gerekse çok evlilik Hristiyanlığın ortaya çıkmasından önce dünyanın çeşitli yerlerinde mevcuttu. Hatta, çok evliliğin Hristiyanlığın ortaya çıkmasından sonra bazı Hristiyanlar arasında bile yürürlükte olduğuna dair deliller vardır. Ve hatta, Kilise mensupları arasında bile birden fazla hanıma sahip kimselerin var olduğu St.Paul'un İncil'deki bir sözünden anlaşılabilir. St.Paul bu hususta ne düşünüyor? "Bir piskopos tek bir kadının kocası olmalı"⁶ diyor. Bu söz, İncil'de mutlak bir zımnî mefhum bulunmalı ki, İncil'in yorumcuları müphem ve muğlak surette yorumda bulunuyorlar. Reformcu Calvin bu açıklamaları saçma [çocukça bir istek] diye reddetmekle birlikte kendisi de inandırıcı bir yorumda bulunamıyor. [Fakat, Calvin'in kendi görüşleri yukardaki pasajın gerçek ruhunu anlama arzusu güden bir Müslümanı hemen hemen tatmin edememektedir.

⁵Matta İncili, XIX, 12: "...Göklerin melekûtu uğrunda kendilerini hadım edenler vardır..."

⁶I. Timothy, III. 2.

Doktrinleri ile çeliştiği papazların ruhbanlığına hücum ederken şunları söylemektedir: "Ruhü'l-Kudüs'ün sözünden amacının sonradan ortaya çıkan bir şeytanî alışkanlığı önlemek olduğunu düşünenlerin görüşüne katılmamazlık yapamıyorum."]⁷ Bundan anlaşıldığına göre, Protestanlık mezhebinin büyük müctehidi olan Calvin, Katolik papazlarınca uygulanan evlenmeme adetine itiraz ediyor ve Ruhü'l-Kudüs'ün papazların her halde bir kadın ile evlenmelerini istediği yolunda yorumda bulunuyor. Kilise yazarlarının bu gibi ince anlamları keşif konusundaki olağanüstü yeteneklerini takdir etmemek mümkün değildir! Biz müfessirlik davasına kalkacak kadar cesaret sahibi değiliz ve özellikle Müslüman sıfatıyla İncil'in ayetleriyle ilgili açıklamalara girişmek de görevimiz değildir. Bununla birlikte anlayabildiğimiz bir nokta var ise, o da yukarda zikredilen ayetin Katolik papazlığındaki evlenmeme usulüne karşı söylenmiş bir kudsî yasaklamanın bulunmamasıdır. "Bir piskopos tek bir kadının kocası olmalı" sözünden amaç, âcizâne yorumumuza göre, ilk olarak şudur: Piskopos gibi bir çok cemaate örnek davranışta bulunacak bir zatın hayatî geçiminin sade ve alçak gönüllü olması ve öyle birden fazla kadın almak gibi masraflı ve külfetli şeylerden kaçınmasıdır. Çünkü söz konusu ayetin yazıldığı çağda [St.Paul'ün yaşadığı çağda] piskoposlar, zamanımızdaki İngiliz piskoposlar gibi saraylara sahip değildiler ve dolgun maaşlar almıyorlardı. İkinci olarak: Cemaatine ve bağlı olduğu kilise mensuplarına karşı pek çok sorumlulukla mükellef olan bir piskoposun birden fazla kadınla evlenip de gürültüye, uygunsuzluğa, kavgaya mahal vererek yükümlü olduğu görevlerine zarar vermemesidir.

⁷Bu ifade, Calvin'in, İncil'in bazı babları üzerine yazdığı yorumun İngilizcesinden alınmıştır. Bkz.: John Calvin, *Commentaries on the Epistles to Timothy, Titus and Philemon*.

Hristiyan toplumu arasında yürürlükte olan tek-eşli evlilik usulü dinî olmaktan ziyade resmîdir. Şimdi, İslâm'daki çok evlilik usulüne atfedilen kötü ahlâklılığın Hristiyanlar arasında da ortaya çıkmasına engel olunamaz. Eskiden kilise mensupları arasında çok evliliğe meyledenler bulunduğu gibi, günümüzde de -istisnâî durumlardan olarak- bazı yerlerde çok evlilik kuralının revaç bulması yönünde ruhbanlar mevcuttur. Afrika'nın putperest kavimleri arasında Hristiyanlığın yayılmasını kolaylaştırmak için, bazı misyonerlere yardım eden seyyahların eski usullerine binaen çok evlilik alışkanlığında devam etmelerine pekâlâ izin vermektedirler.⁸ Öyle ya, madem ki o putperestler arasında misyonerler tarafından arzolunan dinî şekli kabule meyil gösterenler vardır, o halde onların geçerli adetlerinden olan birden fazla kadın alma adetini kınama ile kendilerini Hristiyanlıktan soğutmak hiç uygun bir siyaset olur mu? İstisnâî durumlarda maslahata binaen çok evlilik usulünü öylece hoş görünmek için mukaddes kitaplarda müsait hükümler bulmak o cin fikirli Avrupa'lı papazlar için zor mu zannediliyor? Ahd-i Atik'te çok evliliğin geçerliliğini gösteren çeşitli hükümler vardır. Bundan dolayı, madem ki Hristiyanlık Ahd-i Atik hükümlerini esas hareket noktası olmak üzere kabul etmiş ve madem ki İncil'de Hz. İsa'nın dilinden olmak üzere "zannetme ki, ben yok etmek için geldim; ben ancak yapmak için geldim" diye yazılmıştır. O halde Kitab-ı Mukaddes'ten Ahd-i Atik gereğince çok-eşli evliliğe uygun olan yer ve durumlarda buna izin verivermeli vesselâm. Tuhaf olan şu ki, Hristiyanlarca izin verilmeyecek ve belki de yerilecek ve ayıplanacak bir çok evlilik kuralı varsa o da, galiba Müslümanlıkta yürürlükte olandır.

⁸Bu duruma bir örnek olmak üzere bkz.: D. A. Forget, *L'Islam et le Christianisme dans l'Afrique Centrale*, Paris, ss. 92-98

Aydın fikirli ve güzel davranışlara sahip iki kişinin birleşmesinden ibaret olan evlilik, bunların birbirleri hakkında sevgi, fedakârlık göstermesi ve birbirine her durum ve şartta hayatlarını vakfetmesi ilk bakışta bir şiir güzelliği şeklinde tecellî eder. Fakat bir Fransız yazarının dediği gibi -eğer gözümüzü dört açıp da- "düşünürsek görürüz ki, zamanımızda en medenî olmakla şöhret bulan memleketlerde ve en seçkin geçinen halk sınıfları arasında pek çok kimselerde çok evlilik için tabîî bir his vardır ki, ona karşı koymak çok zordur."⁹ Delil olarak, evvelce de ismini zikrettiğimiz bir yazar ise, bu yüz kızartıcı gerçeği şöyle tasvir eder: "Gerçekte medenî memleketlerde çok evlilik usulü kanunen vaz' olunuyorsa da yine pek çok erkek çok evliliğe benzer bir durum içinde yaşamaktadırlar. Yüzbin kişide ancak bir kimse bulunabilir ki, ölüm döşeğinde günahlardan tevbe edeceği sırada ömründe yalnız bir kadından başkasına bakmadığına yemin edebilsin."¹⁰

⁹Ch. Le torneau, **The Evolution of Marriage**, (The Contemporary Science Series), London, s. 136.

¹⁰Max Nordau, **Conventional Lies of Our Civilization**, s. 301.

DOKUZUNCU BÖLÜM

BOŞANMA

Evlenmeye ait bir meselenin boşanma ile de ilişkisi bulunabilir. Hatta evlenme akdi ile nikâhın feshinin birbirini karşılama ihtimalinden dolayıdır ki, Voltaire *Felsefe Lügati* isimli eserinde şöyle demektedir: "Evlenme ile boşanmanın oluşum tarihleri hemen hemen bir gibidir; fakat kanaatimce, evlenme boşanmadan bir kaç hafta daha eskidir." İşte evlenmede bir de boşanma ihtimalinin bulunmasından dolayı, biz de İslâmiyetin boşanma hakkındaki usûl ve hükümleri hakkında bir kaç söz söylemek istiyoruz. Fakat, görüşlerimiz boşanma hükümleri ile ilgili bir fıkıh bahsi üzerine değil, Avrupa'lı tenkidçilerin kötülemesine karşı olacaktır. Doğu'da İngiliz memurlarının bulunduğu sıralarda işi şarkiyatçılığa döken, fakat bütün ilmî gücünü İslâmiyete saldırma yolunda kullanan bir yazarın sözü, bu gibi Batılıların kötülemesine büyük bir örnektir. Bakınız bu yazar ne diyor: "Evliliğin devamlılığı fikri Müslümanlar için kesinlikle meçhuldür; meğer ki tesadüfen Hristiyanların örneğini takip eden kocalar buluna. Böylece, örnek olanların evliliklerinde bile nikâh bağının devamı tamamiyle

kocanın keyfine bağlıdır."¹

Bu iddiayı ortaya atan kişinin vaktiyle Hindistan'da devlet memurluğu hizmetinde bulunduğu ve memleketine döndükten sonra, İslâm memleketlerinde Protestanlığın yayılması için misyoner cemiyetlerine hizmet ettiğini söyleyerek İslâm'ı kötü te'vil etmedeki art niyeti ortaya çıkar. Ama, onun bu art niyetini ancak biz anlayabiliriz. Halbuki Batılılar arasında İslâm karşıtlarının söylediği şeyleri güvenle kabul edenler, söyleyenlerin kimler olduğunu düşünmezler ve düşünmeğe zamanları da yoktur. Acaba evliliğin devamı ve sürüp gitmesi hakkında Hristiyanların bazı Müslümanlara verdikleri ibretin, yani o övülmüş numûnenin mahiyeti neymiş ki, ona uymayan her Müslüman aklına estiği, keyfi geldiği, öfkелendiği zamanlarda karısını tutup kapı dışına atarmış ve böylece çocuklarını bezgin ve kan ağlayan hale getirip, aile saadetini alt üst edermiş? Eğer o numûneden amaç Hristiyanların fiilleri değil, Hristiyanlığın vaz' ettiği evlilik hükümleri ise, biz onu -medenîleşmiş Hristiyanlığın faziletlerinden dem vurmada papazlar kadar tarafgirlik gösteren- bu gibi çağdaş Avrupa'lı yazarlardan öğrenmek istemeyiz. Çünkü onların te'vil ve tefsir sistemlerine inanmak için insanın Batı'yı hiç tanınaması gerekir. Biz bu konudaki Hristiyan dininin prensiplerini İncil'in kendisinden öğrenmek isteriz. Acaba İncil, boşanma hakkında ne gibi bir hüküm içermektedir?: **"Size şunu haber veririm ki, içinizden her hangi bir kimse fahişelikten başka bir sebeple karısını bırakır ve başka bir kadın ile evlenirse zina işlemiş olur."**²

İşte İncil'in bu hükmü Hristiyan kilisesi tarafından büyük bir ihtimamla gözetile gelmiştir. Yalnız zina meselesi boşanma

¹Sir William Muir, *The Life of Muhammad*, .

²Matta, XIX, 9 (Sad.).

sebebi sayılınca, sevgi ve uyumdan yoksun olan evliliklerde bu hüküm vasıtasıyla zina fiilini işlemeye kapı açılmış oluyor. [Eğitim sahibi İngilizce konuşan her hangi birisinin bizden daha iyi bileceği gibi, yalnızca son zamanlarda Hristiyan halklar, boşanma hükümlerinde bazı iyileştirmeler yapmaya başlamışlardır.] Eski devirlerde kilise, evlilik kurallarına mistik bir anlam atfederdi ve bir erkekle bir kadın arasındaki evlilik bağı, Hz.İsa ile kilise arasındaki manevî birliğe mukayase ile eş tutardı. Hristiyanlığın bu garip inancı asırlarca devam ettiğinden, Hristiyanlara göre boşanma ihtimali yoktu. Bu, insanlığın tabiatına, geçici hayatın gereklerine hiç de uymayan bu tür evliliğin feshinin engellenmesi usulü yakın zamanlara kadar devam etti. [Asırlarca, muhtemelen milyonlarca insan mutsuz evliliklerin çözülmez bağı altında eziyet çektiler ve gerçekte kendilerini istenmeyen eşlerden kurtarmak için onlardan binlercesi -boşanmanın tek nedeni olan- zina fiilini işlemek zorunda kalmış olmalıydılar.] Bununla birlikte, kilise mensupları işlerine geldiği zaman büyük hükümdarların, nüfuzlu prenslerin boşanmaları veya tekrar evlenmeleri hususunda bir izin çaresi bulmakta zahmet çekmezlerdi ve "her kim karısını fahişelikten başka bir sebeple boşarsa ve başka bir kadınla evlenirse zina işlemiş olur" meâlindeki İncil ayetini te'vilde adeta saçmalamaya kadar varırlardı. Nitekim, Hristiyan azizlerinden birisi, "bu ayetten Rûhu'l-Kudüs'ün amacının boşanmanın kesinlikle engellenmesi değil, evlilik bağının gevşek tutulmamasıdır" demiştir.

Avrupa'da fikir hürriyetinin yayılmasından, ve dinin ve mezheplerin baskısına karşı koyma hissi uyandıktan sonra, boşanma için bir çok zorlayıcı sebebin bulunabileceği düşünülmeye başlandı. Bununla beraber, bundan sonra da mezheplerin baskısı insanları rahatsız etmekten geri durmadı. Kilisenin koyduğu hükümlere muhalif bir şekilde ikinci bir evlilik

yapanların çocuklarına vaftiz edilmediği gibi, yine o hükümlere aykırı bir şekilde boşanmış olan kimselerin ölümlerinde bir dinî merasim yapılmadığı da olurdu. Mezhep âyinlerinin yalnız resmiyetten ibaret kaldığı bu aydınlanma çağında bile karanlık geçmişin yadigârlarından olan itikadî unsurlar evlenme işlerinde halâ hükümlerini az çok devam ettirmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki, boşanma hususundaki şartlar aleyhinde daima itirazlar vukû buluyor ve boşanma işinin daha münasip bir surette değiştirilmesi ve düzeltilmesi istenip duruyor. Hristiyanlığın boşanmayı engelleme hakkındaki eski hükümlerinin ters bir sonucu olarak, Amerika'nın bazı eyaletlerinde o derece ifrattan tefrite gidilmiş ve boşanma yetkisi o kadar genişletilmiştir ki, evlilik hayatı adeta kısa bir süre için, bir kadın ile kapanmak gibi bir duruma dönmüştür.

İşte görülüyor ki, o medenî sayılan Hristiyan dünyasının "evliliğin düzenli bir şekilde devam ettirilmesi usûllerinde" Müslümanlar için örnek almaya değer bir numûne yoktur.

Çok-eşli evlilik konusunda kaynak olarak zikrettiğimiz bir ilmî eserde boşanmanın gerekliliğinin insanlar tarafından başlangıçta nasıl algılandığı şöyle açıklanmaktadır: "...Şimdiye kadar vukû bulan incelemelerimizin neticesinden ortaya çıktığı üzere, hangi memlekette ve geçmişin hangi döneminde olursa olsun, erkek ile kadının içtimaî birleşmesi ancak kadının erkeğe boyun eğmesi ile başladı. Daha sonra zamanların değişmesiyle toplumun derece derece medenîleşmesi üzerine kadınların mevkiî ıslah edilir oldu. Önceleri erkek -eğer kendisini hoşnut etmezse- kadını istediği zaman öldürebilirdi. Sonraları -zina işleme gibi bir istisna olmak üzere- erkek kadını reddetmekle öfke ve hiddetini yatıştırabilir oldu. Kadının cezalarının hafifletilmesinden başka, ona bazı güvence sağlayıcı haklar da verilmeye başlandı. Sonuçta,

kadına boşanma yetkisi bile verileceği hakkında görüşler arttı."³ Şimdi bu yazarın nazariyesini takip etmek gerekirse, İslâmiyetin daha başından beri [Hristiyanlığın ulaştığından]- daha yüksek bir medeniyet seviyesine ulaştığını itiraf etmek gerekir. Çünkü, Hristiyanlığın asırlar sonra anlamaya başladığı boşanma zaruretini [İslâm] daha o zaman hissetmiş ve boşanma için hükümler vaz' etmekten başka, boşanan kadına bir takım teminat hakları da vermiştir.

İslâmiyetin, kadınlardan boşanma yetkisini tamamiyle aldığı iddiası da yanlıştır. Şeriatın hükmü, yalnız erkeğe geniş ve imtiyazlı ve kadına da sınırlı ve şartlı bir yetki vermekten ibarettir. Boşanma maddesindeki bu büyük eşitsizliğin sebepleri açıklanınca, bu sebepler çok tuhaf karşılanabilir. Fakat, konu incelenince ayırım yapma ve imtiyaz verme sebebinin çok önemli olduğu meydana çıkar. Eğer kadınlara erkekler kadar boşanma yetkisi verilmiş olsaydı, pek çok kimse için devamlı bir aile hayatı zevkinden lezzet alma ihtimali kalmazdı. Çünkü kadınlık fıtratında yerleşmiş bazı hassas hallerden dolayı, evlilik bağı her an kopabilme tehlikesiyle karşı karşıya kalırdı. İsteyerek olmayan pek hafif meseleler bile kadınların idrak duyusuna ve temkin gücüne halel getirebilir ve asabî heyecan ile kadınların dengesi çığrından çıkıverince ailenin felâketine yol açan kavga, ayrılık ve boşanma süratle birbirini takip edebilir. İşte kadınların ruhî durumları hakkındaki bilgiden çıkarılan bu tehlikelerden dolayıdır ki, boşanma yetkisi kadınlara öyle kolayca verilmez.

Kadınların felâketini, bedbaht hayatını doğuran evliliklerde boşanmanın meydana gelmesi "*ismet*" denilen hakkın korunması ile mümkün olabiliyor. Bir kadın nikâh esnasında bu *ismet*i korumayı şart koşarsa, boşanma için zorlayıcı bir durum ortaya

³The Evolution of Marriage, s. 647.

çıkıldığı zaman, o hakkından faydalanmak için Şeriatın hükmüne müracaat edebilir. [Dikkat edilmesi gereken şey, ancak iyi eğitim görmüş, iyi bilgi sahibi kadınlar bu haktan nasıl istifade edilebileceğini bilirler. İslâm üzerine yazan Hristiyan yazarlar, boşanma hususunda kadınların bu hakkını görmezlikten gelme temayülündedirler.] Bir de, kocasından dinî inancına yönelik zındıkça hücumlara maruz kalan bir kadın, adamın sapıklığından nikâhını Şeriat kuvveti ile zorla alabiliyor. Nitekim, vaktiyle İstanbul'da büyük alimlerden bir zatın güzel ahlâk sahibi bir kızı, derme çatma toplanmış Avrupa bilgisi ile hoppalığı artmış bekârlardan biri ile evlendirilmiş ve bey hazretlerinin İslâmiyeti kasten aşağılamaya koyulması ve bu aşağılamalarına fiilen kötü bir şekil vermek için Kur'an-ı Kerim'i ayağının altına alması, kadının dinî onurunu galeyana getirmiş, kadın boşanma isteğinde bulunmuş ve boşanma işi icra olunmuştur. [Erkeğin İslâm hukukuna göre kadınlardan boşanma hususunda daha avantajlı oldukları kabul edilmelidir. Bu büyük eşitsizliğin mazur gösterilmesi gayet basit olmakla birlikte, bu durum İslâm karşıtlarına tuhaf gelebilir. Ancak erkeklerin sahip olduğu avantajlara kadınlar da aynı şekilde sahip olsalardı, kadın cinsinin tabîî karakterinde bulunan bir takım özellikler sebebiyle pek çok kadının evlilik bağına hafife almasına neden olabileceğinden, çok az insan kesintisiz bir evlilik hayatı yaşayabilirdi. Bu bir Doğu görüşüdür. İlerlemiş Hristiyan ülkelerde (kadınlar arasında mantıklı olma melekesinin daha iyi geliştiğinin bilindiği yerlerde), erkeklerin yaptığı gibi kadınların da kutsal evlilik bağına aynı ciddîlik ve içten kâlpililikle koruyup koruyamayacakları hususu, kadın mizacının psikolojisi üzerine çalışanların uğraşmaları gereken bir meseledir.]

[Bununla birlikte, erkeklere tanınan büyük fırsatlara rağmen, boşanmalar, Müslüman ülkelerde Hristiyanlar arasında vukû bulduğu gibi çok sıklıkla meydana gelmemektedir. Diğer taraftan

Batı toplumunun donukluğu, Batı Avrupa'da sık sık ortaya çıkan hayret verici ifşâlar ve sansasyonel delillerle canlı dedikodu mevzuları olan boşanma hadiseleri ile nadiren kırılmaktadır.] Erkeğin boşanma hususundaki geniş imtiyazı kötüye kullanılmama şartı ile kayıtlanmalıdır. Aile oluşturulması amacıyla değil, sırf şehvetin giderilmesi için devamlı surette kadın alıp boşayan kimselerin davranışları İslâmiyete de, insanlığa da aykırıdır. İslâm'ın hukukçularının hakkı ve adaleti gözeterek memuriyet icra edebilecekleri yerlerde, ve daha doğrusu, şer'î ve kanunî hükümleri karmaşık müdahalelerden korumayı genel olarak yüklenebilecek hür ve bağımsız milletler arasında, evliliğin kutsallığına ters bu gibi durumlara meydan verilmez. İmâm-ı Azâm Hazretleriyle onun ictihadına katılan fakihlerin görüşüne göre boşanma denilen şey, oldukça tehlikeli ve istenmeyen bir hadisedir. [Boşanma maddî ve manevî tabiatın bir çok durum ve şartlarını kapsayan bir kurum olan evliliği bozduğu gibi, bizatihi kendisinde iğrenç ve tehlikeli bir fiildir.]⁴ Çünkü boşanma, maddî ve manevî bir çok gerekli hayatî durumu ihtiva eden evliliği yok eder. *Şerhu'l-Vikâye* sahibine göre, boşanma Allah katında iğrenç bir durumdur; boşanabilmek için ancak kesin bir zaruret durumunun ortaya çıkması gerekir. "Allah tarafından en sevilmeyen helâl şey boşanmadır"⁵ hadîs-i şerîfi de bu hikmetten dolayı söylenmiştir. Kesin bir zaruret halinde boşanma vukû bulursa, boşanılan kimsenin zarara uğratılmaması adaletin bir gereğidir. Hatta Kur'an-ı Kerim'de, "Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun, ya da iyilikle bırakın..." (2/Bakara:231) buyrulmuştur. [Yine bir başka ayette ise, "Kadınları boşadığınız

⁴Bkz.: Thomas P. Hughes, "Divorce" (Boşanma) mad., *Dictionary of Islam*, Yeni Delhi, ss. 86-87.

⁵Ebû Dâvud, Talak, 3. (Sad.)

ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri zaman, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın..." (2/Bakara:232) buyrulmaktadır.]

ONUNCU BÖLÜM

HIRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN ESİRLER (KÖLELER)

["Servus" (esir/köle) kelimesinin yanlış tercümesi bizzat Hristiyan yazarların kendileri tarafından ifşâ edilmiştir; Esirlerin (Kölelerin) hürriyetlerine kavuşturulması Kutsal Metinler tarafından tavsiye olunmamaktadır - Kölelerin durumlarını iyileştirmede Hristiyanlığın ve İslâmiyetin gayretleri; Kur'an, "Hürriyete kavuşmak isteyen köleye yazılı bir belge verin" diyor - Kölelerle evlenme Kur'an tarafından tavsiye edilmiştir; Hristiyan kilise hukuku bunu bir suç olarak görür - İslâm'daki siyah liderler aslında birer köle idiler; Halife, kölesi deveye binerken kendisi de deve sürücüsü oldu - Hristiyan hakimiyeti altındaki kölelik hakkında bir Fransızın yaptığı dikkat çekici bir araştırma - Kölelere nazik davranılması insancıl güdülerden ziyade, Hristiyanlaşırma amacına dayalıdır.]

Gerçekte, Hristiyanlığın dinî prensipleri hayret verici bir şekilde yumuşak yorumlara müsaittir. Fakat, İncil'deki kelimelerin kilise ileri gelenleri tarafından kolaylıkla değiştirilegelmesi, Hristiyan olmayanları İncil'in o tevîle müsait kabiliyetinden daha fazla hayrete düşürür. Görünen o ki, kelimelerin bu şekilde düzeltilmesi sebebiyle İncil'deki ayetlerin

asıl manâlarının değiştirilmesinin Ruhü'l-Kudüs'ün hoşnutsuzluğunu davet edebileceğinden hiç de endişe duyulmamaktadır. Fakat, insanın tenkidi bazen Allah'ın yasaklamasından daha korkunçtur. Şimdi, İncil'in Latincesinde esir manâsına olan (*servus*) kelimesini "hizmetkâr" şeklinde bir uygun manâyı kapsayan lafızla tercüme etmiş olan kilise muhaliflerinin aldatmacaları Latince kavramın gerçek manâsını bilen dinî düşüncede özgürlük taraftarı bazı yazarların incelemeleri ile çoktan ortaya çıkarılmıştır. Protestan misyonerleri tarafından bir çok Müslümana bedava dağıtılan İngilizce İncil'de "hizmetkâr" kelimesinin "hizmetkâr-ı merbût" (köle) şeklinde çevrildiği dikkat çekmektedir.

Kelimeyi bu şekilde çevirmek ilk bakışta pek makul görünüyor. Ancak, biz her halükârda bu tedbirlerle Hristiyanlığın esareti tasvip etmediği şeklinde bir iddiaya kanaat getiremeyiz. Bu iddianın daha sonradan edinildiğine İncil'in asıl lafızları değil, hatta İncil'in meâli bile bir açık delildir. Önce hizmetkâr şeklinde ve sonra da köle şeklinde algılanmak istenilen şahsın "hür insan" karşılığı olarak kullanılmadığı, İncil'in ibarelerinden pekâlâ anlaşılmaktadır. Hatta meşhur Calvin, İncil'in "Ey hizmetkârlar, Hz.İsa'ya olduğu kadar, efendilerinize de korku, heyecan, gönül ve vicdan temizliği ile itaat ediniz."¹ sözünü tefsir ettiği sırada bundan amacı, "kira ile tutulan hizmetçi olmadığını ve ancak para ile alınan ve daimî surette kullanılan ve uhdesine her türlü güç işler ve yükler verilen ve kanun yoluyla efendisi tarafından ölüm ve kalımına taalluk edecek işlere lâayık görülen" esir olduğunu itiraf etmiştir. İncil'de esaret adedinin aleyhinde hiç bir ayet bulunmadığı gibi, esir sahiplerini köleleri azâd etmeye teşvik için hiç bir tavsiye de yoktur. Durum böyle iken, pek çok Hristiyan

¹ İncil, Ephesian, VI /5.

yazar, esaretin Hristiyanlığın prensiplerine esasına ters olduğunu iddia ede gelmişlerdir.

Köleliğin esasen Hristiyanlık tarafından reddedilmiş olduğunu iddia edenler, aynı zamanda da eski cahiliyeden miras kalan bu zalim âdetin devam etmesini İslâmiyet'e atfetmekten de geri durmamaktadırlar. Gerçekte, bu eski âdeti hem Hristiyanlık ve hem de İslâmiyet miras olarak devralmıştır. İnsanlığın müptelâ olduğu hükmetme ve âmirlik hevesi sebebiyle ortaya çıkan ve zamanımıza kadar devam eden köleliğin aslını göstermek için bir yazar şu görüşü öne sürmektedir: "İnsan hayatında hürriyet tabîî bir durumdur, çalışmak ise hayatın bir gereğidir. Fakat, çalışmaya mecbur olan insan, çalışmanın zahmetinden daima kaçmıştır. Bununla beraber, o zahmetten kurtulamadığından, onun ağırlığını başkalarının omuzlarına atmak istemiş ve başkalarına yüklettiği o işin meyveleri ile rahatça yaşama yolunu bulmuştur. İşte insanlar arasındaki bu eşitsizlik, babadan oğula ve öncekinden sonrakine intikâl ettiğinden ta insanlığın başlangıcından beri köle ile efendi var olagelmıştır."²

Bu sebeple, ortaya çıkan esirlik kurumunu ne Hristiyanlık, ne de Müslümanlık ortadan kaldırılabilmşti. Fakat, bu iki dinin taraftarları da kendi tâbi oldukları dinî hükümlerin esaretin şartlarını ıslah ettiğini ve böylece neticede esaretin gelecekte ortadan kaldırılmasında bir çığır açtıklarını iddia etmektedirler. Şimdi, bu iki dinden her birinin esirlerin durumunun düzelmesine ne dereceye kadar katkıda bulundukları ve onların azâd edilmelerini ne dereceye kadar savundukları soruları araştırılması gereken bir konudur. Bu açıdan en ziyade araştırılması gereken

²H. Wallon, *l'Esclavage dans l'Antiquite*, c. 1, s. 14.

şey, havârîlerin İncil'de esaret ve esirler hakkındaki sözleri ile Kur'ân-ı Kerim'deki ayetlerdir. Biz şimdi bunlardan bir kaçını gözden geçirelim:

İncil'de: " Seni esir diye mi çağırıyorlar? Bunu hiç önemseme; fakat, şayet seni azâd etseler bile yine öyle kal."³ denmektedir. Esirlere bu nasihati veren St.Paul'dür. Hristiyan müfessirler bu ayeti kendi amaçları için uygun bin türlü yolla açıklayabilirler. Fakat, bu tür hükümleri içeren bir dinin esirliği ortadan kaldırmayı arzuladığını iddia edenler, bu iddialarını gönül huzuru ile savunamazlar.

Bir de İslâm'ın bu konudaki hükümlerini anlamak istersek, kendisinin serbest bırakılmasını isteyen esirlere "âzâdnâme" verilmesinde gevşeklik gösterilmemesinin ve efendilerin bizzat nail oldukları ilâhî lütuflardan esirlerin de faydalandırılmalarının emredildiğini görürüz. Nitekim, "Kölelerinizden mükâtebe [para kazanıp efendisine vermek suretiyle hür olmak] isteyenleri de, eğer kendilerinde bir hayır biliyorsanız, hemen sözleşmeye bağlayın ve onlara Allah'ın size verdiği malından verin..."⁴ şeklindeki Kur'ân-ı Kerim âyeti buna işarettir. Cahiliyetten beri kökleşip kalmış olan kölelik usulünde köklü bir değişiklik yapmanın hemen hemen imkânsız olduğu devirlerde köleleri hürriyete kavuşturma hususunda Kur'an'ın koymuş olduğu bu hükümden daha iyi olarak teşvik eden âdil bir tedbirin alınması Hristiyan dünyasında kimsenin hayâlinden bile geçmemişti.

"Esirler! Efendilerinize yürek sadeliği ile, Rab'den korkarak itaat ediniz. Onlar necîb ve yüksek olmayıp da aşağı tabakadan olmuş olsalar bile." Bu St.Peter tarafından kölelere verilen bir

³Birinci Corinthians, VII / 21.

⁴Kur'ân, 24 (en-Nûr): 33.

nasihattir. Yine İncil'de şöyle denmektedir: "Efendisinin arzusunu bildiği halde onun icrasına hazırlanmamış veya ona göre amel etmemiş olan köle bir kırbaç darbeleriyle dövülecektir."⁵ Şimdi kölelere lâıyk görülen bu cezaî müeyyideleri bir de Hz.Peygamberin köleler hakkındaki muamelesiyle mukayese edelim. Bir gün kölelerden biri göz yaşları içinde üzerinden kanlar akar bir durumda Peygamberin huzuruna gelir. Vücut uzuvlarından en nazik bir yerinin kesildiğini anlayan Hz.Peygamber, bu felâketin suçlusunun kim olduğunu sorar. Köle de bunu yapanın efendisi olduğunu söyler ve adâlet talep eder. Adâletin ilk başlangıcı olarak köle kendisinin âzâd olduğunu öğrenir ve bununla tesellî bulur. [Ev halkından birini zorla öpmeye çalışırken, efendisinin kendisini yakaladığını ve acımasızca cezalandırdığını söyler. Peygamber köleye adaletle muamele ederken şöyle demiştir: "İlk önce hür olacaksın."] Esirlerini katleden efendileri, İslâm şeriatı cezaya çarptıra gelmiş ve gaddarca davranan efendilerin esirlerine hürriyet bahsettirmiştir. Müslümanlığı henüz kabul eden Arap emirlerinden biri bir gün Hz.Peygamberin huzuruna gelerek, Allah katında hayırlı olması için ne gibi bir amel işlemenin gerektiğini sorunca, Peygamber ona şöyle cevap vermiştir: "**Köle âzâd et; kölen yoksa hürriyetine kavuşmaya çalışan bir köleye yardım et**"⁶ şeklinde cevap vermiştir. İslâm'da esirlerin yalnız hürriyete kavuşturulmaları tavsiye edilmekle yetinilmemiş, adeta bazı hallerde emir bile edilmiştir. Nitekim, yalan yere kasten yemin edenlerin Allah'ın lânetinden kurtulmalarının bir şartının da, esir âzâd etmek olduğu Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmiştir.⁷

⁵Lukâ, XII / 47.

⁶Bu rivayet Mısır âlimlerinden Ahmet Şefik Bey'in er-Rukûk fi'l-İslâm isimli eserinden alınmıştır.

⁷Kur'ân, 5 (el-Mâide): 91.

İncil'de esirlerle ilgili maddeye bir kez daha müracaat edelim:

"Esirler Hz.İsa'ya olduğu kadar, ölümlü olan efendilerinize de korku ve kâlp temizliği ile itaat ediniz."⁸ Acaba bu İncil âyetinden ne anlaşılmaktadır? İşte bunu anlamak için Hristiyan azizlerinden birinin tefsirine baktık: "Dünyada esaret denilen şey, yalnız bir isimden ibaretmiş. Efendilik ise, bir fânî cisimden ibaret olduğundan efendilik müddeti geçici imiş. Zira her fânî olan helâk olurmuş."⁹ [Bu açıklamayı daha anlaşılır hale getirmek için şunu ilâve etme cesaretini gösteriyoruz:] Pekalâ! Fakat, o zaman mağdur olmuş bu esirin ya efendisinin dehşet saçan cismi yok olup da, kötü ruhu ta cehennem dibine gidinceye kadar veya kendisi ölüm meleğinin eliyle o zalimin pençesinden kurtuluncaya kadar beklemesi gerekmez mi? Zulüm ve azap altında inleyen esirler için bundan ne gibi bir tesellî umulabilir? Sözü edilen aziz [St. Chrysostom] tefsirinde biraz daha ileri gidiyor da insanlığın en alçak derecesinde bırakılan esirlerden söz ederek, "Dünyada kendi mertebemizi aşığı tutmanın yolunu idrak etmek en gerçek bir yüceliktir" demektedir. Bolluk ve hürriyet içinde ömür sürmenin ancak öteki dünyada bulunabileceğine ümit bağlamış olan bu zavallı insanlar için bu nasihat şüphesiz pek uygun bir tesellî olur! Zalim efendinin bedeni çürüdüğünde ve zalim ruhu cehenneme gittiğinde veya zavallı köle efendisinin pençelerinden ölüm meleği ile alındığı zaman köleye gerçek hürriyet verilmiştir. [Bu geçici var olmada değil, fakat ebedî hayatta gerçek hürriyet tadılacaktır ve böylece eza gören ve ezilen esirler korku ve titremeye efendilerine hizmet edeceklerdir.] Çünkü, St.Chrysostom bunu devamında şöyle açıklamaktadır: "Kendimizi nasıl alçak gönüllü kılacağımızı

⁸Ephesians (Efesoslular), VI / 5.

⁹St. Chrysostom, Homily, XXII:

anlamak en hakikî soyluluktur."

Kölelerle ilgili olarak Kur'ân ayetlerine ve İncil hükümlerine bakınca ortaya kesin bir sonuç çıkmaktadır: Hristiyanlıkta, kölelere, sefil kulluk durumunda kalmaları adeta ısrarla emrolunurken, İslâmiyet'te ise, efendiler insanlığa yakışmayan davranışlardan men edilerek mümkün olduğu kadar kölelerine karşı iyi davranmaları ve onları hürriyetlerine kavuşturmaları emrolunmuştur. Muhtemelen bu sebeplerledir ki, Hristiyan çağının başlangıcından 18.yy. sonlarına kadar, Hristiyan milletler arasında kölelik büyük revaç bulmuştur. [Diğer taraftan ise, İslâm dünyasında kölelik hakkında hiç bir zaman için bu kadar gürültü meydana gelmemiştir. Zira, zamanla kölelik, *Quaker*'ların yardımı veya her hangi bir partinin veya profesyonel insaniyetperverlerin sözde siyasî propagandaları olmaksızın azalmaya mahkûmdur.]

Pek çok hallerde tevazu iyi bir sıfattır. Ancak İslâmiyet, tevazu adına esirleri bir sefalet içinde kalmaya sevk etmemiştir. Aksine o, kölelerin kendi mevkilerini yükseltme yolundaki tabîi gayretlerini desteklemiştir. Bir esirin aşağılık durumundan kurtulmasının en büyük vasıtalarından biri, onun velisi veya hür kişilerden birisi ile evlenmesidir. Hür ile köle arasında bir nikâh birliğinin tesisini kolaylaştıran İslâm hukuku, yüksek mevki sahibi kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyenlerin köle kadınlarla evlenmelerini tavsiye eder. Zira esirler de insan cinsindendirler ve insanlar da birbirlerinin uzuvlarıdır. Kur'ân-ı Kerim'de, "Sizden her kim, hür olan mümin kadınlarıyla nikahlanacak bir zenginliğe sahip olmazsa, ona da ellerinizin altındaki mü'min cariyelerinizden efendilerinin rızası ile nikahlamak var."¹⁰ buyurulmaktadır. Tarihte görüldüğü üzere, yüksek mevki sahibi

¹⁰Kur'ân, 4 (en-Nisâ): 25.

ve zengin kadınlarla evlenemeyen mü'minler değil, hatta bir çok Müslüman emir bile kölelerle evlene gelmiştir. Nikahlı bir köle kadının meşrû bir doğum yapması onu hür kılar. İslâm dünyasında böyle insanî kuralların konulduğu zamanlarda, Batıda bir hür ile bir kölenin evlenmesi gayr-i meşrû sayılırdı. Fakat efendiler, kölelerini gayr-i meşrû bir şekilde nikahlamada serbest kalırlardı. Kölelik tarihi hakkında önemli bir eser yazmış olan Amerikalı bir yazar şunları söylemektedir: "Orta çağların sivil ve kilise kanunları hür erkeklerle köle kadınların evlenmelerini hiç bir şekilde caiz görmezdi. Hatta evlenenler olursa, onlara şiddetli cezalar verilirdi. Bir kız, bir köle ile evlenmek isterse, ceza olarak o kızın babasına kızını öldürme hakkı verilirdi. Hür bir adam nikâhladığı köle karısını kovup da yatağına hür bir kadın almak istediğinde, bu hususun caiz olup olmadığını Papa'ya sorduğunda, Papa Leo "caizdir" diye cevap vermişti.¹¹ İslâm hükümdarlarından bir çoğunun annesi siyah renkli cariyelerden müteşekkildi. Kölelik giderilebilir, ancak tenin rengi değiştirilemez. Din değiştirme bahsinde zikrettiğimiz üzere, İslâm'da ten rengi ile ilgili ön yargı yoktur. Bununla birlikte, İslâm tarihinde isimleri kayıtlı büyük devlet adamları arasında köle ve rengi siyah olanlar nadirattan değildir. Hicretin birinci asrında Haleb'in fethine gönderilen bir İslâm ordusunun hükümdarı kölelikten yetişme siyah renkli birisi idi. Mısır'ın fethinden önce Amr ibnü'l-As tarafından yukarı Mısır'a gönderilen heyetin başkanı o kadar siyah renkliymiş ki, Bizans İmparatoru namına oraları idare eden Mukavkis adında bir Hristiyan vali bu heyetin siyah başkanının gerek aslını ve gerekse de rengini bahane ederek müzakereye yanaşmamaya kadar işi vardırıştır.

¹¹Thomas R. R. Cobb, *An Inquiry into the Law of Slavery*, s. 244.

Kudüs teslim mecbur edildiği zaman, onun Hristiyan patriği Sofranyus teslim şartlarını, ancak bizzat Halife Ömer ile görüşebileceğini söylemiştir. Meşhur tarihçi Gibbon'un ifadesiyle "yerin kutsallığı ve mağlup düşmanı teselli etmek ve hoş tutmak amacıyla", Halife Ömer, Patrik'le görüşmeyi kabul etmiştir.¹² Halife bu müzakere için Kudüs'e giderken yanına sadece kölesini aldı. Ancak develeri tek olduğu için, köleyle değişimli olarak deveye bindiklerinden şehre tam girerken deveye binme sırası köleye gelmişti. Köle ise şehre girerken deveye binmenin efendisi için daha uygun olacağını söylemesine rağmen, Halife bunu reddetmişti. Kilise tarihçilerinden birinin rivayetine göre, patrik Sofranyus bu olaydan dolayı son derece büyük üzüntü duymuş ve çok geçmeden ölmüştür.¹³ Biz bu duruma hiç de şaşmıyoruz. Zira, kölesine devcilik edecek derecede adaleti aşırıya vardırان bir Müslüman emirden emir talep etmek, o koca Hristiyan ruhânî reisinin büyüklüğüne dokunmuş ve mağlubiyet üzüntüsü kalbine inmiş olsa gerektir.

İslâm'da cevaz verilen köleliğin aslında savaş esirlerinden ibaret olması gerekir. Dünyanın uzak ve vahşi beldelerinden çoluk çocuk kapıp da başka diyarlara götürerek ticaret yapan bir kimse Müslüman bile sayılmamalıdır. Hz.Peygamber, "Huzûr-ı İlâhî'de üç kişi beni kendilerine hasım olarak bulacaktır. Bunlardan bir tanesi de insan alıp satanlardır" buyurmuşlardır. Şahsına çıkar sağlama alçaklığı ile akli başında insanlardan kim insan hürriyetine kastetmeğe yeltenirse, Allah'ın gazabını ve Peygamberin nefretini üzerine çekmenin yanında, bütün insanların hiddetini de kazanmaya düçar olur. Köleliğin savaşta

¹²Gibbon, *Decline and Fall of Roman Empire*, c. 6, s. 429.

¹³Dictionary of Christian Biography, c.4, s. 271.

yakalanan düşmandan ibaret olduğunu yukarıda imâ etmiştik. İslâm'ın ilk devirlerinde, bu tür esirlerin bile kendilerinin hürriyetlerini kazanmalarına yol açacak fırsatlar temin edilmiştir. Örneğin, köleler arasında şairliği bulunanların bir kasîde tanzim etmeleri bile hür kalmak için bir manevî fidye hükmüne geçirdi. Şiir yoluyla bir çok esir hürriyetini kazanırdı. Zira, Araplar arasında -bilindiği üzere- şiirin kıymeti yüksek olduğu gibi, şairliğe de tabîî meyli bulunan pek çoktu. Yine esirler arasında hat sanatına yetenekli olup da, on Müslüman çocuğuna yazı yazmasını öğreten esirler de hürriyetlerine kavuşurlardı.¹⁴

İşte Kur'an-ı Kerim'in emirleri, Hz.Peygamberin hadisleri ve tarihî delillerden anlaşıldığı üzere, İslâmiyet daha başlangıçta köleliği ortadan kaldıracak hükümleri vaz' etmiştir. Diğer taraftan, Hristiyanlığın, tarihinin ilk devirlerinde aynı şekilde ve aynı vurgu ile hürriyet hususuna önem verdiğine dair yeterli delil bulamamaktayız. İslâmiyet Hristiyanlıktan altı yüz küsur sene kadar sonra ortaya çıkmış olduğundan ve bu müddet zarfında tabiatıyla insanlığın durumlarında ve fikirlerinde bir hayli ilerleme meydana gelmiş olduğundan, kölelerin durumunu düzeltme veya kolaylaştırma için Müslümanlığın daha müsait zamanlara rastladığı şeklinde bir iddiada bulunanlar olabilir. Böyle bir iddianın ne kadar kabule şayan olduğunu anlamak için İslâm'ın ortaya çıkışından bir müddet önce başlayıp, ondan bir müddet sonraki devirlere kadar Hristiyanlıktaki kölelik hususunu gözden geçirmek gerekmektedir. Bu hususta bize en özet bir şekilde yol gösterecek bir eser, bundan yaklaşık olarak kırk sene kadar önce Fransız müelliflerinden Patrice Larroque tarafından Hristiyan milletler nezdindeki kölelik hususuna dair *'l'Esclavage chez les Nations Chretiennes* (Hristiyan Milletlerde Esirlik)

¹⁴Cevdet Paşa, *Kısâs-ı Enbiyâ*, s. 234.

ismiyle kaleme alınan kitaptır. İşte bu kitaba bir göz atalım da, söz konusu devirler arasındaki zamanı kapsayan kölelik tarihini aşağıda geleceği şekilde madde madde nakledelim. Bu müellif, açıklamalarını hazine evrakındaki eski resmî kayıtlar ile ispat etmektedir:

"Milâdî 586 tarihinde, (yani İslâm'ın ortaya çıkışından yaklaşık kırk sene kadar önce) Toledo (Tuleytula) şehrinde akdedilen Üçüncü Rûhânî Konsül, papazlar tarafından odalık olarak tutulan kadınların satılması için piskoposlara emir verdi ve böylece kölelik ticareti için onlara izin verilmiş oldu." (*Collection des conciles*, c. XII. Paris, 1644)

"590 yılından 604 yılına kadar papalık makamını işgal etmiş olan I.Gregory, Sardunya piskoposuna yazdığı bir emirnamede, Hristiyanlığı kabul etmeyen kimselere karşı şiddetle hakaret etmesini ve bunlar arasında hür olanların sadece hapsini, köle olanların ise falakaya yatırılmasını emretmişti." (*Epistola*, 65, lib. IX., c. ii., Paris, 1705)

"İkinci Sevilla Konsülü (619), evvelce efendisi durumunda olan bir piskopos aleyhinde sihir yapmaya cüret edecek azatlı bir şahsın köleliğe iadesine karar vermiştir." *Canon 8.* (*Collection des Conciles*, c. XIV. Paris, 1644.)

"Milâdî 630 yılında (yani İslâm'ın ortaya çıkmasından bir kaç yıl sonra) Reims şehrinde toplanan Birinci konsül, Hristiyan olan kölelerin ancak Hristiyanlara satılmasını emretti ve bu emirle yalnız Hristiyanlara, köle ticareti ile meşgul olma izni vermekle kalmayıp, bir de o ticaretin tekeline onlara münhasır kılmıştır." *Canon 11.* (*a.g.e.*, c. XV)

"Dokuzuncu Toledo Konsülü (655), gerek köle kadınların, gerekse bunlardan gayr-i meşrû şekilde doğup da babaları papaz olan çocukların, babalarının mensup olduğu kiliseye ebediyen

köle olarak kalmalarına karar verdi." *Canon* 10. (a.g.e., tom XV)

"558 yılından 747 yılına kadar Fransa hükümdarları veya bir diğer adla *Maires du Palais de la Premier race* (Soylu Irka Mensup Saray Kadınları), manastırlara ve kiliselere bir çok arazi, akar vakfetmişlerdi ki, bu emlake ait eşya arasında aletler ve hayvanlarla birlikte köle ve cariye de açıkça zikrolunmuştu."

"I. Dagobert'in hükümdarlığının onuncu yılında, bu kralın St.Eloi adındaki haznedarı, Solignac kilisesine vakfettiği emlake ait demirbaş eşya arasında köleler, evcil hayvanlarla birlikte zikrolunmuşlardır. Adı geçen haznedar, o babtaki vakfiyesinde bu emlâk eşyasına 'pek dindar ve müttaki olan kralın sayesinde sahip olunduğunu' zikretmiştir." (*Gallie Christana Instrumenta Ecclesial Lemovicensis*, art.29, c. ii)

"İngiltere York başpiskoposu Egbert (8. yy.), manastırlara ait kölelerin serbest bırakılmasını yasaklamış ve bu tip serbest bırakmayı günah olarak nitelemiştir."

"8. yy.'ın sonlarına doğru İngiltere'de Sakson papazlarının bir çok kölesi vardı. İngiliz tarihçi John Lingard'ın rivayetine göre, 787 yılında akdolunan Culchut Konsülünün papazları, bu kölelerin sahipleri ölünce kölelerin hür sayılmasına karar vermiştir. Halbuki, Culchut Konsülünün saklı bulunan zabıtlarından hiç birisi böyle bir kararı kapsamamaktadır. Tersine, atların kuyruklarının kesilmesi ve etlerinin yenilmesi yasağı gibi önemi daha az olan emirleri kapsamaktadır." (*Collection des Conciles*, c. XVIII, Paris, 1644)

"Şarlıman bir fermanında satılık olan kölelerin satış muamelelerini seçkin şahsiyetlerin huzurunda yapılmasını emrederek, bu seçkin şahıslar arasında kontların, piskoposların bulunmasını açıkça şart koşmuştur. Tarih sayfaları bize bu seçkin ve dindar şahsiyetlerin bir insan müzayedesine nezaret etmekten

kaçındıklarını göstermemektedir." (*Recueil des Historiens des Gauls*, c. V, *Capitulaire de 779*, art. 19)

Gerek İslâmiyetin ortaya çıkmasından önce ve gerekse ondan sonra Hristiyan aleminde köleler hakkında nasıl muamele yapıldığı, işte tarihin bu vesikalarından anlaşılmaktadır. Şurasını itiraf etmek gerekir ki, İslâmiyetin yayılmasından iki asır kadar sonra Hristiyan taifeleri arasında dahi kölelerin çektiği eziyetten dolayı bir dereceye kadar merhamet hisleri uyanmıştır. Bazı kilise çevreleri kölelerin hür bırakılmalarının gerektiğini ve bunun en büyük güzel amellerden birisi olduğunu halka telkin etmeye başladı. Hatta bunlar arasında kendi cemaatinden olup da, esaret altına düşenleri yabancıların elinden alış veriş yoluyla kurtarmak için kiliselerinin teberrük yoluyla eşyalarını satanlar bile bulunmuştur. Bununla birlikte, İslâm kültürünün İspanya yoluyla Avrupa'ya girmesinden önce, Hristiyanlar arasında bu tür hayırlı amellerin mevcut olduğuna dair hiç bir müsbet ize rastlanmamaktadır. Avrupa'ya Araplar yoluyla giren kurumlardan Hristiyanların ne kadar istifade ettikleri bilinmektedir. Yalnız şu hususu teyid etme gereği vardır ki o da, yeni kültürün girmesi eski zamanların vahşî ön yargıları ile dolu olan Avrupa'nın zihnini yumuşatmış, onların insanî iyilikleri daha iyi kavramalarına ve biraz daha merhamete meyletmelerine vesile olmuş ve böylece kölelerin hür bırakılmasının bir insaniyet gereği olduğu kilise ileri gelenlerinin bir çoğu tarafından hissedilmeye başlanmıştır.

Bununla beraber, örnek davranış gösterenlerin hareket tarzları ile bu örnek davranışa uyanların yapmış oldukları hayırlı ameller arasında büyük bir fark vardı. Şöyle ki, Müslümanların köleleri serbest bırakma hususundaki hayırlı davranışları, yalnız Müslüman kölelere hasredilmemişti. Halbuki, Hristiyanların önde gelenlerinin yapmış oldukları hayırlı ameller, sadece

Hıristiyanlığı yayma amacı üzerine inşa edilmişti. Bundan dolayı, Müslümanlığın köle azad etme kaidesinde insaniyet amacı mevcut olduğu halde, Hıristiyanların bu husustaki hayırlı amelleri insaniyet amacından ziyade, diyanet amacı üzerine kurulmuştur. Hatta daha sonraki devirlerde bile, muhtelif Hıristiyan kiliselerinin ileri gelenlerinin köleliği ortadan kaldırma hususundaki gayretleri hep Hıristiyanlığın yayılması amacını güde gelmiştir. Nitekim, bunun tafsilatı gelecekte görülecektir.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

ESİRLİĞİN ORTADAN KALDIRILMASINDAKİ İNSANÎ AMAÇ

Bilinmeyen zamanlardan bu yana insanlığa intikal ede gelen köle edinme âdetine, Hristiyanlığın ortaya çıkmasının ne feshetme ne de değiştirme yönünden bir etkide bulunmadığını bundan önceki bölümde ispatlamıştık. Şimdi burada bahis konusu edilecek bir yön daha vardır ki o da, esaret altında bulunan milyonlarca insanın tarifsiz bir şekilde sefalet ve felaketine sebep olmuş olan köle ticaretinin ortadan kaldırılmasında Hristiyanlığın bir müdahalesinin bulunup bulunmadığı hususudur. Hristiyanlığın ortaya çıkışından köle ticaretinin resmen yasaklandığının ilân edilmesine kadar binsekizyüz yıl kadar bir süre geçmiştir. Milâdî tarihin ilk asırlarında -daha önce de açıkladığımız gibi- böyle bir insanî istekten hiç bir eser görülmemiştir. Bir de köle ticaretinin yasaklanmasının ilân edilme devri olan onsekizinci asırdan önce geçen üçyüz yıllık bir müddet zarfında, Batı ülkeleri tarafından icra olunan zenci köle ticareti, daha önce eşi örneği görülmedik bir şekilde hız kazanmıştı. Bir takım Batılı yazarların şu son zamanlarda yaptıkları yorumların tersine, Hristiyanlığın insanca davranma hususundaki etkisi, bu tiksindirici ticaretin önünü alacak kadar bir hızlilik kerameti gösterememişti. Batılı yazarlar köleliğin

ortadan kaldırılması gibi hayırlı bir işin faziletinin de Hristiyan medeniyetine ait olduğuna kendi insanlarını inandırabilirler, fakat bütün dünya insanlığının da bu ortaya attıkları iddialarına inanacaklarını umarlarsa çok yanılırlar. Doğu İslâm'da yakın zamana kadar, bir takım yüzeysel bilgi sahipleri Batılı yazarların her dediğinde bir hikmetin mevcut olduğunu kabul ederlerdi. Bu yüzden köleliğin ortadan kaldırılmasına sebep gösterilen insanseverlik iddiasını gerçek sananlar olmuştu. Çok şükür, bugün kölelik ticaretinin ortadan kaldırılmasının gerçek sebebini anlayabilecek akla ve araştırmaya sahip insanlarımız çoğaldı.

Köle ticaretinin cereyan ediş şekliyle, daha sonra vukû bulmuş olan köleliğin ortadan kaldırılması maddeleri hakkındaki tarihî bilgiyi şöyle bir gözden geçirelim:

Milâdî onaltıncı asrın başlarında Portekizliler, Amerika'daki sömürgelerinde çalıştırmak üzere binlerce Afrika'lı zenciyi zorla ve işkenceyle zincire vurup gemilerle taşıma yöntemini ortaya koymuşlardı. Portekizliler, Hristiyanlığın insancıl meziyetleri ile diğer Avrupa milletleri kadar övünen bir kavmin fertleridirler. Portekizlilerin açtığı bu ticaret yolunu yarım asır sonra da İngilizler ihtimamla takip ettiler. 1562 yılında zenci köle avlamak amacıyla sefere çıkan İngiliz heyeti, John Hawkins adındaki bir deniz amiralinin komutasında idi. Bu heyet Batı Afrika'nın Gine sahilinden pek çok esiri yakalayıp, Atlas okyanusunun öbür tarafında bulunan İspanya sömürgelerine naklettiler. İnsanlığın tersine olan bu ticareti ilk defa başlatan İngilizler -bilindiği üzere- dünyaya karşı daima Hristiyanlığın faziletlerinden dem vurmuşlardı. Hakluyt'un seyahatnameleri arasında bulunan *Voyages of the Elizabethan Seamen* (Kraliçe Elizabeth Devri Denizcilerinin Seyahatleri) adlı bir eserden anlaşıldığına göre, bu iğrenç ticaret için ilk defa yelkenleri açıp hareket eden Hawkins'in komuta ettiği İngiliz gemilerin isimleri Süleyman (Solomon), İsa

(Jesus) ve Yuhanna (John) idi!

1701 yılında Fransa'da *Compagnie Française de Guinee* (Fransız Gine'si Şirketi) isminde köle ticareti ile uğraşan bir şirket oluşturulmuş ve Fransa devletinin zorlaması üzerine İspanya devleti kendi sömürgelerine zenci köle nakli önceliğini bu şirkete vermiştir.¹

Milâdî 1713 yılında ise, köle ticareti muamelelerinin merkezi, bir Hristiyan ülkesinden bir diğerine nakledilmiştir. O zamanlar İngiltere ile Fransa arasında bir "dostluk antlaşması" (*entente cordiale / muvâfakât-ı samîmâne*) tesis edilmiş değildi. Bundan dolayı, İngilizler Fransa'yı böyle kârlı bir ticaretten mahrum etmek ve bu büyük menfaati denetimleri altına almak istediler. [Talihe bakın ki, bu iki büyük Hristiyan devleti, şimdilerde sadece, dünya hürriyetinin öncülüğü için yarışmaktadırlar.] Bundan bir süre sonra, İngiltere köle ticaretinin faydalarını tamamiyle kendi milletine temin etmek amacıyla İspanya'ya bir antlaşma imzalatırdı. *Pacto Asiento de Negros* adıyla bilinen bu antlaşma gereğince, İspanya, sömürgelerinde çalıştırılacak köleleri avlayıp gemilere nakletme hususunu İngilizlere bırakmayı taahhüt etti. Yukarıda delil olmak üzere sözünü ettiğimiz esirlik tarihine göre, Kraliçe Anne, parlamentoda yaptığı bir konuşmada, "bu esaret meselesiyle tebasına bir ticaret pazarı sağlandığı"nı övünerek söylemiştir.²

Batılı milletler arasında zenci köle ticaretinin gelirinden istifade etmek için şiddetli bir rekabet uzun bir süre devam etmişti. Bununla birlikte, 1761 yılından sonra Hristiyan Batı

¹Ramnaud-Lavisse, *Histoire Générale*, c.6, s. 732.

²Th. R. R. Cobb, *An Inquiry*, s.165.

dünyasının fikirlerinde bu tiksindirici ticaretle ilgili olağanüstü bir değişme meydana gelmeye başladı ve bu fenomen çaresiz köleler için daha parlak bir gelecek vadeliyordu. Bunun üzerine, Fransa'da *Amies des Noirs* (Zenci Dostlar) isminde bir hayır kurumu ve İngiltere'de de *Quakers*³ denilen dindar bir tarikatın temsilcileri köle ticaretinin aleyhinde itirazlara başladılar. Acaba ne gibi sebeplerden dolayı bu hisler değişti? Avrupa yazarlarının çoğunluğuna göre, bu fikir değişmesi insanseverlikten ileri gelmiştir. Bu teori incelenmeye değer bir öneme sahiptir. Dünyada bazı kimseler, bir vakitler bir tür hummaya (histeri) tutulmuşlardır ki, onların bu hummalı hareketleri insanlığa hizmet etmek sevdası şeklinde ortaya çıkar. Bu söz konusu kimselerin zihinleri hayırlı bir iş için olağanüstü bir istekle dolduğu zaman yaptıkları şeyler, akıl ölçüsünden soyutlanmış sonuçlar doğurur. Bu ruhî hadise -İtalyan bir ilim adamının tarifi ile- "aklî melekelerden bazılarının kaybettiği kuvvet sebebiyle, yalnız bir cins hissin insan tabiatına aykırı olarak aşırı bir miktarda artmasından" ileri gelmiş olsa gerektir.⁴ Beyni böyle gelişen kimseler, gözden ve gönülden uzak olan felâketzedelerin üzüntüleri hakkında şefkat ve merhamet hissi göstermek istedikleri halde, gözlerinin nuru ve gönüllerinin süruru olması gereken akraba ve yakınları ile yanbaşılarında duran insanların ızdıraplarından veya ihtiyaçlarından hiç de üzüntü duymazlar. Bu ruhî durumu bir örnekle açıklayalım: Varsayalım ki, bu söz konusu insanseverlerden bir tanesi Londra'dan kalkar da ta Makedonya'da bulunan bir Hristiyan köyünün çiçek hastalığına

³Bir başka ismi de "The Religious Society of Friends" veya "Society of Friends" olan bu Hristiyan tarikatı, 1650'de İngiltere'de George Fox tarafından kurulmuştur. Ritüel, şekilsel bir akîdesi olmayan bu tarikatta ruhbanlık ta yoktur. Bunun yanında, şiddeti de reddederler. (Sad.)

⁴Cesare Lombroso, *The Man of Genius*, s.351.

yakalanan Bulgarlarına yardıma gider ve hatta bu hastalığın sırf Türk memurlarının gaddarlığından dolayı yayıldığına inanır ve başkalarını da inandırmaya çalışır. Diğer taraftan da, aynı kişi, Londra'da fakir mahallelerden birisinde [St. Pancras] oturan annesini görmeye gitmiş olan bir hizmetçi kızı -çiçek hastalığının hüküm sürdüğü o mahalleden- hastalığın mikrobunu taşıyabilir endişesiyle hizmetçiyi hizmetinden çıkarır ve rızkını keser. [Böyle bir durumda, hastalığın uzaklara yayılma tehlikesinin düşüncesi bile, bizim insanseverimizin karakterindeki bencillik noktasını açığa çıkaracaktır.]

Amies des Noirs derneği üyelerinin zenci esirler için gösterdikleri insancıl merhamet bu tip tuhaf hislerden olmayabilir. O halde onları bu Rahmanî teşebbüse sevkeden başka bir sebep aramamız gerekmektedir. Temelinde bencillik olan bir işin, bazen sırf insanlığa fayda amacıyla art niyetsiz ve karşılıksız yapılan teşebbüsler şeklinde gerçekleştiğini hatırlarsak sebebini bulabiliriz. Madem ki, Fransa'da *Amies des Noirs* derneği tarafından esirler lehindeki teşebbüsler esir ticaretinin İngilizler tarafından ele geçirildiği vakitten bir müddet sonra vukû bulmuştur, ve madem ki, bundan sonra Fransa için o ticarettten bir büyük kazancın elde edilmesi zorlaşmıştır, o halde bazı Fransızların insanî vicdanlarında bu iğrenç ticarete karşı bir düşmanlık hissinin uyanması hayret verici olamaz.

[1761 yılından sonra Hristiyanlık düşüncesinde bahtsız köleler için daha iyi bir geleceği haber veren harika bir gelişme gözlemlendi. Nitekim, Fransa'da köle ticaretine karşı yapılan protestolar *Amies des Noirs* tarafından yapılmaya başlandı.] Evvelce de ima ettiğimiz üzere, İngiltere'de esir ticaretinin ortadan kaldırılması yolundaki teşebbüslerin itici güçleri ise, *Quaker* tarikatı üyeleri idi. Bunların esir ticareti aleyhinde kullandıkları delillerin hemen hepsinde, esirliğin, Hristiyanlığın

temeline aykırı olduğu söylenmektedir. [Siyah kölelerin Fransız dostlarını harekete geçiren esas nedenler hakkında çok az şey biliyoruz. Onların bu motivlerini, yalnızca insanseverlik hissinden dolayı harekete geçtiklerini iddia ederek yorumlayabilecek tarihçiler muhtemelen mevcuttur. Gerçekte, bu dünyada insansever bir tarzda görünen bu tür ateşli isteriye maruz kalan insanlar vardır. Bu tip insanların beyinleri bir defa iyilik yapmak için bazı anormal ihtiraslarla etkilendi mi, yaptıkları işlerde bir mantık bulmak mümkün değildir.] Söz konusu tarikat üyelerinin bu olağanüstü buluşu, kendilerinden önce dünyaya gelmiş olan milyonlarca Hristiyanın ruhlarını utanç azabına uğratsa gerektir. Çünkü, Hristiyanlığın ortaya çıkışından tâ esirliğin ortadan kaldırıldığı devre kadar 1800 sene gibi bir süre geçtiği halde, bu zaman zarfında yaşamış olan Hristiyanlardan hiç birisi akıl edip de bu gerçeği ortaya çıkarmaya muktedir olamamıştı! Esir ticaretinin ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla, bu dindar *Quaker*'ları insanların merhametini tahrike sevkeden sebepleri de araştıralım da bakalım meydana ne çıkacak?

Esir ticareti tabiatıyla oldukça kârlı bir işti. *Quaker*'lar ise, kârı ve kazancı en çok genişletecek altın alım ve satım sanayiinde çok büyük bir başarı göstermiş ve hatta mal edinmeye olan şiddetli temayülleri ile şöhret bulmuş bir taifedir. O halde esir ticareti gibi büyük bir kazanç getiren bir işe karşı feryat etmeleri, acaba ne gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır? Bir şahsın bilinen alışkanlıklarında veya bir insan topluluğunun yapmakta olduğu bir meslekte beklenmeyen bir değişmenin meydana gelivermesi elbette bir şüpheyi doğurur, ve bundan dolayı bu şüpheyi araştırma ve inceleme merakının oluşması da insanın tabiatı gereğidir. Zenci esir ticaretini bastırmak için *Quaker*'ların yapmış oldukları şikayetlerin, karşıt gösterilerin aslını araştırmak ise pek büyük bir keramet gerektirmemektedir. Araştırmamızda delil

olmak üzere, biz yine Batılı yazarların esirlik hakkındaki açıklamalarını dikkatle gözden geçirelim:

Uluslararası hukuk yazarlarından bir zat, esaretten bahsedildiği sırada şunları söylemektedir: "Bu onursuz ticaretin aleyhinde çıkarılan şikâyet feryatları -öyle zannedildiği gibi- İngiltere'de başlamadı. Amerika'da oturan *Quaker*'ların bu hususta yayınladıkları eserleri söz konusu topluluğun İngiltere'de bulunan mensuplarını gayrete getirdiği gibi, yine Amerika'nın Pensilvanya bölgesinde zenci esir ticareti aleyhinde vukû bulan taşkın fikirler de İngiltere'deki *Quaker*'lara bir örnek olmuştu.⁵ Hayatının uzun yıllarını esirliğin ortadan kaldırılması uğrunda çaba göstermekle geçirmiş, ve İngiltere tarafından esirlerin hürriyete kavuşmasının kurucularından biri olarak kabul edilen Clarkson isminde bir zatın da esir ticareti hakkında yazdığı kitap bu husustaki incelememize yardımcı oluyor. Bakınız bu dindar *Quaker*, bu insansever İngiliz, kitabının bir bölümü ile bir gerçeğin ortaya çıkmasına hizmet ediyor: "*Quaker*'ların Amerika'da bulunan üyeleri geniş arazilere sahiptiler. Fakat, bu arazileri işletmek için yeterli sayıda işçi bulamıyorlardı. *Quaker*'ların aileleri de kalabalıktı. Bundan dolayı, hizmetlerine yetişebilecek sayıda hizmetçi tedarik edemiyorlardı. Bu söz konusu durumdan dolayı meydana gelen ihtiyaçları gidermek için, Afrika'nın zencileri yakalanıp akın akın Amerika'ya getiriliyor ve herkes bunları satın almaya talip oluyordu. Amerika'lı *Quaker*'lar, gerek ticaretin ve gerekse esirliğin revaçta olduğu bir sınırda oturduklarından, gerek esirlik hakkında ve gerekse ticarî işlere ait bir çok önemli bilgiyi elde edebiliyorlardı. Bu hususlarda keşfedebildikleri önemli noktaları ve bilgileri İngiltere'de bulunanlara iletebildiklerinden dolayı, esirliğin ortadan

⁵Henry Wheaton, *Historie des Progres du Droit des Gens.*, (Leipzig), c.2, s. 262.

kaldırılması için beraberce çalışmaya başladılar."⁶

Evet, bunlar başlangıçta, insanseverlik amacı ile esirliğin ortadan kaldırılmasına rağbet gösterdiler. Ancak esirlikten doğan kârın mahiyeti ve yekûnu ile lüzumu ve zararları hakkıyla incelendiği ve o beyaz renkli medenî Hıristiyanların menfaatine hangi şıkkın uyacağı anlaşıldıktan sonra, Afrika siyahîleri için bir merhamet hissi uyandı. Zenci esirler hakkında tarihî incelemelerde bulunan Amerika'lı R.R.Cobb daha önce incelediğimiz kitabında bu gerçeği açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Cobb şöyle demektedir: "Ne bir dinî gayret, ne de hürriyete kavuşturma arzusundan dolayı değil, ancak maddî menfaat sebebiyle bu siyah renkli kölelerin getirilmesi engellendi."⁷ Kitabın diğer bir bölümünde ise şu görüşü ileri sürmektedir: "Pensilvanya'daki *Quaker*'lar esir edinmeye pek de o kadar karşıt değildiler. Hatta bunların ileri gelenlerinden olan William Penn'in ölümü esnasında, onun esirlere sahip olup olmadığı hususu bile münakaşalı bir meseledir."⁸

İşte bu tip tarihî gerçekler ortada dururken esir ticaretinin ortadan kaldırılmasının sırf maddî menfaat zorunluluğundan dolayı vukû bulduğundan şüphe edilemez. Mahiyetinde bir menfaat unsurunu bulunduran bir tedbiri, menfaat düşüncesinden sıyrılmış bir insanseverlik duygusunun eseri gibi göstermek öyle bir hünerdir ki, bu ancak, bazı şeytanî düşünceye sahip olan vehimlerinde vücûd bulur. Şimdi derinlemesine düşünemeyen insanların çoğuna, bu tedbirin art niyet ve menfaatten uzakmış gibi görüldüğü, beşerî işlerin işleyiş şeklini inceden inceye

⁶Clarkson, *History of the Abolition of the African Slave-Trade*, ss.99-100.

⁷Thomas, R.R.Cobb, *An Inquiry into the Law of Slavery*, Dokuzuncu bölümden alınmadır.

⁸A.g.e., Onuncu bölümden alınmadır.

araştıranlarca bilinmektedir.

Avrupa'da fen ilimleri ve sanayileri gibi, siyasî ilimlerin de olgunlaşması ve müsbet bir şekilde gelişmesi o kadar eski değildir. Zenci esir ticaretinin ortadan kaldırılması maddesinin gündeme geldiği zamanlarda, siyasî teoriler bile müsbet bir tarz almaya ve özellikle de iktisadî konular mantıklı, denenmiş şeyler üzerine oluşmaya başlamıştı. Milyonlarca insanın hayatı pahasına cereyan eden bu esir ticareti gibi büyük kazanç getiren böyle bir işe iktisat açısından bakınca, meşguliyetlerin ve işlerin ilerlemesi için zorla çalışmaya mahkûm edilen esirlerin değil, muhtemelen hür ve ücretli işçilerin yardımının daha çok olacağı gerçeği anlaşıldı. Arazilerin tımarı ve emlâkin imarı hususunda ve bunlar için gerekli olan araç ve gereçlerin ıslahında, hür işçilerin çalışmalarının neticeleri daha faydalı görünmeye başladı. Diğer taraftan da, çalıştırılmak için satın alınan esirlerin fiyatı hür işçilerin ücretinden daha fazla olduğu halde çalışmalarının neticeleri o nisbette olmuyordu. Nitekim, Fransızca bir iktisat sözlüğünde bu durum şu şekilde gözler önüne serilmektedir: "Esirlerin çalışması, emlâkin ve aletlerin ıslahına ve tamamlanmasına vesîle olamaz! Bu gibi tamamlamalar eli hünerli, usta işçilere muhtaçtır. İşçinin aldığı ücretin yüksekliği ve onların hünerlerinin artması için bir gayrete getirme vasıtası olur."⁹

Gerçekte esir ticaretinin iktisadî yönleri gereği gibi etraflıca incelendikten ve tartıldıktan sonra, İngiltere devleti bu ticaretin ortadan kaldırılması hususundaki isteğe rıza göstermiştir. Bununla beraber, esirliğin ortadan kaldırılması, taraftarları için hükümetin söz konusu rızasını elde etmek, yirmi sene kadar devamlı bir çabayı gerektirmişti. Esirliğin ortadan kaldırılması

⁹Nouveau Dictionnaire d'Economy Politique, Paris, 1891, c.I, s.933.

hakkındaki tasarımı Parlamentonun yedi defa reddettiği bilinen bir durumdur. Bu husus hakkında cereyan etmiş olan uzun münakaşalar sırasında, "İnsanlık hâmileleri" bu ticaretteki olumsuzlukları ve kötölükleri bir çok açık delilleri ile ortaya sürüyorlardı. Halbuki esir ticaretinin ortadan kaldırılması sebebiyle işin ucunun maddî menfaatlere fena bir şekilde dokunacağını hissedenler ise, ortadan kaldırma taraftarlarının ya riyâkârlıklarını veya gerçek ile hayâl arasındaki farkı ayırtedemeyecek kadar iktisat ilminden anlamadıklarını hitap kürsüsünden yaygaracı bir şekilde ortaya koyuyorlardı.

İspanya'nın sömürgeleri için esirlerin çalıştırılmasına ihtiyaç duyduğu günlerde, yalnız -o gün hürriyet ve insaniyet namına el ele çalıştıkları iddia edilen- İngiltere ve Fransa değil, hatta medenî geçinen diğer deniz devletleri bile esir avında ve alım-satımında birbirleriyle adeta yarış etmek istemişlerdi. Halbuki esir ticaretinin faydaları şüpheli görünmeye başladıktan sonra, bir alay insanseverin bu ticarete bir gaddarlık bulunduğunu her nasılsa keşfetmeleri üzerine, İngiltere ve Fransa'dan başka diğer Batı ülkelerinde de pek çok kişi vicdanının bu iğrenç ticarete karşı olduğunu hisseder olmuşlardı. Artık bundan sonra beyaz insanların açıklıklarını yatıştırmak amacıyla Afrika'dan sürölüp çıkarılan o biçare siyahlar hakkında Avrupa'nın her tarafında bir merhamet furyası başladı. Bunun üzerine, bu yeni hislerle coşmuş olarak 1792 yılında Danimarka devleti esir alım-satımını yasakladığı gibi, 1814 yılında da İsveç ve Hollanda hükümetleri kendi sömürgelerinde bu ticareti ortadan kaldırdılar.¹⁰

¹⁰Yukarıdaki tarihler G.P.Gooch'un *Annals of Politics and Culture* isimli eserinden alınmıştır.

Evet, hayırlı bir işi örnek almak gerekir. Tarihte bir dönem açacak kadar önemli olan bir esere ise icabet etmek isteyen çok olur. Çünkü, yeni moda şeklinde meydana çıkan fikirleri kabul etme hevesi, adeta devamlı bir sevdâ hastalığı gibidir. Dünyanın en medenî sayılan ülkelerinde ise pek çok kimsenin bu sevdâyâ tutulduğu her zaman görgeldiğimiz örnekleriyle sabittir.

Esirlere merhametin ve esir ticaretine karşı çıkmamanın bir moda haline geldiği zamanlardan önce, kilise mensupları elde esir tutmayı Hristiyanlığın yayılmasına elverişli bir vasıta olarak görürlerdi. Hatta bundan dolayıdır ki, ünlü filozof Montesquieu "kanaatimce, bir dine inanan kimseler için, dinin yayılmasını kolaylaştırmak amacıyla o dine inanmayanları esir etmek bir haktır" demiştir.¹¹ [Kâfirler olarak isimlendirilen kimseleri köleleştirmek suretiyle bir dini yayma metodu, hak ettiği kınamayı asırlarca görmemiştir.] Bununla birlikte, esirlik, Avrupa'da bir karşıt amel hasıl edip de insanlığa muhalif görünmeye başladıktan sonra, bir çok Hristiyan yazarı, Hristiyanlığı kabul eden esirler için mülâhaza edilen manevî faydaları saymaya ve kâlp huzurunu açıklamaya koyuldular. Hatta esirliğin ortadan kaldırılmasının en hararetli savunucusu olan Clarkson, yukarda zikredilen kitabının yüzüncü sayfasında şöyle demektedir: "Sömürge Barbados'ta bir resmî beyanname yayınlandı. Bu beyanname *Quaker*'lara esirlerini ibadet mahallerine getirmeleri emrolunuyordu. Bu tedbir güya, esirlere efendilerinin bağlı bulunduğu mezhebin hükümleri telkin edilirse, sömürgecinin asayişinin bozulabileceği düşüncesine dayanmaktaydı... Ömürlerinde sefaletten başka hiç bir şey göremeyen zavallı esirler, işte böylece Hristiyanlığa inanma

¹¹ Montesquieu, *l'Esprit des Lois*, Bab: 15, Fasil: 4.

tesellisi gibi yegâne bir manevî çareden de mahrum edildi."¹² Fransız müellifi H. Wallon önceki bölümde zikrettiğimiz *Histoire de l'Esclavage dans l'Antiquite* (Eski Zamanlardaki Esaretin Tarihi) isimli eserinin girişinde buna benzer bir fikri savunmaktadır: "Şurasını da unutmayalım ki, bu esirler bizim dinimize döndürülmekle tesellî buldular." (s.36).

İşte bu ifadelerden de anlaşılıyor ki, esasen çirkin görülen bir şeye, şartların değişmesi, zamanın icabı gereği gibi sebeplerden dolayı bir mazeret bulmak gerekirse, bu mazereti yaratmak Fransız deha için hiç de zor değildir. Öyle ya! zavallı siyahları evlerinden, mallarından ve ailelerinden ayırırsınlar; vatanlarından sürüp çıkarıp da hayvan gibi gemi güvertelerinde, eşya gibi gemi anbarlarında istif ederek fırtınalı denizlerden geçirsinler; alışmadıkları iklimlerde ölünceye kadar çalıştırsınlar; sonra da bu zavallı felâketzedelere sunulabilecek yegâne tesellî Hristiyanlık dini imiş! Evet, büyük bir manevî tazminat; fakat, ah mümkün olsa da ruhun ızdırapları onunla şifa bulabilse, hayatın elemeleri onunla yatıştırılabilse!

Esirlik ortadan kaldırılır kaldırılmaz Batının o dindar insanseverleri, yani Hristiyan âleminin o merhametli rahipleri, âleme İncil nurlarını yayınak için yeni bir meydan buldular. Geçmişte cereyan eden esirlik işini Hristiyanlık dairesinin genişlemesi için bir vasıta kabul etmiş olan kilise, bu defa da esirliğin ortadan kaldırılmasını Hristiyanlığın yayılması amacına hizmet eden bir çare olarak görmüştür. Bu ise son derece akıllı bir tedbirdi; çünkü bu tedbir, Batı Avrupa ile Amerika'nın yayılan dinlerine yalnız hürriyet hizmetçisi olmak şerefini kazandırmakla kalmayacaktı. Belki bir de, esirliği teşvik ediyor diye namına leke sürmede kendilerine yeni bir vasıta temin edecekti. Öyle de oldu

¹²History of the Abolition, ss.100-101.

ya! Gerçekte, İslâm devletlerinin bilinen tenbelliği, geri zekâlılığı sebebiyle Doğu İslâm'ın halkı Batılıların esirlik vesilesiyle ürettiği "insanlık modasını" taklid edemiyordu. İslâm'ın zorba hükümdarları yine eskisi gibi saraylarını, konaklarını köle ve cariyelerle doldurarak Avrupa'da meydana gelen fikrî değişmelerden habersiz bir şekilde yaşıyorlardı. Şurada burada tek tük esir alım-satımının devamı ise, İslâm kurumlarını dünya nazarında itham için yabancılara çok büyük bir fırsat verdi.

Başlangıçta esirlikten dolayı İslâm'a karşı vukû bulan saldırılar bir hümanist bir amaca dayandırılmış gibi görünebiliyor. Bununla birlikte, bu bağlamda benimsenen üstünlük fikri haklı bir insaftan yoksundur ve zenci esir ticaretinin rağbet görmesi hususunda, Hristiyan âleminin geçmişteki gaddar muamelelerini örtmeye yetmez. Afrika'nın İslâm hakimiyeti altında bulunmayan sahillerinden, Atlas okyanusundaki Batı sömürgelerine, ve özellikle, Amerika'ya götürülen esirlerin sayısı yaklaşık olarak yedi milyona ulaşmıştı. Bugün bu memleketlerde söz konusu esirlerin milyonlarca nesli ve torunları bulunmaktadır. Gerçekte, ataları Hristiyanlaştırılmış bu siyah insanlar da Hristiyan dinine inanmaktadırlar; buna rağmen, beyaz ırktan olan dindaşları tarafından kötü muameleye maruz kalmaktadırlar. Ne Hristiyan olmak, ne de medenî Avrupa âlemi içinde yaşamak , o zavallıları aşağı cinsin fertleri şeklinde görülmeğe kurtaramamıştır. Hristiyan toplumu içindeki mevkileri daima aşağıda olmuş, o toplumla karışma arzuları ise daima reddedilmiştir. Amerika'daki bu Hristiyan siyahlardan birisi, beyaz adama karşı adî suçlardan birini işlemiş olsa, beyazlardan oluşan büyük bir kalabalık, o zenciden intikam alıyor, onu tekmeliyor, parçalıyor, canlı canlı ateşte yakıyor ve o siyah suçlu hakkında kanun hükümlerini hiç bir şekilde dikkate almıyorlar. İnsanlığın böyle acayip tarzdaki insanlık dışı muameleleri İslâm dünyasının hiç bir tarafında görülmedi ve

görülemmez.

Hristiyan devletlerinin İslâm yönetiminden zaptettikleri doğu beldelerindeki eski esir pazarları yerinde misyoner idarelerin, okulların vesairelerin tesisini ve bu vesileyle İslâm zenginlerinin elinde bulunan esirlere hürriyet verildiğini övünerek ilân etmek, Batı Hristiyanlığın yayılmasıyla meşgul olan kimseler için kolaydır. Fakat bu söz konusu hürriyete kavuşturma teşebbüslerinin ne sonuçlar elde ettiğini anlamak için, İngiltere hükümetinin bu bağlamda yayınladığı resmî evrakları incelemek gerekir. Bu evraklardan anlaşıldığı üzere, Esirliğe Muhalefet Cemiyeti'ninin -ki pek çok üyesi ya ruhban sınıfından ya da papaz gibi mutaassıp bir şekilde gayret gösteren kimselerden ibarettir- hükümet zoruyla Müslüman velîlerin tasarrufundan çıkarılan esirler hiç de mutlu sayılabilecek bir durum elde edemiyorlar. Efendisinin evini terk eden esire, o merhametli misyonerler hemen bir imdat eli uzatıyorlar ve böylece yakalayabildikleri esirlerin isimlerini yeni Hristiyanlaştırdıkları yerlilerin listesine bir başarı edasıyla kaydederler. Elbette ederler! Haçın hilâlden kaptığı her insanlık ganimeti bir zafer sayılmaz mı? Sonra, bu hürriyete kavuşturulanların iyi bir Hristiyan olup olmayacakları o müttakî medenîlerce pek de önemli bir husus değildir. Afrika'da bulunan İngiliz memurlarının gizli veya açık yardımlarıyla misyonerlerin Müslümanlardan kaptıkları esirlerin çoğunluğu, hürriyetin kendilerine sağladığı yeni hayatta doğru yol üzere hareket edemedikleri gibi, sarhoş, hırsız, uğursuz, serseri durumuna düşüyorlar. Bazıları da rahat ve namusun muhafazası için eski efendilerine dönmeyi ve yine o Müslümanların şefkati sayesinde hayatın teminini canlarına minnet biliyorlar.

İngiltere devletinin 1877 yılında Mısır hükümetiyle, 1880'de de Bâb-ı Alî ile esirliğin engellenmesi için yaptığı antlaşmalar gereğince, Afrika'dan esir kaçırılmaması taahhüt altına alınmıştı.

Ne var ki, bu antlaşmalara rağmen her yıl bir kaç esirin Afrika'dan kaçırıldığına dair şikâyetler gelmektedir. Memleketimizde (Osmanlı ülkesi) en kısa zamanda bu durumun önüne geçilmesi ümit edilir. [Bu raporun doğruluğunu kestirmek zordur. Doğru olabilir. Bununla birlikte, Avrupa devletlerinin hakimiyeti altında bulunan Afrika'nın o bölgelerinde vukû bulan mücerred esir alım satım hadiselerinin duyulmayan cinsten hadiseler olmadığına dikkat çekilmelidir.] Afrika içlerinde bu gayr-i meşrû ticareti işleyenler yalnız Arap tüccarlar değildir. Hatta Avrupa'lı bir hayli kısmet koğalayıcısının da bu ticaretten faydalandığı sabit iken, nedense Müslümanların yaptığı fenalıklar bu Avrupalıların gözüne daima fazlaca batar.

Doğu İslâmın büyük şehirlerine gidip de son derece büyük bir merakla esir pazarı ve esir alım-satımı görmek isteyen ve sahte ve düzensiz bilgi alarak, bunlar üzerine romanlar, saçma sapan şeyler yazan İngilizlere bir hizmet amacıyla aşağıdaki esir ilânlarını bazı eski eserlerden toplamak suretiyle naklediyoruz. Kendi memleket ve diyarlarında daha bir veya bir buçuk asır öncesine gelinceye kadar vukû bulagelmış olan tuhaf durumlar oradaki esirliği tasvir edici olduğundan, bu durumların, Doğu'daki esir alım-satımından ve kullanımından daha fazla bir şekilde onların meraklarını uyandırabileceği inancındayız. [Bu malzemede daha enteresan, daha aşikâr ve daha gerçekçi hikâyeler bulabilirler.]:

"Dokuz yaşlarında, gri yün kumaştan yapılmış elbise içinde, saçları dibinden kesilmiş bir zenci çocuğu geçen Ağustos'un dokuzunda, salı gecesi Londra'nın St.Nicholas Lane sokağında kaybedilmiştir. Adı geçen sokakta Sugarloaf (Şeker külçesi) isimli muhitte oturan Bay Thomas Baker'a onun hakkında bilgi veren olursa mükâfatlandırılacaktır."

"Mavi pantolonlu, siyah paltolu, koyu esmer renkli, kıvrıcık saçlı, kulağı altın küpeli Abdullah İlyas isminde Merakeşli (*Moor*) bir Arap -efendisi olan yüzbaşı Bay St. Lo'nun nezdinden-geçen ayın yirmibirinci günü kaçmıştır. Londra şehrinde daima giymekte olduğu alaturka bir takım elbise ile yine alaturka bir nöbet saatini beraberinde götürmüştür. Her kim kendisini bulup da Green Street'de oturan Bay Lozel'in evine getirirse bir guinea (21 şilin değerindeki eski İngiliz parası) mükâfat verilecektir.

"Efendiden olan bir zata hizmete lâayık oniki yaşlarında bir zenci çocuğunun Finch Lane (semtindeki) Denis'in Kahvehanesi'nde satılacağı ilân olunur."

"On yaşlarında bir zenci oğlan satılıktır. İstekli olanlar Threadneedle Street'de bulunan Virginia Kahvehanesi'ne müracaat etsinler."

"Onüç yaşlarında Hintli bir oğlan geçen ayın sekizinci günü Putney mahallesinden kaçmıştır. Boynunda bağlı olan tasmada şu ibare yazılı idi: 'Lincoln's Inn Fields'de oturan Leydi Bromfield'in siyah kölesidir.' Bu oğlanı her kim bulup da Sir Edward Bromfield'in Putney'deki evine getirirse bir guinea mükâfat alacaktır."¹³

¹³Bkz.: 'Advertisement', *Quarterly Review*, 1855.

ON İKİNCİ BÖLÜM

HİLÂLİN ZAPTI

["Action Civilisatrice" kavramının diplomatik anlamı - Asıl yerliler, "iyi yönetim"in tanıştırılması yüzünden yavaş yavaş ortadan kalkıyor, fakat yerli medeniyetle birlikte Doğulular engelleyici bir unsur olarak kalıyor; Fransa, Fransız unsuruyla Cezayir Müslümanlarını yutamıyor - Müslüman milletlerin kendi zalim yöneticilerini medenî Avrupa'nın "iyi yönetim"ine tercih edişlerinin sebebi; Medenî yönetimin avantajları fethedilenlerin tam gelişmesine olan öldürücü etkisi - Yabancı yapımı hürriyet uydurmadır - Medenî yönetim toprak halkından ziyade toprağı etkiler - İnatçı yerlilerin kapitalistin sömürülerine engel teşkil etmesine izin verilmemelidir - Fethi mazur göstermek için ticaretin önemsenmesi; Güçlü bir Avrupa devleti bir Müslüman ülkeyi işgal ettiği zaman, diğer güçlerin oradaki ticareti engellenir - Müslüman milletlerin ilerleme kaydetmesini önlemek için Batılı güçlerin uyguladığı ele geçirme yöntemleri - Uzak Doğu milletleri kendilerini müdahaleden sıyırdılar - The Times gazetesindeki bir makalenin önemi.]

Action Civilisatrice (yani, medenîleştirme gayretleri) öyle bir Batılı tabirdir ki, telaffuzu pek çok kimsenin duyusuna önemle etki eder. Halbuki, Avrupalı siyasetçilerin nutuklarında, Batılı

yazarların makalelerinde çok kullanıldığından hoş edasını kaybetmiş ve şu son zamanlarda adeta bayağılaşmıştır. İngilizlerin şu son bilinen **Our Good Rule and Justice** (yani, İyi Yönetimimiz ve Adaletimiz) sözü bile siyasî konuşmalar esnasında oldukça çok kullanıldığından temel cazibesini kaybetmiş, adeta âmiyane bir övünme lafzı haline gelmiştir. Batı medeniyetinin bu tabirlerinden kastedilen anlam şudur: "Hristiyan dünyasının güçlü devletlerinden biri, bir İslâm ülkesinin iç işlerini himaye kanatları altına almaya himmet ettiği zaman hürriyet, adalet ve medeniyetin yayılması bu güzel yönetimin alınmasının ardından ya derhal veya yavaş yavaş görülmüş ve şehirler medenîleşir ve mutlu insanların seçkin eserleri her tarafta ortaya çıkmaya başlamış!" Avrupalı güçlü devletlerin Doğu memleketleri ile ilgili icra ettikleri siyasî tertiblerin gerçek mahiyeti üzerinde düşünebilen herkes, bu medenilik taşıyan himmetlerin ne gibi eserler meydana getirdiğini anlayabilir. Bizim için burada kaydedecek bir nokta varsa o da, söz konusu devletlerin bu himmetlerinin, doğuluların millî şeref ve istiklâlleri ve hükümlanlık hakları pahasına yapıldığını belirtmektir.

Batı Avrupa devletlerinin uzak memleketlerde takip ettikleri sömürgeler kazanma işinde, iki türlü güçlüğe rastlanması muhakkaktır: Bunlardan birincisi, ele geçirilen ülkenin medeniyetten tamamen nasipsiz olan yerli halkıdır. Şayet, medenî istilâcılar, bu yerlilerin her ne şekilde olursa olsun kendi çıkarlarına engel olabileceklerini hissederse, onları ortadan kaldırmakta o kadar güçlük çekmezler. Dolayısıyla, darmadağın edilen bu bedevî taifesi ya kırılıp yok olur veya içlerinden sağ kalanlar olursa, onlar da Hristiyanlaştırılarak ancak kendilerine has bir aşağı sosyal tabaka dairesinde kalırlar ve daima istilâcılara

hizmet vazifesiyle görevlendirilirler. İşte böyle bir sömürgeci Avrupalıların medenîleştirme işleri de rahatsız edici engellerden arınmış olarak icra edilip gider. İkinci unsura gelince, bu da tâbi olmaya zorlanan bir ülke halkının kendilerine has medenî durumlara sahip olmalarıdır. Avrupalı istilâcılar bunlarla temasa geçince birçok ciddî engellerle karşılaşır. Böyle bir ülke halkının güya taassub sebebiyle basîretleri bağlanmış olduğundan, bunlar ülkelerine getirilen medenî idarenin zaman geçtikçe kendilerine saadet getireceğini bir türlü anlayamazlarmış; dolayısıyla, medenîleştirme amacına ulaşmak için gerekli her türlü fedakârlığın yerine getirilmesi gerektiğinden, muhalefet edenler zorla bastırılmalı imiş. Hatta, medenî devletlerin sahip oldukları üstün silahlar onların muhalefetlerini kolayca ortadan kaldıramazsa, her türlü nifak ve fesad hilesine başvurarak bütün direnme güçlerinin kırılması câizmiş. [İnsanlık, gelişmemiş ülkenin işlerini yönetme hakkının, her ne pahasına olursa olsun, o ülke istilâ edilerek, kelimenin Avrupalı anlamında medenîleşmiş insanların emanetine verilmesini gerektirir mi!]

İkinci tür muhalif unsuru hâvî bir doğu ülkesine Avrupa medeniyetinin bu şekilde ithali, ilk bakışta tasvib edilebilir bir mesele gibi görünür ve özellikle de Avrupalılar için değişmez bir kuraldır. Fakat biz, bu medeniyet ithali konusunun mahiyetine dikkatli bir göz atarsak, çok acı bir hakikatle karşı karşıya kalırız. Eğer bu şekilde istilâ edilen bir doğu ülkesinin faziletli meziyetleri, bir millî medeniyeti mevcutsa, o takdirde yerlilerin Avrupa'dan gelen göçmenlerle kaynaşarak aslî kimliklerini kaybetmeleri veya istilâci unsurun kahredici etkisine dayanamayıp çökmeleri ve yok olmaları ihtimal dahilinde değildir. Diğer taraftan da, istilâ eden hakim grubun onları yönetme hususundaki teşebbüsleri gerçek bir başarı doğuramaz; çünkü istilânın

meydana getirdiği mahkûmiyet hali mağlup grubu, tabiatıyla, hırslanmaya sevkeder. Millî güçlerinin sarsılması, sosyal düzenlerinin bozulması, mağlup halkı istilâcıların zıddına hareket etmekten, intikam duygusundan hiç bir zaman uzaklaştıramaz. Bunlar medeniyet özelliklerinden ve fazilet duygularından tamamen mahrum yerli vahşiler gibi öyle kolayca kırılıp yok olma tehlikesinden uzaktırlar. İşte bu sebeptedir ki, İngilizlerin Avustralya'da yaptıklarını Fransızlar Cezayir'de yapmaya, yani ülkenin asıl halkını tamamen mahvedip meydana yalnız kendilerine hasretmeye muvaffak olamamışlardır. [Fransa kanlı bir takım tedbirler uygulmuş, ancak Cezayir'in kıyı bölgelerini kısmen yerli nüfustan temizleyebilmiştir. Fransız unsurunu bu ülkeye sokabilmek için devamlı surette büyük bir çaba harcamış olmalarına rağmen, onun kan dökücü şövenleri Müslümanların bu ülkedeki sayıca üstünlüğünü dengelemeyi asla ümit etmemektedirler.]

Bundan dolayıdır ki, Müslüman halk ile meskûn olan bir doğu ülkesi, istilâcılar için gerçekte "yeni bir vatan" olarak telâkki olunamaz; o bir sömürge'dir. Böylece, medeniyetin beşiğı olan bir ülke halkı, istilâ devam ettiği sürece mahkûm bir teba sıfatından kurtulamaz. Onların hepsine birden "yerli" denilmesi ise, vahşi milletlerden olan asıl istilâcı gruplara benzemek demek olduğundan küstahça bir hakarettir.

Böylece, doğduğu yer itibariyle değil, ancak istilâ sebebiyle genellikle "yerli" olarak isimlendirilen, yani Batılı zorbalarca aşağı sayılan halkın, ırkî üstünlükle övünen istilâcılara hükümlerliklerini gönül rızasıyla vereceğini düşünmek mümkün olabilir. Fakat, yabancı bir devlete uymaya mecbur olan Müslüman milletler hakkında böyle düşünmek elbette doğru olamaz. Bir Müslüman halk kendi cinsinden olan hakimlerin sürekli tecavüzlerine maruz kalmış olabilir. Bununla beraber, o

halkın kendi zalim hükümetine tercihle bir Avrupa devletinin hakimiyetini davet edeceğini iddia etmek, hakikati pek büyük bir cüretle saptırmak olur. Elbette ki zulüm, o halkın fertlerince de nefretle anılır. Fakat, kendileriyle millî ve duygusal bağları bulunmayan bir yabancı istilâcının yönetimi, o zulümden daha çok bir nefretle anılır.

Acaba niçin?

İlk etapta, o yabancı hakimiyeti zorla ve istenmeden konmuştur da onun için. Başlangıçta faydaları alkışlanan o yabancı yönetimin, arası çok geçmeden, gerçek ıslah yerine millî hukukun yok edilmesi için ortam hazırladığı görülür. Bağımsızlığa sahip bir Müslüman ülke belki bir zorba hakimın veya bir çok kişiden oluşan zalim bir heyetin idaresi altında kalmış olabilir. Gerek o zorba kişi ve gerekse o azınlık memur grubu, halkın çoğunluğunu tahammülü mümkün olmayan zulümlere maruz bırakabilir. Bununla beraber, dinî ve toplumsal şerefini takdir eden bir Müslüman halk, zulüm yerine yabancı hakimiyetini görmekten daha çok çekinir, çünkü o zulüm mahalli zalimlerin yok olmasıyla adalet ve barışa dönüşebilir. Halbuki yabancı hakimiyetinin gelmesiyle o halkın millî bağımsızlığı sanki olmamış gibi bir duruma düşünce, her fert, kendilerine tâbi oldukları yabancıların sınırladığı aşağılık dairesinin dışında ayırıcı bir sıfat elde etme gücünden yoksun kalır ve tâbi kişilerin en zeki ve kudretlileri bile yabancı yöneticilerin yönetimlerine boyun eğer. Bundan başka, tâbi durumundaki halkın sahip olabileceği millî dehanın gelişme dairesi ve yükselme sahası her taraftan engelleyici sınırlarla çevrilmiş olur. Ülkelerine bir medenî şekil vermek vesilesiyle akın akın gelen yabancı memurlar kendilerine has millî ilkeleri, kendi ülkelerinin iş (*muamelât*) kurallarını bazen yumuşaklıkla, bazen tehditle ithal ve uygulamaya koyulurlar. Yönetim ve adliye işlerinde ve

eğitimde kullanılan mahallî dil veya ülke dillerine karşılık, kendilerinin konuştuıkları dili ikame ederler ve böylece kendi iş ve hareketlerinde başarıyı kolaylaştıracak bir hakimiyet aracı bulurlar. Şu halde, Doğu'da Avrupa medeniyetinin yayılma şeklini ibretle gösteren bu gibi durumlar, o medeniyet yayıcılarına nice faydalar bahşettiği halde, istilâ olunan ülke halkının sosyal ve siyasî ve yahut ilim yönüyle yükselmek gücüne büyük zararlar verir.

Kendi milletinin yöneticileri tarafından zorla yönetilegelmiş olan bir doğu ülkesinde, Avrupa'nın medenî yönetiminin tesis edilmesiyle birlikte o ülke halkına hürriyet nimetlerinin geldiği genellikle inanılan bir fikirdir. Şüphesiz hürriyet denilen şey, Cenâb-ı Hakk'ın insanlara bir hediyesidir ki, meşrû bir şekilde ondan istifade etmemize engel olan zalimler kimler olursa olsun, halkın hiddet ve şiddetine maruz bırakılmalı ve ondan istifademizi kolaylaştıranlar yabancı da olsalar halkın saygısına mazhar olmalıdırlar. Ancak, bir halka verilecek hürriyetten istifade, o halkın hürriyet konusunu nasıl algılayacağına bağlıdır. Şu halde, yabancı hakimler doğuya medenî bir yönetim getirme vesilesiyle bir milletin siyasî bağımsızlık duygusunu yok ettikten, zamanla saygıdeğer bir kabul görmüş olan millî kurumlarını - bozuktur, uygun değil, faydasızdır diye- sarstıktan ve de mahallî halkını savunma silahlarından tecrit ettikten, ülkenin zabıta güçlerini ve korumasını kendi denetimleri altına aldıktan sonra, konuşma, yazma hürriyeti vermeleri veya vermemeleri netice itibariyle pek bir şey farketmez. İşte Avrupalı istilâcılar, doğunun mağlup milletlerine bu şekilde bir hürriyet veriyorlar ki, bu hürriyet imtiyazları doğulular nazarında elbette ki minnet ile anılmaz. Avrupalı hakimler zulüm şikayetlerini korkusuzca ve çekinmeden dinlemekte ve hatta o şikayetlerin hakkını bir fayda

temin etmek amacıyla vermemekte serbest kaldıkça, mağlup halk istediği kadar o zulüm hakkında feryad etmekte serbest kalsın, ne farkedebilir ki? Dışları sökülün bir köpeğin kuyruğuna istediğiniz kadar şiddetli basın; bağırır ve belki havlama ile beraber size doğru da hücum etmek ister; fakat ısıramaz, hatta ısırmaya yeltense bile dışı yok ki etkisini hissettirsin.

Bir yabancı devletin hakimiyeti üzerine bir doğu ülkesinde kurulacak hürriyetten en çok faydalanacak olanlar, yine o yabancı devletin memurları olurlar; çünkü bağımsızlığı yok edilen doğu halkı arasında hoşnutsuzluğu ortaya çıkaran her türlü duyguyu serbestçe yazıp söyleyecek kadar ihtiyatsızlar bulunabileceğinden dolayı yabancılar üzerinde iyi imâlar bırakılmış, yollar gösterilmiş olur. Bu itibarla, hoşnutsuzluğu yayıp da bir millî birlik hareketi oluşturmamızdan önce, yabancı memurları hile ile, hainler vasıtası ile, veya rüşvet vermekle, ya da cezalandırmak suretiyle işin önünü alırlar; yani yangın bacayı sarmazdan önce kolaylıkla söndürebilirler. Dolayısıyla, hakimiyetlerinin devamını bu vesile ile de sağlamış olurlar. İşte mahkûm bir milleti konuşma ve basın hürriyeti vererek onların duygularına vaktiyle ve etraflıca vakıf olmak önemli bir tedbirdir ki, doğu ülkelerinde hakimiyetlerini genişletmekle meşgul olan devletler arasında İngiltere, bu önemli tedbirin mahiyetini lâıykıyla takdir eden ve bundan son derece istifade eden bir devlettir.

Bir Avrupa devletinin doğuda istilâ ettiği bir ülkede göstereceği imar faaliyetleri şüphesiz bazı yönlerden zenginliğin artmasını kolaylaştırır; fakat istilâcı hakim tarafından meydana getirilen bayındırlaştırmadan (*umrân*) asıl faydalanacak olan halk değil, halkın oturduğu arazidir. Yerli halkın çalışmalarının ürünleriyle, verdiği vergilerle ülkenin hazinesi doldurulabilir, ama o hazinenin denetimi, servetin harcanması ve dağıtılması

tamamiyle yabancı memurların elinde olur. Mülkün servet kaynakları halkın istifadesinden ziyade istilâcıların kârı dikkate alınarak işletilir. Sömürgeci devlet tebasından olan maliyeciler ve karaborsacılar ülkenin servetini toplar, yutar. Halkın geri kalan istifade hissesi ise, millî bağımsızlığın yabancı eliyle mahvedilmesinden doğan maddî zararın ve manevî aşağılanmanın yanında bir hiç kalır.

Avrupalıların istilâ ettikleri Asya ve Afrika ülkelerinin bir çoğu "anonim şirketler" vasıtasıyla yönetilmiştir; halâ böyle yönetilenleri de mevcuttur. O ülkelerin yerli halklarının Batılılar tarafından ithal olunan bayındırlaştırma eserlerinden -daha doğrusu malî ve ticarî kazançlardan- ne kadar istifade edebileceği artık tasavvur edilsin. Amacı ve niyeti ister istemez servet arttırmaktan ibaret olan bu söz konusu şirketlere verilen hükümet yönetiminden nasıl hak, insaf ve yerli halka karşı merhamet beklenebilir? Avrupa'da işçi sınıfı -sermaye sahiplerinin vurgunculuklarına karşı- haklarını korumak için pek çok korunma vasıtaları bulabilir. Halbuki, hâmisi büyük devletler olan bu tür şirketlerin yönetimlerinin medeniyetin ilerlemesi namına uyguladıkları yağma tedbirlerden korunmak için yerli halk hiç bir dayanak bulamaz. İsyanla silaha sarılısa şirketin mensup olduğu devletin askerleri onları isyancı ve haydut sayacak, hemen cezalandıracaktır. O halde bahtsız yerli halk kimden yardım isteyebilir? Elbette ki, Avrupa'nın o hürriyetçi geçinen [sözde Yahudi] basınından değil; çünkü önemli bir kısmı Yahudi sermaye sahiplerinin nüfuzu altında olan bu basından kayırma beklenemez. Onlar medeniyet getirme sahtekârlığı altında Asya ve Afrika'da yapılan yağma ve vurgunları yücelterek ilan etmede pek büyük fayda görürler.

Bu açıklamadan anlaşıldığı üzere, güçlü devletleri, doğu

lkelerine Batı medeniyetini sokmak için teşvik eden Œey, iyi yönetim ve adil kurallar gibi insanî vecibeler değildir. Ancak, fıtratın o ülkelere bahettiği servet kaynaklarına el koymak maddî dncelerdir. Bu gerçeği dile getirmek için bir Amerikalı yazar Œyle diyor: "Uzak diyarlardaki tabiî servet bile insanlığın faydası için medenî devletlerin bireyleri tarafından kullanılmalıdır ve her ne olursa olsun o diyarlar denetim ve kontrol altına alınmalıdır; ta ki her tarafta sermayeler emniyetle yatırılsın ve sanayi ii o diyarların yerli halkının saldırısından emin bir Œekilde yürütülsün."¹ Peki, daha sonra ne yapsın? Sonra ne yapılacağını bu medenî yazarın sözüne benzetme yapmak suretiyle biz söyleyelim: O diyarların halkına kendi vatanlarının kaynaklarını kendilerine uygun ve faydalı bir Œekilde işlemek fırsatı verilmesin. İnsanlık, Hıristiyanlık ve medeniyet namına birer uygun vesile bulunarak, o yerlerin halkına daima baskı yapsın ve hücum edilsin. Ta ki onlar kuvvet kazanamassınlar da, Batının aşırı istilâlara koyulan a gözlü kismet kovalayıcı adamlarının akın akın memleketlerine dolmalarına karşı koymaya gleri kalmassın, vatanlarını savunmaya mecalleri olmassın!

Madem ki bizim asıl amacımız, bu konuların yalnız Doğu İslâm'a ait yönlerini incelemektir, o takdirde belki gayretli bir Batılı çıkar da bize, "İslâmiyetin geriletici nüfuzu altında doğulular kendi kendilerine nasıl ilerleme sağlayabilirler? İslâmiyet ile ilerleme birleşmesi mnkn olmayan iki zıt unsur değil mi?" diye sorabilir. Malûm ya, Batılıların anlayışına göre, İslâmiyet medeniyetin ilerlemesine engelmı. Hatta bu anlayışa ulemeden sayılan, serbest düşünen ve kilise taassubundan uzak olan kimseler bile itimad etmektedirler. Alim geçinen yazarlardan birisi bu hususta o kadar ileri gidiyor ve "İslâmiyetin ilk parlayan

¹P. S. Reisch, *World Politics*, s. 11.

taassub kıvılcımı sönmeye başlayıp da gerçek yüzü meydana çıktığı zaman açıklığa, ince anlatımlara kabiliyetli olmadığı ve maddî ve manevî ilerleme için zararlı olduğu görüldü"² diyor.

Yazık ki, bazı yazarlar bu gibi tantanalı sözleri felsefî muhakemelerde bulunuyoruz zannıyla bir çok safsataları açıklama vesilesiyle söylerler. İslâmî hükümler, insanları hiç bir zaman hayat şartlarını ıslahtan alıkoyma sebebi olmadı. Aksine, bireyleri ruhî ve maddî yükselişe heveslendirecek mükemmel bir özelliğe sahiptir. Hem de Batılı Hristiyanların daha ilerleme ve medeniyet hakkında gereği gibi dengeli bir düşünceye sahip olmadığı dönemlerde, taraftarlarını o yolda teşvik etti. İddiaları isbat için, burada Müslümanların İspanya'daki ilerlemesini delil getirmemize gerek yoktur. Yalnız, İslâm'ın ilerleme ile olan ilişkisini mükemmel bir kapsamla tasvir etmiş olan bir Amerikalı yazarın bu hususta ne söylediğini nakledeceğiz. Bu kişi diyor ki, "Müslümanlar daha başlangıçta kıtaları olduğu gibi, ilim sahasını da istilâya koyuldular. Hatta Hz.Peygamber'in vefatından yirmi yıl sonra, İslâm aleminde ilimlerin himayesi benimsenmiş bir yol haline geldi. Sonraları Halife el-Mansur'un başkenti astronomiyi, tıbbi ve çeşitli edebiyat ilimlerini geliştirmekle meşgul nice kemâl sahipleriyle dolmuştu."³

İnsan gayretinin İslâmiyetin etkisinden aldığı engin güç ve şevk ne inkâr edilebilecek kadar azdı, ne de unutulabilecek sıradan olaylardan biri idi. İslâm'ın ezici gücünü göstermesinden sonraki devirlerde, Müslümanlar arasında ilim dallarının o dönemde bilinen kollarını geliştirmekle meşgul olan bir çok ilim adamı geldi geçti. Fakat, Hristiyan Avrupa milletleri gittikçe

²J. B. Crozier, *Civilization and Progress*, s. 431.

³W. J. Draper, *A History of Europe*, c. 1, Bölüm, 11 (Osmanlıca metninde "Bölüm 9" olarak yazılmıştır. Biz bunu İngilizce nüshasından düzelttik.).

çoğalan hayatî ihtiyaçları karşılamak için doğunun zengin hazinelerini yağma etmek üzere sefere başladıkları andan itibaren doğuluların gayreti sarsıldı, gelişmesi sekteye uğradı. Batının o sürülerle gelen o haçlılarının, korsanlarının aralıksız hücumları, doğu İslâm'ın sosyal durumunu maddî ve manevî devamlı bir sarsıntıya uğratmıştır ki, bu da çok vahim tedricî bir gerilemeyi doğurmuştur. Çünkü, Avrupalıların Doğu'da nüfuz ve servet kazanma hırsları yavaş yavaş artıyordu. Bir aralık doğunun bir tarafında Osmanlı kuvvetlerinin ortaya çıkışı bu istilâ seline karşı dayanıklı bir set oluşturduysa da, bu karşı koyma kuvveti Batı istilâsını ancak bir kaç asır kadar durdurabildi. Ne yazık ki, Osmanlı, doğu âlemine olan bu hizmetinden dolayı iki büyük belâyla karşılaştı: Yani Hıristiyan dünyasının gayet tutucu ve son derece müthiş bir düşmanlığına maruz kaldı ve gitgide Avrupa'nın "Şark meselesi" adına icra ettikleri diplomasi maskaralıkları sebebiyle nice felâketler çekti ve halâ da çekiyor.

Doğu ile Batı arasında ortaçağlardan beri devam eden bu çatışmalar, sonunda Batılıların başarısı ile sonuçlandı. Bu ise, Doğuluların hem kültürel hayatına, hem de maddî gelişmesine uğursuz bir durgunluk miras bıraktı. Batılıların iddiasına göre, Müslüman Doğu halkı, "değişmez olan ezeli takdire körükörüne teslim oluvermekten doğan" bir tembelce ihmale mübtelâ imişler. Galiba bundan dolayıdır ki, Müslümanlar oturdukları yerlerdeki tabii servet kaynaklarını işletip faydalanmak ve medenîleşme görevini Batılılara bırakmış sayılıyorlar! Gerçekte ise, insanlığın istifadesi için Cennât-ı Hakk'ın yarattığı tabii hediyelerden meşrû bir şekilde faydalanmaya çalışmamak İslâmî hikmete [prensiplere] aykırıdır. Bununla beraber, o tabii nimetlerden itidal ve kanaat üzere faydalanmak istemeyip de çıldırınış gibi bir hırsla her şeyi çarpıp kapmak ve tabii defineleri kökünden çıkarıp aşmak ve bu şekilde Allah'ın diğer kullarının haklarına arsızcasına tecavüz etmek de İslâmî hükümlere [İslâm'ın ruhuna]

aykırıdır. İşte bu hususlarda, Müslümanların işleriyle, Avrupa'nın medenî kısmet kovalayıcılarının hareketlerinin tainamiyle farklı olması gerekir [ki, bu kısmet kovalayıcıları, yeryüzünün zenginliklerini, diğer insanların istek ve arzularını dikkate almaksızın, bir anda yağmalamak için evrenin her bir bölgesine sızmada delicesine bir telâş içerisindeyler.].

Avrupa'nın istilâcı devletlerinin İslâm ülkelerine saldırmada birbirleriyle yarışmasına şiddet, hırs ve tamah göstermelerinin sebeplerinden birisi de ticareti artırma telâşıdır. Sanayisi gittikçe gelişen bir millet için ticaret sağlama endişesinin adeta bir ölüm kalım meselesi olduğunu açıklamak gereksizdir. Ancak, bu münasebetle burada serdölünacak bir nokta vardır ki, o da "Acaba istilâ edilen İslâm ülkelerinden hangisi vardı ki, Avrupa ile ticaret yapmayı arzu etmemiştir?" meselesidir. Biz zannetmiyoruz ki, bağımsızlığı saldırıya maruz kalan İslâm ülkelerinden hiç birisi Avrupa devletlerinin tebalarıyla ticarî ilişkileri kesmek istemiş olsun; yeter ki, o devletlerin ticaretlerini genişletme vesilesiyle yaptıkları teşebbüsler, bir sömürüye başlangıç teşkil etmemiş olsun. Avrupalı tüccarlar eskiden beri Doğu İslâm'da hüsn-i kabul görmüşlerdi. Saygın bir yabancı tüccara kendisiyle alış verişte bulunduğu halkın fertleri dost nazarıyla bakar; çünkü tüccar, halkın hoşlandığı veya ihtiyaç duyduğu malları getirir ve hazır bulundurur. Bundan dolayı, Mısır'da ve Osmanlı ülkesinin her köşesinde Avrupalı tüccarlara sayısız kolaylıklar gösterilmiştir -ki Hristiyan devletlerinin işledikleri nice suistimallerle bugün İslâm'ın bağımsızlığını tehlikeye düşürecek bir hale getirilmiş olan- eski yabancı imtiyazlarının kaynağı bu dostça kolaylıklardır. Ne zaman ki, Batı devletleri İslâm ülkeleri hakkında müthiş bir saldırıya geçecek duruma girdiler, işte o zaman doğunun iş yerlerinde masum tüccarlardan çok, kötü niyetli fırsat kollayıcılar,

memuriyet arayıcılar ve bozguncu politikacılar türemeye başladı. Tüccarlar mallarını getirerek karşılıklı refah sebeplerini kolaylaştırırlardı. Ancak, o nereden çıktıkları belli olmayan bu kimselerin (türedilerin) faaliyetlerinin kendi ülkelerinin usul ve âdetlerini getirmek, hakimiyet ve yönetimini ithal etmekten ibaret olduğu görüldü ve nitekim bunlar vasıtasıyla İslâm'ın bağımsızlığının temellerine dinamit yerleştirildi.

Eğer Avrupa Devletlerinin sömürge genişletme hırsı, dünyanın yalnız vahşî kabilelerinin bulunduğu kıtaları ile sınırlı kalıp da, kendisine mahsus faziletlere, medenî vasıflara sahip olan Müslümanlar sürekli saldırıya maruz bırakılmamış olsaydı, aklı başında hiç bir doğulu, batı ile doğunun ticaretini ihlâl etmeyi hayal bile etmezdi. Aksine, bir Avrupa devletinin hakimiyeti altına girmekle bağımsızlığını kaybetmiş olan bir Müslüman ülkesi, bağımsızlığına sahip olduğu takdirde ya eski anlaşmalar gereğince, ya da sanayi yönünden az gelişmesinden dolayı diğer devletlerin ticaretine de pazar teşkil ederdi. Fakat, bir Avrupa devletinin zorla hakimiyeti altına giren herhangi Müslüman ülkesinde diğer yabancı devletlerin ticaretlerinin öyle bir rekabet alanı bulabilmesi ihtimal dahilinde değildir. Şöyle ki: O sömürge devlete hakim olan Avrupa devleti serbest ticaret usullerini benimsemiş hükümetlerden olsa bile, yine onun o memleketteki memurları çeşitli vasıtalarla gayr-ı resmî şekilde kendi milletlerinin ticaret ve sanayiini desteklerler ve her türlü eksiltmelerde, siparişlerde kendi milletlerinin sanayi ürünlerini tercih ederler ki, Mısır'ın durumu buna örnektir. Eğer o Müslüman ülkesini istilâ eden Avrupa devleti himaye usulünü benimsemiş olan hükümetlerden ise diğer yabancı devletlerin sanayi ürünleri ve ticarî muamelelerinin artık orada meşru bir rekabet ortamı bulabilmesi ihtimali yok olur; Cezayir'in durumu da buna bir örnektir. Fransızların gururla zikredegeldikleri medenî Cezayir yönetimi, o ülkede diğer Avrupa devletlerinin

ticaretlerini genişletmelerine ciddi bir engel koymuşlardır. Bunu daha açık bir şekilde anlamak için bir kere isitistiklere müracaat edelim. Fransız iktisat bilginlerinden Leroy Beaulieu, Cezayir'in 1898 yılına ait toplam ticaretini *De la Colonisation chez les Nations Modernes* isimli muteber eserinin 397. sayfasında şöyle göstermektedir:

Cezayir'in Fransa ile olan ticareti : 330.294.702 Frank.

Cezayir'in İngiltere ile olan ticareti : 22.632.110 Frank.

Cezayir'in Amerika ile olan ticareti : 2.943.482 Frank

Diğer devletlerin Cezayir ile olan ticarî alış verişleri de nisbeten oldukça azdır. Fransa'nın Tunus'taki o söz konusu "Medenîleştirme teşebbüsü" [*action civilisatrice*] başladığından beri Avrupa'nın diğer ülkelerinin ticarî muameleleri Tunus'da dahi Fransız ticaretinin kat kat altında kalmıştır. İşte bir İslâm ülkesinin bağımsızlığı batılı bir devlet tarafından yok edilince, o ülkede diğer yabancı devletlerin ticaretinin ne dereceye kadar zarara uğrayacağı bu örnekten anlaşılıyor. [Şayet, Fransa bu en önemli iki Kuzey Afrika ülkesine sahip olmamış olsaydı, Avrupa'nın diğer ticaret devletleri de bu iki Müslüman ülkedeki ticaretlerini geliştirmede çok daha fazla inkânlara sahip olacaktı. Fransız işgalinden beri buralarda oluşan demiryolları, karayolları, konforlu oteller vs. Fransız kapitalistlerin arzularını tatmin edebilir; üstelik bunlar, Avrupa ve Amerika'dan kucak dolusu para ile gelen turistlerin de oldukça işine yarayabilir. Fakat, bütün dünya, bu insanlarda olduğu gibi bu tür buluşları medeniyetin dışarıda üretebileceği yegane nimetler olarak görebilecek, zihniyete henüz sahip değildir.]

Doğu olaylarında Avrupa'nın güçlü devletlerinin uyguladığı

diplomasi tedbirlerini dikkatle inceleyenler görürler ki, bu devletler Müslüman milletlere bağımsızlığı lâıyk görmemekle yetinmiyor, bir de doğu ülkelerinin ötesinde berisinde görölmeye başlayan uyanma belirtilerini korku dolu bir düşmanlıkla karşılıyorlar ve gelecekte olsun barışı koruma endişesine düşmüş olan İslâm milletlerinin gelişme ve ilerleme çabalarını engelleyecek tedbirleri almaktan geri kalmıyorlar. Örneğın, İslâm milletlerinden daima zorla aşırı isteklerde bulunuyorlar ve istediklerini koparabilmek için bazen tek başına ve bazen de bir kaçı birlikte kuvvet tehdidine başvuruyorlar ve bu haris ve bencil menfaatlerini insanlığa ve medeniyete hizmet imiş gibi göstermeğe kalkıyorlar. Gerçekten medenî olan insanların yüzünü kızartacak nice acayip bahanelerle Müslüman ülkelerinin mukaddes haklarına tecavüz ederek imtiyazlar koparıyorlar. Müslüman milletlere karşı sefer açmakta haklı görünmek için Avrupa kamuoyunu tahrikte yarı resmî ve gayr-ı resmî siyasî gazetelere işaret veriliyor. Devlet adamlarının fikirlerine hizmet eden o gazeteler bu gibi işaretler üzerine, Müslümanların ilerlemesi için meydana gelen uyanış hareketlerini güya medeniyetin yayılmasına karşı durmak için alınmış tutucu tedbirler şeklinde tasvir ediyorlar ve buna "Müslümanların birleşme tehlikesi" ismini veriyorlar. Gelecek bölümde göröleceğı üzere bu "Doğu tehlikesi" kasten ters bir anlamda açıklanıyor. Çünkü, gerçekte, Doğu'da Avrupa için bir tehlike mevcut olmayıp, aksine Doğu âlemi Avrupalılardan gelen bunca tehlikelere maruz kalmaktadır.

Uzak Doğu halkı artık bu batı tehlikelerinden emin olacak derecede kuvvetli bir duruma geldi. Dünya siyasetinin işleyiş şeklini takip edenlerin hatırlayacağı gibi, Uzak Doğu'da da o söz konusu "medenîleştirme görevi" tuzağını kurma hevesi yakın zamanlara kadar batının siyasî mahfillerini pek şevklendiriyordu. Hatta önceleri, Uzak Doğu milletlerinin kalabalık ve toplu bir

toplumsal mevcudiyete sahip olmaları bile, Hıristiyan devletlerin o "medeniyet bağışlama hevesine" halel getirecek kadar bir engel sayılmıyordu. Halbuki, Doğu'nun o taraflarında -Osmanlı ülkesinde olduğu gibi- Rumlara, Ermenilere, Bulgarlara benzer Hıristiyan toplulukların bulunmaması, yani Batılı devlet adamlarının gasbetme emellerine âlet olabilecek unsurların yokluğu hatıra bile getirilmiyordu. [Çünkü, bu gibi topluluklar, tabii olarak, Batılı güçlerin Barbar Doğu'ya saldırması ve onu ele geçirmesi için harika fırsatlar temin edecekti.] Uzak Doğu'da istilâ yollarını açmak için deniz mesafesinin uzaklığı da o kadar endişe verici sayılmıyordu. Hatta, -Yakın Doğu sularına olduğu gibi- Doğu Asya denizlerine dahi "bazı insancıl ve medenî görevler"in yerine getirilmesi maksadıyla öyle her istenildiği zaman savaş gemileri gönderilemeyeceği hesaba bile katılmıyordu. Daha garibi, Japonlar gibi gelişmiş ve güçlü bir ülke halkı bile "ufak bir millet" denilerek pek de önemsenmiyordu. [Fakat, Japon gücünün yükselişi, Hıristiyanlığın esas olarak Uzak Doğu için düşündüğü medenileştirme projelerinin değişmesinde önemli bir rol oynamıştır.] [Medenileşme ihtiyacından dolayı] ve medeniyetin (yani Avrupa medeniyetinin) amacı üzere hareket etmesi için bir aralık Çin bir hayli sıkıştırıldı; sözlü ve fiilî olarak tehdit bile edildi. Fakat, Ezeli İrade (*the Divine Will*), Batılı medenîlerin bu husustaki "iyi niyetlerine" ters olmalıdır ki, bugün Çinliler, Hıristiyan devletlerin zorla kılavuzluk etmek istedikleri hareket çizgisinden tamamiyle farklı bir yol takip etme ve kendi selâmetlerinin sağlanması göreviyle, kendi servet kaynaklarının kullanılması hakkını kendilerine hasretmeye çalışmaktadırlar. Şu son bir kaç yıl zarfında güçlü Avrupa devletlerinin Çin hakkındaki siyasî tedbirleri pek anlamlı bir şekilde değişti ve Batı hükümetlerinin diplomasisi artık Çinlilerin hükümlerlik haklarına saygı göstermeyi milletlerarası geçerli bir ilke olarak

kabullenme yolunu seçti. Uzak Doğu'da Batılı devletlerin ne şekilde bir nüfuz bölgesi seçmesi gerekeceğine dair başlangıçta mağrur varsayımlar ortaya koymaya kalkışan Avrupalı muharrirler, sonuçta Çinlilerin kendi ülkelerini istedikleri şekilde yönetmede hür oldukları şeklindeki değişmez gerçeği kamuoyuna telkin etmeye başladılar.

Uzak Doğu'daki durumların değişmesi sonucu meydana gelen bu yeni diplomasi yolunu kabul etmeye kamuoyunun nasıl hazır hale getirildiğine bir örnek olmak üzere 2 Kânûn-ı sâni [2 Ocak] 1906 tarihli **The Times** gazetesinin Çin ordusu teşkilatı hakkında yayınladığı bir özel makaleden alınan aşağıdaki paragrafa dikkat edilsin:

"...Bu durum Çin'e 432 bin kişiden oluşmuş oldukça kuvvetli bir görünüm verecektir. Bu kuvvetin bir çeyrek milyon da ihtiyatları bulunacağı dikkate alınır ve bunlar da geçenki manevralarda görülen nümûneler kadar yeterli çıkarsa, Çin'in *bağımsızlığını ve bütünlüğünü koruma görevinden* dolayı, Avrupa'nın büyük devletlerinin kapıldığı endişe bundan böyle bir hayli hafifleyecektir."

Bu paragrafın ne kadar anlamlı olduğu hakkında görüş belirtmeye gerek yoktur. Yalnız şurası açıklanmalıdır ki, söz konusu paragraftaki "endişe" kelimesi, büyük Hristiyan devletlerince gayr-i medenî veya yarı medenî sayılan doğulu milletlerin mutluluğu için -sırf müşfikâne niyetlerle- her zaman gösteregeldikleri "merak" demektir. Nitekim, bir kaç kere bizim de ülkemizin bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumamız onlar için merakı gerektiren bir görev olmuştur. "Bağımsızlığın korunması" ile "ülke bütünlüğü" tabirlerinin gerçekte hangi anlamları kapsadıklarını mevcut durum bize pekâlâ açıkladı. Şöyle ki: Bu tabirlerden birincisi, bağımsızlığına göz dikilen bir doğu devletinin hükümlerlik haklarının yavaş yavaş kayıt altına

alınması; ikincisi de, ülke bütünlüğüne sahip olan bir ülkenin taksim edilmesi demektir. Bu sebeple, **The Times** gazetesinin söz konusu paragrafının mahiyeti şu meâlde açıklanabilir: Büyük Avrupa devletleri, Çin'in zaptı veya taksimi gibi merak ve sevdalardan artık vazgeçmelidir. İnsanlığa hizmet ve medeniyeti ıslah şeklinde ortaya çıkan bu endişelerini gidermek isterlerse, bundan sonra bu gibi görevleri yerine getirmeye ancak Doğu'nun daha uygun bir tarafında, yani İslâm ülkelerinde fırsat bulabilirler.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜSLÜMANLARIN BİRLEŞMESİ (PAN-İSLAMİZM) TEHLİKESİ

[Günümüzde Pan-İslamizm bir hulyâdır; müfrit emperyalizm, Müslümanların kendilerine dikkat etmeleri için onları uyandırabilir - "Bir subayın en asil görevi İslâm'ı küçük parçalara ayırmaktır" - "Tutuculuk" (*Fanaticism*), Müslümanların medenî güçler altında mutsuz yaşamasının nedenidir. Medenî yönetimi hararetle göklere çıkaran satır aralarını okumalıyız. Fransa yönetimi altında Müslüman Cezayirlilerin biçare durumu; Onlara karşı yöneltilen kovma, baskı altına alma (*refoulement*) ve eritme (*fusionnement*) politikaları; Müslümanların vatandaşlık hakkı inkâr edildi - İngiliz yönetimi, Fransız yönetiminden daha tahammül edilebilirdir; İngilizler işgal altındaki Müslüman topraklarına göçmen göndermiyorlar; Rusya'nın Asya'yı medenileştirme iddiası gülünçtür; Rusya tarafından işgal edilen ülkelerden Müslümanların büyük zorunlu göçleri - Hollanda hakimiyeti altındaki Müslümanların süflî durumu; Hollandalıların Müslüman kıyımları Batılı insanperverlerin dikkatini çekmemektedir - İslâmiyetin Avrupa'da gördüğü muamele müsamahasızlıkla karakterize edilmiştir.]

Burada "Müslümanların birleşmesi" tabirinden kasıt, Doğru

İslâm'da fesat çıkarmak ve Avrupa müdahalesine ve istilâyâ zemin hazırlamak amacıyla Avrupa siyasetçilerinin icat ettikleri "Pan-İslâmizm"dir. Acaba bu Avrupa tabiri ne gibi bir anlamı kapsamaktadır? Eğer bundan maksat, Doğu İslâm'ın münevverleri arasında bağımsız Müslümanların geride kalan eserlerini olsun muhafaza etmek hususundaki görüş birliği ise, hiç şüphe yok ki 'pan-İslâmizm' denilen şey mevcuttur. Ve hatta gitgide bu husustaki görüş birliğinin, İslâm milletleri arasında müdafaa teşebbüsleri için bir fikir birliği doğurması da mülâhaza edilmektedir. Binaenaleyh, Müslümanların birliğinden kasıt, İslâm kavimlerinin güç birliği edip ittifakla Avrupalılar üzerine hücumu demek olmadığından 'pan-İslâmizm' ismi altında keşfolunan hedeften bir de fazla olarak tehlike isnad etmek bir safsatadır. [Bu bir siyasî teşekkül müdür? Bunun böyle olmadığını söylüyoruz ve bu terime verilen tanımı bir İngiliz şarkiyatçının verdiği tasvirî tanımdan ödünç alıyoruz: Bu şarkiyatçıya göre, "Pan-İslâmizm The Times'ın muhabiri tarafından keşfedilen bir uydurma haberdir."¹ Bu bölümün konusunu oluşturan 'Pan-İslâmizm tehlikesi 'nin 'sarı tehlike'nin bir karşıtı olduğunu söylemek muhtemelen dikkat çekecektir. Zira, Hristiyan dünyasında oldukça yaygın bir şekilde bilinen 'sarı tehlike' tabirinin, Alman İmparatoru tarafından canlı bir ilgi sonucunda alındığı şeklindeki rivayetten ziyade, Moskova diplomasisine borçluyuz. 'Tehlike' kelimesinin kendisine gelince, bu, basit bir şekilde kötü amaçlı insanların zihinlerini tam kanunsuz bir fiil işleyecekken -örneğin, hırsızlık veya bölgesel gasp- meşgul eden umacı fikrine delâlet eder. Şayet, 'pan-İslâmizm' terimi, Doğu'nun daha aydın Müslümanları arasında hali hazırda kabul gören anlamı, yani İslâm dünyasının halâ sahip olduğu bağımsızlığı

¹ Prof. E.G. Browne, *Pan-Islamism*, Cambridge'de verilen bir konferans, University Press, 1902.

destekliyorsa, hiç şüphe yok ki, böyle bir anlayışa olan ihtiyaç geniş bir kabul görmektedir. Er veya geç, bu yönde bir takım aktif tedbirler almaya olan ihtiyaç, Müslüman zihnini ciddî bir şekilde meşgul etmelidir.]

Milletler arasında öneme sahip siyâsî meselelerin değişmesi sırasında çoğunlukla görüldüğü üzere, bir milletin başına gelen felâketler başka bir memleket için faydalar sağlar. Batının sömürü mübtelâsı insanları tarafından bir süreden beri, icra oluna gelen hükmetme fiilleri şüphe yoktur ki, Doğu'nun başına gelen felâketler sebebiyle pek arttı. Bununla birlikte, bu gittikçe artan hükmetme hırsı Doğu İslâm halkının bir kısmı arasında ister istemez savunmacı bir hareket meydana getirmeye başladı. Felâketin umûmî olması ve Batının hükmetmesinin bütün İslâm milletlerini kapsaması, tabiatıyla, genel bir müdafaa için çabaların birleştirilmesi lüzumunu hissettirmiştir. Çünkü iş o dereceye vardı ki, git gide hiç bir Müslüman millet tabii hakkı olan vatanını korumada tek başına serbest bırakılmayacak! İşte bundan dolayı, İslâm alemince gösterilen bu heyecan, Avrupa'nın fesatlık arayan siyasetçileri tarafından "Müslümanların birleşmesi tehlikesi" şeklinde tasvir edilmektedir. Batının önemli gazeteleri ile, siyâsî edebiyatında bu şekildeki fesatçı amacı ortaya koyan görüşler daima göze çarpmaktadır. Örnek olmak üzere, Fransa'nın önde gelen çağdaş siyasetçilerinden olan bir zatın sözlerini aktaralım ki, "Doğu tehlikesi"nin giderilmesi için yapılan tavsiyenin mahiyeti ortaya çıksın. Bu zat şöyle diyor: "Bir subay için Müslümanların gücünü kırmak vazifesi, bir insanın vatanına yapabileceği hizmetin en yücesi ve en faydalısıdır." Kanaatimce böyle bir fikir yalnız aşırı zaptetme taraftarlığındaki art niyeti ortaya koymakla kalmaz; bir de medenîliği ile gurur duyan .bir milletin ferdi olan kimselerin kalbinde çok büyük düşmanlık hislerinin bulunduğunu ifşâ eder. Bu sözü söyleyen zat kimdir bilir misiniz? Avrupa'nın bazı beldelerinde toplanan genel

barış toplantılarında insanlığın lüzumundan dem vuran, Doğu meselesinin buhranlı anlarında Paris'te, Londra'da, filan yerde vukû bulan genel toplantılarda güyâ insaniyet ve medeniyet namına Osmanlı topraklarındaki Hıristiyan cemaatleri [Ermenileri ve Bulgarları] müdafaa sadedinde "Türk mezalimini" kınayan bir zattır ki, ismi Baron d'Estournelles de Constant'tır. Başkalarına atfedilen mezâlim sebebiyle oldukça büyük insancıl merhamet izleri sergileyen bu Baron cenabları, Fransa'nın Güney Afrika'daki istilâlarından doğan gaddarlıklara gelince başka şekilde düşünüyor ve oralarda Müslüman kuvvetlerinin mahvedilmesini tavsiye ediyor.²

Müslümanların birleşmesi "tehlikesi"nin ciddî ve gerçek bir şekilde varolduğuna Batılıların en ihtiyatlı, en tarafsız olanları arasında bile inananlar vardır. Biz bu inanca şaşmamalıyız; çünkü haber yaymakla amacı destekleyen bozguncu siyasetçiler, bir şeyi devamlı surette ısrarla rivayet etmenin -yalanlama ve karşılık görme korkusu olmadıkça- insanların fikirlerinde inanma izleri meydana getireceğini pekâlâ bilirler. Eğer Peter the Hermit gibi papazlar Kutsal Kudüs'ü [gerçekte Müslümanlar bu aynı Kutsal Belde'ye kutsal saygı hisleri beslerler] pislettikleri hususunda inançlı Hıristiyanları inandırmamış olsalardı, Haçlı seferleri için arzulu bir şekilde harekete geçenler çok olmazdı. Hıristiyan kilisesi düşman sayılan Müslümanlar aleyhinde icra edilen Haçlı savaşlarından faydalı sonuçlar elde etmişti: Her şeyden önce, o zamanki İslâm kuvvetlerinin artmasına ve yayılmasına sekte vermişti ki, Haçlıya ön ayak olanlar için yalnız bu sekte bile bir büyük başarı sayılmış olsa gerektir. Bu açıdan fesat arayan siyasetçiler bile tehlikesini hayal ettikleri "pan-

²Baron d'Estournelles de Constant, *Les Congrégations Religieuses chez les Arabes et la Conquête de l'Afrique*, s.70, Paris, 1887.

İslâmizm" aleyhinde Batılıların fikirlerini tahrik eder ve hırslandırılırsa Hristiyan dünyasının Doğu'daki menfaatlerinin ve arzularının gerçekleşmesine hizmet etmiş olurlar ve binaenaleyh onun tehlikesini bir an önce bastırabilirlerse, Hristiyan medeniyetinin gelecekte yayılma sebeplerini gerçekleştirmiş olurlar. ³ [Bir çok samimi savaş taraftarı³ tarafından tehlikesi önceden görülen ve haber verilen pan-İslâmizm Doğu'da çağdaş Hristiyanlığın kutsal menfaatlerini tehlikeye sokabilir, dolayısıyla bu, herhangi bir hissî veya insanî düşünce olmaksızın ezilmelidir; zira onun baskısı, ¹ baskı vazifesinin neden olabileceği bütün kanlı mücadeleleri tazmin pahasına bile olsa, maddî olarak medeniyeti ileri götürecektir.]

Burada incelenecek bir mesele vardır ki o da, geride kalan istiklâl kuvvetlerinin muhafazası endişesiyle ehl-i İslâm düzgün ve birleşik bir hareket icrasına girişse, Avrupalıların buna "tehlike" adını takması gerçek duruma ters bir isimlendirme [*terminological inexactitude*] olmaz mı? Asıl tehlikeye maruz kalanlar Doğulular, ve tehlikeyi yaratanlar Batılılar değil mi? Evet öyledir. Fakat ne çare ki, bu ters tabir bile Avrupalılar nazarında siyasete uygun bir tedbirdir. Böylece gerçeği tersine çevirmek fahiş siyâsî tevillerde bulunmak, bu aşırı sömürge mübtelâları tarafından vatanperlik olarak görülür. Madem ki, esasen hayâsızcasına bir yalancılıktan ibaret olan böyle bir tedbire siyasetin ileri gelenleri -sömürgeleri genişletme mesleğine sebep olduğu için- cevâz veriyorlar. Şu halde, insanların genelinin buna karşı gelmeye akli yetmez. Yetse bile, insanîyet ve medenîyet

³Biz şu anda genellikle medenî Savaş Kışkırtıcılığı (*Jingoism*) dikkate alıyoruz, "savaş kışkırtıcısı" (*jingo*) kelimesini bir grup anlamında kullanmıyoruz. Savaş taraftarları ile şovenistler arasında bir fark gözetmiyoruz, zira Avrupa medeniyetinin isminin üzerine çok yakında bir nefret getirecek olan aynı sorumsuz varlıklar olup olmadığından tamamen emin değiliz.

namına kabul edilmiş câiz siyâsî hilelerden olmak üzere algıladığından itirazdan vaz geçer. Zaten Avrupa memleketlerinde insanların genelinin kanaatine göre, "pan-İslâmizm" denilen şey korkunç bir fitne olup, medeniyetin faydasına karşı cahil ve yarı vahşî Doğulular tarafından kabul gören bir karşı koyma vasıtası değil miydi ya? [Bu yanlış hareketin (yani Müslümanların birleşmesinin) soğukkanlılıkla karşılanması, kesinlikle, medeniyetin ilerlemesini tehlikeli sonuçlarla tehdit edecektir.]

Müslümanların birleşmesi tehlikesinin ne olduğunu anladık. Şimdi de bağımsızlığını kaybedip de Avrupa devletlerinin yönetimi altına giren Müslümanların haline bir bakalım da, onlara medenî yönetimin iyiliklerinden ne kadar bir hisse düştüğünü anlayalım. Başlangıçta şurasını söyleyelim ki, bu Müslümanlardan bazıları fırsat buldukça memleketlerini istilâ eden Avrupa devletlerine karşı silahlı isyana kalkışıyorlar. Hatta bazen tâbi oldukları "medenileri" tarafından gaddar bir şekilde cezalandırıldıkları, kesilip vuruldukları halde yine silahlı isyana sarıldıkları oluyor. Avrupa kamuoyu, bu Müslüman tâbi kavimlerin kendilerine bahşolunan adalet, hürriyet ve düzenli yönetim aleyhine ayağa kalkmalarının sebebini idrak edemiyor da, "Tuhaf şey! Bu yerliler kendilerinden olan yönetici ve görevlilerin baskısı ve karmaşık yönetimi altında zulüm ve azap çekip dururken, biz kendilerine adalet ve iyi bir yönetim sunduk; buna rağmen yine de isyan ediyorlar" şeklinde şaşkınlık gösteriyorlar. Avrupalıların mahkûmu olan o Doğuluların hoşnutsuzluğu, isyanı Avrupalılarca tuhaf bir hal olarak karşılandığından, bunun sebepleri araştırılmak isteniyor. Bunun üzerine devlet adamları attıkları nutuklarla, siyasetçiler de gazeteler ve siyâsî dergilerdeki makaleleriyle, bunun sebebinin

Müslümanlara özgü olan "taassub" olduğunu yayınca, insanların o şaşkınlığı gidiyor!

[Sık sık Müslümanların dünyadaki en büyük fanatikler olduğu söylenmiştir. Ancak şu husus da ilâve edilebilir ki, Müslümanların kendi idarecilerinin kötü yönetimlerini, her hangi medenî bir güç tarafından empoze edilen yararlı bir yönetim şekline tercih etmelerindeki fanatıklık asla açık bir şekilde ortaya konulmamıştır. Son bölümde tam olarak açıklandığı gibi, bu fanatik fikrin kaynağı, adalet, hürriyet ve refah dolu bir yönetimin, yabancının bu medenî yönetiminin beraberinde getirdiği dinî sıkıntılar, millî hakaretler ve yerel yetkisizliklerle mukayese edildiği zaman, çok az bir değere sahip olduğu gerçeğinde yatar.]

Bunun sebebi gerçekte taassub mu, yoksa medeniyet namına zorla ithal edilen hallerden doğan İctimaî bir zillet, maddî ve manevî sefalet mi? İşte bunu anlamak için başka memleketlere boyun eğen Müslümanların halini incelemeliyiz. Bunu iyi bir şekilde anlayabilmek mavi kitapta, sarı kitapta ve daha bilmem ne renkdeki kitaplarda mevcut resmî levhaları ve yazıları, devlet adamlarının nutuklarını *The Times*'ın veya *Tan*'ın ve diğer meşhur gazetelerin özel makalelerini okumakla olmaz; zira onlardaki malumat ve izahlar özellikle keskin bir seçimden geçirildikten sonra temiz yürekli saf insanların kabul edeceği bir şekilde ortaya konulmuştur.

İlk olarak, Fransa'nın boyunduruğu altına giren Müslümanların haline bakmak isteriz. Çünkü Fransa cumhuriyeti resmî bir din tanımadığından, boyunduruğu altındaki Müslümanların, dini yanlış yorumlama ve Hristiyanlıktan miras kalan nefretten uzak bulundukları için, dolayısıyla bir dereceye kadar mutlu olmaları gerekir. Bu ise, bizi her şeyden önce Fransa yönetimine bakmaya iter. Bundan başka, sömürgeleri

genişletmeye koyulan Avrupalılar arasında olan Fransızlar, Doğulular için icrâ edegeldikleri medenî hizmetlerle övünmeye İngilizlerden daha düşkündürler. Bu medenî hizmetlerden Müslümanların ne kadar faydalandıklarını anlamak ise, burada bizim için her şeyden önce gereklidir. Özellikle, bunca Fransız müellif ve yazarın hürriyet, eşitlik, kardeşlik, insanlık, beşerî haklar ve diğer hususlar hakkında dünyanın bilgisine sundukları nazariyelerin, kendileri tarafından sömürgelerde ne dereceye kadar uygulamaya konulduğunu görmek için, öncelikle, onların yönetimi altındaki Müslümanların durumlarına bakışlarımızı çevirdik.

Bundan yaklaşık seksen yıl önce yazdığı bir kitapta, Avrupa devletlerinin istilâ ettikleri uzak memleketler halkını nasıl kullandıklarını gözlemleyen bir [İngiliz] müellif "Fransızları olsun bu muamelelerin işlenmesinden uzak tutmak şeref verici bir istisna olurdu. Yazık ki, istilâ ettikleri beldelerin yerli halklarının haklarına ve hislerine Fransızlar da başka devletler kadar riayetsizlikler göstermişlerdir." diyor.⁴ Fransızların sömürgecilikleri hakkında bu söz söylenildiği zaman, Afrika'nın kuzey tarafında Fransız hakimiyeti henüz yerleşmemiştir. Sonradan o taraflarda bir kaç milyon Müslüman, Fransızların silahlı istilâsına karşı koyamayarak hakimiyetlerini ve hukuklarını Fransızlara teslim ettiler. Bu istilâyı Avrupalılar "medeniyetin ithali" ismini verdiler. Dolayısıyla zahiri manâsını anlayıp da aksinin yapıldığını Merâkeş'te gördüğümüz pasifik sızması (*pacific penetration*), yani sulh ve yumuşaklık ile girme, Cezayir istilasında sözlü bir şekilde bile vukû bulmamıştı. Başka

⁴William Howitt, *Colonization and Christianity*, 1838, s. 312.

bir yerde de⁵ zikrettiğimiz üzere, Fransızlar kılıç ve barutla işe giriştiler. Müslüman köyleri ve kasabaları bir biri ardına tahrip etmeye ve yağmalamaya koyuldular, binlerce canlar yaktılar, nice ocaklar söndürdüler ve vahşî diye dünyaya ilân ettikleri Müslümanlardan kat kat fazla vahşilikler sergilediler. [Bir seferinde işgalciler nefretlerini o kadar ileri götürdüler ki, beş yüz erkek, kadın ve çocuğu sığındıkları Ouled Riah isimli bir mağarada boğdular. Bunu, mağaranın ağzında bir Fransız kumandanının sebep olduğu "üzücü bir hata" olarak izah eden Fransız yazarların bu makul açıklamasını takdir etmemek güçtür! Medenî Fransızların bütün bu kahramanca yaptıkları işlerin duyulması Müslümanları dehşete boğdu. Bundan dolayı, Fransız askerleri kanlı bir savaştan sonra Constantine kasabasını zaptettiklerinde, aralarında yaşlı erkek ve kadınlarla çocukların da bulunduğu yüzlerce yerli kendilerini kasabanın hemen altındaki sarp geçidin keskin kayalıklardan aşağı fırlattılar ve helâk oldular. Arap kaynakları, bu insanların, kendilerini, korkunç düşmanın eline düşmemek için öldürdüklerini rivayet etmektedir. Fakat şu anda elimizdeki bir kitap⁶, bu kaçak insanların ölümüne bu sarp kayalıkları inmeye çalıştıkları iplerin (dikkat edilirse, hepsi değilse bile iplerin çoğu) sebep olduğunu ifade etmektedir. Bu iki rivayetin hangisi daha güvenilirirdir?] Bu ve benzeri vahşî olayların mahiyetini dünya yalnızca Fransızlardan öğrendiği için, asıl mağdurların sözleri dünyaya ulaşamamıştı. Acaba hangi tarafın sözüne daha fazla inanmak lazımdır? Merâkeş meselesi ilk alevlendiği sırada Avrupa devletlerinin Merâkeş'te asayişî temin için Fransa'yı vekil tayin ettiği yolunda ortaya bir rivayet çıkmıştı; diplomasi daha sonra bu rivayetin yalanlanmasını gerektirdi. Merâkeşliler bu rivayeti

⁵ *Cezayir Hatıratından* isimli eserimde.

⁶ Edition de la Revue Illustrée, *Histoire de l'Algérie par ses Monuments*.

Fransız elçisinden işittiklerini, fakat Fransızlar Merâkeş (Fas) sultanına bu yolda hiç bir şey söylenmediğini iddia ettiler. Hangi taraf sözünde doğrudu? Önde gelen İngiliz gazeteleri ve özellikle *The Times* gazetesi işi kestirip attılar: "Dünya medeniyeti öyle yarı vahşî Doğu yöneticilerine değil, medenî bir Fransız senyörünün sözüne inanır" dediler. Acaba niçin? Bir rivayete cazip bir işitme ve ikna kuvveti bahşetmede Avrupa'nın o medenî zatlara daha çok mahirdirler de onun için!

Her neyse. Fransızlar Cezayir'i ezerek ve zorla aldılar ve medeniyetlerinin tatbikinde başlıca iki yol takip ettiler. Bunlardan birisi *refoulement* yoludur ki, bunun asıl amacı, Müslümanları ta Atlas dağlarının güneyine ve hatta Büyük Sahra içlerine doğru püskürtüp sürmektir. Çünkü, sömürgecilere göre, sahillerin ve Atlas dağlarının kuzeyindeki verimli toprakların Müslümanlardan boşaltılması gerekiyordu. Bunu imkân nisbetinde gerçekleştirmeye koyuldularsa da amaca ulaşmadı. Sonra *fusionement* denilen metodun uygulanmasına giriştiler; bu da Fransa'dan ve hatta diğer latin memleketlerinden göç edip de Cezayir'i vatan edinmek isteyenlere kolaylık göstererek sayılarını çoğaltmak ve bunlar vasıtasıyla yerli halka gerek ısrarla ve gerek ikna yoluyla Fransız adetlerini, Fransız duygularını ve hatta Hristiyan dinini telkin etmekten ibaretti. Bu metot İslâm toplumunu darmadağın ettiyse de, Müslüman unsurunu yok etmeye muvaffak olamadı. Fransızlar şimdi kalkıp da utanmaksızın "Biz Müslüman halka hürriyet ve adalet verdik ve refah unsurlarını hazırladık" demeye kadar varabiliyorlar. [Ancak, aklı selim sahibi herhangi bir Müslüman -şayet sizin onu sömürgeci güçlere şikayet etmeyeceğinizden emin olursa- "tamamiyle kandırıldık, Fransız sakinlerin yararlandığı bütün vatandaşlık imtiyazlarından mahrumuz" diyecektir. Kuzey Afrika'da Fransızların sahip olduğu mekânları gezen herhangi bir kimse, buralardaki Müslüman halkın nasıl üzgün, ezilmiş ve fakir

görüldüğünü farkedecektir. Bu insanların kendilerine yetecek işleri yoktur ve ellerinde ekilebilecek çok az arazi kalmıştır.] Halbuki, Cezayir Müslümanları zorla ve bir çok hileyle muhtaçlığa ve hakarete maruz bırakılmışlardır. Fransa ve Prusya savaşı sırasında bazı Müslümanlar biraz kendilerini toparlayıp da istilâcıların hakimiyetinden kurtulmak istemişlerdi. Fakat ne çare ki, Avrupa'nın boyunduruğuna tutulunca sayısı az olan bir Müslüman millet için kuvvetle karşı koyma imkânsız hale gelir. Bununla birlikte, Cezayirliiler de o ihtilalde [1871 yılında] yenildiler ve bu vesile ile otuz milyon frank paranın ve üçyüz bin hektar verimli arazinin ellerinden alındığını gördüler.⁷ Fransız istilâsının maddî zararları olduğu kadar manevî zararları da oldu. Arap edebiyatı ile İslâm ahlâkı da kökünden sarsıldı. Fransızlar yalnız halkın işlerini hakimiyet altına almakla kalmadılar, aynı zamanda aile hayatına ait meselelere de çengel attılar. Yazık o Müslüman ailelerine ki, Avrupalılar ile aşikâr bir şekilde karışmayı kendileri için bir şeref saydılar! Avrupalılar İslâmın içine medenî insan suretinde girdikten sonra zararlı bir mikrop haline dönüşüyorlar; böylece hayat tarzımız kurtlanıp, fikirlerimiz, duygularımız ve adetlerimiz bozuluyor. Diyelim ki, Cezayir Müslümanlarından bazıları şimdi istedikleri kadar Fransızlaşmış olsunlar, yine de âdî beşer taifesinden sayılacaklardır. Cezayir'de Hristiyan veya Yahudi herkes Fransız milletinin haklarına ve görevlerine sahip olduğu halde, Müslümanlar mahkûm tâbiyet sınıfında kalmaktadırlar. [Hâkim konumundaki Fransız makamları, Müslüman toplumunda hayatın bütün alanlarına nüfuz etmek istemişler, böyle yapmakla Müslüman toplumun hayatına bir Doğu toplumunun ihtiyaçlarına uygunluk arzetmeyen bir takım Avrupa geleneklerini sokmayı

⁷Bu tazminat ve zaptın miktarı J. L. de Lanessan isimli zatın *L'Expansion Coloniale de la France* isimli kitabından alındı, s. 42.

amaçlamışlardır. Eğer Fransızlar, İngilizlerin boyunduruk altındaki halkla yakın ilişkiye girmekte sergilediği mağrur çekingenlik örneğini takip etmiş olsalardı, hakimiyetleri Müslümanlar nezdinde biraz daha fazla destek bulabilirdi. Fransız sömürge otoriteleri, Cezayirli Müslümanların Mekke'ye hacca gitmelerini engelleyerek dinî meselelere bile müdahale edecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu yasak sekiz yıl yürürlükte kalmıştır. Ancak son bir kaç yıldır, belirli bazı şartlar altında bazı hacılara oraya gitme izni vermeye başladılar ve bu hacılar Cidde'ye kadar bir Fransız memurun eşliğinde gitmektedirler. Bu tedbirler, hacıların Cezayir'e tehlikeli "Pan-İslamizm" propagandasını sokabilecekleri gibi asılsız bir inanca istinaden alınmıştır. Bütün sakinler hatta Yahudiler bile vatandaş (*naturalisés*) olarak kabul edilirken, Müslüman sakinlere boyunduruk altındaki nüfus gibi muamele yapılmaktadır. Yukarıdaki bu bilgi, Cezayir'deki üç milyon Müslümanın durumunu yeterince tasvir edebilir. Ülkede büyük bir ordu konuşlandırılmaktadır ve Fransa'nın askerî cesareti her yerde güçlü bir şekilde mevcuttur. Bu silahlı gösteri Müslümanlara boyun eğme hissi aşılayabilir; bu durum dış dünyaya kesinlikle bir ihanettir, çünkü Fransız üstünlüğü medenî Fransa'nın öyle iddia ettiği gibi iyi bir yönetime değil, yalnızca zalim bir kuvvete dayanmaktadır.]

Otuz sene öncesine kadar bu felaketlerden korunmuş olan Tunus'un Müslüman halkı da, şimdi Cezayirlilerden daha mesud bir halde değildir.

Sömürge tarihi yazan [Amerikalı] bir müellife göre, medenî bir devlet tarafından hakimiyet altına alınan bir kavim, eğer o devlet tarafından konulan idarî hükümlere karşı koymakta devam ederse -başka bir ikna çaresi kalmadığı takdirde- ya tamamen yok

edilmeli imiş, ya da o kavmin fertleri kolaylıkla zaptedilebilecek bir seviyeye gelinceye kadar kırılıp azaltılmalı imiş. Müellif, her ne kadar böyle şiddetli bir tedbirin medeniyet kaidelerine aykırı olacağını itiraf etmekteyse de, yine de medeniyetin yayılabilmesi için böyle bir şiddetli muameleye cevâz olabileceğini de iddia etmekten geri durmamaktadır. [Bu hususta o şöyle demektedir: "Bu durumda yerliler, kolayca denetlenebilecek bir sayıya kadar indirgenmeli veya imha edilmelidir; ve bu süreçte, medeniyetin tersine olmakla birlikte onun menfaati için, ana ülke kaçınılmaz olarak çok hazine ve kan harcamalıdır.]⁸ Şimdi varsayalım ki, İngiltere'nin hakimiyeti altına giren Müslümanlar bir cezaya maruz kalsalar, bu cezanın icrâsı acaba nasıl mümkün olurdu? Ortalama bir hesaba göre, Hindistan'da ve Afrika'da İngiltere'nin hakimiyetine geçmiş olan Müslümanların sayısı yüz milyona ulaşmaktadır. Zamanı geldiğinde bu Müslümanlar İngiltere'nin boyunduruğunu üzerlerinden atmak isteseler, onları tamamen perişan etmek değil, sayılarını hissedilir derecede azaltmak bile imkânsız olur. Eğer Müslümanlar yeni bir ilerlemeye başlayıp da kuvvet kazansalar, görüş birliği içinde olsalar, karşılıklı yardımlaşmayı tesis ederek istiklâllerini kazanmaya kalkışsalar, İngiltere onların tahribine değil, tersine onların isteklerini yerine getirmeye mecbur kalır. İngiltere'nin kuvvete hürmet, miskinliğe hakaretle muamele ettikleri bilinen bir durumdur. Gerçekte bir Müslüman millet için İngiliz hakimiyetine girmek, diğer yabancı hükümetlerin tebası olmaktan aşağılanma açısından pek de o kadar farklı değildir. Şöyle ki, Müslümanların bulunduğu hiç bir İngiliz sömürgesine İngiliz göçmenleri gidip de yerleşip, çoğalamıyorlar; bu ise, İngiliz hakimiyetini ehven-i şer kılacak bir durumdur. Doğu İslâm'da her nereye gidilse yerleşmiş İngilizlere nadiren rastlanılır. Doğudaki İngilizlerin bir kısmı tüccar, ve pek

⁸H. C. Morris, *History of Colonization*, c. I, s. 21.

çoğu da subay ve memurdur; bunlar da yüklerini tutunca, Avrupa'ya geri dönmek için can atarlar. Bunlar, Müslümanları kendilerine hiç bir şekilde eşit görmemekte diğer sömürgeci milletlerden daha ileri giderler; işte bu gibi aşağılayıcı bir gururu sergileyen halleri olmasa ve zararlı böcekler (cerrâd-ı muzır) gibi Müslüman memleketlerine düşen misyonerleri bulunmasa, bu halkın istilâsının ağırlığına daha fazla tahammül mümkün olurdu. İngiliz'in Müslümanlarla teması gittikçe artmakta olduğundan, Müslüman İngiliz sömürgeleri hakkında özetin özeti bile olsa bir takım açıklamalara girişmek için konu müsait değildir [Bu konu geniş bir şekilde yalnızca ayrı bir çalışmada ele alınabilir.].

Rusya devleti istilâcı Hristiyanların en ileri gidenlerinden de, söz konusu bu devletin de Doğu'ya medeniyet bahşetme iddiasında bulunmasını akl-ı selim sahipleri elbette şaşkınlıkla karşılar. Avrupalıların medeniyetinden ve ilerlemesinden faydalanmaya kendisi de muhtaç olan bir memleketin, o medeniyet ve ilerlemeyi Doğu kavimlerine iletme davasında bulunması, son zamanlarda Avrupa medeniyeti namına icrâ olunan sahtekârlıkların en tuhaflarındandır. Bununla birlikte, bu devletin talihi icabı sahip olduğu bir hayli zekî siyasetçisinin çabasıyla, Batı Avrupa milletleri Rusya'nın da Doğu'da bir medeniyet vazifesi icrâ etmeye yetkili olduğu nazariyesini kabul etmişler. Bundan dolayı idi ki, Batılılar, ve özellikle İngilizler, Rusya'nın Doğu milletleri üzerine vukû bulmuş olan gitgide artan istilâsına ancak bir iki defa muhalefet ettikleri halde, çoğu defa gizli ve açık rızalarını sunmada tereddüt etmemişlerdir. Batı Avrupa'da siyasetçiler ve yazarlar arasında genel barışı seven ve insanlığın hürriyetinin hizmetçisi geçinen bir takım kimseler de, öteden beri Doğu'nun barışını ihlâl etmiş ve bir çok Doğu

kavminin millî hürriyetine tecâvüz etmiş olan bu devleti Doğu'da Avrupa medeniyetinin bir öncüsü olmak üzere alkışlamışlardır. Müteveffa Gladston, Osmanlılara olan bilinen düşmanlığından dolayı Rusya'ya "Kuzeyden doğan hürriyet bahşedicisi" tabirini bile lâıyk görmüştür. Batının bu taraflı yan tutmasından dolayı, oldukça cesaret alan Rusya'nın, Asya içlerine doğru medeniyet götürmek bahanesiyle bir çok kavmin istiklâlini ya imhası ya da kısıtlaması ve millî hürriyetlerini kendi iradeleleri altına alması, ta geçen Japonya savaşına kadar devam edegelmişti. Cisimleri küçük, fakat idrâk melekeleri çok büyük olan Japonların düzenli ve faal ordu ve donanmaları Rusya'nın medenîleştirme vazifesinin ne kadar çürük bir iddiadan ibaret olduğunu meydana çıkarmıştı.

İşte yukarda açıklanan şekilde Rusya'nın medenîleştirme istilâsından dolayıdır ki, Kırım'da, Kafkasya'da ve Orta Asya'da bir çok İslâm topluluklarının İçtimaî yapılarının çok tehlikeli bir şekilde sarsıldığı görüldü. Rus dili ve âdetleri ve hatta [Rus kilisesinin] öğretileri bir dikkafalılık sebatı ile bu toplumların bireylerine arzolunarak, onların dinî ve millî duygularında yaralar açıldı. Bazı yerlerde Müslümanların mukaddes Kur'ân ayetlerine bile müdahale edilecek derecede vicdansızlıklar revâ görüldü. İslâm beldelerine -maddî ilerlemede Müslümanlar kadar geri, fakat manevî faziletlerde Müslümanlardan daha geri bulunan adeta yarı barbar bir halde yaşayan- Rus göçmenleri döküldü ve bu suretle, İslâm toplumunun yapısının her uzvunda bir yara noktası oluştu. Asya'nın merkezine doğru bu tarzda medeniyet sevketmenin bir sonucu olarak, Müslümanlar arasında evi ve memleketi terk etme mecburiyeti hisedildi ve genel bir göç başladı. İstanbul Haliç'i bu göçün derecesini daima bir hüzün levhası ile gösterir. [Boğaz'da yaşayan herhangi bir kimse, Türkiye'ye devamlı olarak Kırım'dan, Kazan'dan, Kafkasya'dan ve Rusya tarafından ele geçirilen diğer vilayetlerden akan Müslüman göçmen akınlarını hatırlayacaktır.] Bu göçmenlerin gelişindeki

acıklı sefaleti müşahededen Avrupalıların ne şekilde müteessir olacaklarını açıklamaya ihtiyaç yoktur. Hayır efendim, hayır! Onlar, Müslümanların acıklı sefaletinden hiç de müteessir olmazlar. Bu Müslümanların aziz evlerine ve sevgili memleketlerine olan anadan babadan kalma bağlılıklarını yok etmelerini, Avrupalılar taassub dedikleri cahilce bir din aşkına dayandırırılar. Mülklerini yok pahasına elden çıkarıp da ecdad toprağını terk etmeleri ve bu yüzden fakir ve perişan bir halde başka bir memlekete göç etmeleri, bir Hristiyan hükümete karşı duyulan öyle sebepsiz bir düşmanlık vesaire sonucu değil, belki kavmî adetleri, kabul edilen aile usûlleri, yüce dinî hisleri üzerine saldırgan şartlar ve kurallar koyan yönetimden kurtulmak içindir. Rusya hükümeti binlerce halkın akın akın göçünden dolayı, ele geçirdiği memleketlerde görülebilecek ekonomik darboğazı dikkate almamıştı. Bundan dolayı, siyasî mülâhazalarla o, Müslümanların kaçmalarına sebep olan tecavüzleri işledi. [Çünkü, o da, elde ettiği beldelerdeki Müslüman ırkların Pan-İslâmizm tehlikesi arzettiği hayâline kapılmıştı.]

Şimdi ikinci sınıftan bulunup da, sömürgelere sahip olan devletlerin hakimiyetleri altına geçen Müslümanlara nasıl muamele edildiğini anlatalım: Eskiden büyük bir deniz devleti olan Hollanda, Doğu'da halâ bir hayli sömürgeye sahiptir ki, bu sömürge halklarının büyük bir kısmı Müslümandır. Sömürgeler konusu üzerine telif eserler veren Avrupalı yazarlar, bu devletin sömürgelerdeki yönetim biçimini başka devletler için bir numûne olacak kadar mükemmel gösteriyorlar. Sömürge maddesi sırf maddî menfaatler açısından incelenince, Avrupalı yazarlara bu şekil bir idare şüphesiz hoş görünür; fakat sömürge düzeninde asıl amaç olan vurgunculuk hevesi, zenginlik hırsı, mal sahibi olma amacı ve hükmetine arzusu eğer medeniyet kılıfı ile saklanmamış

olsa, o numûne-i imtisâl addedilen idarenin gerçek mahiyeti o zaman belli olur. "Hollanda Doğu Hindi" denilen sömürge adalar halklarının pek çoğu Avrupalılar tarafından adeta esaret derecesine indirilmişlerdir. Ya Hollanda memurları veya servet kazanma hususlarında onlarla müttelik ve müşterek Hollandalı şirketler, halkı ekin tarlalarında ve diğer kazanç yollarında angarya usulüyle çalıştırmaktadırlar. Hollandalıların bu hususlarda revâ gördükleri hükmetme muamelelerine karşı Java'da, Sumatra taraflarında Müslümanlar defalarca isyana mecbur oldular. Hollanda askerlerinin yerlilerle savaştıkları ve her savaşta bu askerler tarafından köylerin yakıldığı, evlerin yıkıldığı, yüzlerce yerlinin telef edildiği hakkında ara sıra Avrupa gazetelerine telgraflar geliyor. Bu telgrafların ifade tarzından, yerlilerin cezayı hak eden isyancılar oldukları manası anlaşılıyor. Öyle ya, Avrupalıların himmetiyle ithal edilen medeniyetin nimetlerine karşı isyan edenler bu şekil bir terbiyeye müstehak değiller mi ya? Âsî denilen bu Müslüman halkın Hollandalılar tarafından genel katli ve yurtlarının tahribi nice senelerden beri devam etmektedir. Hal böyle iken, Batı Avrupa'da ve özellikle İngiltere'de "Müslüman mezalimine dûçâr olan" Osmanlı memleketlerinin Hıristiyan kavimleri [Bulgarlar ve Ermeniler] namına kıyameti koparan o "merhametli insansever" Hollandalılar, Müslümanlara revâ gördükleri zulme hiç de seslerini çıkarmamaktadırlar. Ya Rabbî, medeniyet ve insaniyet hizmetçisi olmak üzere meydana çıkıp söz söyleyen bu adamlar ne kadar da sahtekâr mahlûklar imiş!

Yukardan beri verilen örnekler yalnız, Hıristiyan hükümetlerin yönetimi altına geçen Doğu Müslüman memleketlerine dairdir. Avrupa toprağında ise, Hıristiyan âlemi, Müslümanlığı ve Müslüman kurumlarına daima insaf ve şefkat

duygularından yoksun bir şekilde muamele edegelmiştir. Bilindiği üzere, Hristiyan Avrupa kıtasının Batısında İslâmî unsur bundan asırlarca önce kökünden kazınmış idi. Avrupa'nın güney-doğusundaki Hristiyan devletlerin ortak teşebbüsleri de yine hep bu amaca yönelik olagelmıştır. Machiavelli'nin "Prens" isimli eserinde belirlediği siyâsî mesleklerden birisi de, yenilen hasmın bir daha kuvvet kazanamayacak derecede şiddetli bir şekilde cezalandırılması ve tepelenmesidir. İşte Hristiyan devletleri de Avrupanın bu taraflarında azalma halinde bulunan Müslüman kuvvetlerinin her bir parçasını iyice ezip, tekrar mevcudiyetine meydan vermeme mesleğini icra ede gelmiştir. Bu kıtadan İslâmî unsurları genellikle süpürüp çıkarmak niyetiyle Hristiyan âleminin işlediği barbarlıklara "medeniyet ıslahatları" ve "insanlık hizmetleri" adları takılıyor! Müslümanların Avrupa toprağından tamamen çıkarılması hakkındaki eski Hristiyan emeli, yalnız Osmanlı fetihleri devirlerinde Asya'dan gelmiş ve götürülmüş olan halkların torunlarına mahsus değildir. Avrupa toprağıının asıl halklarından olup da İslâm cemaatine tâbî olan topluluklar da aynı düşmanlığa maruz kalmışlardır. Bu haçlı teşebbüsleri cümlesinden olmak üzere, Macaristan'da, Yunanistan'da, Eflâk ve Boğdan'da, Sırbistan'da Müslüman toplumlardan bir eser bırakılmadığı gibi medenî denilen kuvvetli devletlerin yardımıyla, bu sene de Bulgaristan ve Girit'te de İslâmî unsurların tepelenmesi ile uğraşılmaktadır. İşte bu hallerden anlaşıyor ki, Avrupa Hristiyanlığının nüfûzu altında İslâm'a mensup kavimlerin, Avrupalılar tarafından bir insanî kardeşlik muamelesiyle muamele edilmeleri ihtimali yoktur.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAZI DÜŞÜNCELER

[Anlaşmazlık dinî coşkuyla tahrik edilmemiştir; devlet adamlarının iki yüzlü dindarlığı - Doğu'da nasıl "medeniyet" methiyeleri söylendi; Siyasî yazarların tasnifi - Habeşistan bağımsız bırakıldı, Fas'a düşmanlık edildi; Bulgaristan'ın bağımsızlığını destekleyenler, bu millî hakkı Mısırlılardan esirgiyorlar; Büyük güçlerin Hristiyan ırklara olan ilkesiz tarafgirliği tehlikeli sonuçlar doğurabilir. İslâm, Yahudi tarzı kendini savunma metotlarını benimsemeyecektir - İslâm dünyası Uzak Doğu ile beraber olacaktır.]

Avrupalı okuyucular arasında bu eserin İngilizcesini önyargılı bir şekilde yazdığuma hükmedenler bulunabilir; onlar varsın öyle hükmetsinler! Hilâl ve haç hakkında patırtılı bir mücadeleye girişmem, bir ruhânî vecd ile coşup da başkalarının vicdanî kanaatlerine önyargılı bir taarruzda bulunmak için değildir. Problem yalnızca itikâdî bir ihtilâftan ibaret olsaydı, kavga meydanına girmekten tereddütsüzce kaçınırdım. Haç ve hilâlin ihtilâfı gibi kavgayı coşturucu tehlikeli bir konuya atılmam için başka bir sebep vardır ki; gerçekten de zorlayıcı olan bu sebep, dinî ve millî şerefini takdir edebilen her Müslüman için hilâlin müdafasını adeta bir ölüm ve kalım meselesi haline koymaktadır. Toplum yapımızın temeline Hristiyan Avrupa'nın atmakta olduğu

tahrip darbesi, gerçekte siyâsi tahakküm altına alma ve sınırlara sahip olma arzusundan ileri gelmekteyse de, yine bu arzusun icrâyâ konulmasındaki devamlı hırs, ta Haçlılar zamanından beri devam edegelen dinî düşmanlık hissiyle coşmaktadır. Buradaki maksadımızı bir örnekle açıklayalım:

Doğu'nun siyâsi işlerinin idaresini deruhte etmiş olan Batının önemli devlet adamları arasında hiç bir kişi yoktur ki, Hristiyanlığı İslâm dünyasına kabul ettirme imkânına sahip olsun veya gerçekleşmesini samimiyetle arzu etsin; zira, kendilerinin gerçekte inanmadıkları ve ancak merasim görevlerine uyarak yapmacık bir surette inandıkları bir dini başkalarına kabul ettirmedeki gereksizliği elbette herkesten iyi anlarlar. Bununla beraber, çoğu defalar gerçekleştiği üzere; örneğin, bir resmî dini dahi bulunmayan Fransa Cumhuriyetinin bakanlarından birisi kalkar ve Hristiyan medeniyetinin fikirlerinin ve eserlerinin Fas'ta ve daha bilmem nerelerde âcilen uygulanması lüzumundan açıkça bahseder. Bunun gibi, çoğu defa karşılaşılan durumlardan birisi de, İngiliz bakanlarının Osmanlı Hristiyan tebası için iyileştirmeler isterken önemli bir resmi makam sahibi gibi değil, papazlık yetkisine sahip bir dinî vaiz suretinde bir Hristiyanlık gayreti sergilemeleridir. Hristiyanlık ve Hristiyan medeniyeti namına bu kişilerin gösterdikleri gayretin asıl amacı, ya yeniden iktisadî imtiyazlar koparmak, ya da ülkelerinin sınırlarını genişletmek için haç ve hilâlin ihtilâfını ellerinde bir koz olarak görmelerine başlıca sebep, yani tâ eskiden beri Hristiyanların kâlpplerinden silinmemiş olan İslâmiyete karşı miras olarak intikâl eden düşmanlık hissidir.

Bugün Batının Doğu İslâm üzerine -dinden ziyade siyasete endekslenmiş olarak- vukû bulan düşmanca hücumlarının zararları, eski zamanlarda -siyasetten ziyade dinî fikirlere bağlanmış olarak- vukû bulmuş olan hücumlarının zararlarından

daha fazladır. Şu son zamanlarda makine sanayiinde Batının elde ettiği büyük ilerleme, Batı devletlerine, karşı konulması imkânsız olan saldırı silahları bahşetti. Şimdi Batılılar, sahip oldukları öldürücü taarruz vasıtaları ile, benzeri savaş aletlerinden mahrum olan ve İslâma tâbi, bulunan insanlara durmaksızın hükmetmektedirler. Bir Doğu milleti, irfan ve edebe, faziletli ve insansever kurumlara sahip olsa bile, yine de kendisine medeniyetsiz gözüyle bakılır ve kasten dünyaya böyle teşhir edilir, ve tabii ki sonuçta, batı devletlerinden biri hemen o milletin dalına biniyor, mecâlini kesiyor ve hakimiyeti altına alıyor. Medeniyet hizmetçisi olan bu Batı devletlerinin saldırgan kuvvetlerinin öncüleri, Doğu'nun her köşesine, sokulup hakimiyetlerinin yüksek faydalarını övünerek terennüm ediyorlar, istilâlarına karşılık verenleri korkutuyorlar, ve hakimiyetlerini kabul etmeyenleri aman vermeden eziyorlar. Bir İngiliz şairi doğru bir şekilde şöyle demiştir:

İblisler arş ileri koşuyorlar, tufan seli gibi önlerine gelenleri süpürüyorlar,

Yaptıklarıyla yalnız insanları değil, melekleri bile ağlatıyorlar.

"Doğu ile Batı birbirini anlayamaz" sözü İngilizler arasında adeta bir darb-ı mesel olmuştur. Eskiden bu gaflet sadece cahillikten doğuyordu. Günümüzde ise, Batılıların Doğu hakkındaki kötü anlayışı, menfaatçi ve taraf tutucu bir sürü şahsın kötü tevillerinden ileri gelmektedir. Bu tip insanları "politikacı yazarlar" olarak isimlendirmek isterim. Politikacı yazarlardan amaç, sadece meslekleri gazetecilik olan kimseler demek değildir. Sömürgeler oluşturma işi gibi "harikalar" meydana getirmek için Doğu'da bulunmuş olan mülkiye memurlarının, askeriye'nin, misyonerlerin, işi yok parası çok seyyahların bir çoğu, işte bu

"politikacı yazarlar" grubundan sayılırlar. Bunların hepsi de ya şöhret, ya servet, ya da memurluk yapma uğrunda öyle dehşetli bir sevdaya tutulmuşlardır ki, işte bu sevdâ sebebiyle vukû bulan teşebbüslerinin zararlı sonuçlarının başta geleni, Batı devletlerinin Doğu kavimlerini göz açtırmayacak derecede baskı altına alması olmuştur. Doğulular için bu söz konusu politika yazarlarının o musibet kalemi -çoğunlukla masumların telefine sebep olan- anarşist bombası kadar zararlı bir cinayet aletidir. Medeniyetin yayılması için Doğu'da ne yapılması gerektiğine dair bu insanların Avrupa halkının düşüncesine terkettikleri uyarılar - ki Doğu için adeta veba tohumu kadar zararlıdır- gazete sütunları, mektuplar ve kitaplarla yaygınlaştırılmaktadır. Çoğu zaman Batı devletlerinin Doğu'da yaptıkları kan dökücü işgaller bu insanların teşvik edici ihtarlarıyla meydana gelmiştir. Doğu'da ahlâkî bozukluk, taassup, cahillik ve hatta vahşetten başka bir şey göremeyen, görse bile itiraf etmek istemeyen bu insanların bozgunculuklarının işlemlerinden dolayıdır ki, milletler arasında vukû bulan bütün ihtilâflarda Batılılar İslâm milletlerini insafsız ve tarafsız bir şekilde düşünmemektedir. Örneğin, Avrupalılar açısından dahi Merâkeş'ten daha medenî olmayan Habeşistan kendi işlerini idare ve ıslahta serbest bırakıldığı halde, medenîleştirme bahanesiyle Merâkeş'in niçin Avrupa saldırısına maruz kaldığını insaniyet ve hakkaniyet namına kimse kendisine vazife edinip de sormak istemiyor. Aynı şekilde, Mısırlıların bir yabancı devletin medeniyeti altına girmeye çok muhtaç olduğunu, ilân edip duranlar, Bulgarlara tam bir istiklâl verdirmeye ve onları dışarının vesayetinden kurtarmaya uğraşıyorlar. Bulgarları, genellikle, Mısırlılardan daha medenî saymak, Avrupa'ya mahsus olan uydurma safsatalardandır.

Doğu meselesinin tarihi öyle diplomasi olaylarını içermektedir

ki, bu olaylar -memleketleri ele geçirme hırsı ile insaf basireti bağlanmış, istilâlarda aşırı giden Batılılar için- haklı ve isabetli tedbirlerden sayılabilir. Fakat bu olaylar Doğulular açısından bakılınca, Avrupa diplomasisinin şirret ve şiddet ile veya sahtekârlık ve şarlatanlık ile meydana getirdiği hukuka dayanmayan icraatlarla dolu olduğu görülür. Örneğin, Avrupa, ahengi bozma pahasına bir devletler topluluğu meydana getirir; işinin bitirilmesi istenen Doğu devleti bu topluluk sebebiyle önce işgal, sonra gerekirse tehdit edilir ve daha sonra onu fiilen zorlayıcı tedbirler dayatılır ve bunun üzerine memleketin sınırlarından birbiri ardına arazi parçaları kopartılarak bölüşülür veya bu parçalar üzerinde Müslüman sakinlerin zararına ve Hristiyanların menfaatine müstakil hükümetler oluşturulur. Taç ve taht kapan bir Avrupa prensi de bu yeni hükümetlerden birisine hükümdar yapılır. Diğer taraftan da, iki veya üç devlet arasında bir anlaşma meydana getirilerek, sırf Müslümanların oturduğu bölgelerde nüfûz paylaşımı ile gelecek bir istilâyâ yol açılır. Böylece, Müslüman memleketlerini işgal ettikten ve ele geçirdikten sonra, dünyaya karşı da o memlekete medeniyet, adalet ve refah gibi nice hayırlı eserlerin bahşedildiği yolunda yaygaralar koparılır.

Bu söz konusu durumlar, genellikle, İslâm milletlerini karşılıklı dayanışma veya yardımlaşma ile olabildiğince bir siyasî birliğe sevk etmek için yeterli bir sebep değil midir? Aynı şekilde, İslâm kavimlerinden hepsinin siyasî kimliği, hukukî hürriyeti Avrupa tehlikesi ile karşı karşıyadır. Hepsi de Batının çirkin saldırısından "aman" dilemektedirler. Durum böyle olunca, bunlar arasında bir karşılıklı yardımlaşma fikri meydana getirilmiş olsa, bir çok Avrupa tehlikesinin önü alınmış olur. İslâmiyet yalnız bir itikâd dininden ibaret değildir; belki onun mensupları arasında tek bir millet fertlerine mahsus gibi olan bir sosyal bütünlük vardır ki, bu sosyal bütünlüğün sağlamlaştırılması her devirden

ziyade, bu tehlikeli zamanda kaçınılmaz bir vazife hükmüne getirilmelidir; ta ki, bu siyasî vazife onların tamamını ortak güçlü hislerle harekete geçmiş bir millet gibi bir ümidin icrâsına, yani İslâm âleminin siyasî varlığının bekâsını büsbütün tahripten kurtarma ümidinin gerçekleştirilmesine sevk etsin.

Yahudi milleti bundan asırlarca önce ne hale sokuldu ise, bugün Avrupa Hristiyanları da İslâm milletlerinin durumunu ona benzer bir hale sokmaya çalışıyor. İsrailoğullarının torunları Hristiyanlığın kahreden düşmanlığına karşı kavmî varlığını korumak için çareler bulmuştu. Şöyle ki; Yahudiler sayıca az ve parça parça bir durumda olmalarından dolayı, Hristiyan cemaati arasına karıştılar. Hristiyan isimleri almaya, soylarını ve dinlerini saklamaya ve daha doğrusu çok yerde Hristiyan kalıbına girmeye kendilerini zorunlu hissettiler. Hristiyan dininin esasen Yahudi dininden dinî hükümleri alması, yani dinin ne demek olduğunu Yahudiliğin Hristiyan kilisesine göstermiş olması bile, İsrailoğullarının torunlarını Avrupa Hristiyanlarının zulmünden kurtarmaya yetmemişti. Bu sebeple Yahudiler -sahip oldukları kavmî ince zekâları sayesinde- Avrupa'nın çok derin bir vecd ile tapınmaya başladığı başka bir tapınma konusu bulup onu ele geçirmeye çalıştılar. Yani para biriktirip zengin olarak, paranın manevî çekiciliği sayesinde kavmiyetlerini tahrir felâketlerinden korumayı da pekâlâ başardılar. Avrupa medyasının en önemli kısmını ellerine geçirip, bu yolla Hristiyan halkının fikirlerini istedikleri yöne meylettirmek istediler ve bunda da başarılı oldular.

Batının saldırısından mümkün olduğunca korunmak için, Müslümanlar da kendilerine uygun ne kadar çare varsa bu çareleri aramayı ihmal etmemelidirler. İnsanlığın büyük bir kısmını teşkil eden Müslümanlar, öyle on veya onbeş milyon

Yahudi halkı gibi kendilerini hiç bir zaman perişan ettirmezler. Oraya buraya serpilten İslâm toplumları belki Avrupa'nın üstün silahlarıyla perişan edilebilir; fakat İslâm'ın büyük bir bölümü hiç bir şekilde tahrip olunamaz. Hatta çağlarındaki ilerlemelerden faydalanmayı hedef alan fedakârlıklar gösterirlerse, -hatta kısmen olsa bile- İslâm'ın eski heybetinin işaretleri ortaya çıkmaya başlar. Zamanın ilerlemesine malıyla, hayatıyla, fikriyle hizmet edecek Müslümanların sayısı arttıkça, Avrupalılara olan maddî ihtiyaçlar da azalır. Avrupa'nın topunu, tüfeğini, makinasını, sanayi aletlerini almak ve tatbik etmek gibi önemli ihtiyaçların giderilmesi istisna tutulmak üzere, muhakkak surette gerekli olmayan mal ve eşyayı almaktan ve kullanmaktan kaçınmak hamiyet sahibi her Müslümanın uyması gereken önemli bir görevidir. **Boykot** (Boycott, Boycotage) yolu ile, bize karşı düşmanlıklarını ortaya koyan yabancıların mallarını reddetmek, onlara karşı oldukça etkili bir karşı koyma tokadı olur. Fakat maalesef, Müslümanlar ve özellikle Osmanlı Müslümanları, bu boykot usulünün gerekliliğine tam bir bağlılık sergileyecek derecede hamiyet göstermiyorlar. Hatta işlerinde Avrupa'yı taklid edenler, Avrupa'ya ait olan âdetlerle birlikte onların eşyalarının da yüceliğine inanarak Avrupalılaşmaya çalışanlar bile çoktur. Bunlar, İslâmiyete ait her türlü hususlardan uzaklaşmakla, Avrupalı yaşam tarzını kendilerine ne kadar uygulamak isterlerse istesinler, Avrupalılar onları yine en aşağı kavimlerin fertleri olarak görecektir ve kendilerine eşit saymayacaklardır.

Zikredilen sebepler ve vasıtalarla durumunu güçlendiren Doğu İslâm'ı, Müslüman olmayan Doğu'nun ilerlemesinden de maddeten ve mânen istifade edip, Batılıların gelecek istilâ ve yağmalarına karşı daha emin bir şekilde kendisini koruyabilir. Otuz sene önce Rusya'ya karşı koyabilecek bizimkinden başka bir Doğu ülkesi yok zannedilirken, zaman bize heybetli, güçlü bir Japonya devleti gösterdi. Eğer Japonlar Rusya ile yaptıkları

savaşta yenilselerdi, şimdi onları muntazam ve medenî milletlerden sayan Batılılar onların hakimiyet hakkını ve millî istiklâllerini Osmanlı veya İran devletinin hakimiyet hakkından daha fazla kabule müstehak görmezlerdi. Müslüman olmayan Doğu'nun ilerleme ve yükselmesini görmekle beraber, yine galibiyetle övünme sarhoşluğu içinde olan Batılılar:

"Asya'da bizler için ele geçirilecek yerler var"

sözünü halâ siyasî hareketin parolası olarak görmektedirler. Kuvvetli olanlar zayıflarla ittifak kurmak istemezler. Çünkü, meşhur Machiavelli'nin sözünde olduğu gibi, zayıf olanla ittifak buhran sırasında kuvvetli için fayda değildir, bilâkis musibetlerin ve engellerin ortaya çıkmasına bir sebeptir. Bu arada, Doğu İslâm'ı heybetliliği elde edecek ilerleme yolunda güç harcarsa, Müslüman olmayan Doğu'da onun menfaati ile kendi menfaati arasında tabii bir yakınlığın bulunduğunu düşünmeye başlar. O halde, Batının o kibirli hüküm sahiplerine karşı genellikle Doğu milletlerinin de siyasî bir düsturu bulunacak ve Batılılara şu ihtarda bulunacaklardır:

"Asya kıtası bütün insanların misafirliğine açıktır; fakat bundan böyle, Batılıların bu kıta üzerinde cihangirliğe kalkışmaları yasaktır."